

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI NR. 38

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI nr. 38, 1998

Dette nummer er udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

- Gæsteredaktion: Sally Anderson
Eva Gulløv
Nina Jantzen
Heidi Jensen
Lotte Meinert
Karen Valentin (ansv.)
- Udgiver: Foreningen Stofskifte
Frederiksholms Kanal 4
1220 København K
- Bestilling,
abonnement
og redaktionel
henvendelse: Tidsskriftet Antropologi
Frederiksholms Kanal 4
1220 København K
Tlf. +45 35 32 34 72
Fax +45 35 32 34 65
E-mail: tidsskrift.antropologi@anthro.ku.dk
Giro 8 39 38 42
- Sats og layout: Bernadette Hammann
Tryk: AKA-Print ApS
- Omslag: „Babies“. Sherrard. Nordfoto
- ISSN 0906-3021 (Tidsskriftet)Antropologi
ISBN 87-88825-11-6
Copyright: Foreningen Stofskifte og forfatterne

Mangfoldiggørelse af indholdet af dette tidsskrift eller dele heraf er i henhold til gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt uden forudgående aftale med redaktionen og den enkelte forfatter. Dette forbud omfatter enhver form for mangfoldiggørelse, det være sig ved trykning, duplikering, fotokopiering, båndindspilning eller andet. Ved mangfoldiggørelse af artikler efter aftale afregnes pr. side med tidsskriftets redaktion. Undtaget fra dette forbud er alene korte citater til brug i anmeldelser eller i videnskabelig sammenhæng. Redaktionen deler ikke nødvendigvis de synspunkter, som fremføres i de publicerede artikler og anmeldelser.

Tidsskriftet Antropologi indekseres i *International Current Awareness Service*, *International Bibliography of the Social Sciences* og *Anthropological Literature*.

[Enhjørningen] skulle lige til at gå videre, da den fik øje på Alice. Den vendte sig straks om og stod lidt og kiggede på hende – med et meget hånligt udtryk i ansigtet.

„Hvad – er – det dér – for noget?“ spurgte den omsider.

„Det er et barn!“ svarede Haigha ivrigt og skyndte sig derhen for at præsentere Alice.

Samtidig rakte han begge hænderne ud mod hende – på sin angelsaksiske manér.

„Vi har først fundet det i dag. Det er lige så stort som selve livet og dobbelt så naturligt!“

„Jeg har altid troet, at børn kun var noget, der fandtes i eventyrene!“ sagde enhjørningen.

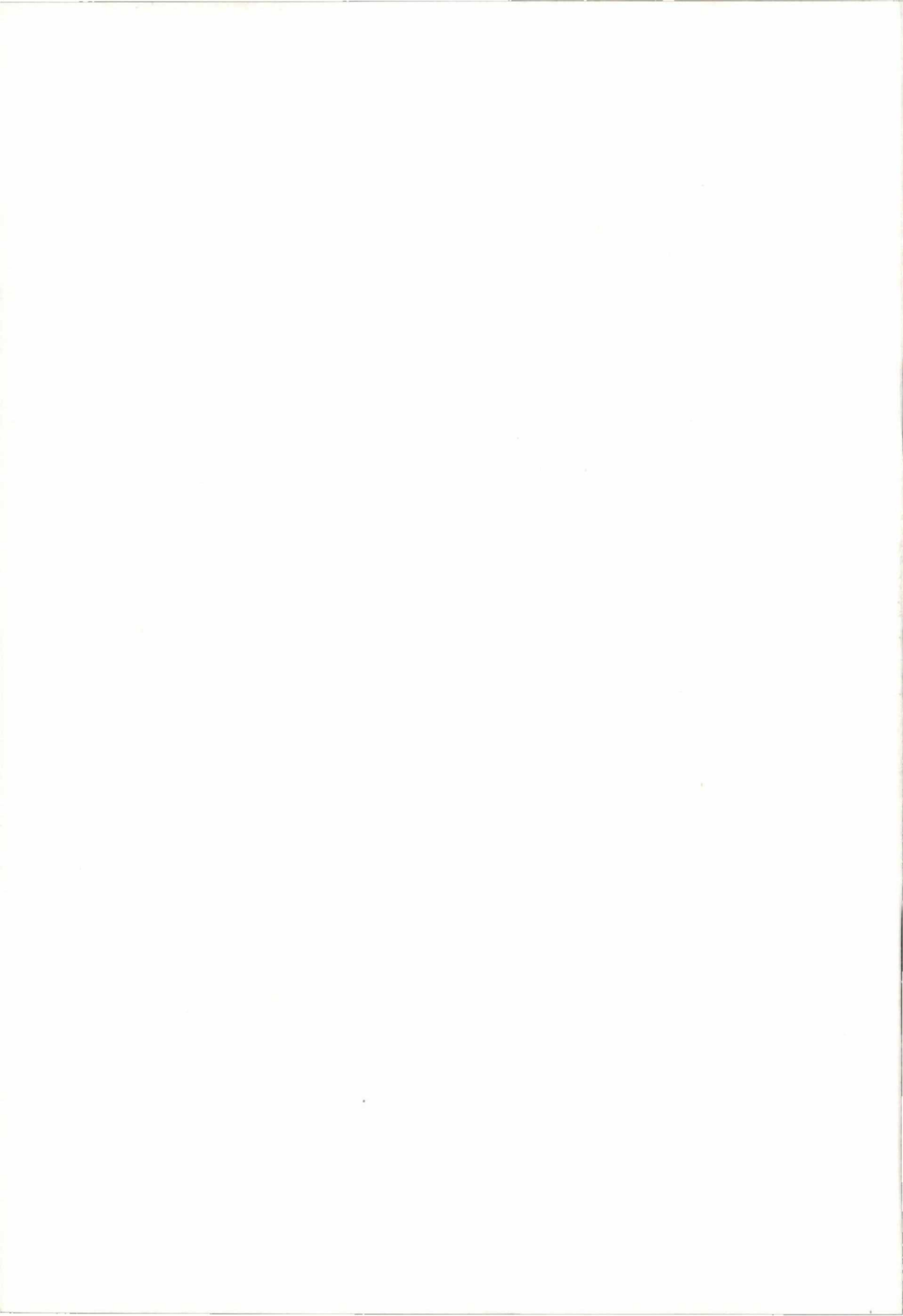
„Er det levende?“

„Det kan tale,“ sagde Haigha højtideligt.

Enhjørningen kiggede drømmende på Alice og sagde: „Tal, barn!“

(Lewis Carroll: Bag spejlet. 1871 (da. 1947)).

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI NR. 38

BØRN

INDHOLD

- Eva Gulløv
IDEEN MED „BØRN“ 5
- Pia Løvschal Nielsen
KULTURELLE HORIZONTER PÅ BØRNS UDVIKLING OG SOCIALISERING 13
- Anna Lærke
OM AT VENDE OG IKKE VIDE 29
Tid og disciplin i en engelsk *primary school*
- Malene Molding
TILBAGE TIL GADEN 41
Børn og unges liv på gaden i Nairobi
- Karen Valentin
STORBYENS BØRN 55
En risiko?
- Lotte Meinert
USUND VIDEN? 65
Sundhedsundervisning og medicinsk praksis blandt itesobørn i Uganda
- Pia Haudrup Christensen
SÅRBARE KROPPE 79
Om den sociale og kulturelle konstituering af børns sårbarhed
- Helle Samuelsen
ÅNDEBØRN 95
- Michael Anderson
TRANSNATIONALE BARNDOMME 107
Refleksioner over børnemigranter og identitet
- Karen Fog Olwig
BØRN I VESTINDISKE FAMILIENETVÆRK 117
Fire livshistorier fra Nevis
- REVIEW
- Heidi Jensen
ANTROPOLOGI I BØRNELAND? 133
Om „børneantropologi“ og „børnekultur“

ANMELDELSER

- Isa Baud & Ines Smyth (red.): *Searching for Security. Women's Responses to Economic Transformations.* 143
Anmeldes af Julie Koch Laier.
- Alfred W. Crosby: *Ecological Imperialism. The Biological Expansion of Europe, 900-1900.* 145
Anmeldes af Hanne Veber.
- Per Hage & Frank Harary: *Island Networks. Communication, Kinship, and Classification Structures in Oceania.* 145
Anmeldes af John Liep.
- Angelique Haugerud: *The Culture of Politics in Modern Kenya.* 146
Anmeldes af Bodil Folke Frederiksen.
- L. R. Hiatt: *Arguments about Aborigines. Australia and the Evolution of Social Anthropology.* 147
Anmeldes af John Liep.
- Edvard Hviding: *Guardians of Marovo Lagoon. Practice, Place and Politics in Maritime Melanesia.* 148
Anmeldes af John Liep.
- Knut-Inge Klepp, Paul M. Biswalo & Aud Talle (red.): *Young People at Risk. Fighting AIDS in Northern Tanzania.* 149
Anmeldes af Helle Samuelson.

FORFATTERLISTE 155

ENGLISH SUMMARIES 157

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE 160

EVA GULLØV

IDEEN MED „BØRN“

Børn er børn over hele kloden
Kaj Birket-Smith (1948:436)

Fra et nutidigt antropologisk synspunkt virker ovenstående sentens af Kaj Birket-Smith anakronistisk.¹ Kun fra et snævert fysiologisk perspektiv giver det mening at tale om, at en bestemt aldersgruppe universelt set er ens. Og hvad børn angår, er der ikke blot store variationer i opvækstbetingelser verden over, men også i opfattelser af, hvad børn er og kan, og hvordan de skal omgås, og på børns handlinger og råderum i forskellige sociale miljøer. Forskellene mellem børn over hele kloden er slående.

Dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* omhandler disse variationer. Nummerets bestræbelse er gennem en række etnografiske artikler at bidrage til vores viden om børns liv og samtidig vise, hvordan studier af børn og deres fortolkninger af omgivelserne kan perspektivere forståelser af kulturelle og sociale sammenhænge i bestemte samfund. En overordnet pointe er således, at studier af børn ikke blot beriges gennem antropologisk teori og metode, men også selv har en berigende effekt på teorierne, idet de giver anledning til en række centrale antropologiske spørgsmål om kulturel tilegnelse, normsystemer og fællesskabers karakter og rekruttering.

Antropologien bidrager på to måder til børneforskningen, der traditionelt har været et pædagogisk, psykologisk og i nogen grad sociologisk anliggende. For det første i den empiriske dokumentation af forskelle i opvækstvilkår, i opfattelser af børn, i opdragelsesmetoder og i børns udfoldelsesmuligheder i forhold til de fysiske og sociale omgivelser i forskellige samfund. Sådanne beskrivelser belyser temaer som udvikling og agens og understreger en relativitet i opfattelser af børn og vurderinger af barndom, der kun sjældent kommer frem i psykologisk og pædagogisk børneforskning, hvor studierne ofte er afgrænset til vestlige middelklassebørn (Harkness 1992:102).

For det andet bidrager antropologien teoretisk gennem fagets eksplicite fokus på forholdet mellem individers handlinger, værdier og relationer og de kulturelle og sociale betingelser, som på én gang skabes af og definerer individernes handlerum. Det er altså samspillet mellem børns handlinger og opfattelser af deres omgivelser og omgivelsernes opfattelser og handlinger samt mere overordnede forhold som magtrelationer og institutioner, der er de antropologiske børnestudiers genstandsfelt.

Børneområdet er præget af diskurser om omsorg, og derfor er såvel forskning som praksis omkring børn normativt ladet. Enhver social gruppe har mere eller mindre ekspli-

citte holdninger til, hvad børn kan og bør lære, hvordan en hensigtsmæssig opvækst forløber, hvilke autoritetsforhold de skal forholde sig til, og hvad der er værdifuld viden hvornår og for hvem. Det antropologiske bidrag til forskningen i børn ligger i en relative-ring af de ofte normative vurderinger af, hvorvidt forskellige pædagogiske tiltag er hensigtsmæssige i forhold til børns udvikling.

Men samtidig bidrager børnestudierne også til den antropologiske indsigt i værdier og sammenhænge i bestemte samfund, netop fordi holdninger til børn og opdragelse er så normativt ladet. Gennem omgangen med børn betoner voksne nogle grundlæggende opfattelser af, hvad man som barn skal lære for at handle værdigt og rigtigt i forhold til andre mennesker. Studiet af børns indbyrdes relationer og forhold til voksne beriger potentielt det antropologiske indblik i et samfunds normer og værdier, menneskesyn og udviklingsforståelse. Ved systematisk at følge voksnes omgang med børn og den vidensbearbejdning og fortolkning, som børnene i et givet samfund foretager, kastes der lys over nogle af de temaer, der lokalt anses for væsentlige – også selvom børnene indbyrdes har meget forskellige forståelser og kan opfatte forholdene helt anderledes end de voksne (Toren 1993).

Børnestudierne rejser således spørgsmål om kulturelle læringsprocesser, enkulturation, om kontinuitet og forandring over tid i et samfund og viser temaer og værdier, der accentueres i den daglige praksis. Gennem indblik i socialiseringsprocesser belyses samfundsprioriteringer, normer og værdier i de måder, hvorpå de sociale omgivelser reagerer over for børn.

Antropologisk børneforskning

Groft skitseret har antropologien traditionelt interesseret sig for børn for at klarlægge relationer mellem mennesker og kultur. Tydeligst med skolen for kultur- og personlighedsstudier, der anså kultur og personlighed ret direkte forbundet via opdragelsen. Overordnede spørgsmål som, hvordan man bliver et kompetent medlem af en kultur, hvad kultur er, hvor det er, og hvordan det kommer dér, har været gennemgående i diskussioner, der omhandler børn, hvorved børnenes perspektiver og forståelser generelt er blevet noget nedtonet.²

Indtil for nylig var fokus i de antropologiske børnestudier rettet mod de processer, hvorigennem kultur tilegnes, for at belyse og præcisere betydningen af kultur og relationen mellem kultur og individ. Interessen for børn samlede sig derfor i ret vid udstrækning om en belysning af den enkeltes internalisering af eksterne stimuli, der kunne forklare enkulturationsprocessen.

Som påpeget af Allison James og Alan Prout (James & Prout 1990) kan man imidlertid iagttage noget i retning af et paradigmeskift i den socialvidenskabelige forskning i børn de sidste 20 år. Fra et fokus på passiv internalisering er opmærksomheden i stadig højere grad blevet rettet mod børn som handlende og bevidste individer. Det mere generelle interesseskift fra strukturer til aktører har i børneforskningen sat sig igennem i stadig flere studier af børn som aktive medskabere af deres sociokulturelle omgivelser (Gaskin, Miller & Corsaro 1992). En væsentlig erkendelse har her været, at børn ikke bare passivt gennemløber socialiseringsprocesser, men aktivt præger deres egen udvikling og til stadihed afprøver kulturelt og socialt strukturerede måder at tænke og handle på. Dikoto-

mien mellem barn og voksen, hvor barnet ses som umodent, irrationelt og inkompetent i forhold til den vidende og kompetente voksne, er blevet erstattet af interesse for børn i sig selv (James & Prout 1990). Børn er således blevet interessante studieobjekter ikke bare for at få en vision om, hvordan et givet samfund vil komme til at se ud, når børnegenerationen vokser op, men også fordi de i deres egne erkendelsesprocesser og betydnings-skabelse belyser kulturelt væsentlige forhold og kulturelle dannelsesprocesser.

I en del tilfælde har argumentet for at se børn i deres egen ret ført til et fokus på børn uafhængig af de mere overordnede samfundsstrukturer, som de er underlagt. Specielt studier af vestlige børn i institutionelle rammer har været optaget af børnenes indbyrdes relationer snarere end de samfund, de er del af (se f.eks. Ehn 1983; Corsaro 1990; Åm 1992; Strandell 1994; Gulløv 1998). Et sådant fokus har i nogen grad ført til ideen om en særlig børnekultur, dvs. børns omgangsformer og værdier uafhængigt af de voksenprægede omgivelser.

En væsentlig kritik af begrebet børnekultur er gået på, at børnene betragtes som afsondret fra det øvrige samfund, og at opfattelser af, hvad børn er og kan, ikke inddrages i studiet af deres praksis. I stedet er der blevet argumenteret for, at børn skal ses i deres sociale og kulturelle sammenhænge, og at man i forskningen skal inddrage de parametre, der udgrænser og definerer dem som børn og afstikker rammer, de kan handle i forhold til (Gulløv 1998; James, Prout & Jenks 1998; Lærke 1998).

Der er i den nyere antropologiske børneforskning såvel som i antropologien mere generelt en tendens til at modificere generaliteten af udsagnene. Megen antropologisk børneforskning taler f.eks. op imod internationale diskursers generaliserede fremstilling af „barnet“ og dets behov.³ Konsekvensen er, at det ikke er barnet som universel menneskelig enhed, der er i centrum, men i stedet barnet som reflekterende *individ* i specifikke *lokale* sammenhænge, der er forskningens objekt.

I lighed med så mange andre antropologiske studier af menneskelig agens er et nøgleord derfor *kontekst*. Det er her væsentligt at understrege, at den kontekstopfattelse, der gøres brug af, ikke opererer med individet som adskilt analytisk enhed, der står over for en anden analytisk enhed – konteksten. Kontekst og individ er fra denne synsvinkel uløseligt forbundet, fordi ideer, viden, begreber og relationer, som konstituerer konteksten, er del af individets sociale praksis. Det er gennem ideer, viden og social praksis, at begreber som individ, barn og barndom overhovedet får betydning. Børneantropologien i dag er derfor karakteriseret ved en analytisk interesse i forholdet mellem barnet og de socio-kulturelle omgivelser, der konstitueres gennem barnets aktive virke, samtidig med at begreber som barn og barndom definerer og påvirker barnets handlerum.

Denne samtænkning af forholdet mellem aktør og kontekst er et gennemgående træk i samtlige artikler i dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi*. Der ligger en generel bestræbelse på at betragte børn som handlende mennesker med muligheder og strategier, valg og værdier og samtidig analytisk inddrage de sociale og kulturelle rammer for deres udfoldelser. Med til denne bestræbelse er også en argumentation for ikke at fremstille børn som væsensforskellige fra andre sociale aktører. Som det fremgår af artiklerne, er børns manglende indflydelse på deres egne handlemuligheder ikke entydigt et spørgsmål om biologisk umodenhed eller manglende kompetencer, men i mange sammenhænge en konsekvens af inferiøre sociale positioner. Børn bliver udgrænset som social gruppe med bestemte positioner i de lokale sociale hierarkier. Hvad enten der er tale om børn, der deltager i sygdomsbehandling i en landsby i Uganda, gadebørn i Kathmandu, irakiske flygt-

ninge i Grækenland eller små elever i en engelsk landsbyskole, er der forskellige måder at handle på inden for rammer, der er afstukket af mennesker i mere magtfulde positioner.

Ovenstående skitse over udviklingen inden for den børneantropologiske forskning er dog ikke så eksklusiv for antropologien, som det måske fremstår. Antropologien præger og præges ligesom enhver anden diskurs af mere generelle opfattelser i tiden. På tværs af faggrænser og skel mellem teori og praksis har diskurser om børn gennem de sidste 20 år været præget af en stadig mere aktørorienteret tankegang, der netop betoner børns kompetencer, individualitet og aktive virke. Denne tankegang kommer til udtryk mange steder fra udviklingspsykologisk spædbørnsforskning til pædagogiske projekter med selvforvaltning og medbestemmelse i institutioner, fra undersøgelser af børn som forbrugere til internationale dokumenter om børns rettigheder og krav. Børn skal høres, de har rettigheder og meninger, de er en del af det samfund, de vokser op i, og deres positioner og betingelser diskuteres ikke bare i videnskabelige sammenhænge, men også i den juridiske, politiske, pædagogiske og psykologiske diskurs (James, Jenks & Prout 1998:6).⁴

Antropologisk forskning i børn er ingen undtagelse fra denne tendens, hvad dette temanummer understreger. Fra et fokus i børneforskning på aldersgrupper og kategorier af børn, er der en udpræget tendens til at understrege behovet for at se den individuelle aktør. I stedet for „gadebørn“ argumenteres der for et fokus på mennesker med personlige historier og flere eller færre ressourcer, i stedet for „risikobørn“ betones individuelle mulighedsrum, for blot at nævne to eksempler fra dette nummer. I denne individ- og handlingsorienterede tilgang opløses børn som entydig kategori. Forskningsfeltets kerne bliver dermed ikke børn som kategori, men samspillet mellem forskellige børns handlinger og fortolkninger af deres egen situation, lokale opfattelser af børn og barndom og internationale diskurser og tiltag i forhold til børn. Det er denne tilgang, der fastholder et fokus på trods af opløsningen af den kategoriale tankegang og definerer et forskningsfelt med spændvidde ud over sit umiddelbare empiriske objekt.

Artiklerne

Artiklerne i dette temanummer beskriver opfattelser og opvækstbetingelser rundt omkring i verden og illustrerer tydeligt, at selvom internationale diskurser kan genfindes og er virksomme i de fleste af de her beskrevne samfund, så er lokal praksis og syn på børn meget forskellige og børns opvækstbetingelser overordentlig variable. Faktisk er variationen så slående, at det knap nok bliver meningsfuldt at tale om barndom som universelt fænomen. Artiklerne bevæger sig fra analyse af helt konkrete sociale interaktioner, som børn deltager i, til belysning af mere overordnede opfattelser af børn i forskellige lokal-samfund. Normative forestillinger om for eksempel, hvad en familie er, hvad sundhed for børn er, hvor børn skal bo, og hvad trygge opvækstvilkår er, præger lokale tiltag i forhold til børn. Spændingsfeltet mellem globale diskurser om hensigtsmæssige livsbetingelser og hverdagslivets praksis for såvel børn som deres sociale omgivelser, er derfor et gennemgående tema i artiklerne.

Den indledende artikel af Pia Løvschal Nielsen tager afsæt i socialiseringsdiskurser. Med udgangspunkt i en huttermenighed i Canada diskuterer forfatteren de udviklings- og socialiseringsprocesser, som børnene gennemløber under opvæksten. En væsentlig refleksiv pointe er her, at diskurser om voksnes socialisering af børn er så dominerende, at

det kan være vanskeligt for forskeren at se andre former for læringsprocesser. Men i et samfund, der som dette har en meget skarp opdeling af voksen- og børnesfærer, tvinges man til at tage højde for den læring og de interaktionsformer, der udspiller sig mellem børnene. Den eksplicitte socialisering her retter sig mod at være barn i dette bestemte sociale og kulturelle univers snarere end at beskrive en systematisk og målrettet læring af det voksne hutterliv.

Denne pointe er ret gennemgående, og et eksplicit opgør med voksentcentrisme. I den følgende artikel af Anna Lærke fra en landsbyskole i det nordlige England beskrives også en verden med en skarp adskillelse mellem voksne og børn, hvor socialiseringsprocesser finder sted inden for veldefinerede rammer, der opretholdes af magtfulde autoriteter. Fokus er her rettet mod specielt den tidlige disciplinering af børnene, og Lærke demonstrerer, hvordan sloganet om børn som sociale aktører ikke giver nogen mening uden nøje inddragelse af de magtrelationer, der omgiver, definerer og søger at disciplinere børn.

Med til socialiseringsperspektivet, der tager afsæt i, at børn i løbet af opvæksten skal ændres og opdrages, hører et idealistisk og romantiserende billede af den gode barndom som menneskets uskyldige udgangspunkt. Fra hver sin del af verden argumenteres der i de to efterfølgende artikler for at se på ressourcer og handlemuligheder i stedet for på afmagt og passivitet hos børn, hvis opvækst ligger langt fra vestlige forestillinger om tryk og stabilitet.

Fra Nairobis slumkvarterer beskriver Malene Molding således børn, der lever i og af skrald i smøgerne bag hovedgaderne. Beskrivelsen af menneskene her provokerer i høj grad sædvanlige vestlige forestillinger om børn. Selvom de fleste af de mennesker, hun er i kontakt med, befinder sig i aldersgruppen 7 til 16, tøver Molding med at betegne dem som børn og foretrækker i stedet termen gadefolk. For som det fremgår, er de både selvforsynende, seksuelt aktive og i en vis forstand uafhængige – tre komponenter, der i vor del af verden netop karakteriserer forskellen mellem børn og voksne.

Diskussionen af det vanskelige ved at forbinde et bestemt indhold med en kategori går igen i den efterfølgende artikel, hvor Karen Valentin diskuterer kategorien risikobørn ud fra et studie blandt squattere i Kathmandu. Som Valentin påpeger, er kategorialtankegangen problematisk, fordi den opererer med stereotype forestillinger om børn som afhængige, umyndige og afmægtige. Selvom børnene her er underlagt barske betingelser i form af stor fattigdom og elendige levevilkår, er de ikke efterladt passivt ventende på hjælp udefra, men handler i forhold til deres verden. Studiet af dem er en indgang til at forstå, hvordan man klarer sig som squatter – ikke et indblik i afmagt og ofre. Vægten i analysen er på aktørerne som individer, der handler i forhold til deres mulighedsrum og interesser.

Hermed anfægtes ideen om, at opfattelser af børn kan løsrives fra specifikke sociale og kulturelle omstændigheder og udmøntes i generelle diskurser om hensigtsmæssige livsbetingelser. Nogle steder defineres børn ud fra alderskriterier, andre steder er det deres sociale position eller manglende erfaring med kulturelle handlemåder. Generelt er der dog det fællestræk, at børn klassificeres som inferiøre sociale væsener, der ikke blot skal lære, men også formenes adgang til nogle former for viden. Viden er grundlaget for autoritet og selvstændigt handlerum.

I Lotte Meinerts artikel fra et landsbysamfund i Uganda demonstreres netop, hvordan børn ud fra et sikkerhedshensyn formenes adgang til viden om medicinbrug. Meinert demonstrerer, hvordan internationale opfattelser af, at børn og medicin bør holdes adskilt

modsvares af et lokalsamfund, hvor børnene i praksis udøver mange former for medicinsk behandling. På grund af internationale diskursers gennemslagskraft i det nationale curriculum indgår sygdomsbehandling ikke i skolernes pensum, hvorfor børnene paradoksalt nok deltager i behandling, men udelukkes fra viden om brugen af medicin.

Også de to følgende artikler behandler samspejlet mellem opfattelser af børn og sundhed internationalt og lokalt. Både Pia Haudrup Christensen og Helle Samuelsen analyserer opfattelser af børns sårbarhed henholdsvis i en dansk skole og i en landsby i Burkina Faso. Begge artikler diskuterer barnekroppens symbolik og ser kropsspleje som udtryk for kulturelle opfattelser af børn, sundhed og social integration. Som Samuelsen udtrykker det: „Den lokale kosmologi kropsliggøres så at sige i børnene“ (Samuelsen i dette nummer). I dansk sammenhæng viser Christensen, hvordan forestillinger om børns sårbarhed og nødvendigheden af at beskytte dem ureflekteret kommer til at udgrænse dem i forhold til deltagelse i det sociale liv.

De to sidste artikler tager udgangspunkt i globaliseringen og beskriver børns og familiers mobilitet og manglende stedlige forankring. Michael Anderson beskriver irakiske flygtningebørns selvforståelse og oplevelse af kulturel identitet, mens de gennem en år-række opholder sig i Grækenland i håbet om at komme til USA, Canada eller Nordeuropa. I Karen Fog Olwigs artikel fra Vestindien beskrives familier, hvis medlemmer lever med stor fysisk afstand. Skiftende omsorgspersoner er et normalt opvækstvilkår i denne del af verden. Begge artikler rummer fire beskrivelser af børn, der er flyttet omkring gennem deres barndom og i forskellige sociale sammenhænge har måttet fortolke omgivelserne fra nye perspektiver og forme deres selvforståelse i forhold til de nye betingelser. Gennem analyserne af børnenes fysiske og sociale bevægelser udfordrer begge artikler teorier om stabilitet, kernefamilier og kontinuitet som grundvilkår for den gode barndom. Såvel billedet af socialisering og identitetsdannelse som produktet af en transmission af specifikke kulturelle værdier som modbilledet – det globale barn, der universelt set er ens – anfægtes til fordel for en forståelse af børn, der kreativt skaber deres egen udvikling i mødet med stadigt foranderlige omgivelser.

Børnetilgangen viser således ikke bare opvækstbetingelser forskellige steder i verden, men også enkelte børns kreative udformning af deres omverdensforståelse i relation til skiftende betingelser. Det er barnet som bricoleur i sin egen verden, der står i centrum, og begreber som barneperspektiv og individuel handlen er da også at genfinde i mange af artiklerne. Men bestræbelsen med denne artikelsamling rækker ud over børn som empirisk objekt og retter sig mod en belysning af klassiske antropologiske emner som for eksempel sammenhænge mellem internationale diskurser og lokal praksis, familiemønstre, kosmologi, autoritetsforhold, disciplineringsstrategier og socialiseringsprocesser. Et gennemgående tema i artiklerne er således spørgsmål om reproduktion og produktion af viden og sociale relationer. Studiet af opvækstbetingelser og børns handlen i dem betragtes som en indfaldsvinkel til indsigt i, hvordan samfund og mennesker hænger sammen og gensidigt former hinanden. Et væsentligt bidrag ved børnestudierne er den indsigt, de giver i kontinuitet og forandringsprocesser, f.eks. i hvordan sammenhængen mellem viden og magt, handlerum og sociale positioner reproduceres og forandres i et generationsperspektiv.

Noter

1. Udsagnet virker dog samtidig så umiddelbart tilforladeligt, at det ikke sjældent forekommer i debatter om børn (f.eks. Information 15.8. 1998).
2. For uddybning af denne diskussion, se f.eks. Schwartz (1981), Jahoda & Lewis (1988), Harkness (1992) og James (1993).
3. FN's konvention om barnets rettigheder er nok det prototypiske eksempel på en sådan international diskurs.
4. Et godt eksempel fra dansk sammenhæng på dette fokus på børn som selvstændige individer gives med den socialreform, der trådte i kraft 1.7. 1998. I Socialministeriets vejledning om servicelovens bestemmelser om særlig støtte til børn og unge fremgår det for eksempel, at børns og unges synspunkter altid skal inddrages og tillægges passende vægt i overensstemmelse med alder og modenhed. Ligeledes fremgår det af Socialministeriets vejledning om dagtilbud til børn, at „dagtilbudene skal lytte til børn og tage børn alvorligt. Børnene skal i dagtilbudene have medbestemmelse og indflydelse på deres dagligdag afhængig af alder og udvikling“. Barnet er hermed blevet en aktør med en vis juridisk autonomi.

Litteratur

- Birket-Smith, Kaj
1948   Kulturens veje. København: Jespersens og Pios forlag.
- Corsaro, William A.
1985   Friendship and Peer Culture in the Early Years. Norwood, NJ: Ablex.
- Ehn, Billy
1983   Ska vi leka tiger? Daghemsliv ur kulturell synsvinkel. Stockholm: Liber Forlag.
- Gaskin, Suzanne, Peggy Miller & William A. Corsaro
1992   Theoretical and Methodological Perspectives in the Interpretative Study of Children.
I: William A. Corsaro & Peggy Miller (red.): Interpretative Approaches to Childrens
Socialization. New Directions of Child Development No. 58. San Francisco: Jossey-Bass
Publishers.
- Gulløv, Eva
1998   Børn i fokus. Et antropologisk studie af betydningsdannelse blandt børnehavebørn.
Ph.d.-rækken nr. 9, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
(Udgives april 1999 på Munksgaards Forlag).
- Harkness, Sara
1992   Human Development in Psychological Anthropology. I: Schwartz, White & Lutz (red.):
New Directions in Psychological Anthropology. Cambridge, U.K.: Cambridge University
Press.
- Jahoda, Gustav & I. M. Lewis
1988   Introduction. Child Development in Psychology and Anthropology. I: Gustav Jahoda & I. M.
Lewis (red.): Acquiring Culture. Cross-Cultural Studies in Child Development. London:
Routledge.
- James, Allison
1993   Childhood Identities. Self and Social Relationships in the Experience of the Child.
Edinburgh: Edinburgh University Press.
- James, Allison, Chris Jenks & Alan Prout
1998   Theorizing Childhood. Cambridge, U.K.: Polity Press.
- James, Allison & Alan Prout
1990   Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study
of Childhood. London: The Falmer Press.

- Lærke, Anna
1998 By Means of Re-Membering. *Anthropology Today* 14(1):3-7.
- Schwartz, Theodore
1981 The Acquisition of Culture. *Ethnos* 9:1.
- Strandell, Harriet
1994 Sociale möteplatser för barn. Aktivitetsprofiler och förhandlingskulturer på daghem.
Helsinki: Gaudemus.
- Toren, Christina
1993 Making History: The Significance of Childhood Cognition for a Comparative Anthropology
of Mind. *Man. The Journal of the Royal Anthropological Institute* 28(3).
- Åm, Eli
1992 På jakt etter barneperspektivet. Oslo: Universitetsforlaget.

KULTURELLE HORISONTER PÅ BØRNS UDVIKLING OG SOCIALISERING

Overalt på jorden lever børn blandt voksne, som forholder sig aktivt til deres opvækst og forandringsprocesser på specifikke kulturelle måder. Det er, som antropologen David Lancy skriver, biologi og samfund, der dikterer, at vi skal have børn, men kultur, der styrer, hvordan vi organiserer deres socialisering (Lancy 1996:15). Måderne, børns opvækst er organiseret på, knytter an til måderne, hvorpå deres forandringsprocesser fortolkes og forklares. Også hos den kristne minoritetsgruppe The Hutterian Brethren i Canada gør voksne sig mange tanker om børn og, hvordan man kan forme deres liv på bedste måde. Og konsekvenserne af disse tanker præger børnenes opvækst og mulighed for handlen.

På det teoretiske plan kan måderne, hvorpå børns forandringsprocesser fortolkes, betragtes i to overordnede rammer: udvikling og socialisering. Det er samtidig en opdeling i en forholdsvis universel og en mere lokal og kontekstrelateret forklaring på børns forandringsprocesser (Nielsen 1996). Udviklingsperspektivet har været dominerende i psykologien, som for eksempel Jean Piagets biologisk funderede udviklingsteori, der beskriver børns udvikling som en trinvis og aldersrelateret kognitiv modenhedsproces mod en voksen tilstand (Piaget 1967).¹ Socialiseringsperspektivet har derimod været foretrukket allerede tidligt i antropologiske studier af børn (Mead 1975; Mead & Wolfenstein 1955; Whiting & Whiting 1975). Det kan skyldes, at interessen har samlet sig om, hvorledes barnet bliver del af en sociokulturel gruppering frem for et tilfældigt eksemplar af menneskearten. Det kan også skyldes, at evolutionistiske udviklingsperspektiver siden den spæde begyndelse har været problematiske inden for antropologien. Faget har i nyere tid bestræbt sig på at afvise en sådan tilgang ved at vise det tvivlsomme i at betragte sig selv som den optimale tilstand i en hypotetisk lineær udvikling (Harbsmeier 1983; Shweder 1982). Udviklingsperspektivet er med andre ord blevet stedbarnet i antropologien. Socialiseringsperspektivet er dog også blevet kritiseret. Antropologen Christina Toren kritiserer den tendens i socialiseringsteorier, der betragter endemålet som kendt på forhånd: at børn bliver, med enkelte variationer, som deres forældre (Toren 1993). En fælles kritik af de to forståelsesrammer i forhold til børn retter sig således mod tendensen til at fokusere på børns dannelsesproces og på, hvordan børn bliver eller gøres til voksne. Dermed fokuseres på børns fremtid, mod det, de skal blive til som voksne (James & Prout 1990). Med andre ord glemmer man at rette opmærksomheden mod, hvordan børns liv er, og hvordan de former det.

Det kunne således lyde, som om hverken udviklings- eller socialiseringsperspektivet er anvendeligt. Trods perspektivernes problematiske sider vil jeg fastholde, at de begge er vigtige at medtænke i udgangspunktet for studier af børn. For det første fordi de ikke alene er perspektiver, hvormed forskeren kan analysere børns forandringsprocesser. Vi selv og vore forestillinger om børn er, som Toren fremhæver, et produkt af udviklings- og socialiseringsperspektiver (Toren 1993). Vort kulturelle udgangspunkt kan derfor betyde, at perspektiverne synes så naturlige, at vi end ikke tænker på at stille spørgsmål ved dem eller blot udskifter det ene med det andet. For det andet fordi udviklings- og socialiseringstanker i felten, ude og hjemme, kan vise sig at være særdeles reelle virkeligheder for børns opvækst og indgå som kulturelle rammer for deres måder at være børn på.

I det følgende vil jeg give et eksempel på, hvordan børns liv udfolder sig i hutternes kristent funderede kollektiv, hvor de kulturelle forestillinger om børn kan siges at tage afsæt i disse to overordnede forståelsesrammer. Jeg vil belyse, hvordan børnene lever med og bruger de begrænsninger og muligheder, som er skabt af de kulturelle horisonter.

Et fælles liv på prærien

I det vestlige Canada og nordvestlige USA lever kristne menigheder af Hutterites, eller huttere, som de kaldes på dansk.² I en af disse menigheder, fællesskabet Foothills, som ligger i den sydlige del af provinsen Alberta i Canada, udførte jeg et feltarbejde i 1993 (Nielsen 1993).³ Med baggrund i en tro på, at et af kristendommens centrale budskaber og vejen til personlig frelse er at leve i et åndeligt og materielt fællesskab med andre trofæller, lever og arbejder hutterne i Foothills i et fællesskab, hvor de primære indtægts-givende erhverv er land- og kvægbrug. Da hutterne er anabaptister, træder det åndelige fællesskab først i kraft på det tidspunkt, hvor den voksne hutter vælger at lade sig døbe, men det materielle fællesskab er et vilkår fra den dag, man fødes. Til daglig er de beskæftiget med kollektivets drift i landbruget, i værkstederne, i køkkenet, i hjemmene og med den åndelige vejledning i kirken og i skolerne. Dagligsproget er plattysk iblandet russiske og engelske gloser. Det kirkelige sprog, hutternes bibel, salmer, trosbekendelse, prædikener og formaninger er på højtysk. Alle huttere taler dog engelsk mere eller mindre flydende. I de voksne hutternes ånds- og livsfællesskaber bor også deres børn. Hvert barn bor i en lejlighed sammen med sin kernefamilie, som består af forældre og søskende. Derudover er hvert barn også del af en større familie, hvis forskellige medlemmer ofte er bosat i fjerntliggende kollektiver.

Voksne og børn bor altså i samme fællesskab og lever side om side på et forholdsvist lille beboelsesområde. De er nært forbundet slægtskabsmæssigt, de har fælles religiøs orientering, og begge gruppers dagligdag styres af kulturelle rutiner til faste tider. På den måde befinder voksne og børn sig i et fælles socialt rum. Alligevel ser deres dagligdag forskellig ud, alt efter om man ser den i et barne- eller voksenperspektiv, for det er rutinen, der er fællesnævneren, ikke selve rutinens indhold. Børn og voksne er det meste af tiden beskæftiget med hvert deres fag. Skolebørns kontakt med voksne i løbet af dagen er derfor hovedsageligt begrænset til enkelte formelt udnævnte pædagoger. Direkte deltagelse og observation af voksne, inklusive forældre er glimtvis og relativt begrænset rent tidsmæssigt det meste af dagen. Voksne huttere og deres børn er således på en gang tæt forbundet og skarpt adskilt af dagligdagens rutiner. Den separerende organisering af

voksnes og børns dagligdag afslører et symbolsk skel mellem børn og voksne. Forklaringen på det skel skal findes i de voksne hutteres repræsentationer af børn og i den måde, de fortolker og giver mening til det at være barn.

Naturens gang i kulturel fortolkning

Som nævnt kan måderne, vi fortolker og forklarer børns forandringsprocesser på, almindeligvis opdeles i to overordnede forståelsesrammer: udvikling og socialisering. I et udviklingsperspektiv vil man primært hælde mod at forklare børns forandringsprocesser som en forholdsvis naturgiven udvikling af kompetencer. I vestlige teorier om børns udvikling har man primært fokuseret på dannelsesprocessen som en lineær fremdrift mod en vestlig middelklassevoksens måde at ræsonnere på som det optimale mål. Det har blandt andet betydet, at man har fokuseret på, hvad børn mangler i forhold til voksne mentalt, sprogligt, motorisk etc. Ifølge børneforskerne Allison James, Chris Jenks og Alan Prout har dette perspektiv givet en analytisk og kulturel baggrund for at hævde, at der er forskel på voksne og børn (James, Jenks & Prout 1998:18).

Udviklingsperspektivet kan anvendes til at nærme sig en forståelse af hutternes model af børn. Også her er der et symbolsk skel mellem voksne og børn. Forskellen på børn og voksne bekræftes og opretholdes af den anabaptistiske tro, hvor voksendåb sker på baggrund af kendskab til de religiøse doktriner, personlige overvejelser og det, som hutterne kalder modenhed. Modenhed mener de ikke, man er født med, den udvikles gennem barndommen. Børn er dermed ikke fuldgældige medlemmer af trosfællesskabet, fordi de ikke besidder de nødvendige egenskaber. En stedlig prædikant forklarede, at børn ikke på samme måde som voksne behøver en aftale med Gud (som dåben er) på grund af deres natur. „Et barn er [...] som en tom konvolut uden indhold, uden fornuft“.

Hutterne betragter dog børns mentalt simple, ufornuftige, naive, „barnlige“ tilstand som positiv, for dermed er de også uskyldige og enfoldige væsener, i hvem syndige handlinger ikke er modnede. De betragter dog ikke børns tilstand som statisk, men som en tilstand, der er modtagelig for ændring og i stadig forandring. Hutternes model af børn tager sit afsæt i, at de er personer i udvikling. Blandt hutterne lever således i bedste velgående, hvad man kan kalde en biologisk udviklingstankes determinans. Men den er ikke inspireret af nutidige udviklingsteorier som for eksempel Piagets, men af de gamle tekster om børneopdragelse, som er skrevet af tidligere åndelige ledere, som de jævnligt henviser til. I en af de tidlige skrifter fra 1565, skrevet af Peter Riedeman, kan man i afsnittet „Concerning the Nurture of Children“ læse, at skoling må tage afsæt i barnets modenhed rent udviklingsmæssigt.⁴ Han understreger, at man skal undervise i det, som børn kan forstå, og at skrivning og læsning først kan påbegyndes i en bestemt alder (fem til seks år). Han påpeger ligeledes, at først efter et vist antal år i skolen kan man begynde at lære børn at arbejde med det, de har talent for (Riedeman 1950:130-1). I Riedemans forståelse udvikles der således i ethvert barn gradvist en modenhed, som øger dets mentale modtagelighed for undervisning og graden heraf præciseres ved at relatere den til alder. En af lærerne i Kleine Schule understregede i harmoni med Riedemans ideer, at hun altid var varsom med børn og afpassede sin undervisning til barnets udviklingsniveau. Hun var fortalende for en differentieret og langsom indlæring, som tog hensyn til barnets mentale modenhed. Hun sagde: „Man skal have meget af to ting for at undervise børn: kærlig-

hed og tålmodighed. Men børn lærer overraskende hurtigt med deres små hoveder“. Citatet antyder, at trods de mange års erfaringer med små børns kompetencer med hensyn til at lære og lære udenad, så bevarer læreren forestillingen om, at børn er intellektuelt mindre kompetente (de små hoveder) end voksne. Hvilket er helt i overensstemmelse med den herskende kulturelle repræsentation af børn.

I både Riedemans ideer om børns modenhed og i den mere nutidige Piagets udviklingsteori er alder en vigtig indikator for udvikling.⁵ Også hutterne i Foothills anser alder for at være et tegn på modenhed. Ikke mindst er alder med til at skabe orden i forbindelse med en dyd, som hutterne anser for essentiel for både voksne og børn: lydighed. Men for at lydighed kan få gennemslagskraft, må den have retning. Alder er den hierarkiske model, som afklarer, hvem der skal adlyde hvem. Også her manifesteres det symbolske skel mellem voksne og børn. I det voksne liv er alder ganske vist af stor betydning, men den kan dog suppleres med andre kategorier som køn og position samt personlige egenskaber og familiære relationer i forhold til beslutningstagning. Derimod er alder meget mere en absolut retningsgiver blandt børn, og jo yngre man er, jo flere skal man adlyde. Kategorien alder og den tilskrevne modenhed er således på et formelt plan med til at placere børn marginalt i forhold til formel indflydelse. Senioritetens implicite antydning af modenhed giver dog også børn mulighed for at udføre „børnearbejde“, som har berøring med eller betydning for fællesskabet. Når voksne skal slagte fjerkræ, er det for eksempel de ældste skoledrenge arbejde at indfange kyllinger og de ældste skolepigens opgave at babysitte hjemmebørnene imens. De største børn får af den grund fri fra deres daglige rutiner, mens de yngre børn skal passe deres skolegang som sædvanligt.

Hutternes kulturelle fortolkning af børns forandringsprocesser kan betragtes som en mental lineær udvikling af modenhed, som indikeres af alder. Hermed bliver alder lokalt en universel og ahistorisk faktor for opfattelsen af børns modenhed, mentale tilstand og kompetencer. Indtil børn kan defineres som voksne, mener voksne, at børn befinder sig på et inferiørt trin. Derfor kan de heller ikke betragte børn hverken som kompetente åndsfæller eller medarbejdere i fællesskabet. Børn er del af fællesskabet gennem kategorien „barn“, og den kategori tildeler dem en marginal position i forhold til voksne. At hutterne fortolker børn i en forståelsesramme, der kan sidestilles med et udviklingsperspektiv, er derfor medvirkende til, at børn ikke kan inkluderes jævnbyrdigt i de voksnes tros- og arbejdsfællesskab og dermed er ekskluderede fra voksnes sociale sfære på mange områder.

En vej til frelse: Udvikling gennem opdragelse

Selv om hutterne mener, at naturen går sin gang, mener de ikke, at man bare kan lade stå til. De er overbeviste om, at børn behøver afretning og vejledning i deres udvikling. Deres kulturelle konstruktion af børn kan derfor ligeledes fortolkes i et socialiseringsperspektiv.

Som nævnt tidligere er der i et udviklingsperspektiv en vægtning af det universelle aspekt – et fokus på hvordan barnet bliver voksen. I modsætning hertil vægter socialiseringsperspektivet det lokale og kontekstuelle aspekt. Med andre ord er omgivelsernes prægning og formning af barnet, den sociokulturelle dannelsesproces, i fokus, og dermed er der et fokus på, hvordan et barn gøres til en kulturelt specifik voksen. Dette skyldes, at der i en vestlig socialiseringsforståelse eksisterer en antagelse om, at barnet ankommer

til verden som et ubeskrevet blad.⁶ Børn forestilles således som asociale ved fødslen, og derfor skal de gøres sociale gennem opdragelse og socialisering. Fra den opdragelsesmæssige synsvinkel fremhæves, at barnet langsomt indlærer sociale og kulturelle spilleregler under voksen vejledning, og følgende betragtes barnet som et *produkt* af den opdragelse, som det har *fået*. I forhold til kultur er det et relativt statisk kulturbegreb, hvor kultur er noget man *får* og *har*. Den tilgang indeholder følgelig ikke en opfattelse af barnet som aktiv producent af kultur. I forhold til barnet er det en relativ passiv socialiseringsforståelse, som fremhæver indlærings siden i processen samt resultatet: en social og kulturel skrift i barnet.

Også hutterne finder opdragelse af børn central for dannelsesprocessen. Troen på opdragelsens nødvendighed finder de belæg for i konstruktionen af børns medfødte uskyldighed, naivitet og sårbarhed. Alder bruger de som tegn på graden og arten af omsorg. Jo yngre børn er, desto mere umodne og sårbare anser voksne dem for at være. På den positive side er voksne huttere overbeviste om, at børns naivitet åbner en dør til evigheden, men på den negative side mener de samtidig, at denne enfoldighed er en trussel for barnets udviklingsretning. Som illustration af barnets sårbarhed bruger hutterne ofte metaforer fra deres dagligliv. I en af deres metaforer så jeg et udtryk for, hvorledes hutterne opfatter børn som væsener, der ødelægges, hvis ikke voksne tager hånd om dem. Metaforen beskriver, hvorledes et stykke metal efterladt ubeskyttet i naturen, for eksempel et hakkejern i haven, hurtigt vil ruste og gå til. Bekymringen omfatter dog ikke alle sider af barnelivet, for det store fire meter dybe regnvandsreservoir med stejle skrænter ligger uindhegnet mindre end 100 meter fra skolen. Beskyttelsen af børn koncentrerer om at forbyde børn at færdes dér. Opmærksomheden retter sig således ikke primært mod det fysiske liv. En anden af deres metaforer tydeliggør, at omsorgen er ment som en særlig form for opdragelse, for den handler om, at brakmarker, der ligger ukultiverede hen, hurtigt vil blive fyldt med tidsler, som er planter, hutterne betragter som djævelsk ukrudt. Med denne metafor fremhæver de, at omsorg skal være af en kultiverende art, som kan styrke den mere åndelige side og hindre uønsket vækst hos barnet. Eksempelvis mener de, at børn skal opdrages til at kunne beherske egenrådighed, som anses som en negativ kvalitet. Andre egenskaber skal også læres, som for eksempel at dele og adlyde. Hutterne mener således, at de kan og skal regulere et barns udvikling. Naturen må med andre ord ikke vokse vildt, men skal kontrolleres gennem opdragelse.

Måden, hvorpå hutterne fortolker og organiserer børns opvækst, kan som baggrund siges at have både en udviklings- og socialiseringsforståelse af børn. De vælger ikke den ene frem for den anden, men forklarer og fortolker fortløbende på baggrund af begge perspektiver. På den ene side mener de, at børns udvikling følger en universel linie, som betyder, at barnets mentale kompetencer forandrer og kvalificerer sig af sig selv i takt med alderen. På den anden side romantiserer de ikke naturens gang, men mener, at børn skal bibringes noget, de ikke har i forvejen, for at danne et kristent fundament i det enkelte barn, så dårlig indflydelse ikke lukker døren til evigheden. De mener således, at det er nødvendigt og muligt at forme og præge barnets udvikling gennem opdragelse. De første 15 år af et barns liv, inden det symbolsk træder ind i voksensfæren og reelt begynder at deltage i de voksnes aktiviteter, reserverer hutterne derfor til undervisning og opdragelse, til at *give* barnet den rette viden og tro, til at *forme* en bestemt social type. Det er med andre ord den opdragelsesmæssige del af socialiseringen, som de beskæftiger sig med og finder vigtig.

Trit og retning i børns hverdag

Denne kulturelle konstruktion af børn som væsener, der har behov for opdragelse, fordi de er underlagt en naturlig udvikling, betyder derfor en speciel organisering af børns hverdag, som er centreret om opdragende indlæring. I det daglige er børnene beskæftiget med skolegang, pasning af hinanden og leg, og opdragelsen sker hovedsageligt gennem formaliseret undervisning. Derfor er børns hverdag, fra de er tre år, organiseret således, at det meste af dagen er optaget af en eller anden form for undervisning.

Fra de er tre, til de bliver seks år gamle, går børnene i Kleine Schule fra kl. 7-15. Her lærer de rim og remser, salmevers, bordbønner, at spise og lege sammen. Samtidig begynder de også at lære det, som de voksne huttere anser som meget vigtigt: at dele og adlyde. Skolestarten i Grosse Schule er rullende, således at børnene begynder den dag, de fylder seks år. Grosse Schule er en times undervisning i religion, højtysk grammatik og indlæring af salmer og remser morgen og eftermiddag. Om lørdagen er der „søndagsskole“ for alle børn. I seksårs alderen begynder de tillige i den offentlige grundskole, English School. Skolen er placeret på fællesskabets jord og er alene for de børn, som er hjemmehørende i kollektivet. Her undervises de af en canadisk lærer mellem kl. 9 og 15,30, i læsning, skrivning samt i at tale og forstå engelsk.

Også spisning foregår sammen med andre børn. Fra de er seks år, spiser de altid sammen i børnespisesalen, som er placeret ved siden af de voksnes spisesal. Af og til er der „børnearbejde“ for de ældre af børnene, enten før eller efter dagens skolegang, når der skal ryddes sne, slås græsplæne eller passes småbørn. Andre gange er det i forbindelse med særligt voksenarbejde, som kræver børns medvirken, for eksempel når der slagtes fjerkræ. Funderet i voksne hutteres kulturelle fortolkninger af børns væsen er undervisning og indlæring således en omfattende del af hutterbørns daglige socialisering.

Socialiseringspassage

Hutterernes overordnede sigte med opdragelsen er som nævnt at berede vejen til personlig frelse og et evigt liv. Sammen med det symbolske skel mellem barn og voksen, som deres udviklingsforståelse af børn skaber, er det medvirkende til, at hutterne i forhold til børn prioriterer den åndelige opdragelse frem for en socialiserende forberedelse til voksenalv og -funktioner i fællesskabet. Forberedelse til dét liv tager først sin begyndelse gennem „learning by doing“, når børn fylder 15 år. På det tidspunkt i deres liv forlader børn barnesfærens formelle undervisningsdominans og træder ind i voksnes sociale og arbejdsmæssige fællesskab. Den symbolske opdeling mellem børn og voksne er indtil da med til at confirmere et reelt skel mellem dem og gøre børn til marginale deltagere i voksnes liv. Betragter man hutternes organisering af børns hverdag i et socialiseringsperspektiv, er det en forholdsvis passiv socialiseringsforståelse, der er fremtrædende. Det er en forståelse af, at socialisering er noget, børn får af voksne.

Min opfattelse af børn var også forankret i historiske ideer. „...vi må erkende, at vore egne teorier har været og altid vil være skabt af personer, som selv på en gang er skabt af og skabere af historisk specifikke ideer om, hvad et barn er“ (Toren 1993:470; min oversættelse). Mens udviklingsperspektivet er centralt for hutternes syn på børn, var det relativt perifert i min feltundersøgelsesproblematik. Som nævnt i indledningen skyldtes det

uden tvivl en udviklingsfobi skabt på basis af antropologiens egen udviklingshistorie, hvor anderledes samfund og kulturer i antropologiens barndom blev betragtet som en præmoderne og mere primitiv udgave af ens eget samfund og kulturelle stadie. At anvende dette perspektiv på mennesker i mindre størrelser forekom mig problematisk. I overensstemmelse med antropologisk tradition for studier af børn valgte jeg derfor socialiseringsperspektivet som brændepunkt for min undersøgelse. Således var også jeg produkt af historisk-faglige tendenser.

På forhånd opererede jeg implicit med en analytisk opdeling af socialisering: en didaktisk socialisering og en autodidaktisk socialisering. Den didaktiske forklarede jeg som opdragelse eller indlæring defineret som den bevidste måde, hvorpå voksne forholder sig til børn og deres opvækst, både ideer om den, sigtet med den og den praktiske tilrettelæggelse af den. Den autodidaktiske socialisering betragtede jeg som den socialisering eller læring, der sker, når børn ved at færdes blandt andre mennesker lærer gennem deltagelse, observation, imitation og identifikation. I konventionelle teorier vil disse andre mennesker ofte være voksne, fordi dannelsesprocessen er i fokus. Antropologen Margaret Mead, som kan betragtes som en af antropologiens klassikere inden for socialiseringsproblematikken, peger på voksne som barnets identifikationsmodeller (Mead 1975). Selv om mit udgangspunkt således var et konventionelt socialiseringsperspektiv, betød den analytiske opdeling i to former for socialisering, at opdragelse i min forståelse kun var at betragte som en del af et barns totale socialisering.

SOCIALISERING

<p style="text-align: center;">ANDRES (VOKSNES) OPDRAGELSE/VEJLEDNING AF BARNET</p>	<p style="text-align: center;">BARNETS EGEN DELTAGELSE/OBSERVATION AF VOKSNE</p>
---	--

Under feltarbejdet var min teoretiske tilgang til børns socialisering den mere aktive side af socialisering. Mit fokus var på børns tilegnelse af kulturelle koder gennem deres deltagelse og observation af voksent liv. Det betød, at jeg på forhånd antog, at børn og voksne havde fælles kulturelle koder, og børns egen læring heraf var min primære tilgang.

Inspirationen hertil var især sociologen Pierre Bourdieu, der påpeger andre læringsmåder end den pædagogiske opdragelse, som voksne giver børn. Om end teorien ikke kan siges at have børn som sit fokus i sig selv eller at tildele børn rollen som jævnbyrdige og kulturelt kompetente agenter (Bourdieu 1986, 1990), kan man alligevel fortolke Bourdieus udsagn om dannelsen af habitus som en implicit kommentar til børns socialisering forstået som sociale og kulturelle læreprocesser, eller hvordan individer bliver del af en social gruppe. Blandt andet anvender Bourdieu ord, som knytter sig til socialisering, såsom „implicit pedagogy“ (Bourdieu 1986:94), „apprenticeship“ (op.cit.:88) og „learning process“ (op.cit.:77). Ligeledes inddrages mange eksempler på børns læreprocesser som en tydeliggørelse af og forklaring på dannelsen af habitus (ibid.). Bourdieu fremhæver også børn som *produkt*, men af kulturelle handlinger, som de *selv* har *tilegnet* sig, og påpeger følgelig en mere aktiv side af børns socialisering. Det var den side af socialiseringsprocessen, som jeg ønskede at belyse.

Som forklaring på, hvordan kulturel kompetence opnås, skaber Bourdieu som nævnt begrebet habitus (Bourdieu 1986, 1990). Habitus er en kropslig indprentning af kulturelle strukturer gennem tid, og de kulturelle koder læres gradvist, internaliseres lagvist (*lex insita*), som en unik integration af indkodede handlingsdispositioner. (Bourdieu 1986:78-87; 1990:59). Måden, hvorpå individer erhverver habitus, forklares med børns daglige deltagelse og tavse observation (Bourdieu 1986:87-9).

... i alle samfund er børn specielt opmærksomme på gestik og holdninger, som, i deres øjne, udtrykker alt det, som skal til for at være en rigtig voksen – en måde at gå på, en hældning med hovedet, ansigtsudtryk, måder at sidde og bruge redskaber på; altid sammen med en stemmeføring, en måde at tale på (op.cit.:87).

Børns daglige deltagelse og observation og dermed deres evne til egen læring er i den synsvinkel vigtige veje til kulturel kompetence og til at blive et anerkendt medlem af en social gruppe. Tidens løb inddrages som en væsentlig faktor for etablering af habitus og dermed kulturel kompetence. Bourdieu påstår, at kulturelle koder læres og lagres kronologisk, at habitus er domineret af de tidligste oplevelser, og at strukturer kun er aktive, når de er kropsliggjorte i en kompetence, som er erhvervet i løbet af en specifik historie (Bourdieu 1986, 1990). Det problematiske heri er, at det kronologiske perspektiv betyder, at børn må betragtes som havende kun et lille lager af internaliserede dispositioner, jo yngre, jo mindre, idet perspektivet lader børns læring centrere sig om læring af *voksnes* kulturelle verden, og dermed betragtes voksnes liv som fælles liv og som et fælles socialt felt. Perspektivet lader derfor børn fremstå som mangelfulde, og det får følgelig svært ved at tildele børn en særlig kulturel kompetence i forhold til voksne.

Følgende Bourdieus forståelse af sociale og kulturelle læreprocesser mente jeg, at børns aktive *tilegnelse* af kulturelle koder gennem deltagelse og observation var vigtig og forbundet til internaliseringen af, hvad jeg betragtede som centrum for fælles koder: det voksne liv. Undervejs i feltarbejdet blev rettetheden og erfaringskronologien i Bourdieus socialiseringsperspektiv derfor mere og mere problematisk. Hutternes symbolske skel mellem voksne og børn medførte, at der i praksis var minimal mulighed for børns deltagelse og observation af voksne. Betydningen af deltagelse og observation er i det hele taget ikke højt vurderet i hutternes børneopfattelse og praksis. I bedste fald bliver udtryk for den betragtet som inspiration til lege, men imitation af andre bliver som regel forklaret med manglende kognitive færdigheder hos de børn, der imiterer. Især de større børn latterliggør de mindre ved at sige: „Monkey see, monkey do“.

Hutterbørnenes hverdag betød således, at jeg efterhånden måtte stille spørgsmål ved den medbragte teoris anvendelighed hos hutterne. Den empiriske virkelighed på prærien, med maksimal undervisning og minimal deltagelse i voksensfæren, bød ikke på en overflod af den form for socialiserende relationer mellem børn og voksne, som Bourdieu fremhæver, og i den fremstilling af socialisering, med det voksne liv i centrum, så børnene i Foothills meget marginaliserede ud. Men betød det også, at de kunne betragtes som kulturelt inkompetente? Socialiseringsperspektivet, både i den passive og i den mere aktive version, fremstod som præget af en voksencentrisk tilgang til børn, hvor fokus var børns dannelsesprocesser, hvordan børn gøres eller bliver til sociale og kulturelle *voksne* individer (Nielsen 1996). Men teorier er ikke lette at forlade, og da der pludselig var udsigt til en begivenhed, som ville give mere plads til børns deltagelse og observation af voksne, fordi de befandt sig i det samme brændpunkt som voksne en hel dag, var jeg

naturligvis overbevist om, at jeg nu ville få mulighed for at observere, hvordan børn deltog, observerede og internaliserede til senere brug. Den begivenhed, jeg satte min lid til, var brændemærkningen af forårets nye kalve.

Brændemærkning

Brændemærkningen hos hutterne er en begivenhed, der på mange måder bryder med dagligdagens rutiner og rytmer. Selve brændemærkningen og den efterfølgende barbecue foregår sammen med naboer og mange andre ikke-huttere. Det sker altsammen på køernes græsningsareal, „cow heaven“, halvanden kilometer uden for beboelsesområdet. Alt andet voksenarbejde og al undervisning af børnene suspenderes til fordel for brændemærkningen. Selv måltiderne ændres, og den varme middagsmad erstattes af sandwiches, der helt usædvanligt spises i marken. Begivenheden bryder derved med hverdagens gøremål og rytmer og overskrider rumlige og tidsmæssige grænser, inden for hvilke børnene befinder sig til daglig.

For børnene er brændemærkning ikke reduceret til en enkelt dag. I dagene før brændemærkningen, hvor det endnu er usikkert, hvilken dag den skal løbe af stablen, er børnene travlt beskæftiget med at indsamle oplysninger. Om hvornår og hvor den skal foregå, hvilke opgaver de forskellige voksne hutterne har fået tildelt, hvilke naboer der skal have kalve brændemærket ved lejligheden, hvor mange kalve fællesskabet leverer til brændemærkning, hvilke og hvor mange heste der skal bruges i arbejdet etc. De bruger hver en pause i undervisningen til at komme i nærheden af de rette personer og få fat i de relevante informationer. Det er ikke så let, som det umiddelbart lyder, for viden om planlægningen af brændemærkningen er reserveret de særlige voksne, som beskæftiger sig med det, og på grund af aldershierarkiet og de kulturelle forventninger til børns respekt herfor og til deres tien, når voksne taler, nytter det ikke at spørge. Børnene søger dog på anden vis at overskride disse praktiske og kulturelle barrierer. Deres strategi er at adlyde aldershierarkiet og benytte de kulturelle forventninger om ikke-indblanding, som gør dem nærmest usynlige for voksne, og på den måde lytter de sig til de eftertragtede informationer og bringer dem derefter tilbage til gruppen af børn.⁷ Her brydes tavsheden, og informationerne diskuteres ivrigt og højlydt. Børnene vurderer og argumenterer for og imod forslag, de ældre sammenligner med tidligere års erfaringer og bringer mulige ændringsforslag på bane. Børns handlinger kan således betragtes i den mere aktive socialiseringsforståelse, fordi de selv tilegner sig de informationer, de har brug for. Til gengæld kan tilegnelsen af informationer ikke betragtes som en så fri proces, som Bourdieu lader formode, idet adgang hertil kræver overvindelse af hierarkiske barrierer, som tager afsæt i strategier, som beror på kulturel kompetence.

På selve dagen er det de yngste af de tilstedeværende børn, de tre- til femårige, der bruger mest tid på at iagttage dyrene samt voksne i arbejde. De andre børn er optaget af andet. De mindre piger bruger megen tid på at soppe i en nærliggende bæk, plukke blomster og sidde i de nærliggende bakker og snakke. De mindre drenge rider på den gamle hest, der ikke bruges af de voksne, ordner seletøj og styrer fordelingen af andre børns rideture i bakkerne. De ældste piger passer de mindste tilskuere, snakker med naboer og andre udefrakommende og tager sig en ridetur som drengene. Børns deltagelse og observation af voksne er således sekundær i forhold til de aktiviteter, de selv sætter i gang.

Også efterfølgende giver brændemærkningen næring til megen snak i børnegruppen. Her samler børnene op på hændelser, vejret, antal af dyr og mennesker, hvad de har lavet etc., og evaluerer på den måde begivenhedens kvalitet og hinandens aktiviteter. De eneste, der konkret imiterer handlinger vedrørende brændemærkningen, er de mindste børn, som i deres lege er i stand til at være både dyr og voksne. Børns engagement og deltagelse i brændemærkningen får således primært betydning i gruppen af børn.

Børnenes aktiviteter i forbindelse med brændemærkningen synliggør, at det symbolske skel oppebæres i en reel adskillelse mellem voksne og børn i særlige deltagelsesfærer og -aktiviteter trods børnenes tilstedeværelse i den fælles begivenhed. Der er med andre ord ingen direkte inkluderende deltagelse i voksnes handlinger, og børns observation af voksne er minimal. Børnenes særlige aktiviteter og deres engagement kan forklares med, at de har skabt sig et eget socialt felt.

Brændpunkter

Hutternes vægtning af den opdragelsesmæssige side af socialisering betyder, at de symbolsk ekskluderer børn fra bestemte former for deltagelse i det fælles sociale rum og med kulturelle rutiner har organiseret dagligdagen på en sådan måde, at den manifesterer ekskluderingen og dermed vanskeliggør børns observation af voksne. Den daglige praksis var som nævnt med til at sætte mit teoretiske voksencentriske udgangspunkt i bevægelse. Ved brændemærkningen og børnenes brug af informationer herom stod det klart, at hutternes kulturelle konstruktion af børn havde skabt en empirisk virkelighed, der vanskeliggjorde en socialiseringsforståelse, der satte voksne og voksnes handlinger som det eneste centrum for børns socialisering. På den baggrund kan det derfor være hensigtsmæssigt at differentiere det sociale rum i flere sociale felter og forstå børnenes handlinger som værende forbundet til et eget socialt felt.

Ifølge Bourdieu (1990) dannes habitus i et socialt felt, og det er også heri, det primært kan udfoldes og anerkendes som kulturel kompetence. I den forbindelse fremhæver han det indfødte medlemsskab, nødvendigheden af at være født ind i et socialt felt, som en betingelse for at opnå dén kulturelle kompetence, dén fornemmelse for spillet, som er baggrunden for at kunne handle på en måde, som genkendes og anerkendes i ens sociale felt (Bourdieu 1990:66ff.). Det betyder, at „man ikke kan indtræde i denne magiske cirkel via en pludselig mental indskydelse, men alene gennem fødsel eller en langsom proces af inddragelse og initiering, som kan sidestilles med en genfødsel“ (op.cit.:68).

Bourdies ide om det indfødte medlemsskab i et socialt felt som den optimale dannelsesbetingelse for habitus og dermed som det primære felt betyder, at han fortolker børn som ikke alene en naturlig del af voksnes verden, men også fortolker voksnes sociale felt som centrum for børns internalisering og handlen. Dermed fremstår voksnes sociale felt som et fælles felt. Men ifølge Anthony Free (1996) undervurderer Bourdieu, hvorledes forskellige relationer med andre mennesker påvirker habitus, og han specificerer ikke hvilke forskellige indflydelser, der eksisterer i et socialt felt. I stedet efterlades man med en abstrakt ide om et fælles, homogent felt (Free 1996:400-1). I Foothills medfører voksnes kulturelle repræsentationer af børn som umodne, naive væsener, som børn kort sagt, en medfølgende eksklusion fra særlige sfærer, som betyder, at børnene ikke kan blive del

af voksnes fællesskab på alle områder, og dermed kan ikke alle kulturelle koder betragtes som fælles for voksne og børn.

Jacqueline J. Goodnows (1990) udsagn kan tydeliggøre, hvad der sker. Hun påpeger, at et barn ikke lærer i neutrale omgivelser, der lader alle projekter udfolde sig, men lærer i stærkt kontrollerede, restriktive og aktive omgivelser, der velsigner nogle former for adfærd og evner mere end andre. Omgivelserne lægger med andre ord en værdiladet ramme om børns læreprocesser. For eksempel er visse færdigheder og vidensområder reserveret bestemte mennesker eller grupper af mennesker, det vil sige: „ikke for nogen af min slags“ (op.cit.:275). Læring er dermed også en socialisering i, hvad man kan og må lære, og er med andre ord også altid knyttet til kulturelle forventninger om, hvad børn kan og skal vide i bestemte perioder af deres liv.

Hos hutterne kan man iagttage, at mange færdigheder og vidensområder er reserveret henholdsvis børn og voksne i overensstemmelse med det symbolske skel relateret til kategorierne barn og alder. Når børnene i Foothills søger viden, så ved de samtidig, at den erhvervede viden om planlægningen af brændemærkning ikke er „for nogen af deres slags“, det vil sige børn. Det er ikke det, voksne forventer eller ønsker, børn skal lære. Alligevel søger de informationer om brændemærkningen. Det kan undre i betragtning af, at børnene er udmærket klar over, at de ikke kan anvende deres viden og overblik „på rette sted“, nemlig til sammen med voksne at arrangere begivenheden eller selv være aktive deltagere i brændemærkningen af kalvene. De kan heller ikke bruge deres viden til at positionere sig i et fælles socialt felt. Man kan med rette spørge, hvor og hvordan de så bruger den „forbudte“ og uanvendelige viden?

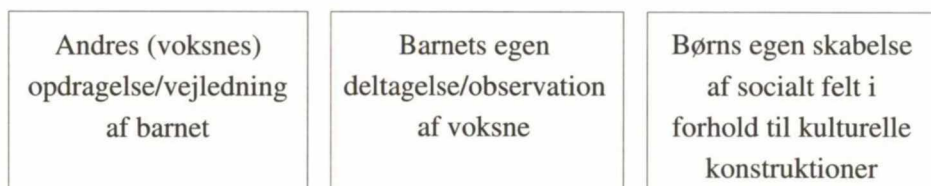
For at få svar på det, er det nødvendigt at ændre opfattelsen af, hvad der er centrum for børns socialisering. I stedet for at betragte voksensfæren som centrum og som fælles og børnene i Foothills som marginaliserede deltagere heri, kan man anvende J. Laves og E. Wengers (1991) forståelse af fællesskaber som komplekse, ustatiske og differentierede uden et egentligt fælles center. Her er der i praksis adskillige, varierede og mere eller mindre engagerede og inddragende måder at være lokaliseret på i de deltagelsesfelter, der er defineret af et fællesskab. Graden og arten af deltagelse kan være enten mere eller mindre magtfuld (Lave & Wenger 1991). Det betyder, at centrum for børns socialisering forskydes. Voksnes aktiviteter og handlinger kan ikke betragtes som det eneste midtpunkt for børnene i Foothills. Voksne og børn er til stede ved samme begivenhed, og de deler viden om den, men de deltager i den på forskellig måde og bruger deres viden forskelligt. Den fælles viden bruges således ifølge forskellige spilleregler, hvilket er det, der karakteriserer et socialt felt. Den afgørende forskel ligger ikke i arten af den erhvervede viden, men i måden hvorpå den bruges og kan bruges. Kombineret med erfaringer fra tidligere års brændemærkninger kan det enkelte barn ved at demonstrere sin viden og evnen til at erhverve sig den bruge dette i den stræben efter anerkendelse og symbolsk kapital, der udspiller sig i ethvert felt (jf. Bourdieu 1990). Men for hutterbørn er det altså ikke i et hvilket som helst felt, at anerkendelse kan erhverves. Indfødtheden i voksnes felt kan siges at være opfyldt, men for hutterbørn relaterer indfødthed og mulighed for anerkendelse sig lige så meget til gruppen af børn netop på baggrund af de kulturelle repræsentationer og forventninger. Derfor bruger børnene de erhvervede informationer til at engagere sig i deres eget sociale felt, hvor den eftertragtede anerkendelse kan erhverves. Ved brændemærkningen kommer det til udtryk ved, at de bruger informationerne til aktivt at

arrangere aktiviteter for sig selv og organisere deres egen rolle i forbindelse med selve begivenheden. På den måde skaber de deres egne brændpunkter i en begivenhed, hvor de ikke har nogen formel mulighed for at deltage, fordi de er børn. Sopningen i bækken, rideturene på den gamle hest, snakken med naboer samt babysitting er udtryk for dette. At der er tale om børnenes eget valg af midtpunkt illustreres af, at ingen børn blev hjemme hos de gifte kvinder i bofællesskabet for at observere, hvad de lavede der, selv om det i et traditionelt socialiseringsperspektiv ville have været et oplagt centrum for observation for pigerne.

På den måde kan man ikke hævde, at børnene i Foothills tilegner sig en praktisk og specifik viden om brændemærkningen, der kan socialisere dem til voksenlivet, for deres deltagelse er ikke knyttet til en hel dags observation af voksne i arbejde. Derimod tilegner de sig et generelt overblik over de mange facetter i en brændemærkning, især de facetter, der angår børn, deres egen position og magtforhold samt en praktisk erfaring med hvilken adfærd, der er socialt accepteret og legitim for børn før, ved og efter en brændemærkning både i voksnes og børns felt. Det, de skaber, er en måde at deltage på, som er i overensstemmelse med det herskende børnesyn. Derved legitimerer de også deres „unyttige“ tilstedeværelse ved brændemærkningen. Det betyder, at modellen for socialisering må tilføjes endnu en væsentlig del, som inddrager børns forståelse af egen position i forhold til kulturelle repræsentationer af den kategori, som de tilhører.

SOCIALISERING

Som i de to andre dele relateres børn også til voksne i den tredje del af modellen, men uden at fokusere alene på børns fremtid som voksne. I stedet fokuseres på børns liv her og nu og på, hvordan børn former deres liv i samspil med voksnes kulturelle forståelse af dem. I en analyse af børns liv kan omgivelsernes kulturelle konstruktioner af børn derved inddrages som en indflydelsesrig og magtfuld kulturel faktor, der har betydning for deres hverdag, udvikling, socialisering og måden, hvorpå de kan handle.

Kulturel læring

Hutterne repræsenterer et lokalt udtryk for et universelt vilkår for børn: at børns opvækst og forandringsprocesser er betinget af kulturelle fortolkninger, som er produkt af specifikke historiske ideer om, hvad børn er (jf. Toren 1990). Den daglige separation mellem børn og voksne i hutternes fællesskab er et konkret udtryk for det symbolske skel mellem voksne og børn, som kan findes i deres ideer om, hvad børn er. For forståelsen af hutterbørns opvækst og socialisering viste det sig derfor centralt at inddrage voksnes kulturelle

fortolkninger af børn, fordi de havde skabt kulturelle rammer og rutiner for hverdagens og barndommens forløb og dermed også for børns mulighed for handlen.

I et voksencentrisk socialiseringsperspektiv er denne separation mellem børn og voksne hos hutterne problematisk, fordi den får svært ved at forklare, hvordan børn bliver mere og mere socialiseret, underforstået mere og mere kulturelt erfarne i forhold til en fælles, det vil sige voksen, kultur. Frem for at betragte hutterbørns socialisering som mangelfuld, voksentilværelsen som et fælles felt og børns socialisering som rettet mod dette felt og deres egen fremtidige ageren heri kan en mindre voksencentrisk tilgang anvendes. Betragtes socialisering i stedet uden én bestemt retning, som en konstant og kreativ læreproces, hvor børn er orienteret mod de lokale kulturelle konstruktioner af sig selv og de muligheder og begrænsninger, som er forbundet hermed, gives en anden og mere aktiv tilgang til socialisering. Ved at flytte centrum for socialisering og gøre det plastisk kan man betragte socialisering som en konstant læring og brug af de koder, der gælder i en given situation.

Eksemplet med hutterbørnene viser flere ting. For det første viser det, hvordan tilgængede informationer bruges kreativt af den enkelte til at skabe sig anerkendelse blandt de andre børn. Den unikke måde, hvorpå børn bruger fælles viden iblandt sig, kan derfor betragtes som et særligt socialt felt i det fælles rum, et felt som er børns, hvor der gælder specifikke koder for erhvervelse af anerkendelse. Det sociale felt skabes, blandt andet fordi det herskende udviklingsskema ekskluderer dem fra udfolde deres kulturelle kompetence i voksnes sociale felt. I børns eget sociale felt kan de finde anerkendende anvendelse for deres viden og bruge den kreativt ifølge egne interesser og kulturelle koder, i hverdagen og ved eksklusive begivenheder. Hutterbørns liv er dermed også et udtryk for, at socialisering er en læring i at være barn sammen med andre børn på specifikke kulturelle betingelser.

Eksemplet viser for det andet, at de via den form for deltagelse og engagement, som de udviser, skaber sig en plads ved brændemærkningen og således over for voksne får legitimeret deres unyttige tilstedeværelse ved en begivenhed, hvor deres arbejdsmæssige deltagelse ikke er mulig. Dette er genialt i et fællesskab, hvor den religiøst funderede holdning er, at „lediggang er roden til alt ondt“.

For det tredje viser det også, hvordan børn uden at overtræde koder for opførsel har viden om, hvordan man kan bruge de eksisterende betingelser og forventninger til børn med henblik på at erhverve en „ikke for nogen af deres slags“ viden. Hutterbørnenes strategier og handlen i de forskellige situationer før, under og efter brændemærkningen afspejler en omfattende kulturel kompetence, som dækker over en viden om kulturelle koder i forskellige sociale felter. Børns handlen kan derfor ikke alene betragtes som et essentialistisk spørgsmål om graden af intelligens, modenhed eller moral, men i lige så høj grad som en viden om, hvad der er kulturelt passende og muligt. Det moralsk optimale kan, som psykologen E. Burman påpeger, være særdeles kulturelt variabelt (Burman 1994:182). Børns sociale felt kan følgelig ikke betragtes som en isoleret barnekultur, men er tværtimod skabt i tæt forbindelse med voksnes verden og syn herpå.

Børns opvækst og socialisering kan således ikke betragtes som en læreproces i at blive voksen gennem deltagelse, inklusion og internalisering i en verden, som har børns forandringsprocesser som en central tanke, men som en konstant læring i at være barn i forhold til kulturelle konstruktioner af børn. Læring i det perspektiv er ikke baseret på et statisk kulturbegreb, hvor kultur er en ensidig belæring, hvis man er barn, og noget man

får i sig og derefter *har*, og hvor børn følgelig kun kan forestilles at være reproducenter af kultur, indtil de er voksne. Læring er i stedet en særdeles kreativ, aktiv og ikke mindst gensidig proces mellem mennesker, kulturelle ideer, rammer, magtfulde strukturer og objektive betingelser. I det perspektiv er kultur en proces, der konstant skabes af alle uanset alder, og således kan også børn betragtes som særdeles aktive producenter af kultur.

Noter

1. Piagets model er inspireret af Lamarcks lineære evolutionisme. I Piagets udviklingsmodel er det absolutte nulpunkt spædbarnets tilstand, som er domineret af sensorimotoriske sanser uden sproglige evner og dermed uden tankemæssig kompetence. Mellemfasen er en begyndende evne til logisk tænkning, og endemålet, det absolutte højdepunkt, er den voksnes mentale tilstand, som den forekommer hos en rationelt og logisk tænkende voksen person (Piaget 1967). Piagets universalistiske udviklingsteori har længe været dominerende, men i de senere år er kritikken af udviklingspsykologi generelt og af Piagets specifikt tiltaget, jf. Burman (1994), Gardner (1993), James, Jenks & Prout (1998), James & Prout (1990), Kessen (1983a & b), Morss (1990), Shweder (1982,1990), Vidal (1987).
2. The Hutterian Brethren er en kristen menighed, som har kollektivism, pacifisme og voksendåb som vigtige grundpiller. Sammenslutningen er opdelt i tre retninger: Lehrerleut, Dariusleut og Schmiedeleut. De huttere, som denne artikel handler om, tilhører Dariusleut. Hutterernes oprindelse kan spores til Tyrol og Moravien under reformationen i 1500-tallet. På grund af religionsfølgelse har broderskabet tilbragt godt 100 år i Ukraine i 1700-tallet, før det emigrerede til det nordamerikanske kontinent i 1874. For en mere udførlig beskrivelse af The Hutterian Brethren, hutterernes tro og europæiske oprindelse henvises til Werner O. Packull (1995). Antallet af huttere bosat i USA og Canada var ca. 33.000 i 1993. I dette århundrede er endnu en retning opstået i Tyskland og Sydamerika, som nu hovedsageligt er bosat i Tyskland, Storbritannien og på USA's østkyst: Arnoldleut. Modsat de andre Leut, hvis medlemmer primært er del af fællesskabet fra fødslen, optager Arnoldleut nye medlemmer udefra.
3. Foothills er et fiktivt navn og aftalt med bofællesskabet efter et ønske om anonymitet. Navnet har desuden været anvendt tidligere af en canadisk antropolog, som i 1978 udførte et feltarbejde i samme bosættelse. Trods den etnografiske præsens anvendt i artiklen er det vigtigt at have i mente, at mine data er indsamlet i en bestemt tid, som ikke er mere. Måske er især feltarbejde udført blandt børn et slående synligt bevis på forandring, og at den etnografiske præsens er en konstruktion. Mange af de børn, der henvises til i artiklen, er siden hen blevet voksne og er nu på mange måder helt andre personer med andre interesser.
4. Peter Riedeman er oversat fra tysk til engelsk for første gang i 1950 (Rideman 1950). I den engelske oversættelse staves navnet staves Rideman, mens det andre steder staves Riedeman. I artiklen anvendes kun den engelske stavemåde, når der direkte henvises til den engelske oversættelse. Antropologen John A. Hostetler nævner andre fremtrædende forfattere som Peter Walpot „On the Rearing of Children“ fra cirka 1558, hvori Walpot tilbageviser lutheranernes kritik af hutterernes kollektive opfostring af deres børn, samt „Schul-Ordnung“ fra 1568 og Andreas Ehrenpreis „On Rearing Children“ fra 1652 (Hostetler n.d.). Hutterernes pædagogiske skrifter placerer sig således i en tid, hvor tanker om opdragelse af børn vinder frem, jf. for eksempel Martin Luther, John Locke og Jean-Jacques Rousseau.
5. Alder er forblevet en vigtig indikator for graden af mentale kompetencer hos barnet i den mere nutidige Piagets udviklingsteori. Ifølge A. James, C. Jenks og A. Prout er alder indtil 1970'erne også i socialiserings teorier anvendt som en uproblematisk universel kategori (1998:172ff.).
6. I artiklen, „Do Infants Have Religion?“ påpeger antropologen Gottlieb, at opfattelsen af, at børn ankommer som „tomme krukke“, parate til at blive fyldt op, bekræftes af den vestlige verdens folkelige modeller. Heri hersker forestillinger om, at nyfødte er unikke væsener, som må lære alting for første gang. Det „jomfruelige“ i modellen underbygges endvidere af en videnskabelig, biologisk forståelsesramme, som beskriver fostret som en samling celler, som før sammensmeltningen ingen eksistens tilskrives. I den vestlige verden er det ikke kutyme at betragte et nyfødt spædbarn som et allerede beskrevet blad (Gottlieb 1998). Forestillingen om spædbørn som „ubeskrevne blade“ og hvilke kompetencer, man følgende tilskriver dem, har naturligvis betydning for hvilke interaktioner, der finder sted mellem børn og voksne. Mange vestlige middelklasseforældre mener, at spædbørn mangler sproglige færdigheder ved fødslen. Dette er i overensstemmelse med for eksempel Piagets udviklingsmodel, som først tilskriver børn lingvistisk kompetence i to-treårs alderen. Vestlige forældre mener derfor, at voksne skal lære børn at tale og forstå sprog. Gottlieb (1998) påpeger, at bengfolkets opfattelser af spædbørn står helt i modsætning hertil. De betragter nyfødte

som et tidligere familiemedlems tilbagevenden fra en anden verden, *wrugbe*, (en tilstand i et usynligt kvarter i en af de større byer i Afrika og Europa), til bengfolkets verden. Bengfolket mener derfor ikke, at der findes prælingvistiske børn. I stedet mener man, at spædbørn er multilingvistiske fra deres tid i *wrugbe* og forstår ethvert sprog, men at de er usikre på, hvordan de skal kommunikere deres ønsker. Udgangspunktet for interaktioner mellem voksne og børn er, at det er voksne, der er inkompetente i forhold til at forstå barnet. Gradvist aftager spædbørns multilingvistiske kendskab til fordel for en stigende evne til at kommunikere på det sprog, som er mest anvendeligt i deres nuværende tilværelse (ibid.). Hos bengfolket i Elfenbenskysten er spædbørn med andre ord alt andet end „ubeskrevne blade“ eller „tomme krukker“, som voksne skal fylde op med sprog og andet gods.

7. Dette er tilsyneladende en bredere anvendt strategi. Antropologen Myra Bluebond-Langner har beskrevet, hvorledes uhelbredeligt kræftsyge børn benytter sig af strategier, der tager udgangspunkt i en viden om voksnes kulturelle børneopfattelser, til at erhverve informationer om deres egen sygdom og andre børns død, som de ellers ikke har adgang til netop på grund af kulturelle opfattelser af dem. Børnenes metode er at finde ud af, hvor sygeplejersker „taler om alvorlige ting“ med hinanden og dernæst gøre sig „usynlige“ for voksne gennem tavshed og lytte sig til de ønskede, men tabuiserede informationer (Bluebond-Langner 1978).

Litteratur

- Bluebond-Langner, M.
1978   The Private Worlds of Dying Children. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bourdieu, P.
1990   The Logic of Practice. Cambridge, U.K.: Polity Press.
1986 [1977]   Outline of a Theory of Practice. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Burman, E.
1994   Deconstructing Developmental Psychology. London & New York: Routledge.
- Free, A.
1996   The Anthropology of Pierre Bourdieu. A Reconsideration. Critique of Anthropology 16(4):395-416.
- Gardner, H.
1993   Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences. London: Fontana Press.
- Goodnow, J. J.
1990   The Socialisation of Cognition: What's Involved? I: J. W. Stigler, R. A. Shweder & G. Herdt (red.): Cultural Psychology. Essays on Comparative Human Development. New York: Cambridge University Press.
- Gottlieb, A.
1998   Do Infants Have Religion? American Anthropologist 100(1):122-35.
- Harbsmeier, M.
1983   The Savage and the Child. On C. R. Hallpike's Foundations of Primitive Thought: A Review Article. Ethnos 48(1-2):91-103
- Hostetler, J. A.
n.d.   Child Rearing Sources: The Hutterian Brethren. Pennsylvania.
- James, A., C. Jenks & A. Prout
1998   Theorizing Childhood Cambridge, U.K.: Polity Press.
- James, A. & A. Prout
1990   Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: The Falmer Press.
- Kessen, W.
1983a   The Child and Other Cultural Inventions. I: F.S. Kessel & A. W. Siegel (red.): The Child and Other Cultural Inventions. New York: Praeger Publishers.

- 1983b Appendix: The American Child and Other Cultural Inventions. I: F. S. Kessel & A. W. Siegel (red.): The Child and Other Cultural Inventions. New York: Praeger Publishers.
- Lancy, D. F.
1996 Playing on the Mother-Ground: Cultural Routines for Children's Development. New York: The Guildford Press.
- Lave, J. & E. Wenger
1991 Situated Learning. Legitimate Peripheral Participation. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mead, M.
1975 [1930] Growing Up in New Guinea. New York: Morrow Quill Paperbacks.
- Mead, M. & M. Wolfenstein (red.)
1955 Childhood in Contemporary Cultures. Chicago: The University of Chicago Press.
- Morss, J. R.
1990 The Biologising of Childhood: Developmental Psychology and the Darwinian Myth. Howe: Lawrence Erlbaum.
- Nielsen, P. L.
1996 Et antropologisk perspektiv på børns læreprocesser. Magisterkonferens, Aarhus Universitet
1993 En verden for sig. En etnografisk feltundersøgelse af børneopdragelse og socialisering i en hutterbosættelse i det sydlige Alberta, Canada. Upubliceret feltrapport, Aarhus Universitet.
- Packull, W. O.
1995 Hutterite Beginnings. Communitarian Experiments during the Reformation. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Piaget, J.
1967 Six Psychological Studies. New York: Vintage Books.
- Rideman, P.
1950 Account of our Religion, Doctrine and Faith. Suffolk: Hodder and Stoughton/
The Plough Publishing House.
- Shweder, R.
1990 Cultural Psychology: What is it? I: J.W. Stigler, R.A. Shweder & G. Herdt (red.):
Cultural Psychology. Essays on Comparativ Human Development. New York:
Cambridge University Press.
1982 On Savages and Other Children. American Anthropologist 84(1):345-66.
- Toren, C.
1993 Making History: The Significance of Childhood Cognition for a Comparative Anthropology of Mind. Man. The Journal of the Royal Anthropological Institute 28(3):461-79.
- Vidal, F.
1987 Jean Piaget and the Liberal Protestant Tradition. I: M. G. Ash & W. R. Woodward (red.):
Psychology in Twentieth-Century Thought and Society.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Whiting, J. & B. Whiting
1975 Children of Six Cultures. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

ANNA LÆRKE

OM AT VENDE OG IKKE VIDE

Tid og disciplin i en engelsk *primary school*

Fire elever i en engelsk *primary school*¹ sad i børnehaveklassens indendørs sandkasse:

Garry: 'Vi kunne putte Joseph i skraldespanden'.

Joseph: 'Nej, vi kunne putte Mrs. Cook [deres klasselærer] i skraldespanden, og så kunne vi alle sammen være Mrs. Cook!' [implikation: så kunne vi allesammen være voksne].

Garry: 'Ja, og så kunne vi gøre, hvad vi ville'.

Joseph foreslog (mere ydmygt): 'Så kunne vi være fem i sandet!' [i stedet for fire, som var det maksimale tilladte antal elever ad gangen i sandkassen].

Garry: 'Vi kunne *allesammen* lege i sandet'.

Jessica: 'Hundrede mennesker i sandet!'

Garry: 'Vi kunne have en hel masse børn i klassen, så den var helt fyldt op med børn!' (Felt-noter, nov. 1994).²

Garry, Joseph, Jessica og Jonathan diskuterede voksendommens³ privilegium. De udtrykte klar forståelse for, hvorledes alder kan markere og afgrænse magten til „at kunne gøre hvad man vil“. Selv var de alle fire år gamle.

I 1994-96 foretog jeg 13 måneders feltarbejde i Little Midby, en engelsk landsby i det sydlige Nottinghamshire.⁴ Feltarbejdet var primært centreret omkring børn i alderen 5-7 år, og jeg tilbragte store dele af min dagligdag i landsbyens *primary school* for børn i alderen 4-11 år. I det følgende skal jeg prøve at vise, hvorledes tid – tid som alder, tid som ressource og tid som nøje afmålte „rum“ for aktivitet – spillede en væsentlig rolle i skolen.

En kort bemærkning om metode og teori

Mit arbejde fokuserer på disciplin. Disciplin forstås traditionelt som praksiser og strategier (eller ideologier), hvis udtrykte mål er kanaliseringen af adfærd og tankegange i en bestemt retning.⁵ Med „disciplinering“ mener jeg dog også, og bredere, „socialisering“; det vil sige de relationer, processer og interaktioner, hvorigennem børn og voksne kontinuerligt forhandler, markerer og installerer hinandens identiteter.⁶ Min tilgang tager udgangspunkt i en kritisk læsning af de nyere børnestudier, hvor hovedvægten lægges på analyser af såkaldte „børnekulturer“ (eksempelvis James 1993; Berentzen 1989). For så

vidt gælder den detaljerede etnografiske kortlægning af børns liv og praksis, er disse studier både nødvendige og indsigtsrige, men i en overordnet teoretisk synsvinkel skyder de så at sige forbi målet. Med et for ensidigt fokus på „børns kultur“ isoleres børn analytisk og i teorien fra de bredere samfundsmæssige eller sociale kontekster, i hvilke børn konstrueres som sådanne.⁷ I et forsøg på en alternativ tilgang søger jeg at forstå disciplin som en dynamisk socialiseringsproces, der går „begge veje“. Mit overordnede mål er derfor at afdække, i den empiriske detalje og med øje for den specifikke historiske kontekst, hvorledes voksne og børn etablerer og forhandler deres subjektpositioner, eller identiteter, gennem gensidigt socialiserende, interaktive relationer.

Måske bemærkede jeg i særlig grad disciplinære praksiser på grund af den måde, jeg udførte mit feltarbejde på. Som det diskuteres detaljeret andetsteds (Lærke 1998), bestræbte jeg mig på at være så „barne-agtig“ som muligt. Jeg klædte mig ligesom børnene, spiste med børnene, stod pænt på række med børnene og så videre. Jeg konfererede ikke dagligt med skolens personale og vidste derfor kun, hvad man som elev i skolen ville vide, hvilket generelt ikke var ret meget, hvad angik den overordnede planlægning af skoledagen. Jeg tror, at jeg fra min position nede på gulvet sammen med eleverne lagde mere mærke til skolens disciplinære teknikker, end havde jeg siddet, på afstand, på en stol som de andre voksne i skolen. Disciplinen – både børns og voksnes – så at sige rørte ved mig, og den spillede en væsentlig rolle i min egen feltsocialisering.

De mest synlige og mærkbare disciplinære teknikker i skolen omfattede: anvendelsen af tid, kontrollen med viden og hemmelighedens funktion, brugen og kategoriseringen af rummet langs en høj-lav-akse, tilretningen eller dressuren af kroppe og inspektion og eksamination af både elever og personale. Jeg skal her kun beskæftige mig med den førstnævnte, nemlig brugen af tid som disciplineringsmåde i skolen.

Tid som alder

Som også andre har pointeret (James & Prout 1990a, 1990b), er et barns biologiske alder i den vestlige kulturelle kontekst konstrueret som værende næsten synonymt med hendes/hans hele identitet. Ikke blot betegner alder et barns kognitive og fysisk-motoriske „udviklingstrin“; alder ses også som en generelt anvendelig parameter for børns erfaring, sociale modenhed, personlige autonomi og kropslige størrelse („lille“ bruges ofte synonymt med „ung“). Dette hænger blandt andet sammen med en omfattende vestlig forestilling om „barnet“ som mere „naturligt“, mindre „kultiveret“ (James & Prout 1990a; Lærke 1998). Jo yngre et barn er, des mere minutiøst karakteriseres hans/hendes alder (ned til måneder, uger, ja endda dage), medens voksendommen er relativt u-aldret indtil alderdommen, hvor kronologisk alder igen bliver signifikant (Hocey & James 1993). Livsforløbet synes konstrueret som en optælling fra begyndelsen af livet og en nedtælling hen imod livets afslutning med voksendommen indimellem som dén eksistens, vi alle hele tiden enten stræber hen imod eller kigger længselsfuldt tilbage på. I et voksen-centrisk samfund som det engelske markerer kronologisk eller biologisk alder ikke blot tidens arbejden i og for det enkelte menneskes personlighed, tiden fremstilles også som en kvalitet i sig selv, der akkumuleres over et livs forløb.⁸

Børnene i Midby skole var meget bevidste om hinandens alder. Deres indbyrdes hierarkier etableredes ofte i alderstermer. Således var det for eksempel altid den ældste,

som „startede“, når noget gik på tur. Dette var i starten temmelig forvirrende for mig. Når vi spillede et brætspil, formodede jeg, at terningen ville gå i simpel rundgang fra den ene til den næste i den orden, vi nu tilfældigvis sad i. Men nej, terningen gik på kryds og tværs og tegnede en tydelig skala af aldersbestemt autoritet og privilegium. Ligeledes var de badges, børnene bar på deres fødselsdag – „Jeg er 5 i Dag!“ – manifestationer af alderens betydning: Børnene bar bogstaveligt talt deres alder uden på tøjet.

Den lokale konstruktion af alderens væsentlighed for et barn reflekterede den lokale konstruktion af alderens uvæsentlighed for en voksen, og vice versa. Dette begyndte at dæmre for mig på den første fødselsdag, jeg oplevede blandt skolens personale. Mrs. Rogers, skolens *dinner lady*⁹ (som serverede skolemåltidet), havde fødselsdag. Jeg vidste, at hun blev 50 år, fordi jeg havde underskrevet personalets kort til hende. Det var derfor med undren, jeg hørte Mr. Fisher, skoleinspektøren, i sin tale til den forsamlede skole erklære, at Mrs. Rogers blev tyve år i dag. Mr. Fisher smilede, hvad jeg formodede skulle være et charmerende smil. Senere viste det sig, at denne „af-alderen“ af det kvindelige personale var typisk: Det var ikke blot the dinner lady, som for evigt var tyve år gammel (den yngst mulige „voksne“ alder, kunne man sige); det var også den kvindelige sekretær, hjælpelæreren og mig selv på vore fødselsdage. Jeg skrev i mine feltnoter:

Gad vide hvad Mr. Fishers idé var med at gøre os alle tyve år gamle? Det er sikkert en eller anden form for engelsk 'gentleman-ness' som jeg ikke helt fatter. Noget i retning af, at 'man spørger ikke en dame om hendes alder'. Men det var også noget andet. Noget, som ikke var særligt 'gentle', men muligvis meget 'manly'. Jeg var faktisk forarget; jeg følte mig angrebet, på en måde. Det var som om en magt var blevet taget fra mig. Gjorde Mr. Fisher os ikke mindre autoritative, mere magtesløse eller svage, ved at trække år fra vor alder? Eller er det min egen fordom, hvad angår alder – min egen 'alder-isme' – som fik mig til at føle det sådan? Han ligesom 'mindreværdigede' os. Og jeg gad vide hvorfor det kun er kvinder, som, høfligt, bør formodes at være langt yngre end de er? (Feltnoter, jan. 1995).

Ikke blot var den voksne biologiske alder noget, man ikke burde nævne, den syntes tilmed at være kønsspecificeret. Da det var skoleinspektørens egen fødselsdag, var der ingen, der sagde noget om hans alder overhovedet, og da slet ikke at han var tyve. Måske fordi jeg ønskede at være sammen med børnene på så „lige“ præmisser som muligt, irriterede det mig, at jeg på min 31 års fødselsdag blev præsenteret som 20-årig. Så jeg fortalte børnene, hvor gammel jeg „rigtigt“ var. Børnene syntes fascinerede af denne afsløring, som spredte sig med en ilds hast til alle klasser. I flere dage derefter kom børn tilbage til mig for at spørge, om jeg virkelig var så gammel?

På baggrund af den generelle og vidtrækkende forestilling om livstid som en art personlighedens ressource tegnede der sig andre vigtige aspekter af den lokale brug af tid. Jeg vil her forsøge at ridse nogle af disse aspekter op, sådan som de forholder sig til disciplineringspraktikker i skolen.

Administration af tid som disciplineringsstrategi

I det mindste hvad angår magtens mere åbenlyse omgang med tiden, var det de voksne i skolen, som udøvede tidskontrol. Med tidskontrol mener jeg ikke blot kontrol over skemalægningen, men også mere fundamentalt over målingen af tid eller over midlerne til at

„vide“ eller „kende“ tiden (det vil sige ure). De voksne satte tidsrammerne: Der var læsetid, lyttetid, legetid, spisetid, tid til at drikke skolemælk, tid til at sidde, tid til at stå i række, tid til at løbe, tid til at vaske hænder, tid til at tale og tid til at tie stille. Opgaver kom uvægerligt med instruktioner om tid. Læreren ville sige, „I har ti minutter til at gøre dette eller hint“. Denne tidsafgrænsning gjaldt altid kun den umiddelbart forestående tid – for eksempel de næste ti minutter. Hvad der lå derefter – for eksempel „efter frikvarteret“ eller „i morgen“ – var umarkeret og usagt. Som jeg skal vende tilbage til, resulterede dette i en manglende fornemmelse for kontinuitet og formål. Tidsdisciplinerings-teknikkerne var desto mere virkningsfulde, fordi der ikke var noget synligt ur i klasseværelset. Eleverne vidste, at deres arbejde blev timet og ophugget i små, håndterlige stykker af aktivitet. Men de kunne ikke referere til et fælles ur; de kunne ikke tage deres tid i egne hænder. Nogle af børnene bar armbåndsure – nydelige lyserøde Barbie-ure eller eventyrligt monstrøse Disney-ure – men, som det generelt var forventet af mennesker i deres alder, havde de fleste endnu ikke lært klokken. Jeg så da heller ikke noget forsøg på at lære børnene klokken kollektivt og i skoletiden. At lære at bruge klokken aktivt som en administrativ teknik var ikke en del af det daglige liv i de 5-8 åriges klasseværelse.

Dog, i én ganske bestemt sammenhæng var elevernes aktive kontrol af den fælles tid fuldstændig central. Mandagmorgener havde vi „nyhedstime“ i Mrs. Stenns klasse. Her blev børnene opfordret til at rejse sig, én for én, og fortælle om, hvad de havde lavet i løbet af weekenden, eller hvilke nye legesager, de havde erhvervet sig. Mrs. Stenn, klasselæreren, havde et timeglas. Det tog ét minut for sandet at løbe ned, og dette var den afmålte tid, hvert barn havde til at fortælle. Mrs. Stenn ville allerførst udpege en timeglaskontrollant – en åbenlyst vigtig post for børnene at få tildelt. Atmosfæren under udpegelsen var anspændt og tæt af forventning. Lige hér, i interaktionen mellem børn og voksen, blev kontrol over tidens forløb konstrueret som en magt. Timeglasvenderens råben, når tiden var udløbet, smældede af autoritet.¹⁰

Lige så åbenlyst som skoletiden var skemalagt, lige så uvidende (eller i det mindste dårligt informerede) var både jeg og børnene om den overordnede planlægning af skoledagen. Jeg forestiller mig, at eleverne brugte samme fremgangsmåde som jeg selv; det vil sige gradvist og ikke helt bevidst at sammenstykke et mentalt og kropsligt skema over skolens tid: at notere sig rutiner og deres regelmæssighed; at blive sulten, når det snart var tid til frokost; at føle sig utidig og rastløs, når frikvarteret var på vej, og at blive utålmodig og ugidelig lige når det var ved at være tid til at rydde op og gå hjem. Kort før sommerferien spurgte jeg Mrs. Stenn om planerne for efterskoleklubber i det følgende skoleår. Hun svarede, at skemaet for næste år ville være det samme som det for i år. Til min forbavselse medbragte hun den næste dag et helt igennem simpelt og klart overskueligt skema for det år, vi netop afsluttede. Så her havde vi, børnene og jeg, nøje fulgt et skema, vi ikke engang vidste eksisterede! Hvorfor, spurgte jeg mig selv (men ikke Mrs. Stenn), havde dette skema ikke været oppe på klasseværelsets væg til almen oplysning?

Som antydet var kontrollen over tiden direkte knyttet til administrationen af viden. Informationer flød ikke frit og let mellem skolens personale, elever og forældre. Jeg var ofte i vildrede over det mere overordnede formål med enkeltaktiviteter eller simpelthen over, hvorvidt for eksempel svømning i dag nu var aflyst eller ej. I lang tid tog jeg min forvildelse som tegn på mit feltarbejdes ineffektivitet, men efterhånden som „netball-af-færen“ udviklede sig, blev jeg klar over, at det ikke blot var mig, men også børnene og deres forældre, som aldrig var helt klare over, hvad der foregik hvor, hvornår og hvorfor.

Netball-klubben blev oprettet som en slags pigernes pendant til fodboldklubben, som, bortset fra en enkelt pige, udelukkende bestod af drenge. De ældste piger (de 9-11 årige) talte meget om den netball-klub: Om hvilket tøj, de ville have på, når de spillede, om hvorledes holdene skulle sammensættes, om hvilket hold, der skulle have mig med og om, hvordan man kunne arrangere sit hår, så det ikke faldt ned i øjnene, mens man spillede. Pigerne øvede sig i frikvartererne og skubbede derved midlertidigt de ældre drenge væk fra deres vanlige plads i skolegårdens centrum. For Linda, tror jeg, havde netball-klubben en særlig betydning. Linda var en af de ældre piger i skolen. Hun var lang og tynd og fuld af gråd; hun stod ofte alene op ad skolemuren med de blege hænder på ryggen. Hun var ikke populær. Hun så ud, som om hun altid frøs, og somme tider brændte hendes lyseblå øjne af noget, der lignede had. Linda syntes meget opsat på at tage del i netball-klubben, men hendes mor ville først ikke tillade, at hun deltog. Efter lange forhandlinger og mine mest oprigtige forsikringer fik Linda lov, på den betingelse, at jeg fulgte hende hjem bagefter. De ældste piger konkurrerede en del om min opmærksomhed, og at jeg ville følges med Linda hjem, gav hende en ny status blandt pigerne. For en kort periode syntes Linda at være inde i varmen. Mandag efter mandag samledes vi efter skoletid for at spille bold, og mandag efter mandag blev klubben afløst. Netball-klubben materialiserede sig aldrig, og hverken pigerne, forældrene eller jeg fik nogensinde at vide hvorfor.¹¹ Det gør ondt at tænke på, hvad dette indebar for Linda; for at følges ad hjem efter skole uden at have en „legitim“ grund blev aldrig helt det samme for hende og mig.

Disse var nogle af de mere åbenlyse måder, hvorpå tiden var administreret af voksne i skolen. Under disse konkrete manifestationer af magtanvendelse lå en institution, som var gennemtegnet af tidslinier, sammensat i tidsblokke; en institution, som bearbejdede tiden også på mange mindre synlige, mere implicite, måder.

Kroppene, tiden og pauserne

En sådan indirekte måde at bearbejde tiden på var Mrs. Stenns brug af pauser. Når eleverne var urolige og uopmærksomme, havde lærerinden en disciplineringssteknik, som simpelthen gik ud på at nedsænke klasseværelset i total stilhed. Med børnene siddende på gulvet i deres karakteristiske – og påkrævede – skrædderstilling ville Mrs. Stenn fra sin stol erklære: „lad os nu se, hvor musestille vi kan være“. En næsten ubærlig lang venten indtraf: Det følte som et tomt hul i tiden, en venten, som ikke syntes at have andet formål end netop venten. Venten på, at nogen skulle sige noget; venten på at det skulle vise sig, hvad vi ventede på; venten på, at boblen af tavshed skulle bryde, og tiden sætte sig i bevægelse igen.

Disse pauser var effektive. Selvom jeg kun yderst sjældent tog noter direkte foran børnene, ville jeg somme tider prøve at skrive nogle få hastige stikord, mens vi hang suspenderet i ventetiden. Det mærkelige er, at selv når jeg forsøgte at „stå ud af“ den umiddelbare situation på gulvet, selv når jeg prøvede at „snyde“ på denne måde, så kunne jeg faktisk ikke gøre det. Jeg kunne ikke koncentrere mig om noget, fordi jeg ventede på noget andet som jeg ikke vidste, hvad var. Jeg var nødt til at lade mig selv hænge i pausen og vente, være opmærksom, ifald noget pludseligt skulle begynde at ske igen. Jeg tror, at når tiden blev brugt på denne måde, mistede børnene – og jeg selv – retningen eller formålet af syne; vi mistede fornemmelsen for sammenhæng og bevægelse. Det var som at

være fastfrosset i en tid, hvis forløb (eller mangel på forløb) var fuldstændigt kontrolleret af Mrs. Stenn.

I gymnastiktimerne antog lærerens tidskontrol ikke overraskende en særligt kropslig dimension:

Vi havde gymnastik i skolegården. Som sædvanlig skiftede Mrs. Stenn ikke til gymnastiktøj. Det var forbandet koldt udenfor, og ungerne må have frosset i deres gummisko og tynne t-shirts. Mrs. Stenn varmede os ikke op. Hun stod bare der og råbte: 'Løb! stop! løb! stop!' Simpelthen. Hendes fødder pegede i hver sin retning, som om tærerne ville flygte; det så komisk ud, men det var vist kun mig som syntes dét. Hun råbte: 'Løb! stop!', og vi [dvs. børnene og jeg] løb og stoppede, og nogle få ukuelige råb af fryd slap ud i skolegårdens asfalterede rum. Mrs. Stenn var der prompte: 'Jeg kan høre visse personer bruge deres mund. I behøver ikke bruge jeres mund. Brug jeres ben og arme. Ikke jeres mund'. Mrs. Stenn-pause indtraf (hvilket ikke virkede synderligt godt i åben luft) og så igen: 'Løb! stop!' Jeg har endnu her til aften en brændende fornemmelse i fodsålerne efter mine fødders tunge nedslag i asfalten på stop! (Feltnoter, apr. 1995).

Min krop kan stadig huske kedsomheden – ja ligefrem en slags bedøvelse – ved denne regelmæssige svingen mellem aktivitet og inaktivitet; som et stort urs monotone tiktak. Ikke blot blev det indskærpet børnene, at der var – eller i alt fald burde være – en skarp adskillelse mellem „mund/tale“ og „krop/bevægelse“. Det var vel heller ikke noget tilfælde, at lærerens råb imiterede et stopur? Som jeg ser det, var denne form for eksercits (og det var ikke en engangsforestilling) endnu et eksempel på disciplinens brug af tid. Hvad det drejede sig om, kunne man sige, var børnenes kropslige internalisering af tidens afbrydende funktion, af stopurets regime.

Kroppenes tidsindstilling, pauserne, de usynlige ure og forsvundne skemaer havde stor effekt i klasseværelserne. Det var nærmest, som om aktiviteterne selv, deres indhold eller formål, blev væk under vægten af deres egen timing. Når eleverne arbejdede rundt om de store lave firkantede borde, faldt deres samtaler ofte på tid: på hvornår, du var blevet færdig med din opgave; på hvem, der var en *slow coach*; på hvornår, det var frikvarter; på hvornår, du gik i seng i aftes; på hvor hurtigt, du kunne skrive dit navn. Det var, som om det essentielle ved en aktivitet var, hvor lang tid den tog, eller på hvilket tidspunkt, man udførte den.

Det var i situationer, hvor det *ikke* forholdt sig sådan – når tiden syntes uvæsentlig eller glemt – at jeg gradvist begyndte at forstå, hvordan børnene i visse situationer brugte tiden alternativt.

At være „for langsom“ eller være „for hurtig“: Børns brug af tid

Eleverne i børnehaveklassen sad en morgen og tegnede streger langs stiplede linier. For at udvikle deres motoriske koordination, forklarede Mrs. Cook – til mig, men ikke til børnene. Føjet sammen på den „rigtige“ måde blev linierne angiveligt til billedet af et får: et af disse buttede, kønsløse og stereotypiske idiomer, børn så ofte præsenteres for. Oliver, en mager og livlig dreng med solhvidt strithår og store øjne, kom ikke rigtigt nogen vegne langs den stiplede linie. Jeg satte mig hos ham og kiggede på hans fåre-ark. Oliver syntes langt mere interesseret i malingen, som børnene var blevet fortalt, at de kunne bruge til at farvelægge fåret med, når de havde tegnet linierne pænt. Olivers fingre var i den

røde maling, og han viste mig, hvad han netop havde opdaget: den nye brune som kom, når han blandede rødt og grønt. Jeg forsøgte mig med den grønne, som kom ud af gult og blå. Rød og gul bliver orange, hvid og sort bliver grå. Vi må have været opslugt af malingen, for lige pludselig var det tid til at vaske hænder og rydde op og drikke mælk og aflevere streger til Mrs. Cook. Selvfølgelig havde Oliver ikke tegnet sine streger – faktisk var hans får temmeligt ude af form. Oliver havde været „langsom“. Det var, hvad Mrs. Cook sagde, ikke i en ukærlig tone, men alligevel: Oliver måtte tegne sine streger efter frikvarteret.

Efter denne episode med Oliver begyndte jeg at lægge mærke til, når børn var „langsomme“. Nogle børn var notorisk *slow coaches* – et udtryk brugt af både elever og personale og ét, jeg ikke før var stødt på. Richard var en *slow coach*: Det tog ham meget længere end nogen af hans klassekammerater at klæde sig om i gymnastiktimerne. Francesca var en *slow coach*: Hun foretrak at gå med ganske små skridt – hæl til tå – hele vejen fra skolegården ind i klasseværelset. Og så var der folk som Oliver og Debbie, som brugte en masse tid på tilsyneladende ikke at foretage sig noget. At have brugt tyve minutter på en historie med blot tre ord var, fra lærerens synspunkt, så godt som ikke at have foretaget sig noget. Naturligvis, hvis man sad der ved bordene sammen med disse *slow coaches*, ville man se, at i virkeligheden foretog de sig en hel del: konversationer om tv-programmer og om besøg efter skole, gættekonkurrencer om farven på klassekammeraternes underbukser og udstillinger af viskelædersamlinger (pigerne havde en masse forskellige viskelædre i forskellige former og farver, og de mest smarte var parfumerede).

Udtrykket „*slow coach*“ har konnotationer. Negative konnotationer. I min ordbog gives blandt andre følgende definitioner af ordet *slow*:

Tagende eller krævende lang tid [...]; Tagende mere tid end nødvendigt [...]; Registrerende en tid eller hastighed under den korrekte [...]; Sløset, inaktiv [...]; Uden interesse, kedelig [...]; Mentalt sløv [...]; Sløv, stump, tykhovedet, dum [...]; Brændende uden styrke (Reader's Digest Dictionary 1987, min oversættelse).

I den voksne skolekontekst i særdeleshed var langsommelighed forbundet med „tilbageståenhed“ i kognitiv udvikling; elever, som behøvede ekstratimer var med støttelærerens egne ord *slow learners* („langsomme indlærere“). „Langsommelighed“ kan imidlertid anskues i et andet og mere positivt perspektiv. Langsommelighed, som i Oliver's eksperimenter med maling og farver, kunne siges at være noget, der gør forløbet af tid til en nydelse, hvorimod venten kunne siges at være noget, som gør tiden ubærlig. Langsommelighed kunne ses som en kvalitet, der giver en aktivitet fylde eller rigelighed, hvorimod venten er en slags antiaktivitet: Når man venter, er man ikke opslugt; man balancerer på kanten af noget, men kan ikke hoppe i. Når man venter, kan man ikke foretage sig andet end at vente, og man har meget lidt kontrol over ventetiden, fordi den som regel – som i Mrs. Stenns pauser – er domineret af en eller anden, man venter på.¹²

Men ikke blot kunne langsommelighed være en nydelse, det var også en slags politisk udsagn (jeg mener endog, at det at nyde somme tider kan være en politisk handling i sig selv). Ved at være langsom kunne et barn tage kontrol over skoletiden – hun eller han kunne tvinge læreren til at vente. Det så ikke ud, som om de andre børn havde problemer med en *slow coach*. Dette var, tror jeg, dels fordi der kun var få aktiviteter i skolen som var virkeligt „grupperarbejde“ (eleverne arbejdede individuelt og var derfor ikke afhængige af hinandens tid); og dels fordi det at vente på en *slow coach* ofte åbnede et lille fri-

rum – et „hul“ mellem tidsblokkene. De, som for alvor var nødt til at vente på en langsom elev, var de voksne; det usynlige tidsskema var blevet forstyrret. Straffen for langsommelighed kunne derfor også være hård. Børn som gentagne gange var langsomme med deres omklædning til gymnastik, fik fortalt, at de skulle såmænd slet ikke gøre sig umage: De kunne sætte sig i et hjørne, forholde sig roligt og kigge på, mens de andre havde gymnastik.

Elevernes uvidenhed om skolens tidsrammer var til dels baggrunden for opførsel, som personalet kaldte „manglende koncentrationsevne“ og „adfærdsvanskeligheder“: et barns manglende evne til at fastholde opmærksomheden på én bestemt opgave. Martin var en elev med sådanne „adfærdsvanskeligheder“. Når klassen arbejdede, ville han med regelmæssige mellemrum kigge op og ligesom „scanne“ klasseværelset. Martin stod snarere end sad ved bordet. Han forlod ofte sit arbejde for at gå over til en anden for et øjeblik at engagere sig i dennes arbejde. Af disse grunde behandlede personalet ham som en „problemmager“, ligefrem grænsende til det såkaldt „hyperaktive“. Martin var ikke „for langsom“, han var snarere „for hurtig“. Min oplevelse af Martin var anderledes: For mig så det ud, som om han aktivt søgte at lære klasseaktiviteternes struktur at kende; det så ud, som om han overvågede alt, hvad der foregik. Måske forsøgte Martin at kortlægge klasseværelsets tid, nu da Mrs. Stenn ikke ville hænge et skema op på væggen. For Martin, syntes det, kunne der ikke være nogen nydelse i langsommeligheden og opslugtheden, for ham var et mere aktivt kendskab til klassen som et kollektiv det vigtigste. Og måske var det ønsket om kontrol – og ikke en eller anden patologisk mental tilstand – som gjorde det umuligt eller uvigtigt for Martin at engagere sig i den enkelte opgaves detalje og eneståenhed.

Langsommelighed, nydelse og „adfærdsvanskelig opførsel“ var således teknikker, hvormed børn forhandlede sig til andre (alternative, ikkevoksne) måder at bruge eller kontrollere tid på.¹³ De „for langsomme“ trak tiden ud og skabte derved „huller“ i den. I disse „huller“ kunne ikke blot de „for langsomme“ selv, men også *andre* børn finde en anderledes tid til at foretage sig noget andet end det, læreren havde dikteret. De „for hurtige“ skabte sig overblik over tidens plan og aktiviteters struktur og udfordrede derved, på en mindre håndgribelig, men ikke mindre effektiv måde, den autoritet, læreren udøvede som planlægger. Hvor de „for langsomme“ brød ind i tidsskemaets regime, søgte de „for hurtige“ at indtage eller medindtage lærerens magtposition. Måske derfor var „the slow coaches“ og „de adfærdsvanskelige“ ofte populære hos andre børn. Deres manipulation af den fælles tid demonstrerede social indsigt og adræthed.

Når jeg foreslår, at slow coaching er et eksempel på teknikker, hvormed børn kunne disciplinere – eller yde modstand mod – voksne, er det imidlertid ikke min intention analytisk at indkapsle disse forhold i en simpel dialektik (såsom voksen:barn, aktion:reaktion, insisteren:resisteren osv.). En nydelig opsats som denne ville reducere forskel eller anderledeshed til en simpel permanent og allerede konstitueret opposition. Den ville ikke kunne fange kompleksiteten i de gensidige forhandlinger over, hvad der i første instans overhovedet blev opfattet som „aktion“, „reaktion“ og så videre. Oliver's blandede farver for eksempel blev slet ikke opfattet af læreren som en handling – det var snarere konstrueret som en ikkehandling, som en ikke-foretagen-sig-noget. Det er en banal, men ikke derfor uvigtig pointe, at en handlingens betydning og indflydelse, dens intention og resultat altid er afhængig af de specifikke positioner, hvorfra handlingen foretages, opleves, og forstås. Fra skoleinstitutionens synspunkt havde Oliver ikke brugt tiden til det,

han var blevet bedt om at bruge den til, og han havde derfor i en vis forstand slet ikke brugt tiden, men snarere spildt den. For mig derimod og, tror jeg, for Oliver selv var farveeksperimentet i høj grad „at bruge tiden til noget“ – det var i høj grad en „handling“ – ja ligefrem en given sig hen. Og det var, hvad enten læreren anerkendte dette eller ej, netop lærerens forestilling om Oliviers ikkeaktivitet og langsommelighed, som aftegnede det rum, hvori „langsommeligheden“ kunne blive til noget andet; det vil sige det rum, hvori tiden kunne nydes, fordi den kunne „glemmes“. Når jeg argumenterer for, at visse aspekter af børnenes administration af tid var udtryk for modstand, gør jeg således dette med en vis forsigtighed. Magt og afmagt etableres ved forhandlinger mellem alle parter, de tavse og de talende, de unge og de ældre, de små og de større (Scott 1985); magt er noget, der gøres snarere end noget, der haves (Mark Hobart, pers.komm.), og dominans og subordination er gensidigt konstituerede aspekter af historisk situerede og kulturelt relative mellem menneskelige forhold (Foucault 1980; Strathern 1988).

Tiden som ressource

På det individuelle såvel som institutionelle plan spillede administrationen af tid en væsentlig rolle i den strategiske, kontinuerte og gensidige lokalisering og konstruktion af identiteter eller, om man vil, af positioner, hvorfra personer kunne hævde deres selv. Iværksættelsen eller administrationen af tid var et vigtigt element i disciplinen, i socialiseringsprocesserne eller i personernes tilbliven. Man kunne i denne sammenhæng sige, at tid var konstrueret som en ressource på to forskellige måder.

Tiden blev brugt som et redskab eller en ressource i skolens og hjemmets disciplinære og disciplinerende relationer. I skolens specifikke kontekst gav dette sig udtryk i en disciplin, hvor belønning og afstraffelse ofte bestod i en given eller tagen tid. Som jeg har forsøgt at vise, foregik der mellem børn og voksne en slags gensidig og mere eller mindre bevidst strategisk, kolonialisering af hinandens tid.

På et mere generelt normativt plan syntes tid også konstrueret som et medium for artikulationen af relative identiteter. Tid fungerede, ikke ulig penge, som en metaværdi: som den værdi, i hvis termer andre værdier etableredes. Både barndommen og voksendommen konstrueredes med primær reference til tid som alder. At være voksen var at *undslippe* tidens inskription på kroppen, erfaringen og den sociale status (og, som omtalt, var det at være mandlig voksen at undslippe sig alderen mest succesfuldt). At være barn var at *underlægge sig* tidens inskription på kroppen, erfaringen og den sociale status. Ydermere, i den lokale udviklingspsykologiske diskurs blev levet tid – eller erfaring – en ressource, som børn i deres relationer til voksne aldrig kunne have nok af. Man kunne sige, at den aldersdifferentiering, som lå til grund for børns interne hierarkiseringer, var irrelevant i barn-voksen-relationer: Voksne havde autoritet, netop fordi alderen ikke længere var nøglen til „hvem de var“. I Little Midbys voksne, institutionaliserede og typisk evolutionistiske tilgang til børn som „ufuldstændige voksne“ blev socialiseringsprocessen en art naturnødvendig tidens „arbejden på“ børns personligheder. Erfaring var således, og ikke overraskende, en ressource, som børn kun i meget begrænset omfang havde adgang til. Ligesom selvfølgelig penge var det.

Noter

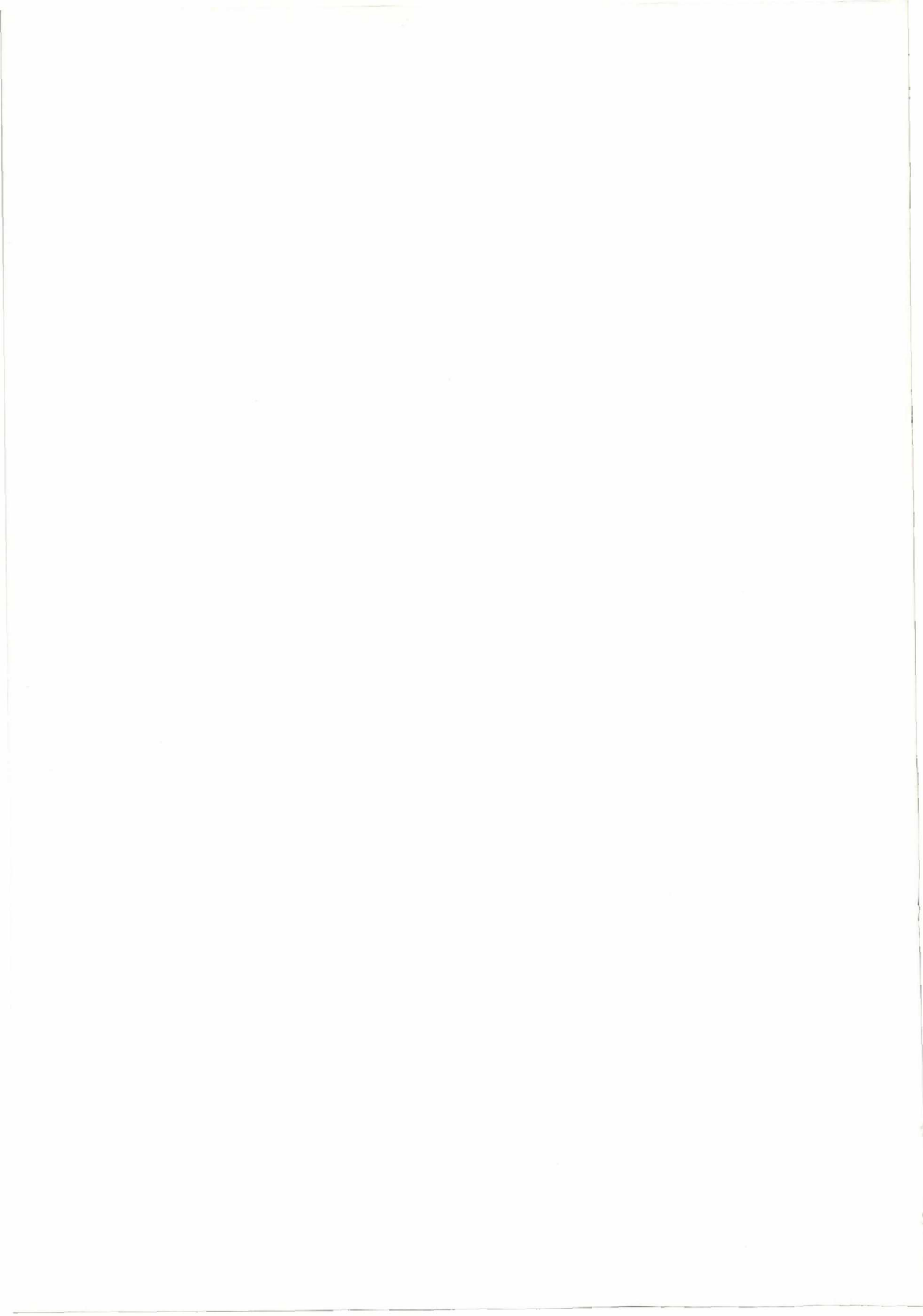
1. Hvad der svarer til den danske Folkeskole er i England opdelt (med regionale variationer) i *Primary School* (4-10/11 år) og *Secondary School* (11-16 år).
2. Direkte tale er markeret med enkelte anførselstegn for at antyde, at citater blev noteret efter hukommelsen, så snart dette var mig muligt. Båndoptagelser var sjældent mulige. Ligeledes bør det bemærkes, at alle felt-noter er oversat fra engelsk.
3. Jeg bruger den måske lidt fortænkte term „voksendom“, snarere end „voksenalder“ eller „voksenhed“, fordi jeg mener, at den ligesom termerne „barndom“ og „alderdom“ klartest indikerer forestillingen om en aldersgruppes institutionalisering.
4. Finansiell støtte fra følgende fonde muliggjorde mit feltarbejde: Forsker Akademiet, Statens Humanistiske Forskningsråd, Knud Højgaards Fond og University of London Central Research Fund.
5. I hvilken udstrækning disciplinering udspringer af bevidste intentioner om at „kontrollere“ adfærd, er et større spørgsmål, som jeg ikke kan gå ind i her. En fyldigere teoretisk diskussion af subjektivitet, *agency*, intention og autoritet kan findes i Lærke (1994).
6. Jeg bruger her termen „identitet“ med henvisning til den identitetsdebat som har været ført af blandt andre Kondo (1990), Strathern (1988, 1994), Henriques et al. (1984) og Braidotti (1994).
7. James, Jenks og Prouts nye bog, *Theorizing Childhood* (1998), kunne eventuelt læses som en tilsvarende kritik af børnekulturanalysen. Jeg mener dog ikke, at James, Jenks og Prout driver deres kritik langt nok. Meget kortfattet kan det siges, at forfatterne med deres Geertz-inspirerede forestilling om børns sociale verden som et privilegeret sted for „kulturens reproduktion“ kommer til analytisk at udskille børn som reproducenter af en kultur, som altid allerede er, hvorved argumentationen om børn som aktive sociale agenter med indflydelse på den *fælles* kultur synes udhulet (James, Jenks & Prout 1998:82-3; Geertz 1973). For en yderligere afklaring af mit eget teoretiske bagland, se Lærke (1994).
8. Og, som James & Hockey (1993) har vist, når mennesker i den anden ende af „skalaen“, de gamle, ikke anses for at være manifestationer af modenhedens fuldbyrdelse, hænger det sammen med en infantilisering af alderdommen.
9. Jeg bibeholder her den lokale term „dinner lady“, idet den har særlige klasse- og kønsmæssige overtoner, som kun nødtødt lader sig oversætte – lidt på linie med det danske fænomen „rengøringskone“.
10. Desuden var timeglasvenderen, læreren og nyhedsfortælleren de eneste i rummet, som ikke sad på gulvet. For en lidt mere udførlig beskrivelse af rummets hierarki, se Lærke (1998).
11. Det er min opfattelse, at et klasseelement gjorde sig gældende her. Deltagelse i netball-klubben var gratis, og de piger, der tilmeldte sig, var typisk børn af mindrebemidlede forældre, som ikke havde råd til at sende deres døtre til fransk, ridning, svømning, ballet og musik, sådan som de mere velhavende forældre gjorde i hæsblæsende grad. Netball-pigernes forældre var tilmed typisk de kortere uddannede (landarbejdere, fabriksarbejdere, ufaglærte arbejdsløse, servicearbejdere) blandt skolens forældre, og måske af den grund var de også langt mindre krævende, konfronterende og kritiske over for skolens lærere. Netball-mødrene beklagede sig – til hinanden og til mig – over den mangel på respekt og troværdighed, skolens personale udviste i denne sammenhæng, men, så vidt jeg er orienteret, nåede ikke én eneste forespørgsel eller endsigse klage frem til de ansvarlige lærere.
12. Det er blevet mig påpeget, at denne oplevelse – og anskuelse – af „venten“ er min og ikke nødvendigvis børnenes, og at eleverne ikke nødvendigvis forblev i denne „venten“, men måske distancerede sig fra ventepositionen via mentale ekskursioner andre steder hen. I respons til dette finder jeg det vigtigt at fremhæve for det første, at *al* etnografisk beskrivelse og senere analyse udspringer af etnografens egen oplevelse (se Lærke (1998) for en detaljeret redegørelse for dette synspunkt), og for det andet, at min analyse hviler på observationer over en lang periode af elevers og læreres opførsel i sådanne ventesituationer. Det bemærkelsesværdige var, at eleverne generelt syntes „parate“ til at reagere på de spørgsmål og initiativer, som pludseligt ville afbryde ventetiden (*uvist hvornår*). Pointen er, at for ikke at blive „fanget“ i dagdrømmeri, var eleverne nødt til ikke at foretage sig andet end at vente.
13. Tilsvarende forhandlinger foregik også uden for skolen. For eksempel forhandlede pigerne dagligt i skolen om hvem, der skulle besøge hvem efter skole, eller hvem der skulle sove hos hvem i weekenden. Jeg antog, at dette var pigernes daglige opdatering af, hvem der var tættere på hvem, af hvem der var „inde“, og hvem

der var „ude“. Når jeg talte med mødrene (og det var uvægerligt mødre), når de kom for at hente deres børn, kom en anden side af disse efterskolearrangementer imidlertid til syne. Mødrene beklagede sig over, at deres døtres indbyrdes efterskolearrangementer brød ind i mødrenes og andre søskendes planer. Ligeledes syntes de regelmæssige diskussioner om børns sengetider at afstikke en arena for barn-voksen-forhandlinger om, hvorledes hjemmetiden skulle bruges, og hvem der kontrollerede den.

Litteratur

- Berentzen, S. (red.)
1989 Ethnographic Approaches to Children's Worlds and Peer Cultures. Report No. 15. Trondheim, Norway: The Norwegian Centre for Child Research.
- Braidotti, R.
1994 Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory. New York: Columbia U.P.
- Foucault, M.
1980 Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972-1977. Redigeret af C. Gordon. New York: Pantheon Books.
- Henriques, J. et al.
1984 Changing the Subject. Psychology, Social Regulation and Subjectivity. London and New York: Methuen.
- Hockey, J. & A. James
1993 Growing Up and Growing Old. Ageing and Dependency in the Life Course. London: Sage Publications.
- James, A.
1993 Childhood Identities: Self and Social Relationships in the Experience of the Child. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- James, A. & A. Prout
1990a A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. I: A. James & A. Prout (red.): Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: The Falmer Press.
1990b Re-Presenting Childhood: Time and Transition in the Study of Childhood. I: A. James & A. Prout (red.): Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: The Falmer Press.
- James, A., C. Jenks & A. Prout
1998 Theorizing Childhood. Cambridge: Polity Press.
- Kondo, D.
1990 Crafting Selves: Power, Gender and the Discourse of Identity in a Japanese Workplace. Chicago: University of Chicago Press.
- Lærke, A.
1994 How Do Persons Become?: Approaching Child-Adult Interaction in an English Village. Upubliceret forskningsrapport, Department of Anthropology, SOAS, University of London.
1998 By Means of Re-Membering: Notes from a Fieldwork with English Children. Anthropology Today 14(1):3-7.
- Scott, J. C.
1985 Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance. New Haven and London: Yale University Press.
- Strathern, M.
1988 The Gender of the Gift. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
1994 Disembodied Choice. Upubliceret paper på „UCL-Goldsmith's inter-departmental seminar“. Oprindeligt præsenteret på „The Cultural Analysis of Intentionality: Explorations in the Understanding of Other Minds“, School of American Research, Santa Fe, November 1990.

MALENE MOLDING

TILBAGE TIL GADEN

Børn og unges liv på gaden i Nairobi

Elisabeth var en kendt person. Gadefolk, unge og gamle, mænd og kvinder fyldte de mange bænke op, der var stillet frem i gården, hvor hendes begravelse skulle finde sted. Hendes familie, socialarbejdere og en præst var kommet samt ledere fra de forskellige gadebørnsprojekter, hun havde været involveret i i løbet af de seks år, hun havde levet på gaden.

Jeg havde mødt Elisabeth i en ungdoms- og børnedetention¹ nogle måneder forinden. Lederen på det gadebørnsprojekt, som jeg var tilknyttet, havde bedt socialarbejderen Agnes og mig om at finde Elisabeth, som var blevet arresteret, og som på daværende tidspunkt var for syg til at overleve et ophold i en ungdoms- og børnedetention. Elisabeth havde aids. Ideen med at finde hende var at bringe hende med til projektcenteret for der at tilbyde hende ordentlig sygepleje og muligheden for at dø inden for fredelige og relativt trygge rammer. På centeret ville hun være blandt folk, som havde kendt hende i lang tid, og som hun derfor havde opbygget en relation til. Sammenlignet med en børne- og ungdomsdetention kunne projektcenteret således tilbyde hende et mere humant miljø at tilbringe sin sidste tid i.

Vi fandt Elisabeth og fik hende bragt tilbage til projektcenteret, hvor hun med det samme påbegyndte en medicinsk behandling. Derudover fik hun logi, pleje, tøj, mad og opmærksomhed. Alligevel gik hun, hver gang lejligheden bød sig, på sine urimeligt tynde ben væk fra centeret og hele vejen ind til Nairobis bycentrum, til den gruppe af gadefolk, som hun på daværende tidspunkt tilhørte. Der ville vi finde hende på toppen af en skraldebunke, sniffende lim og lykkeligt smilende eller i dybe smerter på fortovet med en plastikkop foran sig, tiggende. Til trods for adskillige gadebørnsprojekters mangeårige indsats for at få Elisabeth væk fra gaden syntes hun at foretrække livet på gaden. Derfor blev hun af en socialarbejder bragt fra gaden direkte til et offentligt hospital, hvor hun døde alene i en alder af 15 år.

Denne artikel handler om folk, der lever og arbejder på gaden i Nairobi, Kenya. Den er skrevet på baggrund af et feltarbejde, som jeg udførte fra september 1995 til maj 1996, hvor jeg var tilknyttet et rehabiliteringscenter for gadepiger. Artiklen sigter på at identificere det som kaldes „pull-faktorerne“, det vil sige, hvad det er, livet på gaden kan tilbyde folk, således at denne livsstil kommer til at fremstå som tiltrækkende i forhold til andre mulige livstile. Fokus adskiller sig dermed fra studier af politiske, økonomiske og

sociokulturelle faktorer, også kaldet „push-faktorer“, der bevirker, at folk forlader deres hjem og starter et liv på gaden.

Inspireret af sociologen Pierre Bourdieu anskuer jeg i artiklen gadelivet som en livsstil, der udspiller sig inden for et socialt felt karakteriseret ved specifikke spilleregler og konkurrerende sociale positioner af symbolsk kapital. Ved at introducere begrebet gadelivseksportise samt dets tilknytning til motivation og identifikation argumenterer jeg for, at livet på gaden fremstår som attraktivt for folk, der har opbygget kompetence inden for dette felt. Jeg viser, hvordan disse folk i kraft af deres kompetence besidder nogle positioner i feltet, der både er relateret til magt, prestige og succes, hvilket motiverer dem til at fortsætte denne livsstil, som de med tiden er kommet til at identificere sig positivt med.

Et paradoks

Kort efter at jeg påbegyndte mit feltarbejde, blev jeg opmærksom på en adfærdsform blandt pigerne på rehabiliteringscenteret, der forekom både overraskende og uforklarlig. Tilsyneladende socialt velfungerende piger ville ligesom Elisabeth pludselig stikke af fra centeret for at vende tilbage til gaden. Dette forekom paradoksalt, fordi disse piger havde adgang til kost og logi, havde venner, mulighed for at gå i skole og levede i relativ trykthed sammenlignet med livet på gaden. Der samlede de mad fra skraldebunker, sov i sække på gaden, blev regelmæssigt arresteret af politiet, slået, voldtaget og på andre måder udsat for, hvad der forekommer som ubehagelige overgreb. Deres tilsyneladende præference for gadelivet skabte en undren over, hvordan det kunne være et attraktivt alternativ til andre livsstile? Med andre ord, hvorfor vendte piger som Elisabeth tilbage til gaden?

For at opbygge en bredere forståelse for pigernes valg af livsstil valgte jeg i min undersøgelse og i modsætning til mange andre studier af gadebørn² at inddrage de unge, voksne og ældre gadefolk, som børn på gaden i Nairobi lever blandt og dagligt interagerer med. Dette er en af årsagerne til, at jeg anvender den mere generelle term „gadefolk“ i stedet for gadebørn. En anden begrundelse for min præference for termen gadefolk er de værdiladede diskurser, der omgiver termen gadebørn i Kenya både blandt „non-governmental organisations“ (ngo'er), kirkeorganisationer, repræsentanter fra FN's organisationer samt andre institutioner, som beskæftiger sig med gadebørn, og på et mere generelt plan, som antropologen Benno Glauser (1990) påpeger i en artikel, hvor han dekonstruerer begrebet. Blandt institutioner i Kenya, som arbejder med gadebørn, synes der at herske en enighed om, at gadens børn og unge er uskyldige *ofre* for etniske uroligheder, fattigdom, opløsning af socialt og økonomisk belastede familier og andre uheldige omstændigheder, som derfor øjeblikkeligt bør hjælpes af sagkyndige³ (ANCCPAN 1995: 41)⁴. På et mere generelt plan opfattes gadebørn og deres ofte kriminelle og aggressive adfærd og livsstil som truende og afvigende fra konventionelle ideer om, hvilke omstændigheder der er hensigtsmæssige for børn at vokse op i (Glauser 1990:46). Med andre ord anses gadelivet ikke blot som et forkert og ubetinget dårligt liv vis-a-vis konventionelle ideer om barndom. Gadebørn fratages også deres handlekraft og kompetencer som individer, fordi deres liv og tilstedeværelse på gaden hovedsageligt forklares gennem diskurser som de ovennævnte. Jeg ønsker i stedet at etablere et syn på gadebørn som kompetente strategerende aktører og yderligere at betragte livet på gaden som en livsstil, der ligesom andre livsstile rummer både positive og negative aspekter.

Inspireret af den nye amerikanske kognitive antropologi (D'Andrade & Strauss 1992) anvender jeg begrebet „gadelivseksptise“ til at opløse det opstillede paradoks. Inden for den kognitive antropologi ansues ekspertise som en slags kulturel kompetence, der ikke er knyttet til alder og fysiologisk udvikling, men til personlige dispositioner og udvikling af motivation og identitet⁵ i forhold til en social verden. Ekspertisebegrebet, som det anvendes inden for den kognitive antropologi, bruges således til at påpege og forklare kulturel diversitet forstået som den enkelte aktørs motivation og kompetence i forhold til en social verden. Dermed kan begreberne ekspertise og motivation også bruges til at diskutere, i hvilken grad det kulturelle er delt og determinerer adfærd.

I forhold til gadelivet anskuer jeg ekspertise som overlevelsessevner (det vil sige, at jeg fastholder anvendelsen af ekspertise som en kompetence), idet ekspertise refererer til en persons evne til på strategisk vis at indgå i sociale praksiser og positioner⁶ på gaden, der sikrer ham eller hende en fordelagtig fysisk, social og økonomisk overlevelse. Gadelivseksptise er således med til at forme den enkelte persons trivsel. Med eksempler fra Nairobi argumenterer jeg for, at gadefolk, der har udviklet en høj grad af ekspertise, ofte indtager sociale positioner på gaden, hvor de oplever både succes og anerkendelse vis-à-vis andre aktører i feltet. Og yderligere at de på grund af deres succes, position og kompetence gradvist opbygger et positivt selvbillede, som motiverer dem til fortsat at investere i denne livsstil.

Gadelivseksptise er som begreb operationaliserbart, fordi det kan anvendes til at forstå den diversitet, der karakteriserer gadefolks kompetencer og motivation i forhold til gadelivet og dermed også deres sociale position inden for dette felt. I forlængelse heraf ligger mit ønske om at påpege det uhensigtsmæssige i at betragte og behandle gadebørn som en samlet social kategori, netop fordi gadebørn er forskellige, hvad angår kompetencer og motivation i forhold til gadelivet. Endelig kan ekspertisebegrebet i kraft af dens relation til motivation bruges til at forklare, hvordan gaden kan komme til at fremstå som et attraktivt alternativ til andre livsstile. I det følgende vil jeg kort beskrive den kontekst, som gadefolk i Nairobi lever i.

Gadeliv

Omtrent 40.000 børn antages at være på gaden i Kenya i dag, hvoraf omkring 25.000 er i Nairobi (Human Rights Watch 1997:15). Dette tal inkluderer ikke de unge, voksne og ældre, der også er på gaden, og som de børn, jeg beskæftigede mig med via min tilknytning til rehabiliteringscenteret, levede blandt. De unge, voksne og ældre udgør de sociale omgivelser for børn på gaden, og det er i denne sociale sammenhæng, at rammerne sættes for børns og unges kunnen og ageren.

Selvom gadefolk generelt synes at færdes over det meste af Nairobi, har de ikke desto mindre et bestemt gruppetilhørsforhold. Hver gruppes tilholdssted kaldes af gadefolk for en *choum*. Ordet *choum* er swahililang og betyder et hjem i en smal gade eller på bagsiden af en bygning. Hver *choum* er opkaldt efter dens stifter eller tilholdsstedet, typisk en nærliggende bygning. Blandt gadefolk refererer en *choum* imidlertid ikke blot til tilholdsstedet eller stifteren, men til gruppen af mennesker, som lever der. Når en person bliver medlem af „X“ *choum*, bliver hun derfor også medlem af „X“ gruppe. Gruppernes størrelser kan variere fra så få som 3 til så mange som 50 mennesker. Der er mange

choums i Nairobi. I nogle er der kun voksne mænd og kvinder, andre består af blandede aldersgrupper, hvor børn, unge og ældre lever sammen.

Første gang man besøger en choum, lægger man, dels på grund af en intens stank af forrådnelse, dels grundet størrelsen, overvejende mærke til den skraldebunke, som de fleste choums er beliggende ved, og som gadefolkene tilbringer adskillige timer omkring hver dag. Efter nogle besøg bliver det imidlertid klart, at stedet er inddelt i funktionelle sektioner på samme måde som mange andre hjem. Ildstedet, der er bygget op om tre sten, fungerer som køkken, hvor gamle dåser bliver brugt som gryder. Revnerne i de nærliggende mure fungerer som hylder, hvor notesbøger, hospitalsmedlemskort og fotos er gemt. Gamle plastikkander, der ved første øjekast ligner affald, indeholder lim, som sælges og sniffes i choumen. Vasketøj er hængt langs væggene, og gamle papstykker er spredt ud over jorden, hvor medlemmerne normalt sidder. På faste tidspunkter bliver affald dumpet i skraldebunken af de omkringliggende hoteller og forretninger, og umiddelbart derefter sorterer gadefolkene papir, plastik, metal og fødevarer til henholdsvis genbrug, salg og madlavning.

Choumen er et møde- og gemmested. Hvis en ung mand har stjålet noget i byen, og folk forfølger ham, løber han typisk hen til choumen for at gemme sig og om nødvendigt for at få assistance fra de andre gadefolk. Ligeledes hvis en person er syg, assisterer medlemmerne, så vidt det er muligt. Sammenlignet med de travle hovedgader kommer politiet og andre borgere kun sjældent i choumen, hvor en sær følelse af privathed derfor eksisterer. I choumen hviler folk sig, de spiller kort og slapper af. En choum er et tilholdssted, og for nogle gadefolk et hjem i byen. Et slående træk ved choumen er, at medlemmerne altid er bekendt med hinandens aktiviteter. Hvis man søger efter en bestemt person, tager man blot hen til hendes eller hans choum for at blive informeret om, hvor i verden personen befinder sig. En choum er et slags informationscenter og et knudepunkt i gadefolks sociale netværk.

Et felt

Gadefolk lever i en slags symbiotisk relation med Nairobi og dens øvrige beboere. Gadefolks opholdssted er byens gader, og deres basale overlevelse er sikret gennem Nairobis befolknings daglige produktion af tonsvis af affald, som gadefolkene sorterer, videresælger og konsumerer. Derudover tilbyder gadefolk forskellige ydelser som for eksempel prostitution eller billig manuel arbejdskraft til de folk, der bebor eller passerer gennem byen. Endelig udnytter gadefolk byens menneskemylder og almene kaotiske tilstand til at tilvejebringe forskellige ressourcer såsom mad, tøj, penge, vand eller forbipasserendes personlige ejendele, ofte gennem tyveri. De stjalne goder videresælges til byens forskellige hælere, som igen sælger det til byens dårligt bemidlede beboere til priser, der ligger under markedsprisen. Trods denne daglige interaktion mellem gadefolkene og Nairobis øvrige beboere udspiller livet i choumen sig ikke desto mindre i en unik social verden, der er kendetegnet ved en række specifikke konkurrerende sociale positioner og praksiser.

Jeg har ladet mig inspirere af Bourdieus begreb „felt“ til at indfange og beskrive denne sociale verden på godt og ondt. Bourdieu karakteriserer et felt som et netværk af objektive historiske relationer mellem positioner, der er defineret ved deres relationer til andre positioner og deres forankring i bestemte former for magt („symbolsk kapital“)

(Bourdieu & Wacquant 1992:16, 97). Symbolsk kapital er en ressource, der er forbundet med ære og prestige (op.cit.:229-31) og som efterstræbes inden for et socialt felt. Det er en ressource, der er socialt anerkendt, og som folk inden for feltet investerer og benytter som et redskab til at fastholde eller forbedre deres sociale position. Et felts symbolske kapital er centralt at identificere både for at forstå de forskellige og konkurrerende positioners eksistens og for at identificere et felts grænser. Et felts grænser er nemlig lokaliseret der, hvor den symbolske kapital ikke anerkendes eller anvendes (op.cit.:98, 100). Symbolsk kapital kan for eksempel være organisatorisk talent, viden om fremmedsprog eller evnen til at kontrollere adgangen til forskellige objekter eller positioner (Hervik 1996:4).

Den symbolske kapital, som værdsættes, efterstræbes og investeres i choumen som felt, er gadelivseksptise. Som allerede nævnt, er ekspertise den enkelte gadepersons evne til at indgå i sociale praksiser og positioner i choumen på måder, som sikrer ham eller hende en fysisk, social og økonomisk overlevelse og anseelse. Gadelivseksptise og gadeerfaring er således to forskellige ting. Ekspertise forudsætter gadeerfaring, men rummer samtidig mere end erfaringen, nemlig evnen til at anvende og udnytte den på en strategisk og hensigtsmæssig måde, der sikrer den enkelte person en daglig overlevelse og en fordelagtig position i choumen. Man kan derfor godt have erfaring fra gaden uden at have gadelivseksptise. Ekspertise er noget, folk kan udvikle, efterhånden som de etablerer en form for intuitiv fornemmelse for feltet eller med Bourdieus ord „a feel for the game“ (Bourdieu 1990:39-40; Bourdieu & Wacquant 1992:98), det vil sige for de konkurrerende positioner og sociale spilleregler, der former den daglige interaktion. Folk med en intuitiv fornemmelse for feltet er i stand til på strategisk, men også socialt accepteret vis at begå sig og derved fastholde eller forbedre deres position.

De sociale positioner i choumen har både et subjektivt og objektivt aspekt, og gadefolks sociale omdømme og daglige trivsel relaterer sig til begge aspekter, men især til det subjektive aspekt. Det objektive aspekt knytter sig til positioner, som flere personer kan indtage. I choumen vil dette typisk være den prostituerede, tiggeren, tyven, personen, der samler skrald og sælger det, forhandleren af lim og andre rusmidler, choumlederen og daglejereren. Det subjektive aspekt relaterer sig til den måde, hvorpå den enkelte person *forvalter* sin position, hvilket afhænger af hans eller hendes personlighed og gadelivseksptise. Kiboi, for eksempel, er en 25-årig gademand med meget gadelivseksptise. Han har udviklet en unik sans for choumen, det vil sige for de konkurrerende positioner og sociale spilleregler, som karakteriserer den. Og samtidig formår han at forvalte sin ekspertise således, at han i dag ikke blot indtager en ekstremt fordelagtig position i choumen; han har også formået at investere i andre felter, hvor han ligeledes ser ud til at klare sig godt. Faktisk er Kiboi i dag så velstillet, at han i princippet kunne lægge gadelivet bag sig. For nogle år siden var Kiboi en stor tyv, og i den forbindelse tilvebragte han en masse penge. For disse penge købte han ejendomme i et af Nairobis slumkvarterer, hvor han i dag lejer huse ud. Alligevel tilbringer han langt den største del af sin tid i choumen, hvor han er leder. Han monopoliserer alt salg af lim, marihuana og andre rusmidler og opkøber skrald af gadefolk og videresælger det til firmaer, som bearbejder det til genbrug. I modsætning til disse firmaer, som kun opkøber skrald i store mængder, så betaler Kiboi gerne gadefolk, der samler skrald, for mindre mængder. Dette er en fordel for dem, der løbende har brug for kontanter. Kiboi har således identificeret en måde, hvorpå han kan gøre sin forretning særlig attraktiv for gadefolk, og hvor han dermed kan konkurrere med de større firmaer, der også opkøber skrald. Kiboi er, hvad jeg vil kalde, en *gade-*

ekspert. Gadeeksperter er defineret ud fra deres opbyggede kompetence i relation til choumen som felt, hvor de besidder en stor mængde symbolsk kapital, som de ofte er motiverede til at reinvestere i feltet, netop fordi de derved kan fastholde eller forbedre deres succesfulde sociale position.

I choumen kan den enkelte aktørs status og kompetence anskueliggøres ved et kontinuum, hvor novicen, der endnu ikke kender til gadelivet, og som ikke har udviklet nogen betydelig viden eller færdigheder i forhold til denne livsstil, befinder sig i den ene ende og eksperten i den anden. Der er altså tale om et udviklingsforløb, hvor grader af gadelivsekspertise adskiller novicen fra eksperten⁷. Det betyder imidlertid ikke, at alle gadefolk med tiden ender som eksperter, tværtimod er folk mere eller mindre eksperter og novicer. Feltet er nemlig karakteriseret ved bevægelse og foranderlighed, idet gadefolk bevæger sig ind og ud af det. De bliver arresteret, opholder sig på projekter som for eksempel det rehabiliteringscenter, jeg var tilknyttet, nogle kommer til penge og flytter midlertidigt ind på byens billige pensioner eller ud i slummen og så fremdeles. Folk kommer og går og opbygger derfor forskellige grader af ekspertise og motivation i forhold til feltet, hvor deres positioner ligeledes forandrer sig.

Det er imidlertid en pointe, at alle de folk, som starter et liv på gaden, inden for en relativ kort periode både opbygger en vis mængde ekspertise og et billede af sig selv som aktører i choumen, det vil sige som gademennesker. Dette skyldes dels, at de, som ikke udvikler ekspertise, simpelthen ikke *kan overleve* på gaden, og dels at gadelivet som livsstil er benhårdt og derfor hurtigt indskrives i folks bevidsthed.⁸ Det er i denne forbindelse vigtigt at nævne, at folk, når de starter et liv på gaden, ikke gør det af lyst, men fordi de oplever, at der ikke er andre alternative løsninger på de problemer, som har drevet dem på gaden; ligesom novicers opbyggelse af kompetence vis-a-vis choumen som felt ikke er motiveret af lyst eller frivillighed, som det kan være for gadeeksperter eller aktører i andre felter som for eksempel inden for sport, romantik eller den akademiske verden. Med andre ord er choumen karakteriseret ved en diversitet, der relaterer sig til gadefolkene forskellige mængder af ekspertise og motivation til at fastholde eller forbedre deres position. Hvordan folk i det daglige forvalter deres positioner inden for rammerne af de sociale spilleregler, der regulerer interaktionerne i choumen, vil de følgende eksempler fra gaden vise.

Sociale spilleregler

I choumen eksisterer en „code of conduct“, det vil sige en række sociale normer eller i en bourdieusk terminologi spilleregler, som regulerer den sociale interaktion blandt gadefolk. Spillereglerne kommer til udtryk ved at folk viser konformitet i forhold til bestemte adfærdsmønstre som for eksempel at sniffe lim, ryge cigaretter, at klæde sig i gammelt tøj og at opføre sig i overensstemmelse med de eksisterende alders- og kønshierarkier.⁹

Det er muligt at identificere flere årsager til, hvorfor konformitet er af så stor betydning i choumen. I Kenya er gadefolks tilstedeværelse på gaden samt de fleste af de indkomstgenererende aktiviteter, de ernærer sig gennem, ulovlige. Som en konsekvens heraf betragtes folk, der undgår at deltage i ulovlige aktiviteter, som trusler mod choumen. Gadefolk anskuer ganske enkelt sådanne personer som potentielle stikkere, der kan angive gadefolkene og deres ulovlige aktiviteter til politiet. Angivelse kan føre til, at chou-

men bliver ødelagt og gadefolk arresteret. Choumens eksistens er derfor afhængig af, at samtlige medlemmer bakker op om de aktiviteter, der dagligt finder sted, og handler i solidaritet med de andre medlemmer. At opføre sig i overensstemmelse med de sociale spilleregler er en måde at signalere en velvilje over for de andre gadefolk og en accept af deres livsstil velvidende, at dette indbefatter en deltagelse i aktiviteter, som er ulovlige såsom at sniffe lim og tage stoffer. Derudover kommer gadefolkene fra forskellige egne i og omkring Nairobi, og mange kender derfor ikke de andre medlemmer i choumen eller føler nogen form for samhørighed med dem ved deres ankomst på gaden. Et fællesskab og en samhørighed bliver imidlertid etableret ved, at nye medlemmer tvinges til at deltage i ulovlige aktiviteter, hvorved de selv bliver afhængige af de andre medlemmers loyalitet og støtte. Det sociale krav om at vise konformitet er således med til at etablere og fastholde det sociale fællesskab, som choumen udgør.

En anden spilleregulering knytter sig til alder. Ligesom i det kenyanske samfund generelt eksisterer der i choumen et aldershierarki. Når gadefolk bliver ældre, tilskrives de automatisk respekt, ansvar og autoritet. Deres stemme bliver i stigende grad hørt, og de får stadig flere sociale rettigheder.¹⁰ De yngre medlemmer i choumen forventes at vise de ældre respekt, typisk ved at adlyde dem og ved at lytte til deres råd, hvilket ofte indebærer, at de bliver groft udnyttet. For eksempel bliver yngre drenge ofte sendt ud på ærinder såsom at hente vand og købe cigaretter, eller de bliver bedt om at stjæle noget i byen og vende tilbage med de stjalne varer, som de ældre medlemmer derefter tager og videresælger. Som regel får de yngre medlemmer kun en minimal del af fortjenesten, selvom det reelt er dem, der har skaffet de varer, som bliver solgt. De yngre kvindelige medlemmer bliver også sendt på ærinder. De bliver bedt om at tigge og til tider bliver de voldtaget eller solgt som børneprostituerede.

Relationen mellem de ældre og yngre medlemmer i choumen er kompliceret og anspændt. På den ene side er de yngre medlemmer afhængige af de ældres beskyttelse og knowhow,¹¹ på den anden side giver de ofte udtryk for, at de bliver groft udnyttet. I hvor høj grad folk indordner sig de sociale spilleregler, afhænger imidlertid af, hvor meget gadelivsekspertise de har udviklet.

Trivsel på gaden og gadelivsekspertise

Mercy er en 13-årig gadepige, der lige er vendt tilbage til gaden efter et længere ophold hos sin familie på landet, da jeg møder hende for første gang. Inden Mercy tog hjem, havde hun været på gaden i omkring to år. Efter at hun er vendt tilbage til Nairobi, er hun blevet konfronteret med de problemer, som yngre og nyankomne piger og kvinder typisk støder på. Hun fortæller, at hun ofte bliver voldtaget af gademænd og appellerer til socialarbejderen Agnes og mig om hjælp med at finde et alternativ til gadelivet. Mercy fortæller, at hun ikke er på gaden, fordi hun har lyst til at være der, men fordi hun har det elendigt. Hun virker ulykkelig og udmattet, og hun trives tydeligvis ikke. Hun hævder at være tigger, men hendes smarte tøj peger på, at hun også har andre indtægtskilder. Gadefolkene fortæller mig, at hun er prostitueret.

Når jeg møder hende på gaden, er hun for det meste sammen med en gruppe piger på sin egen alder, der som hun selv indtager mindre fordelagtige positioner i choumen. Ifølge Mercy er livet på gaden meget lettere for ældre gadefolk: „De bliver ikke voldtaget og

banket. De små er hjælpeløse. Hvis du forsøger at stikke af, slår de dig“. Når jeg spørger Mercy, hvilken gruppe hun anser sig for at tilhøre, svarer hun omgående: „Jeg er lille“.

Den distinktion, som Mercy angiver at eksistere mellem de ældre og yngre gadefolk samt de dertil relaterede problemer, reflekterer hendes egen position som en ung person, der er underlagt ældre gadefolks udnyttelse, kontrol og mangel på respekt. Til trods for at Mercy har været på gaden i et par år, inden hun tog hjem, og derfor har noget erfaring, så har hun ikke været i stand til at etablere et socialt netværk, der kan beskytte hende mod for eksempel at blive voldtaget og slået. Med andre ord, Mercy formår ikke at etablere fordelagtige sociale alliancer, som hun kan trække på for at forbedre sin underordnede position i choumen og dermed sin hverdag. Hendes klager over sin tilværelse på gaden reflekterer derfor også, at hun ikke har udviklet særlig meget ekspertise, selvom hun har erfaring fra gaden. Forskellen mellem ældre og yngre gadefolk er uklar i den forstand, at yngre gadefolk, der har udviklet ekspertise godt kan associere sig selv med ældre gadefolk og derved nyde godt af den respekt og sociale magt, som ældre personer i choumen er tilskrevet. Som jeg i det følgende vil illustrere, kan folk med et højt niveau af gadelivseksptise manipulere med de sociale spilleregler, der ellers regulerer den sociale interaktion i choumen.

Lucy er kun et år ældre end Mercy, men hun omgås hovedsagelig de lidt ældre kvinder, der er indflydelsesrige i choumen, som bliver respekteret og har en del ekspertise sammenlignet med Mercy og hendes venner. Når jeg støder ind i Lucy, virker hun relativt velfungerende og glad, og hun ser ud til at trives. Lucys relation til de ældre kvinder placerer hende i en fordelagtig situation. For det første fordi hun derved bliver associeret med de ældre gadefolk og derfor kan kontrollere yngre medlemmer. For det andet fordi de ældre og erfarne kvinder har et socialt netværk, hun kan trække på i dagligdagen og derved undgå for eksempel at blive voldtaget, slået eller sendt på ærinder. Endelig er Lucy prostitueret. Hun er imidlertid ikke underlagt de ældre kvinder, der ofte arbejder som mellemmand¹² i forholdet mellem de yngre piger og klienterne, og som nyder godt af denne position, fordi de bliver betalt af klienterne for at etablere kontakten. Tværtimod er det mit indtryk, at hun selv forhandler med klienterne og måske indtager positionen som mellemmand. Lucy formår at udnytte sine sociale evner til at etablere et beskyttende netværk blandt de ældre gadekvinder, som hun også associerer sig med i hverdagen trods sin relativt unge alder.

Sammenlignet med Mercy har Lucy tydeligvis mere gadelivseksptise. Hun handler på måder, der karakteriserer ældre gadekvinder, hvorved hun opfattes som sådan. Yderligere influerer hendes tilknytning til de ældre gadefolk hendes fysiske, sociale og muligvis også økonomiske overlevelse og position på gaden. Som Bourdieu argumenterer, så gennemtrænger den symbolske kapital i et felt de principper, der normalt former interaktionen i feltet (Bourdieu & Wacquant 1992:101). Dette synes også at være tilfældet i choumen, hvor Lucy i kraft af sin ekspertise er i stand til på socialt accepteret vis at manipulere med spilleregler, nemlig det sociale krav om at vise konformitet i forhold til blandt andet det eksisterende aldershierarki, som ellers regulerer den sociale interaktion. Omvendt er folk med mindre mængder af ekspertise tvunget til at vise konformitet i forhold til de samme regler, hvilket kan indebære, at de ligesom Mercy er underlagt ældre gadefolks kontrol og til tider misbrug.

Sammenligningen af Lucys og Mercys forskellige grader af ekspertise illustrerer, hvordan gadelivseksptise former den enkelte aktørs måde at håndtere hverdagen på

inden for det sociale felt, som choumen udgør, og dermed også den enkelte persons position og trivsel på gaden. Lucys og Mercys forskellige positioner på gaden eksemplificerer den diversitet, der karakteriserer feltets aktører. Alligevel kan man med disse eksempler i tankerne forledes til at tro, at Lucys evner til at klare sig bedre end Mercy skyldes, at hun er et år ældre. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Som det følgende eksempel med Helen på 11 år illustrerer, så kan gadefolk sagtens være yngre end Mercy og klare sig bedre til trods for, at de rangerer som „små“ i det sociale aldershierarki i choumen. Ekspertise og alder er, med andre ord, ikke nødvendigvis sammenhængende faktorer. Og at forstå og klassificere gadebørn ud fra deres alder er derfor ikke altid hensigtsmæssigt.

Helen arbejder om natten ligesom de fleste andre gadepiger som prostitueret, hvor hun er underlagt de ældre gadekvinder, der etablerer kontakten mellem hende og klienterne. Som det ofte er tilfældet, bliver de ældre kvinder betalt af klienterne for at skaffe kontakten, og derudover tager de, i det omfang det er muligt, store dele af de penge, som de yngre piger bliver betalt af klienterne. Kvinderne udnytter med andre ord, at de er ældre end Helen, og at de har mere prestige og magtfulde positioner i choumen. Ligesom Lucy har Helen imidlertid udviklet en del ekspertise, dels i forhold til prostitution, men også i forhold til choumlivet. I modsætning til folk, der er nye på gaden, og som kæmper for at blive socialt accepteret i choumen, for at få et socialt netværk og lære at overleve, så kæmper Helen for at forbedre sin i forvejen veletablerede position ved at udvikle modstrategier, der gør hende i stand til at beholde store dele af de penge, hun tjener. I forhold til sit arbejde som prostitueret har hun på kreativ vis fundet måder at gemme sin indtjening på, der gør hende i stand til at undgå de ældre kvinders udnyttelse, ikke bare af hendes unge alder, men også hendes underordnede position inden for prostitution. Helen fortæller mig:

Det er ikke altid, at pengene bliver taget. Hvis du er klog, beholder du de store summer i de bukser, som du har på inden under kjolen. Du gemmer pengene der, hvor du drejer bukserne rundt, og beholder et mindre beløb i hænderne. Så lader du som om, at det er de eneste penge, du har fået. Ved at gøre sådan, får de store piger kun få penge.

Snarere end at være et passivt offer for de ældre pigers dominans tager Helen initiativ til at ændre sin ufordelagtige position. Hendes refleksioner over sin situation rejser imidlertid spørgsmålet om, hvorfor hun ikke bruger sin ekspertise til at lave alliancer med de ældre kvinder på samme måde som Lucy og dermed undgår at blive behandlet som et yngre medlem? For det første er Helen tre år yngre end Lucy, og hendes barnlige udseende vanskeliggør, at hun kan indtage positionen som mellemmand. For det andet er hun mindre moden end Lucy både fysisk og psykisk, og muligheden for at associere sig med de ældre kvinder som deres ligemænd er derfor ikke realistisk. Folks chancer for at forbedre eller fastholde deres positioner inden for et felt afhænger af deres placering i det strukturerede rum af positioner (Bourdieu 1994:14). Og der er ingen tvivl om, at Helens placering i choumen er blandt de yngre medlemmer. Hendes investeringer i choumen og måde at interagere med de andre medlemmer på er således rettet mod andre mål og positioner end for eksempel Lucys og Mercys. Alligevel formår hun, trods sin alder og unge udseende, i kraft af sin ekspertise at håndtere livet i choumen ret godt sammenlignet med mange andre folk på hendes alder.

Ligesom Lucy synes Helen at trives relativt godt på gaden. Når jeg besøger hendes chom, hvor der overvejende er kvinder, fremgår det tydeligt, at Helen bruger de andre

kvinder, hvis ikke som „moderagtige“ figurer, da som et beskyttende netværk, hun i stor udstrækning kan regne med. Helens historie eksemplificerer, at gadefolks alder ikke alene siger noget om deres evner til at håndtere livet i choumen eller deres generelle trivsel på gaden. Det gør derimod graden af gadelivsekspertise, som den enkelte person har udviklet. For at forstå gadefolks investeringer i choumen og den måde, hvorpå de forvalter gadelivet, er det nødvendigt at etablere en forståelse både for de grader af ekspertise, som de har udviklet, og deres placering inden for de sociale hierarkier, der regulerer interaktionen i choumen. Det er altså nødvendigt at kende til den sociale kontekst og de sociale positioner, der karakteriserer livet på gaden som felt, og som sætter rammen for folks formåen og trivsel på godt og på ondt.

Ekspertise, motivation og identifikation

Selvom Lucy associerer sig med de ældre kvinder, og Helen anskues som lille, virker de begge, som om de klarer sig godt og administrerer livet på gaden på en strategisk og hensigtsmæssig måde. Begge formår at udnytte deres ekspertise på en for dem fordelagtig vis, og i modsætning til Mercy appellerer hverken Lucy eller Helen om hjælp til at komme væk fra gaden. Tværtimod har Lucy gennem tiden været tilknyttet diverse gadebørnsprojekter som hun er stukket af fra, hvorpå hun er vendt tilbage til gaden.

På et tidspunkt tog hun tilbage til sit hjem, hvor hun begyndte at gå i skole igen. Hun blev i skolen i to år, men fortæller, at de andre børn blev ved med at stille hende spørgsmål om hendes liv på gaden. Og da moderen på et tidspunkt anklager Lucy for at have stjålet nogle penge i hjemmet, bliver mistænkeliggørelsen og spørgsmålene, der omgiver hendes tilstedeværelse og person i den hjemmelige sammenhæng, for meget:

I skolen følte jeg mig meget pinligt tilpas. De stillede mig åndssvage spørgsmål såsom: 'Er du gift, og var du ansat som hushjælp'. Jeg blev i skolen i to år. Jeg havde ingen problemer med at være hjemme, men jeg savnede Nairobi, mine venner, lim, marihuana, cigaretter og penge.

Lucy tager derfor tilbage til Nairobi, hvor hun ikke falder udenfor, ikke bliver mistænkeliggjort, men derimod er en succes inden for rammerne af choumen. På gaden er Lucy en *ekspert*. Med andre ord, hun er, ligesom Kiboi og som Elisabeth var det, en person, der ved, hvordan hun skal begå sig på gaden, og hun er god til det i den forstand, at hun er dygtig til at overleve, passe på sig selv og indgå i prestigefyldte fordelagtige praksiser, positioner og sociale alliancer, som dem hun har knyttet til de ældre gadekvinder.

For Lucy tilbyder gaden en frihed og et liv, der ikke eksisterer i en familiesammenhæng i det rurale område, hun kommer fra. På gaden fører Lucy et selvstændigt liv, hvor hun tjener sine egne penge og har relativ stor selvbestemmelse i forhold til, hvordan hun vil udfylde sin hverdag. Hun kan leve, ryge, drikke, gå i smart tøj og have seksuelle relationer, som det passer hende uden at skulle stå til ansvar over for andre end sig selv. Derudover har hun opbygget et positivt tilhørsforhold til gaden og den livsstil, som gaden tilbyder, hvilket har en motiverende effekt på hende. Dette kommer til udtryk dels i hendes udsagn om, at hun, da hun var hjemme, savnede sine venner på gaden, og om de goder, som gadelivet giver adgang til, og dels ved at hun bliver ved med at vende tilbage til gaden. Hendes positive følelser over for gadelivet knytter også an til en identifikation

med gadelivet, som jeg observerede blandt andre gadeeksperter. Fælles for sådanne personer var, at hver enkelt havde en klar oplevelse af at være et gademenneske, og yderligere gav udtryk for at have udviklet positive følelser over for dette selvbillede. Med andre ord så syntes gadeeksperterne ikke blot at være ekstremt kompetente i at forvalte livet på gaden og motiverede af deres succes og prestigefyldte positioner inden for feltet, de syntes også at identificere sig positivt med det. Og det er netop denne cocktail af kompetence, motivation og et positivt selvbillede vis-a-vis gadelivet, der gør, at det kommer til at fremstå som en tiltrækkende livsstil og ikke blot en fortabelse, som folk er henvist til, fordi de er ofre for uheldige omstændigheder som for eksempel fattigdom og mangel på andre alternative livstile.

Ligeledes forklarer ekspertisens kobling til motivation og identifikation også Elisabeths præference for gadelivet. Ganske vist havde hun opbygget et tilhørsforhold til projektcenteret, fordi hun var kommet der regelmæssigt gennem sin tid på gaden, men det var et tilhørsforhold, der ikke kunne konkurrere med den motivation, kompetence og positive identifikation, som hun gradvist havde opbygget i forhold til gadelivet, og som hun til det sidste var påvirket af som syg og tigger. Historien om Elisabeth eksemplificerer, hvorfor det har værdi at fokusere på pull-faktorerne, det vil sige at opbygge en forståelse for, hvordan gaden, på godt og ondt og over tid, kan komme til at fremstå for folk, der er gadeeksperter. Gadeeksperter er nemlig, i modsætning til novicer, ikke kun på gaden, fordi de er påvirket af nogle push-faktorer, men netop fordi gadelivet for dem fremstår som et attraktivt alternativ til andre mulige livstile – gadelivet, som det udspiller sig i choumen er nemlig det felt, hvori de udøver deres ekspertise.

Noter

1. Hvad der svarer til henholdsvis børne- og ungdoms*detentioner* og *-hjem*, administreres i Kenya af Børne-departementet (Childrens' Departement), som er en offentlig administrativ afdeling. I Kenya er der 11 børne- og ungdomsdetentioner med en samlet kapacitet på i alt 2500 personer (under 16 år). I virkeligheden overskrider antallet af børn og unge, som opholder sig i disse detentioner, langt den angivne kapacitet. For eksempel er kapaciteten i Nairobis børne- og ungdomsdetention på 80 personer. Men da Human Rights Watch besøgte stedet i oktober 1996, boede der 153. Derudover informerede de ansatte om, at antallet af børn og unge til tider kan være så højt som 500. Årsagerne til, at børn og unge bliver sendt i detentionen, relaterer sig oftest til, at de bliver antastet i „vagabondering“, taget i at „at tigge“ eller anses for at være „uden for forælderlig omsorg og kontrol“. Børne- og ungdomshjemmene (som er sammenlignelige med fængsler) huser børn og unge af andre årsager end detentionen nemlig, hvis de er hjemløse, forældreløse eller forladt, eller hvis de er overført af ungdomsretten efter at have tilbragt længere perioder i detentionen, og endelig hvis de har begået mere seriøse forbrydelser. Der er 78 fængsler for voksne i Kenya. Generelt er disse fængsler overbefolkede, mangler vand og sundhedsfaciliteter, og kosten er utilstrækkelig. I løbet af de første 9 måneder af 1995 døde 814 fanger på grund af dysenteri og diarré (Human Rights Watch 1996:74). Samtlige gadefolk, det vil sige børn, unge og ældre, er ofte og nærmest obligatoriske klienter i de ovenfor beskrevne institutioner. På gaden siger man derfor, „at du kan ikke leve på gaden uden at have været i fængsel“.
2. Se for eksempel Munyaiho (1989), Project Document (1995), Stewart (1990), Undugu Society (1992-93), UNESCO Publishing (1995).
3. Se Molding (1998).
4. African Network for the Prevention and Protection Against Child Abuse and Neglect (ANPPCAN) er en veletableret kenyansk „non-governmental organisation“ (ngo), der gennem høringer og seminarer om gadebørn i Kenya forsøger at koordinere indsatsen af ngo'er, kirkeorganisationer, repræsentanter fra FN's organisationer og den kenyanske regering.

5. Identitet defineres her som en persons oplevelse af sin egen status, som den løbende udformer sig, det vil sige en persons oplevelse af, hvem han eller hun er (Holland & Skinner 1993:7). Identitet er således et dynamisk begreb, der relaterer sig til folks selvopfattelse. Det er i denne forbindelse vigtigt at påpege, at folks selvopfattelser bliver dannet i en social kontekst, hvor folk både tager og tilskrives identitet.
6. Jeg anvender begrebet position, som sociologen Pierre Bourdieu definerer det. En position refererer til en persons sociale omdømme og evne til at håndtere livet inden for en specifik social sammenhæng som for eksempel den akademiske verden. Det skal i denne sammenhæng understreges, at evner ikke anskues som noget medfødt og dermed noget, der er på forhånd givet, men som værende dynamiske og relaterede til det enkelte individs relation til og interaktion inden for forskellige sociale verdener. Mere præcist definerer Bourdieu en position i relation til andre positioner inden for et socialt felt og ud fra mængden af symbolsk kapital, som det enkelte individ besidder i feltet (Bourdieu & Wacquant 1992:16). Begreberne symbolsk kapital og felt vil blive yderligere diskuteret og defineret i afsnittet „Et felt“.
7. I denne artikel er det overvejende gadeeksperterne og deres karakteristika frem for noviceerne, som fokus er rettet mod.
8. Den proces, hvorigennem gadelivet gradvist inkorporeres i den enkelte aktør qua dennes interaktion med de andre aktører i feltet, beskriver jeg i Molding (1998).
9. Vigtigheden af at vise konformitet i forhold til nogle fælles adfærdsformer er også blevet fremhævet i andre antropologiske studier af ungdoms- og gadekulturer (Sansone 1995; Vigil 1994). I et studie af unge vestindere fortolkning af deres kreole baggrund og kultur påpeger antropologen Livio Sansone, hvordan for eksempel musiksmag og tøjstil er med til at forme en fælles subkulturel identitet (Sansone 1995:116).
10. Blandt gikuyerne, som er den etniske gruppe, størstedelen af gadefolkene kommer fra, var voksende respekt og sociale rettigheder traditionelt forbundet med en bevægelse op ad i aldershierarkierne. Disse bevægelser blev fejret og markeret i forbindelse med begivenheder som initiationsritualer, bryllupper, fødslen af det første barn, det første barns omskæring osv (Kenya 1995:108). I dagens Kenya markeres begivenheder som bryllupper og omskæringer stadig i de forskellige befolkningsgrupper, for eksempel blandt masaierne, luhyaerne og gikuyerne.
11. Se også Molding (1998).
12. Børneprostitution er forbudt i Kenya, og det er derfor et følsomt emne blandt gadefolk og i stigende grad også i offentlige mediedebatter. Som en følge heraf er klienter involveret i børneprostitution ofte flove over og angst for at skulle forhandle direkte med de yngre piger. De ældre og erfarne gadepiger og kvinder fungerer blandt andet derfor gerne som mellemmand i forhandlingerne.

Litteratur

- ANPPCAN
1995   Hearing on Street Children in Kenya. African Network for the Prevention and Protection against Child Abuse and Neglect (ANPPCAN), Nairobi 4.-5.11. 1994.
- Bourdieu, P.
1990   The Logic of Practice. Stanford: Stanford University Press.
1994   Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. & L. J. D. Wacquant,
1992   An Invitation to Reflexive Sociology. Cambridge: Polity Press.
- D'Andrade, R. & C. Strauss
1992   Human Motives and Cultural Models. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glauser, B.
1990   Street Children: Deconstructing a Construct. I: A. James & A. Prout (red.): Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: Flamer Press.

- Hervik, P.
1994   Voices in and about Maya Religion, the Competing Constructions of Participants and Authorities. *Upubliceret artikel.*
- Holland, D. & D. G. Skinner
1993   The Co-Development of Identity, Agency and Lived Worlds. I: J. Tudge, M. Shanahan & J. Valsiner (red.): *Comparative Approaches in Developmental Science.*
- Human Rights Watch
1997   Juvenile Injustice, Police Abuse and Detention of Street Children in Kenya. Human Rights Watch Children's Rights Project. USA.
- Kenyatta, J.
1995   Facing Mount Kenya. Nairobi: Kenway Publications.
- Molding, M.
1998   Streetwise. An Analysis of Street Life and Survival in Urban Kenya. Specialerække nr. 106, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Munyakho, D.
1989   Kenya: Parking Boys of Nairobi. I: H. Bhaskra, D. D'Monte, N. Huda, J. Mukela, D. Munyakho, A. Ngaiza, W. Ogana & U. Rai (red.): *Against All Odds. Breaking the Poverty Trap.* The Panos Institute, London: Wanigasundara.
- Nelson, N.
1993   Selling her Kiosk: Kikuyu Notions of Sexuality and Sex for Sale in Mathare Valley, Kenya. I: P. Caplan (red.): *The Cultural Construction of Sexuality.* London: Routledge
- Project Document
1995   Rescue Dada Centre. Rehabilitation of Young Street Girls. Archdiocese of Nairobi.
- Sansone, L.
1995   The Making of Black Youth Culture. Lower Class Young Men of Surinamese Origin in Amsterdam. I: V. Amit-Talai & H. Wulff (red.): *Youth Cultures. A Cross-Cultural Perspective.* London: Routledge.
- Stewart, J.
1990   Malunde, the Street Children of Hilbrow. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Undugu Society
1992-93   Survival. The Undugu Society of Kenya's Integrated Approach to Urban Development. Nairobi.
- UNESCO
1995   Working with Street Children. Selected Case Studies from Africa, Asia and Latin America. Paris: UNESCO Publishing.
- Vigil, J. D.
1994   Barrio Gangs, Street Life and Identity in Southern California. Austin: University of Texas Press.

KAREN VALENTIN

STORBYENS BØRN

En risiko?

Antropologiske og sociologiske studier i vestlige samfund har overvejende beskæftiget sig med børn inden for institutionelle rammer, hvorimod en større del af studierne fra udviklingslandene tager udgangspunkt i såkaldte „risiko-børn“. ¹ Begrebet anvendes af UNICEF² og af ngo'er og refererer til en bred skare af børn, der antages at være særlig underprivilegerede socialt, økonomisk og emotionelt. Denne artikel omhandler specifikt „risikobørn“ i Nepal, det vil sige gade- og squatterbørn, prostituerede piger samt forskellige kategorier af arbejdende børn bl.a. inden for tæppeindustrien og børn, der holdes i gældsslaveri. Børnerettighedsorganisationer anerkender, at hver af disse „risikogrupper“ har specifikke problemer, behov og muligheder og definerer børnenes relative sårbarhed ud fra parametre, der relaterer sig til graden af kontakt mellem børn og familie samt karakteren af børnenes daglige aktiviteter. Implicit i risikobegrebet er dels et normativt syn på familien og dens rolle, dels en forestilling om homogene, permanent socialt marginaliserede grupper af børn.

Med udgangspunkt i etnografisk materiale indsamlet på et feltarbejde udført over i alt 18 måneder i 1994-98 i en squatterbosættelse i Kathmandu, Nepals hovedstad, vil jeg problematisere selve risikobegrebet såvel som de praktiske og analytiske implikationer heraf. Jeg vil for det første argumentere for det problematiske i at kategorisere børn i forhold til forskellige risikogrupper, fordi der bag denne tilgang skjuler sig en forestilling om, at børn er passive i forhold til herskende sociale og økonomiske strukturer. I praksis er der tale om åbne og flydende kategorier, som børnene forholder sig aktivt til og bruger strategisk afhængig af kontekst og situation. For det andet vil jeg hævde, at graden af et barns sårbarhed ikke altid hænger sammen med den fysiske nærhed mellem barn og familie. Der er ikke nødvendigvis tale om definitive brud mellem barn og familie, når børn forlader hjemmet i en tidlig alder, men snarere om midlertidige strategier, som ændrer sig over tid for såvel børn som familie. Dette vil jeg illustrere med en case om drengen Suresh, der kan kategoriseres som gadebarn, squatter, skoleelev eller fabriksarbejder alt afhængig af tidspunktet, man møder ham på.

Artiklens primære analytiske perspektiv er på børn som sociale, beslutningstagende aktører (Caputo 1995; Conolly & Ennew 1996; Gulløv 1998; James & Prout 1990; Johnson et al. 1995) og som aktive deltagere i kulturel produktion (Stephens 1995). At behandle børn som selvstændige, aktive individer er ikke ensbetydende med, at de er auto-

nome, og de kan derfor ikke studeres uafhængigt af familie og hushold. Analytisk skelnes der mellem familien forstået som de kulturelt definerede slægtsrelationer og husholdet, der er defineret som en samboende aktivitetsgruppe, hvis primære opgaver er produktion, konsumtion samt social og biologisk reproduktion. Da størstedelen af squatterne er rurale migranter, der har bevaret tætte forbindelser til familien på landet, er det ikke tilstrækkeligt at se isoleret på det urbane hushold. Jeg vil derfor foreslå, at det analytiske fokus udvides til „hjemmet“, der indeholder såvel det juridisk-økonomiske aspekt som en identitetsmæssig, genealogisk tilknytning, der ikke nødvendigvis er begrundet på fysisk nærhed mellem dets medlemmer.

Squatterbosættelsen Dharigau³

Squatting refererer til forskellige former for uautoriserede, illegale jordbesættelser, og squattere er de folk, der besætter offentlig eller privat land uden juridisk ret dertil (UNCHS 1982; Aldrich & Sandhu 1995). Det illegale aspekt er centralt og betyder dels, at squattere ikke har ejendoms- eller brugsret til jorden, de bebor, dels at områderne ofte prioriteres lavt af myndighederne, hvad angår tildeling af diverse ydelser såsom elektricitet, vandforsyning og sanitære faciliteter. Fysisk varierer squatterbosættelserne noget afhængig af alder og grad af etablering, men i mange tilfælde er husene, der er bygget af squatterne selv, forfaldne, utætte og fugtige. Squattertilværelsen er præget af utryghed på grund af en konstant, ofte velbegrundet, frygt for at blive fjernet af myndighederne og på grund af den lave sociale status, som associeres med disse områder. Trods dette oplever mange squattere alligevel en højere grad af frihed ved at squatte end ved at bo til leje, idet der er en vis autonomi inden for bosættelserne, hvilket giver den enkelte squatter større indflydelse på husbygning og lokaludvikling.

Squatterbosættelsen Dharigau, hvor jeg udførte mit feltarbejde, er syv-otte år gammel og centralt beliggende i Kathmandu på bredden af en flod omgivet af forretnings- og beboelsesområder. Langt de fleste squattere i Kathmandu er rurale migranter, der hævder at være jordløse bønder, og som betinget af sociale og økonomiske forhold har forladt det fædrene hjem inden for de sidste 10-15 år (Valentin 1996). Jordløshedsproblematikken er særdeles kompleks, og det ligger derfor uden for rammerne af denne artikel at gå i dybden med den. Alligevel skal jeg kommentere den kort, da det at besidde jord er af central betydning for de enkelte familiers position og muligheder i samfundet.

I Nepal tildeles statsborgerskab ikke automatisk ved fødslen, og mange nepalesere er derfor formelt set ikke statsborgere, men må senere ansøge herom. Er ens forældre statsborgere, er det en formssag, men ellers er det en omstændelig og ofte også bekostelig affære, da ansøgningen skal ske fra det distrikt, som ansøgeren er født i, hvilket betyder, at mange må rejse langt for det. Behovet for statsborgerskab er stigende, da det er nøglen til en række privilegier, blandt andet at købe jord, søge fast job, få lavet pas og dermed kunne rejse udenlands. Tilsvarende er det en forudsætning, at man besidder jord, et krav som mange squattere per definition ikke kan leve op til. Erkender man som squatter at have en smule jord, men ikke nok til at brødføde en familie, fraskriver man sig samtidig muligheden for siden hen at blive tildelt jord fra myndighedernes side.

En forudsætning for at få tildelt jord af myndighederne er, at man er officielt anerkendt som jordløs, og man skal derfor kunne bevise, at familien har været jordløs igen-

nem tre generationer på fædrene side, eller at man har mistet jorden ved en naturkatastrofe. De fleste squatters, som jeg har mødt, lever ikke op til disse kriterier, og de kan bedst betegnes som de facto jordløse. Det vil sige folk, som enten har en smule jord og/eller et lille hus, men af diverse årsager, herunder sygdom og behov for supplerende indtægter, har været nødt til at søge til byen; eller de har mistet de jordrettigheder, som deres forældre eller bedsteforældre har haft. Målt i absolut indkomst tilhører Kathmandus squattere langt fra den fattigste del af Nepals befolkning, men alligevel fastholdes mange squatterfamilier strukturelt set i en økonomisk og socialt marginaliseret situation, blandt andet fordi de ikke har jordrettigheder og dermed er frataget en række andre privilegier. Dette gælder ikke mindst lavkastefamilier, der historisk set ikke har haft adgang til jord og derfor har været jordløse gennem generationer. Det er helt centralt at studere squatterproblematikken over tid for at forstå, hvordan fattigdom⁴ og strukturel ulighed reproduceres over generationer (Blanc et al. 1996) og således bringer børn af visse familier i særligt sårbare positioner.

Dharigau talte i begyndelsen af 1996 knap 260 beboere, hvoraf halvdelen var under 18 år. Mange teenagere er født og har levet den første del af deres liv i landsbyen, hvorimod de yngre børn (under 10-12 år) kun i få tilfælde har boet i længere tid på landet. Gennem sociale og økonomiske netværk har de fleste squatterfamilier dog formået at bevare en jævnlig kontakt til de rurale slægtninge, hvorfor også børn, der aldrig selv har boet på landet, besøger dem ved særlige religiøse og sociale begivenheder. Omtrent 2/3 af børnene mellem fem og seksten år er indmeldt i offentlige skoler, men fremmødet er meget uregelmæssigt, og mange holder op inden for de første fem skoleår. Principielt set er de offentlige skoler gratis til og med tredje klasse for drenge og femte klasse for piger,⁵ men alligevel kan skolegang være en økonomisk byrde for mange familier, fordi der skal betales indmeldelses- og eksamensgebyrer samt indkøbes bøger og uniformer. Mange børn har arbejde ved siden af eller i stedet for skolegang almindeligvis i form af husarbejde, lønarbejde eller ved affaldssamling, og de bidrager derved aktivt til husholdningsøkonomien. Disse aktiviteter udelukker ikke hinanden, og det er sjældent et enten eller, hvorvidt børn går i skole eller ej. Set med danske øjne kan børnenes skoledeltagelse nok forekomme en smule tilfældig, men betragtet over længere tid er det tydeligt, at det enkelte barn ofte er involveret i mange forskellige uddannelsesaktiviteter⁶ afhængigt af deres personlige og familiemæssige situation såvel som af de tilbud, som ngo'er, det formelle skolesystem og arbejdsmarkedet har på et givet tidspunkt.

Suresh – et risikobarn?

På grund af squatterbosættelsernes illegale karakter, dårlige fysiske stand og sociale problemer som alkoholisme og vold i hjemmet er børn og unge fra squatterområderne en eksplicit defineret målgruppe for lokale ngo'ers aktiviteter. Det er altså i kraft af sin status som squatter, at den i dag 20-årige Suresh for få år siden blev defineret som risikobarn. Man vil måske ikke finde det rimeligt at betegne en 16-18-årig ung mand som et barn, men biologisk alder alene er ikke den eneste faktor ved afgrænsning af barndom fra voksendom. Dette giver anledning til et par overvejelser om selve barndomsbegrebet.

Ifølge Nepal Children's Act 2048 (1992) defineres børn som individer under 16 år, men det er ikke en entydig grænse. Inden for arbejdslovgivningen er det 14. og det 16. år

skelsættende, men for eksempel får man først stemmeret som 18-årig. Ifølge nepalesisk ægteskabslovgivning kan en pige gifte sig som 16-årig med forældrenes samtykke og som 18-årig uden, en grænse der for drenges vedkommende hedder 18 og 21 år. Overgangen fra barndom til voksendom antages altså at være forskellig for piger og drenge, hvorfor barndomsbegrebet også bør ses i et kønsperspektiv.

At definere barndom alene på grundlag af biologisk udvikling og juridisk position er utilstrækkeligt, da også socialt og kulturelt determinerende kriterier har afgørende betydning for hvem, der i et givet samfund defineres som henholdsvis barn og voksen. Som eksempel herpå kan nævnes indgåelse af ægteskab som centralt, men langt fra eneste kriterium blandt mange sociale grupper i Nepal (Valentin 1997). Netop fordi der indgår mange kriterier, hvis relevans varierer afhængig af kontekst, er der i praksis sjældent tale om en markant overgang fra barndom til voksendom. Snarere er det en proces, hvor individet over tid tilegner sig større og større indflydelse på beslutningsprocesser på såvel husholds- som samfundsplan. Når jeg alligevel fastholder en analytisk skelnen mellem børn og voksne, er det på grund af den strukturelle opposition, der eksisterer mellem barn- og voksendom. Nok er der centrale forskelle på småbørn, yngre børn og teenagere, men fælles for dem er, at de er udelukket fra visse beslutningsprocesser, netop fordi de ikke er voksne. Det er på denne baggrund, at jeg finder det rimeligt fortsat at definere Suresh som barn, idet han først nu er ved at tilegne sig en voksens autoritet og beføjelser.

Jeg vil i det følgende præsentere to forskellige versioner af centrale hændelser i Suresh's liv. Den første beretning blev sammen med en række lignende livshistorier fra andre „risiko-børn“ bragt i *Voice of Child Workers*, der udgives af CWIN. Suresh's ord er derfor blevet genfortolket med henblik på denne publikation og afslører interessante angivelser om hans erfaringer. Suresh bor sammen med sine forældre, ældre brødre, svigerinder og lillebror i squatterbosættelsen og havde netop afsluttet et seks måneders systræningskursus for 14-18-årige squatterbørn arrangeret af CWIN, da han blev interviewet til bladet.

Der var syv børn i Suresh's familie. De kom oprindeligt fra Sarlahidistriktet og var en marginaliseret, jordløs familie, der levede som fæstebønder og hushjælpere til trods for, at deres traditionelle beskæftigelse var skrædderi. De rejste fra landsby til landsby og fra distrikt til distrikt i uvis søgen efter et bedre liv. Som Suresh's ældre brødre voksede op, drog de en efter en til Kathmandu for at slippe væk fra det hårde liv i landsbyen (CWIN 1995:114-5).⁷

Familien flytter til Kathmandu,

men hans families situation blev fortsat værre. De blev smidt ud af deres bolig, fordi de ikke kunne betale husleje. Hans far fandt et nyt sted i en kold kælder i et forfaldent hus tæt ved. Der blev ikke mere lavet mad i hjemmet. Suresh kunne ikke længere holde det ud. Han følte sig nedtrykt og afvist. Han forlod først skolen og en dag også hjemmet. Suresh kom på gaden og blev gode venner med affaldssamlerdrengen Dinesh. Da han fandt ud af, at affaldssamling var et let arbejde, som han kunne tjene penge ved, sluttede han sig til sin ven. Da Suresh havde været på gaden i halvandet år, blev det klart for ham, at affaldssamling ikke var et værdigt job (ibid.).

Dernæst fortæller artiklen om Suresh's øvrige job erfaringer og konkluderer: „Byen Kathmandu blev aldrig en succes for ham. Han tog tilbage til sin familie, der nu var flyttet til et slumområde ved Kalimati“ (ibid.).

Den anden beretning stammer fra en transskription af en diskussion, som jeg i samarbejde med min britiske kollega, Rachel Baker, førte med Suresh og fem øvrige jævnaldrende drenge og piger i 1995.

Mine forældre arbejdede som skræddere i byen, mine ældre brødre var i Kathmandu, så jeg var alene hjemme i landsbyen med min lillebror. Jeg kiggede efter køerne, hentede brænde og vand og lavede mad, fra jeg var 8 år. Da vi kom fra Sarlahi,⁸ boede vi i Jorpati, men efter kort tid blev vi nødt til at flytte til Koteswor.⁹ På det tidspunkt vidste jeg ingenting om *khate*-arbejde.¹⁰ Jeg var sammen med Dinesh og hans venner, som fortalte mig, at jeg skulle samle nogle ting op. Jeg anede ikke, hvorfor vi gjorde det. De tog mig med hen til affaldspladsen, de solgte tingene og fik 100 Rs.¹¹ De købte mig lidt mad, tog mig i biografen, men de gav mig ikke nogen penge. Ikke før senere fandt jeg ud af det og fortsatte alene. [...] Jeg arbejdede som *khate* i ét år, men jeg var flov over det. Disse *khate*, som lever af affaldssamlere, er kommet på grund af problemer i hjemmet. De løber væk fra landsbyen. Forældrene slår dem, eller der sker noget andet, som får dem til at stikke af til Kathmandu, men her kender de ikke nogen. Deres eneste løsning er at følge de andre, tage en sæk og samle plastic op; det er et let job. Hvis de samler det i dag, har de penge i morgen. Det er ok, fordi de kommer udefra, men for os er det svært, fordi vores forældre og brødre er her; de er flove og forlegne over det. Hvis min brors boss får det at vide, vil det være pinligt og skabe problemer for min bror.

Da jeg kom tilbage til Dharigau i begyndelsen af 1998, boede Suresh sammen med sin familie og var stadig ugift til trods for, at han i nepalesisk sammenhæng har nået den giftefærdige alder. Som del af et projekt iværksat af ngo'en „Lumanti Support Group for Shelter“ har han ved siden af sit job på en tøjfabrik ydermere undervist områdets voksne kvinder i at læse og skrive nepalesisk og har ved selvstudier forbedret sine egne engelskundskaber betragteligt. Han har store ambitioner om at blive popsanger og har faktisk været i stand til at spare penge sammen til at få indspillet og udgivet et par sange, som han selv har komponeret. Men han erkender samtidig, at han er begrænset af såvel sin sociale og økonomiske status som af sit kastetilhørsforhold. Til trods for at en af sangene omhandler det at være lavkaste, har han taget kunstnernavnet Roshil for at skjule sin kasteidentitet, der ellers almindeligvis fremgår af familiens efternavn. Suresh er et levende eksempel på, at børn og unge ikke entydigt kan placeres i specifikke risikogrupper, men at det i høj grad afhænger af hvem, der definerer dem, og på hvilket tidspunkt i børnenes liv det sker.

Squatterbarn eller gadebarn – et spørgsmål om repræsentation?

Den første skildring af Suresh fra CWIN-publikationen giver et meget stereotypet billede af „byens fattige barn“, der repræsenteres som et uskyldigt, passivt offer for voksnes forsømmelse og mishandling; en tilgang, der er blevet kritiseret meget, men som ikke desto mindre er svær at komme af med, begrebsligt som i praksis. Barndommen forstået som det stabile, naturlige grundlag for socialt liv er gået tabt, eller som det udtrykkes af Sharon Stephens: „Temaet om mistede barndomme indeholder ikke bare fysiske overgreb og trusler mod børns kroppe, men også de truede rum for en ideelt set tryk, uskyldig og sorgløs barndom“ (Stephens 1995:9).

Med „gadebarnet“ som det tydeligste eksempel repræsenteres „risiko-børn“ samtidig som usocialiserede, antisociale, kriminelle elementer, der trods deres barnlige uskyld har

overskredet samfundets moralske grænser, og som derfor bør rehabiliteres (Stephens 1995; Boyden 1991). Den ønskværdige form for rehabilitering er i denne sammenhæng familiesammenføringer, som viser den vægt, der lægges på familien som den vigtigste socialiserende enhed i børns liv (ibid.). Dette afspejles i FN's Børnekonvention, hvor det i formålsparagraffen hedder: „...familien er samfundets fundamentale gruppe og den naturlige omgivelse for dens medlemmers, særligt børnenes, vækst og trivsel“ (UN 1990: 13). Indeholdt i dette er et normativt syn på familien og dens rolle i forhold til barnet; i den første fremstilling er grunden til, at Suresh forlader hjemmet og begynder at samle affald, at hans familie ikke er i stand til at brødføde og beskytte ham ordentligt. Ifølge artiklen opgiver Suresh affaldssamlerlivet på grund af det sociale stigma, der er knyttet til denne livsstil, og først da han involveres i ngo'en, forbedres hans situation. Det illustreres tydeligt sidst i artiklen, at ansvaret for Suresh's succes placeres hos organisationen: „Jeg havde aldrig troet, at der i Kathmandu eksisterer folk som jer, der er villige til at hjælpe drenge som mig, siger Suresh i taknemmelighed til CWIN“ (CWIN 1995:115).

Den version, som Baker og jeg hørte, gav et helt andet billede af Suresh's liv; ikke hvad angår de specifikke hændelser, men måden hvorpå de blev erfaret og fortolket (Baker & Valentin 1997). I beskrivelsen af sine første arbejds erfaringer og flytninger i byen erkender Suresh, at hans situation og muligheder har været begrænset af en række socio-økonomiske og politiske faktorer, og i andre sammenhænge har han ofte beskrevet sig selv som „en fattig mands søn“. Alligevel fremgår det tydeligt, at han selv har foretaget en række valg og beslutninger for at forandre sin situation, ligesom han forholder sig til konsekvenserne heraf. Dette gælder for eksempel hans beslutning om at samle affald; det er ikke bare noget, han gør af mangel på alternativer, men fordi der på det givne tidspunkt har været visse økonomiske og sociale fordele ved denne livsstil. Mange affaldssamlerbørn er ambivalente i forhold til deres erhverv. Det er socialt stigmatiserende, men det giver dem højere grad af frihed, end jævnaldrende skolegående og arbejdende børn har. De befinder sig i et dilemma, hvorvidt de skal følge ngo-foreskrevne rehabiliteringsprogrammer, som ofte tager form af sponsoreret skolegang, eller om de skal vælge gadens „frie“ liv. Dette kommer blandt andet til udtryk ved, at mange af disse børn jævnligt stikker af fra skolen, men alligevel opretholder en vis kontakt med ngo-centrene. Når de nærmer sig den giftefærdige alder, viser dette dilemma sig gennem øgede ambitioner om at finde et mere stabilt job, da „man ikke gifter sig som khate“. Det er værd at bemærke, at khatebegrebet sjældent bruges om voksne affaldssamlere, hvilket tyder på, at khate symboliserer en livsstil, der er problematisk i forhold til lokale idéer om voksendom, familiemedlemskab, ansvarlighed og social status (Baker & Valentin 1997).

Suresh's erfaringer er et tydeligt og bestemt ikke enestående eksempel på, at en rigid kategorisering af børn i forhold til specifikke risikogrupper er problematisk. I praksis er der ikke tale om to distinkte, usammenhængende livsformer, da affaldssamling faktisk indgår som en midlertidig økonomisk strategi i mange squatterhushold. Med et snævert fokus på isolerede risikokategorier er der en tilbøjelighed til at måle graden af sårbarhed gennem en sammenligning grupperne imellem. I denne sammenhæng får det „klassiske gadebarn“ uforholdsmæssig stor opmærksomhed fra ngo'er og i den offentlige debat taget i betragtning, at de reelt udgør en numerisk set meget lille, men synligt marginaliseret gruppe. Heri er der risiko for at overse mere usynlige, men store grupper af underprivilegerede børn som for eksempel hushjælpere og restaurationspersonale. Det skal ikke benægtes, at mange „risikobørn“ vokser op under barske økonomiske, sociale og familie-

mæssige vilkår, og at de i mange tilfælde også stikker af fra noget, når de selv forlader hjemmet (Onta-Bhatta 1997). Alligevel fortæller historien om Suresh, at forholdet mellem barn og familie/ngo ikke er så entydigt, som det til tider fremstilles. Børn er ikke bare passive ofre for svigtende familier eller godgørende organisationer, men aktivt handlende individer, der forholder sig kritisk til deres egen situation.

Anlægger man et temporalt perspektiv på kategorien risikobørn får vi et mere komplekst billede af disse børns liv, blandt andet fordi kategoriseringen af det enkelte barn afhænger af, hvornår i dets livsforløb og i hvilke situationer, man møder barnet. Kategorier som „gadebørn“ og „squatterbørn“ er hverken eksklusive eller statiske, som Suresh's eksempel klart viser. Der er snarere tale om flydende kategorier, som ikke nødvendigvis udelukker hinanden eller har samme relevans gennem hele livet. At børn i en periode forlader hjemmet indebærer ikke nødvendigvis et definitivt brud mellem barn og familie og gælder såvel børn, hvis familie bor i byen, som børn, der er stukket af fra hjemmet på landet. Mange børn opretholder faktisk en grad af kontakt, ikke altid i form af permanent fysisk tilstedeværelse i hjemmet, men gennem økonomiske udvekslinger og jævnlige besøg ved særlige sociale og ceremonielle anledninger. At hjemmet fortsat spiller en væsentlig rolle for det enkelte barn afspejles ligeledes i, at mange affaldssamlerbørn forsøger at hemmeligholde deres aktiviteter over for familien på grund af den sociale stigmatisering, der er knyttet til dette erhverv. Ikke blot har khatelivet konsekvenser for barnets individuelle, sociale status, men også for de øvrige familiemedlemmer. Som Suresh indirekte udtrykker det, kan en vis fysisk distance til hjemmet derfor være at foretrække, hvis barnet vil opretholde denne livsstil. Affaldssamling er altså ikke nødvendigvis sidste og eneste overlevelsesmulighed for børn, der er blevet smidt ud af hjemmet. Tværtimod er det sommetider netop med henblik på at kunne fortsætte affaldssamlervivet, at børn selv vælger at forlade hjemmet midlertidigt, fordi det er en livsstil, der er svært forenelig med et traditionelt familieliv og dominerende sociale normer, som også hersker blandt squatterne.

Risikobegrebets relevans for antropologien

Afslutningsvis nogle overvejelser om de praktiske og analytiske implikationer af risikobegrebet og dets relevans i forhold til antropologien. En antropologisk analyse af „risikobørn“ er ikke bare en fortælling om enkelte børns liv, men tjener også som en indgang til forståelse af bredere sociale og kulturelle processer i en specifik regional kontekst.

På et praktisk, anvendelsesorienteret plan er kategoriseringen af „risikobørn“ problematisk, dels fordi det har konkrete følger for, hvilke børn der får opmærksomhed fra ngo'er og andre institutioner, dels fordi det anvendes så bredt i forhold til mange forskellige grupper af børn, at det er svært at afgrænse. Der er dermed fare for, at begrebet mister sin betydning i og med, at stort set alle børn er i „risiko“ i en eller anden forstand. Samtidig gøres det ikke altid klart, hvad det egentlig er, at disse børn er i risiko for, ikke mindst taget i betragtning at mange af dem allerede lever i meget dårlige kår.

På det analytiske plan er diskussionen om risikobørn præget af en kategorisk tænkning, der fastlåser individer i forudbestemte positioner, frataget evnen til selv at handle og træffe beslutninger. I et forsøg på at lægge mere vægt på aktørperspektivet har alternative begreber som „forladende børn“ frem for „forladte børn“ været foreslået, men al-

ligevel er der fortsat en tendens til at betragte dem som en afgrænset, afvigende kategori. Som Sharon Stephens (1996) gør det, er det værd at stille spørgsmålstegn ved hvad og hvem, der egentlig er i risiko – er der tale om grupper af børn, der reelt er mere sårbare end andre, eller er det i højere grad, fordi nogle af disse børn ikke kan eller vil leve op til de forventede „børneroller“ og således bliver en trussel for de kendte kategorier og begreber, der knytter sig til barndommen. Af deskriptive og praktiske grunde kan det være nødvendigt at operere med et begreb som „risikobørn“, men på det analytiske plan er vi nødt til at problematisere selve kategoriseringen. Vi må opløse de rigide kategorier og undersøge enkelte børns handlerum for igen at få øje på den individuelle aktør, der om end begrænset af strukturelle forhold handler strategisk og motiveret.

Noter

1. Artiklen tager udgangspunkt i et paper „Social and Physical Mobility from the Perspective of ‘Urban Poor’ Children in Kathmandu“, som Rachel Baker, Durham University, og artiklens forfatter præsenterede ved seminaret „Children in Situations of Instability. Family, Livelihood and Mobility in Third World Countries“ 14. november 1997. Seminaret var arrangeret af Børneantropologisk Netværk og Center for Udviklingsforskning. Feltarbejdet, der ligger til grund for mit igangværende ph.d.-projekt ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet, er finansieret af Rådet for Ulandsforskning.
2. UNICEF definerer ikke risikobegrebet eksplicit, men bruger det uformelt som for eksempel kapiteloverskrift „Children at Risk: Ending Hazardous and Exploitative Child Labour“ i bogen *The State of the World's Children* (UNICEF 1997:15). I dag klassificeres disse børn formelt som „børn i særlig vanskelige vilkår“, et begreb, der er opstået på baggrund af 1980'ernes debat om marginaliserede børnegrupper. Denne debat afspejler det definitionsmæssige problem, der ligger i at afgrænse disse grupper.
3. Stednavnet Dharigau er et pseudonym. I den efterfølgende case om drengen Suresh har jeg efter informantens eget ønske bevaret hans rigtige navn, blandt andet fordi han allerede har optrådt med navn og billede i en CWIN-publikation.
4. Fattigdom defineres ikke blot i forhold til absolut monetær indkomst, men også i forhold til relativ social og økonomisk marginalisering samt graden af fysisk svaghed, isolation, ydmygelse og mangel på indflydelse (Chambers 1995). Især de sidste to kriterier er relevante, når det drejer sig om socialt stigmatiserede grupper som squatters.
5. På grund af en meget ulige kønsfordeling inden for uddannelsesområdet forsøger regeringen at motivere folk til også at sende deres pigebørn i skole ved at lette den økonomiske byrde og gøre skolegangen mere attraktiv for disse (UNICEF 1996).
6. Uddannelse og skoling er ikke identiske processer og bør skelnes fra hinanden, analytisk som praktisk. „Uddannelse“ refererer til en bredere, livslang socialiserende proces, som eksisterer i ethvert samfund, hvorimod „skoling“ er en institutionaliseret form heraf, der er blevet den anerkendte norm for uddannelse i de fleste samfund og ideologiske kontekster (Serpell 1993; Levinson & Holland 1996).
7. Citatet er forfatterens egen oversættelse. Det samme gælder efterfølgende citater i artiklen.
8. Distrikt i Nepals sydlige lavland.
9. Både Jorpati og Koteswor er bydele i Kathmandu.
10. Khate refererer oprindeligt til børn, der lever af at samle affald, men bruges i dag mere eller mindre synonymt med gadebarnsbegrebet.
11. I 1995 svarede 1 Dkr. til ca. 10 Nrs.

Litteratur

- Aldrich, Brian & Ravinder Sandhu
1995 The Global Context of Housing Poverty. I: Aldrich & Sandhu (red.): Housing the Urban Poor. Policy and Practice in Developing Countries. New Delhi: Vistaar Publications.
- Baker, Rachel & Karen Valentin
1997 Social and Physical Mobility from the Perspective of Urban Poor Children in Kathmandu. Upubliceret paper præsenteret på seminaret „Children in Situations of Instability. Family, Livelihood and Mobility in Third World Countries“ afholdt af Børneantropologisk Netværk og Center for Udviklingsforskning 14.11.
- Blanc, C. S., E. Porio, P. Mehta & W. Moura
1996 Life Paths of Urban Children and Youth in Comparative Perspective. *Childhood* 3.
- Boyden, Jo & Pat Holden
1991 Children of the Cities. London: Zed Books Ltd.
- Caputo, Virginia
1995 Anthropology's Silent Others: A Consideration of some Conceptual and Methodological Issues for the Study of Youth and Children's Cultures. I: V. Amit-Talai & H. Wulff (red.): Youth Cultures. A Cross-Cultural Perspective. London: Routledge.
- Chambers, Robert
1995 Poverty and Livelihoods: Whose Reality Counts? Institute of Development Studies DP347.
- Connolly, Mark & Judith Ennew
1996 Introduction: Children out of Place. *Childhood* 3(2).
- CWIN
1990 Lost Childhood. Survey Research on Street Children of Kathmandu. Child Workers in Nepal Concerned Center.
1995 Voices of Child Workers 25:114-5.
- Gulløv, Eva
1998 Børn i fokus. Et antropologisk studie af betydningsdannelse blandt børnehavebørn. Ph.d.-rækken nr. 9, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- James, Allison & Alan Prout
1990 Introduction. I: A. James & A. Prout (red.): Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociology Study of Children. London: Falmer Press.
- Johnson, V., J. Hill & E. Ivan-Smith
1995 Listening to Smaller Voices: Children in an Environment of Change. ACTIONAID.
- Levinson, Bradley A. & Dorothy Holland
1996 The Cultural Production of the Educated Person: An Introduction. I B. A. Levinson, D. E. Foley & D. Holland (red.): The Cultural Production of the Educated Person: Critical Ethnographies of Schooling and Local Practice. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Onta-Bhatta, Lazima
1997 Political Economy, Culture and Violence: Children's Journeys to the Urban Streets in Studies. *Nepali History and Society* 2(2).
- Serpell, Robert
1993 The Significance of Schooling. Life-Journeys in an African Society. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stephens, Sharon
1995 Introduction: Children and the Politics of Culture in Late Capitalism. I: S. Stephens (red.): Children and the Politics of Culture. New Jersey: Princeton University Press.

- UNCHS (Habitat)
1982 Survey of Slum and Squatter Settlements. Dublin: Tycooly International Publishing Ltd.
- UN/Centre for Human Rights
1990 Human Rights. The Rights of the Child. Fact Sheet No. 10. Geneva.
- UNICEF
1996 Children & Women of Nepal. A Situation Analysis 1996. UNICEF Nepal.
1997 The State of the World's Children 1997. Oxford University Press.
- Valentin, Karen
1996 Urbane squatters i Kathmandu – et generationelt perspektiv på hierarki og forskellighed. Specialerækken nr. 85, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
1997 Ægteskabsstrategier blandt teenagere i Nepal. Jordens Folk 2:19-26.

LOTTE MEINERT

USUND VIDEN?

Sundhedsundervisning og medicinsk praksis blandt itesobørn i Uganda

Først gik jeg hen på klinikken, hvor min faster arbejder, men der var ingen sygeplejersker, jeg kendte... Så gik jeg over i kiosken og købte for 100 shillings klorokin og 100 panodil. Jeg skyndte mig hjem og gav min søster to af hver... Da min mor kom hjem fra begravelsen, sagde hun, det var godt, jeg havde købt medicin til min søster, da hun ikke var hjemme, for min søster kunne være blevet meget syg... (uddrag af interview med dreng på 12 år).¹

Advarslen „Bør opbevares utilgængeligt for børn“, står især i den vestlige verden på mange pilleglas på forskellige sprog. Det primære sigte med denne advarsel er selvfølgelig børnenes sikkerhed. Bag dette sikkerhedshensyn ligger imidlertid stereotype billeder af henholdsvis børn som uvidende og skrøbelige samt af medicin som potentielt farlig substans, som det kræver ekspertviden og magt at håndtere. Som interviewuddraget illustrerer, er mange børn² i Uganda imidlertid aktive brugere og købere af forskellige former for medicin. Medicin kan købes i de fleste landsbykiosker af alle, der har penge, og udleveres som regel stykvis i små stykker avispapir. På trods af børns praktiske involvering i medicinbrug fastholder Ugandas skolesundhedsprogram alligevel forestillingen om, at børn og medicin ikke har noget med hinanden at gøre. I skolen undervises der ikke i brug af medicin, men kun i hygiejne og anden sygdomsforebyggende praksis. Det, der oprindeligt var tænkt som et sikkerhedshensyn, bliver således nærmest et paradoks, fordi børn og andre lægfolk formenes adgang til viden om medicin, men har fri adgang til brug af medicin.

Skolesundhedsprogrammet i Uganda har til formål at forebygge sygdom og fremme sundhed. Det antages, at børn kan viderebringe sundhedsbudskaber til deres familier og derved igangsætte sygdomsforebyggende adfærd i lokalsamfundet. Ideerne bag programmet bygger på tre internationale politiske diskurser om 1) børns rettigheder, 2) forebyggelse frem for behandling og 3) sundhed for alle og er baseret på idealet om et velfungerende og tilgængeligt sundhedsvæsen.

I løbet af et års feltarbejde i 1997 blandt itesobørn i og omkring tre landsbyskoler i det østlige Uganda blev det stadig tydeligere for mig, at børn spiller en anden rolle i sundhedskommunikation og -praksis, end det antages i skolesundhedsprogrammet. Børn deltager ikke bare i en forebyggende praksis, men er også aktive i en behandlingspraksis, hvor de køber og bruger både farmaceutisk medicin og lokale urter og passer de syge i familien. Børns muligheder for at ændre familiens daglige vaner, som det forventes i

skolesundhedsprogrammet, begrænses betydeligt af deres placering nederst i familiens hierarki. Beslutninger om at forbedre eksempelvis toiletforholdene i en familie beror som regel på faderens autoritet og kræver ressourcer, som børn ikke kan mobilisere. Til gengæld er børns aktive involvering og potentiale i familiens kurative sygdomspraksis ganske overset i skolesundhedsprogrammet. Børnene bruger kompetencer, de har opbygget på andre områder, til at handle inden for behandlingsområdet.

De børn og voksne, jeg har interviewet og været iblandt, er enige om, at det ville være bedst, hvis læger var tilgængelige i lokalområdet, ordinerede medicin og behandlede, men en sådan service er ikke i udsigt. Farmaceutisk medicin er til gengæld let tilgængelig i kioskerne til en overkommelig pris. Hjemme- og selvmedicinering er derfor blevet en vigtig del af landbefolkningens behandlings- og overlevelsesstrategier. Selvmedicinering er uønskelig og farlig set fra et biomedicinsk perspektiv, men opleves som nødvendig fra et lokalt perspektiv, og derfor fortsætter denne praksis på trods af forskellige tiltag over for de uautoriserede medicinsælgere.

Både studier i Kenya (Geissler et al. 1998) og mit feltarbejde i Uganda viser, at børn ved en hel del om hvilken medicin, der virker mod hvilke symptomer, men er meget usikre og begår mange fejl, hvad angår doseringen af biomedicin. Børnenes handlinger udgør således på én gang et potentiale og en fare.

Skole og sundhed blandt iteso

Den etniske gruppe iteso udgør i Tororo distrikt ca. 100.000 mennesker. Ligesom de andre etniske grupper i distriktet (banyole, jopadhola og basamia) er de fleste mennesker – voksne såvel som børn – bønder og småhandlende. Som noget nyt går hovedparten (cirka 90%) af børn mellem 5 og 18 år også i skole. Siden begyndelsen af 1997 har staten implementeret et grundskoleuddannelsesprogram (Universal Primary Education), hvori en stor del af skoleudgifterne dækkes for fire børn fra hver familie (UNICEF 1997). Det betyder, at skolerne er stuvende fulde med gennemsnitligt én lærer til 80 elever. Skolesystemet er gennem de sidste årtier blevet forringet og nedslidt på grund af politisk og økonomisk ustabilitet. Lærerjobbet er ikke, som det var engang, en stolt profession, men et underbetalt og ifølge lærerne utaknemmeligt arbejde. Derfor er de fleste lærere nødt til at arbejde ved siden af for at kunne overleve. Det nye skoleinitiativ følges med stor årvågenhed, fordi alle er bekymrede for, om skolestandarden vil blive yderligere forringet. Den store tilgang til skolerne ses på den anden side som en vigtig mulighed for at forbedre sundhedstilstanden i befolkningen. Det er derfor interessant at se på, hvad det forventes og er realistisk, at børn lærer og videreformidler om sundhed og sygdom.

Børn udgør mere end halvdelen af Ugandas befolkning (Grauballe & Balslev 1998: 12) og spiller vigtige roller i familiens sundheds- og sygdomspraksis. Herudover vil mange børn i skolealderen blive forældre inden for den nærmeste fremtid. Børn i skolealderen anses derfor fra politisk hold som en strategisk vigtig gruppe at nå i kommunikationen af forebyggende sundhed. Børn nævnes ofte i skolesundhedsprogrammer som fremtidens håb og sundhedens ambassadører, både fordi de bliver uddannet, har overlevet de kritiske tidlige barndomsår og som den eneste aldersgruppe er næsten hivsmittefri.

Sygdom og død er en del af itesobørns dagligdag. De mest almindelige sygdomme blandt børn er malaria, luftvejssygdomme, diarré, mæslinger, ernæringsforstyrrelser og

mave-tarminfektioner. For børn i skolealderen er kvæstelser og sår også et stort problem. Den dårlige sundhedstilstand viser sig blandt andet ved, at hvert femte barn ikke når at blive fem år, og ved en gennemsnitlig levealder på 41 år (Barton & Wamai 1994). Sygdommene, der er årsag til den høje dødelighed og sygelighed, er alle principielt forebyggelige, men i praksis kræver forebyggelse ressourcer og investeringer af både tid, penge og viden, hvilket mange familier har svært ved at mobilisere kontinuerligt.

Det offentlige sundhedssystem er gennem de sidste årtier blevet nedslidt og ringeagtet blandt folk. I de seneste år er der indført formel brugerbetaling på de offentlige klinikker, hvilket har været med til at begrænse brugen af klinikkerne yderligere. Folk har søgt andre muligheder for sygepleje, og som konsekvens heraf er masser af private klinikker og medicinkiosker skudt op, ofte som overlevelsesstrategier for underbetalt personale fra det offentlige system. Behandling hos lokale helbredere samt brug af urtemedicin er også almindeligt udbredt. Langt den største del af al sundheds- og sygdomspleje inklusive selvmedicinering med vestlige farmaceutika foregår dog stadig i den hjemlige sfære (Whyte 1991; Adome, Whyte & Hardon 1996).

Barndom i Tororo

Ideen om barndom som en livsfase for leg og skolegang, friholdt fra arbejde, økonomiske og sociale ansvar (Ennew 1995) er langt fra børns virkelighed i det østlige Uganda. Børn erhverver sig de mest livsnødvendige kundskaber ved at følge ældre børn og voksne i familiens daglige arbejde (se også Nieuwenhuys 1994). Børnenes arbejde i hjemmet er en del af deres roller og socialisering som piger og drenge i familiefællesskabet og slægtskabssystemet. Generelt bruger børnene det meste af deres tid sammen med andre børn, også i skolen, da læreren ofte ikke er til stede. Ældre børn tager sig af de yngre mange timer hver dag, og alle familiemedlemmer, også de mindre børn, er involveret i husholdnings- og markarbejdet.

Børns hverdag på landet er på den ene side præget af travlhed, på den anden side af venten på voksne. En venten, der ofte bliver forvandlet til legetid. De fleste børn i skolealderen står op med solen ved sekstiden, vasker op, fejer omkring hytten, tager køerne på græs og hjælper forældrene i marken. Derefter haster de fleste til skolen uden morgenmad. Kommer børnene for sent i skole, vanker der prygl eller ekstra arbejde. Efter børnenes rengøring af skolen synger alle nationalsang, flaget hejses, og der bedes. Nogle morgener inspicerer lærerne alle børnene for lus, snavs og lange negle. Derefter går alle børn i klasser og venter på læreren. Er man heldig, kommer der en lærer inden for den første time, og så begynder undervisningen. I pausen løber næsten alle ud for at lede efter en mango til at stille sulten. Skolen har fem latriner i blikskure til de ca. 500 elever. Nogle vælger at bruge latrinerne, andre finder lugten og fluerne for væmmelige og finder i stedet en busk i det fjerne, selvom de får at vide, at det er sundest at bruge latrinen. Der er langt til den nærmeste vandkilde, så håndvask efter toiletbesøg er ofte noget, børnene blot hører om i klasselokalet.

I frokostpausen går nogle børn hjem og venter, ofte forgæves, på at få et måltid mad, nogle vander køer, andre bliver hængende på skolen og køber et sukkerrør at gnave. Er et barn blevet sygt i løbet af dagen, går han eller hun enten hjem for at finde hjælp til behandling eller går selv over i kiosken på den anden side af vejen og køber et par tabletter.

I kiosken er der et lille udvalg af, hvad skolebørn kan have brug for: kladdehæfter, kuglepenne, slik, kiks og forskellige slags biomedicin. Eftermiddagene i skolen er som regel sløve. Både elever og lærere er sultne, og varmen er trykkende under taget af bølgeblik. Sidst på eftermiddagen er der sportsaktiviteter for de store børn, der endnu har energi til at motionere kroppen, og de små har fri. Til slut samles flokken og får fri efter en lang skoledag. Mange af drengene spiller fodbold, når de får fri fra skole, mens pigerne kigger på med en lillebror eller -søster på ryggen, som de er sat til at passe. Før aftensmaden skal pigerne hente vand, samle brænde og hjælpe til med madlavningen. De ældre søskende bader og bærer rundt på de yngre søskende og henter køer og geder hjem. Når skolebørnene kommer hjem, er det nemlig mødrenes tur til at sætte sig ned, nyde generationshierarkiet, der på visse punkter overgår kønshierarkiet, og slappe af. Mange fædre drikker lokalt hirseøl et sted i nabolaget, indtil kvinderne og pigerne serverer maden. Efter aftensmaden skrues tempoet ned, nogle snakker, de flittige børn læser lektier, hvis der er olie til lampen, leger eller synger, og de trætte sover på sivmætter i hytternes kroge. Myggenestikker, for her er ingen myggenet, og måske heller ikke noget tæppe at dække sig med. Nogle børn har set et myggenet hos familie i byen eller i en bog i skolen, men de færreste gør sig håb om at få råd til et selv. Er der sygdom i familien, er det ofte et ældre barns rolle at passe og pleje patienten: hente vand til at bade den syge med, vaske tøj, lave mad og hente medicin i kiosken eller finde urter. Meget fravær i skolerne skyldes, at børnene er hjemme for at passe et andet sygt barn eller familiemedlem.

I weekenderne kan især drenge være heldige at tjene lidt penge ved at smugle benzin, øl, sodavand eller mel over grænsen til Kenya ca. 5 km væk. Pengene gemmer de måske for senere at bruge dem til medicin eller andre fornødenheder. Piger hjælper ofte deres mødre med at brygge og sælge hirseøl, men tjener kun sjældent penge selv, hvorfor de for det meste må bede andre familiemedlemmer om penge, hvis de er syge eller har brug for at købe personlige ting. Søndag klæder man sig i sit bedste tøj, går i søndagsskole og kirke, enten den protestantiske, den katolske eller i de frelstes kirke, og beder for sin egen og familiens succes og sundhed.

Børnenes hverdag udspiller sig inden for disse ofte sundhedsfarlige vilkår, der er kendetegnet af mangel på mad og dårlige fysiske faciliteter. Det er nødvendigt, at børnene er aktivt involveret i en række sundhedsfremmende og sygdomsforebyggende praksiser såsom rengøring, madproduktion, vedligeholdelse af kroppen og psyken (personlig hygiejne, sport og bøn) samt en del sygdomsbehandlende aktiviteter såsom køb og brug af medicin og pasning af syge.

Lav status, høj værdi

Der er stærke positive kulturelle værdier knyttet til det at føde og have mange børn blandt itesoerne ligesom i andre afrikanske samfund (Kilbride & Kilbride 1990). „Et hjem³ uden børn er ikke noget hjem... et hjem med mange børn er et rigt hjem med mange håb“, forklarer en far. Itesobørn udgør imidlertid ikke noget sentimentalt omdrejningspunkt i familien, men er nærmere en del af et system af udveksling og gensidige forpligtelser i slægtskabsrelationer. I det sociale hierarki i familien befinder børn sig i den nederste del. Slægtskabsstrukturen er patrilineær og ægteskabet virilokalt og ofte polygamt, hvilket for børnene betyder, at de bor hos og tilhører deres far og hans brødres klan. Hvis foræl-

drene bliver skilt, bliver børnene som regel boende hos faderens klan. Hvis faderen dør, overtages forældreskabet af en af hans brødre.

Et nyfødt barn betragtes som en kostbar gave, men omkring 2-års-alderen, ofte i forbindelse med, at det næste barn i søskenderækken bliver født, falder barnets sociale værdi. Efterhånden som der investeres mad, tøj og uddannelse i barnet, og i takt med at barnets arbejdssevne udvikles, stiger den sociale værdi igen. Værdien kulminerer, når barnet nærmer sig giftealderen (15-25 år), fordi familien, der gifter en datter bort, vil modtage køer i brudepris, og familien, der betaler brudepris for en pige til deres søn, vil blive udvidet med en kone inklusive hendes produktive og reproduktive kræfter.

Den lave status, som itesobørn har i familiehierarkiet, gør det vanskeligt for de fleste at være initiativtagere i hjemmet i forbindelse med sygdomsforebyggelse, der involverer investeringer og social mobilisering af familiemedlemmer højere placeret i aldershierarkiet. „Børn skal ikke tro, at de kan komme og tale til voksne, så bliver de bare hovmodige og upopulære“, siger itesovoksne. Børnene skal adlyde voksnes ordrer, opføre sig ydmygt og *bør* ikke tage selvstændige beslutninger. I praksis tager børn dog mange beslutninger, hvori voksne ikke er involverede, fordi de voksne i mange tilfælde ikke er til stede. Børn tager ikke store beslutninger, der ændrer ved familiens levevilkår, men mindre beslutninger, der dog også kan have en vigtig betydning for familiens sundhed såsom, hvor de henter vand, og hvordan de passer mindre søskende og syge familiemedlemmer. De finder måder at omgå og undgå autoriteterne, men det ændrer dog ikke ved det sociale vilkår, at børn er nederst i familiens hierarki. Til gengæld kan børn have stor reel indflydelse på hinandens sygdomsforebyggende praksis. Store skolebørn lærer de mindre at vaske hænder, børste tænder og andre vigtige vaner gennem både leg, imitation, reprimander og drillierier. Ældre børn køber medicin eller samler urter og forsøger at kurere sig selv og i nogle tilfælde mindre søskende for forskellige sygdomme. Ofte vælger de den relevante medicin til de aktuelle symptomer, men det er et stort problem, at den dosis, de tager eller giver, i langt de fleste tilfælde er fejlagtig.

Børns høje sociale værdi er knyttet til forældrenes forventninger om, at børn vil berige familien både socialt og økonomisk. Itesovoksne ønsker ikke, at børnene kommer hjem og belærer forældrene om sundhed, men forventer at børnene på lang sigt – når de bliver voksne – kan være med til at opbygge, hvad de kalder et smart og udviklet hjem. Børn har med andre ord ikke magt til at indfri de forventninger i skolesundhedsprogrammet, der angår videreformidling af sygdomsforebyggelse til den voksne befolkning. De har imidlertid indflydelse på andre børn, tager mange mindre beslutninger, der har indflydelse på familiens sundhed, og kan på langt sigt i takt med deres opstigen i aldershierarkiet være med til at tage større beslutninger om forebyggelse af sygdom i familien. Børns involvering i behandlingspraksis udgør ligeledes et potentiale for forbedret familiesundhed, men har været overset i skolesundhedsprogrammet i Uganda. Programmet er inspireret af den internationale skolesundhedsdiskurs, hvor forebyggelse har været i højsædet, og hvor tanken om, at børn kan håndtere medicin, har været utænkelig. Det sundhedsfelt, som itesobørn bevæger sig rundt i, er langt bredere, end skolesundhedsprogrammet antager; det strækker sig over både lokale og internationale former for forebyggelse og behandling, hvilket jeg skitserer i det følgende.

SUNDHEDSFELTET

Sundheden som felt

For at give et overblik over det sundhedsfelt, som børn i Østuganda manøvrerer i, forsøger jeg at vise dette grafisk og tænke det analytisk som et socialt felt, inspireret af sociologen Pierre Bourdieus teori om felter som strukturerede systemer af sociale positioner mellem individer og institutioner, hvor der manøvreres omkring specifikke ressourcer eller kulturelle goder (Bourdieu 1990; Wacquant 1989; Jenkins 1992). Den symbolske kapital, der er på spil i dette felt, er sundheds- og sygdomskundskab, eller sagt med andre ord, kompetence til at begå sig og få den behandling eller sundhedstilstand, man ønsker. Ligesom voksne lærer børn at begå sig i feltet ved at deltage, betragte og imitere de forskellige former for praksis.

Feltet spænder mellem en international og lokal dimension samt en præventiv (forebyggelses-) og en kurativ (behandlings-) dimension. Der er tale om et kontinuerligt rum af internationale og lokale kundskabstraditioner (jf. Barth 1993), fordi folk ofte bruger og kombinerer forskellige traditioner samtidig, og fordi de i høj grad smitter af på hinanden. Børn bruger og doserer ofte den internationale biomedicin baseret på deres erfaringer med lokal urtebehandling og omvendt, og de lokale helbredere anvender til tider indsprøjtninger med biomedicin i deres behandlinger. Itesobørnene betegner de internationale kundskabstraditioner som udviklede, vestlige eller moderne over for de lokale som

traditionelle eller særligt itesoprægede. Jeg har her valgt termen internationale kundskabstraditioner, fordi biomedicin, skolegang samt kristendom er internationale i den forstand, at de fungerer over store dele af verden helt ned på lokalt niveau. De lokale kundskabstraditioner er præget af de internationale og påvirker samtidig folks brug af de internationale kundskabstraditioner, men begrænser sig i udbredelsen til lokalområdet.

Den vandrette akse udgør spændingsfeltet mellem præventiv og kurativ praksis. Det kurative og det præventive indvirker på hinanden på forskellige leder. Behandlingspraksis har ofte en positiv, præventiv virkning, fordi børnene følger sygdomsforløb i familien eller blandt venner på nært hold, og „bliver bange for sygdommen og derfor passer bedre på sig selv“, som en mor udtrykte det. Forebyggelse skulle principielt foregribe behandling, men i praksis er det ofte ikke let at skelne eller af betydning for den enkelte, om en handling er forebyggende eller behandlende, når blot handlingen virker, og der ikke opstår sygdom. For eksempel fortalte en pige på 13 år: „Når jeg begynder at føle hovedpine, tager jeg altid to klorokin, det holder malariaen nede“. Hun forebygger dels, at hovedpinen ikke bliver til en alvorlig sygdom, og dels er hun i gang med at behandle en sygdom, som hun har selvdiagnosticeret som malaria. Sundhedsfeltet udgør således en række mere eller mindre forbundne praksiser. Undtagelsen fra kontinuiteten mellem forskellige praksiser er skolesundhedsundervisningen, der begrænser sig til det internationale, præventive domæne og distingverer sig fra de andre dimensioner: international behandlingspraksis samt lokal behandlings- og forebyggelsespraksis.

I det følgende beskrives sundhedsfeltet, og hvordan børn deltager og manøvrerer heri. Vi begynder i det præventive, internationale domæne,⁴ går videre uret rundt gennem det kurative, internationale domæne, det kurative, lokale og det præventive, lokale domæne for til slut at vende tilbage til udgangspunktet i skolen.

Skolesundhed

Når jeg spørger børn, hvad sundhed hedder på ateso, bruger de ordet *alaus*, der også kan oversættes som smart, ren og hygiejnisk. Usund kaldes *mam elai*, hvilket direkte oversat betyder ikke-god og bruges om noget, der er beskidt. Det er tydeligt, at børnenes talen om *alaus* er moralsk og associeret med det at være lærd, kristen og moderne. Skolebørnene trænes i skolen i at opremse og forklare, hvilke forebyggende og sundhedsfremmende aktiviteter de udfører: feje huset og gården, vaske op, bade, børste tænder osv. Disse er imidlertid daglige gøremål, som de fleste har lært, før de begynder at gå i skole. Hvis børnene ikke er bekendte med skolesundhedsdiskursen, er denne forebyggende praksis en del af dagliglivet, som de vurderer moralsk: Et godt hjem er *alaus*, fordi familien gør alle de daglige gøremål, man bør. Men børn, der ikke går i skole, kan sjældent forklare, hvorfor man bør gøre sådan: „Sådan gør man bare... fordi det er dårligt og pinligt at lade være“. Skolebørnenes forklaringer er som regel længere og indeholder en form for årsags-sammenhæng mellem hygiejne og sundhed eller mikrober og sygdom. Sundhedsundervisningen i skolen sætter således de præventive aktiviteter ind i et andet forklarings-system, hvor blandt andet *ekuru* (mikrober) spiller en vigtig rolle.

I undervisningsvejledningen lægges der vægt på, at undervisningsmetoderne skal være praktiske, så børn ikke bare erhverver sig viden, men også færdigheder til at føre deres lærdom ud i livet med. Det anbefales blandt andet, at skolen har en demonstrations-

have, hvor eleverne dyrker ernæringsrigtige grøntsager efter moderne produktionsmetoder. De fleste lærere er bevidste om, at de bør bruge praktiske metoder, men gør det sjældent. Selv siger de, at der er for mange elever i klasserne, at det kræver ekstra forberedelse, og at der ikke er tid til at eksperimentere, hvis man skal nå pensum inden eksamen. En anden grund, som skolelederne ofte påpeger, er, at der i undervisningssystemet, blandt lærerne, eleverne og forældrene er en træghed, som gør forandringer vanskelige. Holdningen til praktisk arbejde er generelt negativ, og manuelt arbejde bliver ofte brugt som afstraffelsesmetode i skolerne. Hvis forældrene kommer forbi skolen og ser børn i gang med at tilplante en mark, drager de den konklusion, at børnene har været uartige, eller at læreren udnytter deres arbejdskraft, fordi sådan har det ofte været tidligere. „I skolen skal børnene lære at læse, vi kan godt lære dem at dyrke jorden og gøre rent herhjemme“, siger mange forældre. Sundhedsundervisningen forbliver således en teoretisk snak, der ofte står i modsætning til, hvad børnene ser og erfarer på skolen: Der er ikke vand til at vaske hænder efter toiletbesøg, skolehaven dyrkes ikke, lærerne bruger ikke myggenet, drikkevandet koges ikke osv.

Selvom skolesundhedsprogrammet ikke fungerer, som det var planlagt, har det at gå i skole og den teoretiske fokusering på sundhed alligevel en positiv effekt. Børnenes teoretiske viden fører ganske vist sjældent til, at familien ændrer praksis, men er med til at bevidstgøre børn om deres sundhedsrelaterede handlinger. Skolen har således en effekt i forhold til børns sundhed på den måde, at børn, der har gået eller går i skole føler, at de ved noget om sundhed, opfatter sig selv som lærde, hvilket giver dem selvtillid i interaktioner med sundhedsinstanser og en tro på, at de kan opbygge et sundt hjem i fremtiden. Skolesundhedsundervisningen er således en teoretisk diskurs om forebyggelse af sygdom og fremme af sundheden, hvortil der er knyttet en særlig kulturel kapital. Denne kapital eller med andre ord sociale kompetence, som børn kan oparbejde ved at være i skole, bruger de aktivt i andre områder af sundhedsfeltet. Et af disse områder er køb og brug af biomedicin, selvom dette område formelt er ekskluderet fra skolesundhedsundervisningen.

Behandling med biomedicin

Uden for skolen i hjemmene, kioskerne og klinikkerne deltager børn ligesom andre lægfolk i behandling af sygdomme. Det kurative domæne er lidt af en jungle, eller med Long og Longs udtryk, en vidensslagmark (Long & Long 1992). Behandlingsmulighederne spænder over det offentlige sundhedssystem, de private klinikker, de uformelle medicin-kiosker, hjemmebehandling med vestlige farmaceutika eller urtemedicin, behandling hos traditionelle helbredere (*emurok*) og andre specialister. Børn lærer forskellige facetter af den kurative praksis at kende, først og fremmest ved at følge med i, hvordan familiemedlemmer og naboer vælger at behandle forskellige sygdomme, og hvordan de evaluerer behandlingen. Med alderen markerer børn sig med stigende autonomi i den kurative praksis.

„Hvis man er syg, er det bedst at tage på klinikken, men hvis man ikke har mange penge og ingen tid til at vente, er det lettere at købe medicinen selv“, forklarer en 12-årig skoledreng. Det er ofte børn i skolealderen, der sendes til den lokale kiosk, hvor man kan købe mange forskellige former for medicin: antibiotika, antimalariamedicin, smertestil-

lende og febernedsettende produkter, medicin mod orm og andre parasitter. Her findes også sprøjter, nåle og injektionsvæske. Alle kan reelt købe medicin. I nogle kiosker gives der råd om, hvordan medicinen skal doseres og tages, hvis kunden spørger. Oftest kommer dosis dog an på, hvor mange penge kunden har. De fleste børn kender, som drengen fra indledningen, navnet på den medicin, de skal købe, rækker en pengeseddel over disken og beordrer: „Klorokin og panodil“, andre siger navnet på sygdommen (malaria) eller symptomerne (feber), de skal have medicin imod. Køb og brug af farmaceutika er en meget udbredt praksis i børns hverdag, og de fleste, ældre skolebørn kender og bruger alle ovennævnte typer medicin. Men de er som sagt ofte på galt spor, når det gælder dosering af medicin. Fejlmedicinering (både under- og overdosering samt brug af irrelevante medikamenter) kan være årsag til forlængede, komplicerede og i værste tilfælde fatale sygdomsforløb. Der er en stigende udvikling af resistens over for malariamedicin og antibiotika især på grund af underdosering. Fejlmedicinering er dog ikke et særligt børnefænomen, men et almindeligt problem i den brede befolkning. Børn under 12-13 år tager sjældent medicin helt på egen hånd. Oftest er en voksen eller et ældre barn involveret i beslutningen og finansieringen af medicin.

Behandling hos lægen og til dels også hjemmebehandling med vestlig medicin forbindes af børnene med det at være moderne og skolet i modsætning til brug af urtemedicin og traditionel helbredelse. „Hos lægen skriver de ligesom i skolen, og de bruger maskiner [stetoskoper] og sprøjter og taler om alaus“, forklarer en 13-årig dreng. Børns manøvrer i det biomedicinske, kurative område af sundhedsfeltet afhænger således dels af deres økonomiske kapital – eller adgang til andres økonomiske kapital via deres egen sociale kapital (ofte er det den samme farbror eller onkel, et barn beder om penge til medicin), dels af deres kulturelle kapital i form af skoleerfaring eller eksempelvis erfaring med brug af urtemedicin.

Urter og ånder

Traditionel helbredelse og urtemedicin tilhører en anden kundskabstradition end skole-sundhedsundervisningen, hvilket skolebørnene er meget bevidste om. Lokal medicin og behandling er ikke noget, der tales åbent og positivt om i skolen. Kirken, der som institution er historisk og geografisk nært forbundet til skolen, har spillet og spiller en fremtrædende rolle i fordømmelsen af „overtro, hekseri og urter“ som noget primitivt og djævelsk. Børnene var i lang tid tilbageholdende med at fortælle mig om deres brug af og viden om urtemedicin og traditionel behandling, dels fordi de lærte mig at kende gennem skolen, og dels fordi den hvide hudfarve ofte minder folk om missionærer og deres kristne budskaber. Det var i forbindelse med en urtemedicinsk videnstest, som vi gennemførte i skolerne, at børnene, der er vældigt konkurrencemindede, for alvor afslørede deres deltagelse i denne kundskabstradition.

Viden om de mest almindelige, medicinske urter erhverver børn sig hovedsageligt fra forældre- og bedsteforældregenerationen. Læresituationerne opstår oftest spontant, når der er sygdom i familien, som skal behandles med urter. Børn, som er interesserede eller udpeges af læremesteren, følger med i, hvordan urterne indsamles, forarbejdes og indtages. Når de har set processen et par gange, og børnene måske selv er syge, bliver de med lidt vejledning bedt om at finde urterne og forberede medicinen. Læringsprocessen er

næsten udelukkende ikkeverbal, og eleven lærer ved at afprøve sin nyerhvervede viden. Behandling med urter er almindelig praksis blandt ældre børn i de fleste familier, til tider fordi der ikke er råd til vestlig medicin, til tider fordi urtemedicin anses som den bedste til bestemte sygdomme. De fleste børn siger, at behandling med urter virker, men vestlig medicin virker hurtigere og er stærkere. Et mindretal af børn og voksne heriblandt nogle af lærerne bruger slet ikke urtemedicin og siger, at de hverken har tid eller tillid til disse „gammeldags metoder“.

Der er mere udbredt skepsis, men samtidig megen interesse blandt børn i forhold til behandling hos emurok, de lokale helbredere. En 14-årig dreng mener: „...en heksedoktor prøver bare at snyde folk. De siger, familien skal komme med en hvid hane, en hvid ged, tyr eller hvad ved jeg. Men heksedoktoren giver bare patienten nogle nyttesløse blade at tygge på – hvad hjælper det? Disse folk [emurok] spiser bare folks penge – dét er deres arbejde“.

Langt de fleste patienter hos de to helbredere, jeg kendte, er voksne eller småbørn. Mange børn har imidlertid klare ideer om, hvordan helbredere arbejder med forfædreånderne ved brug af trommer og trance, fordi traditionelle behandlinger næsten altid er en familiebegivenhed, hvor børn også er til stede om end i periferien. Helbrederens viden er dog ikke offentlig tilgængelig, men „en evne, der bliver i klanen“. Når en helbreder dør eller holder op med at arbejde, udvælger forfædreånderne efter en tid et nyt medie. Børn og børnebørn af en helbreder ved derfor, at der er en vis sandsynlighed for, at de bliver kontaktet af ånderne og måske bliver emurok. Disse børn ved ofte mere om traditionel behandling end andre (se også Whyte 1996).

Selvom de lokale behandlingstraditioner ikke altid spiller en umiddelbart synlig rolle i børns hverdag, er de altid til stede som en valgmulighed og påvirker den måde, man tackler sygdom og ulykke. De kan også, som den følgende case viser, opfattes som en trussel mod et barns udvikling. En pige på 14 år blev „indlagt“ hos en helbreder, fordi hun havde opført sig mærkeligt den sidste tid, havde gået nøgen omkring og talt i vildelse. Familien mistænkte forfædreånderne for at forstyrre pigen og tog hende derfor i skoleferien til en helbreder for at få afklaret sagen. Under diagnosticeringsprocessen blev det ikke klart, hvad pigen fejlede. Helbrederen fortalte senere, at ånderne ville have pigen til at arbejde som emurok, fordi dette hverv havde været opgivet i flere år inden for klanen. Pigens sygdom var det første tegn på, at hun var blevet udvalgt. Helbrederen mente dog, at pigen stadig var for ung til at arbejde som emurok, og at familien ville have svært ved at betale ånderne for at få adgang til den hemmelige viden på nuværende tidspunkt. Så helbrederen ville forsøge at forhandle med ånderne om udsættelse. Pigens sygdom eller besættelse var således måske begyndelsen på hendes læretid. Helbrederne siger ganske vist, at deres viden kommer direkte fra ånderne, men indrømmer, at de selv løbende har lærlinge, og der derfor er et etableret system til videreførelse af denne kundskabstradition til yngre generationer. Pigens forældre var ikke glade for udviklingen: „Vi har ikke uddannet denne pige i skolen, for at hun skulle ende som heksedoktor, [...] hvis det ikke kan være anderledes, vil vi bede til, at ånderne venter, så hun i det mindste kan få sin grundskoleeksamen“.

Børns manøvrer og læreprocesser inden for de lokale kundskabstraditioner er således præget af deres kulturelle kapital som eksempelvis skoleerfaring og deres sociale kapital. Er der for eksempel en dygtig urtespecialist eller healer i familien eller klanen, er det mere sandsynligt, at børnene kender og kommer til at anvende denne kundskabstradition.

Endelig er den økonomiske kapital, et barn har med sig via sit familienetværk, også af stor betydning for brug af de lokale kundskabstraditioner, da det ofte er en kostbar affære at gå til behandling hos en helbreder.

De lokale kundskabstraditioner har også en præventiv side, der kommer til udtryk ved, at traditioner og sociale forpligtigelser skal overholdes for at undgå sygdom og ulykke. En 12-årig pige fortalte mig, at hun var bekymret for sin families ve og vel, fordi alle begravelsesritualerne for hendes afdøde mor endnu ikke var udført. Børn har imidlertid ikke nogen indflydelse på, hvorvidt og hvornår ritualer skal udføres. Da jeg spurgte, hvad hun kunne gøre for at hjælpe sin familie, svarede hun: „Når jeg bliver voksen, vil jeg afslutte alle begravelsesritualerne i familien“, og tilføjede „og altid sørge for, at der er klorokin og panodil i huset“. Pigenes tilføjelse om at have medicin i huset eksemplificerer sundhedsfeltets kompleksitet: Børn kombinerer internationale og lokale kundskabstraditioner i praksis og tanker, og forebyggelse og behandling af sygdom kan være to sider af samme sag. Med dette i tankerne vendes nu tilbage til en diskussion af sundhedsundervisningens placering i sundhedsfeltet.

Viden med praktisk værdi

Jeg vil til slut sammendrage betydningen af at se børns praksis i sundhedsfeltet som beskrevet og herved argumentere – set fra et lokalt perspektiv – for sammenhængen og det fordelagtige i, at børn lærer om medicin i skolerne, og desuden diskutere, hvorfor de ikke kan videreformidle viden til voksne om forebyggelse, men måske om behandling.

Skolebørn og deres forældre ser det at gå i skole og bruge hospitalssystemet samt biomedicin som del af det samme fænomen, hvilket de kalder udvikling eller modernitet (de internationale kundskabstraditioner). Skolen promoverer indirekte brugen af biomedicin, hvilket blandt andet viser sig ved, at folk, som har gået i skole, bruger mere medicin end folk, der ikke har gået i skole. Det synes derfor oplagt, at børn også kunne lære om bedre brug af medicin i skolen.

Der er ikke noget modsætningsforhold mellem „børn“ og „medicin“ i den lokale forståelse af sundhed. Børn er med til at finde og bruge urtemedicin, fordi adgang til specialiseret viden er lige så afhængig af personlighed som af alder. Viden om urter og medicin opfattes ikke per se som vanskelig og forbeholdt autoriserede eksperter. Fra et lokalt perspektiv anses det derfor ikke som nogen konflikt, at børn lærer om medicin. Den erfaring børn har om dosering af en type medicin, konverterer de til ideer om, hvordan man doserer andre typer medicin. De bruger således aktivt kompetencer fra et domæne i et andet. Børn manøvrerer ligeledes i det internationale, kurative domæne netop på baggrund af deres skoleerfaringer. Ikke i så høj grad baseret på deres skolesundhedsviden, der er teoretisk og præventiv, men på baggrund af den implicite læring i skolen, der blandt andet viser sig som selvtillid og tillid til institutioner. Eller med Bourdieus ord, på baggrund af den kulturelle kapital, der oparbejdes ved det at gå i skole (Bourdieu 1986:243ff.).

I det lokale liv er der i høj grad tale om overlappende kurativ og præventiv praksis. Sammenhængen mellem forebyggelse og behandling af sygdom, som børn oplever i hverdagen, kunne afspejles i skolesundhedsundervisningen. Der er således en lokalt funderet sammenhæng i, at skolen beskæftiger sig med behandling, fordi disse områder anskues som del af den samme udviklingsdiskurs. Den lokale sammenhæng og motivation

til at inkorporere medicin i sundhedsundervisningen har imidlertid svært ved at trænge igennem til det nationale niveau, hvor curriculumbeslutninger tages, fordi ideerne om skolesundhedsundervisning er præget af den internationale sundhedsdiskurs om børn og medicin som adskilte områder og om forebyggelse frem for behandling.

Grunden til, at det er vanskeligt for børn at viderefremde sundhedsbudskaber i hjemmet, er vigtig at se i lyset af, at viden om forebyggelse ikke har nævneværdig værdi i hjemmet, fordi den handler om det almindelige hverdagsliv. Herimod kunne børns viden om behandling få høj værdi i krisituationer med sygdom i familien. Formidlingen af denne viden ville formodentlig stadig være præget af børnenes placering nederst i familiens hierarki, hvorfor det ville være til størst gavn for børnene selv og deres fremtidige familier at lære om medicin i skolen. Man kunne imidlertid også antage, at børnenes viden om behandling ville få en praktisk værdi, og de derfor netop i krisituationer, hvor der til tider vendes op og ned på hierarkier, ville blive hørt af forældrene.

Et børneperspektiv på sundhedsfeltet?

At se sundhedsfeltet i Uganda som et socialt felt bidrager især med en begrebsliggørelse af, hvordan kompetencer fra et domæne kan konverteres til handlekompetence på et andet domæne. Selvom der kan være modsætningsforhold mellem institutioner i sundhedsfeltet på et diskursivt niveau (eksempelvis mellem biomedicinens og urtemedicinens institutioner), kan børn anvende kompetencer opbygget inden for det ene domæne til at manøvrere inden for et andet (eksempelvis erfaringer med dosering). Jeg har her især koncentreret mig om, hvordan den kulturelle kapital fra skolen og urtebehandlingsområdet konverteres til medicindomænet, og været inde på, hvordan et barns sociale kapital er præget af positionen nederst i aldershierarkiet, samt hvordan børns økonomiske kapital er med til at sætte rammerne for, hvordan de handler inden for sundhedsfeltet. Konverteringen af forskellige former for kapital eller kompetencer fra et domæne til et andet er ikke et fænomen, der er begrænset til børns manøvrer i feltet, men kendetegner også voksnes handlinger, vil jeg hævde. Nogle voksne har flere erfaringer fra sundhedsfeltet end børn, men der er tilsyneladende lige så store forskelle mellem voksne indbyrdes, som der er mellem børn og voksne. Desuden er sundhedsfeltet i stadig forandring, hvilket betyder, at de voksnes erfaringer ikke altid forbliver relevante for at begå sig på ny. Det særlige karakteristikum, der imidlertid samler itesobørnene som en gruppe af sociale aktører på feltet, er den lave, sociale status i aldershierarkiet samt det vilkår, at langt de fleste går i skole og er i gang med en formel læreproces.

Den lokale-internationale samt præventive-kurative dimension i sundhedsfeltet er udarbejdet på baggrund af materiale om itesobørns manøvrer i feltet, men er sandsynligvis af mere almen karakter. Ved at se disse dimensioners samspil i et felt har jeg forsøgt at indfange sammenhængen frem for modsætningen mellem forskellige sundheds- og sygdomspraksiser. Det er stadig et spørgsmål, hvorvidt der er flere ligheder end forskelle mellem børns og voksnes måder at begå sig på og mellem positioner og læreprocesser i sundhedsfeltet i Uganda. Uanset svaret er det imidlertid tydeligt, at der både er noget børnespecifikt såvel som alment menneskeligt at lære i forskningen med børn.

Noter

1. Citater er oversat fra iteso og engelsk af en lokal oversætter og forfatteren.
2. Børn henviser i denne artikel til den generationsgruppe blandt itesoerne, som er i skolealderen. Den sociale kategori „børn“ er ikke primært baseret på alder, da mange ikke kender deres alder i år, fordi årene sjældent er relevante i dagligdagslivet. Børn som itesokategori er nærmere baseret på livsfase og familiesituation. Mange af børnene, jeg skriver om, er aldersmæssigt teenagere og fysisk i puberteten, men socialt set er de børn på grund af den familiesituation og livsfase, de befinder sig i. Eksempelvis er en 15-årig pige, der bliver gift og flytter til ægtemandens hjem, ikke længere et barn, mens en pige på samme alder, der bor hos sine forældre og måske går i skole, stadig betragtes som et barn.
3. Hjemmet, familien og slægten bruges ofte som synonyme begreber af itesoerne. Jeg skelner i artiklen heller ikke analytisk mellem disse begreber.
4. Kirkegang og bønner, der også tilskrives både forebyggende og helende kræfter, er placeret i feltet, da disse praksiser spiller en lokalt anerkendt rolle i sundheden. Jeg kommer imidlertid ikke nærmere ind på dem her.

Litteratur

- Adome, Richard O., Susan Whyte & Anita Hardon
1996 Popular Pills. Community Drug Use in Uganda. Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.
- Barth, Frederik
1993 Balinese Worlds. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Barton, Tom & Gimono Wamai
1994 Equity and Vulnerability: A Situation Analysis of Women, Adolescents and Children in Uganda, 1994. Kampala: Government of Uganda.
- Bourdieu, Pierre
1986 The Form of Capital. I: J. G. Richardson (red.): Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York, Westport Connecticut & London: Greenwood Press.
1990 The Logic of Practice. Cambridge: Polity Press.
- Ennew, Judith
1995 Workshop on Child Research Methods and Protocol Development on Visual Perception and Cognition for School Aged Children. Background notes for presentation on child research methods. Kisumu. (Upubliceret).
- Geissler, Wenzel, Kate Nokes, Ruth Prince, Jens Aagaard & John Ouma
1998 Self Treatment of Common Illnesses among Kenyan Primary School Children. København. (Upubliceret).
- Grauballe, Lotte & Mikkel Balslev
1998 Mere end den halve verden. Børn og unge i den danske udviklingsbistand. København: Dansk Ungdoms Fællesråd.
- Jenkins, Richard
1992 Pierre Bourdieu. London & New York: Routledge
- Karp, Ivan
1978 Fields of Change among the Iteso of Kenya. London, Henley & Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Kilbride, Philip Leroy & Janet Capriotti Kilbride
1990 Changing Family Life in East Africa. Women and Children at Risk. University Park & London: The Pennsylvania State University Press.

- Lawrence, J. C. D.
1957   The Iteso: Fifty Years of Change in a Nilo-Hamitic Tribe of Uganda.
London: Oxford University Press.
- Long, Norman & Anne Long
1992   Battlefields of Knowledge. London: Routledge.
- Nieuwenhuys, Olga
1994   Children's Lifeworlds. Gender, Welfare and Labour in the Developing World.
London & New York: Routledge.
- Reynolds, Pamela
1996   Traditional Healers and Childhood in Zimbabwe. Athens: Ohio University Press.
- Trakas & Sanz (red.)
1992   Studying Childhood and Medicine Use: Perceptions and Attitudes. COMAC Workshop
on Medicines and Childhood. Athens: ZHTA.
- UNICEF & The Republic of Uganda
1997   Implementing Universal Primary Education (UPE).
- Wacquant, L. D.
1989   Towards a Reflexive Sociology: A Workshop with Pierre Bourdieu. *Social Theory* 7.
- Whyte, Susan Reynolds
1989   The Power of Medicines in East Africa. I: S. Van der Geest & S. R. Whyte (red.): *The
Context of Medicines in Developing Countries*. Amsterdam: Kluwer.
- 1991   Medicines and Self-Help: The Privatization of Health Care in Eastern Uganda.
I: Hansen & Twaddle (red.): *Changing Uganda. The Dilemmas of Structural Adjustment
and Revolutionary Change*. London: James Currey.

PIA HAUDRUP CHRISTENSEN

SÅRBARE KROPPE

Om den sociale og kulturelle
konstituering af børns sårbarhed

For et par år siden førte den internationale organisation „Save the Children's Fund“ en britisk kampagne under sloganet: „Det eneste universelle sprog i verden er et barns gråd“.¹

I dette citat fremstiller fondens grundlægger børns sårbarhed som et indlysende globalt fænomen. Jeg tager i denne artikel udgangspunkt i ideen om en sådan universel forståelse af børns sårbarhed for at vise, at et barns gråd ligesom ethvert andet udtryk gives mening i sin særlige sociale og kulturelle sammenhæng. Sårbarhed må i overensstemmelse hermed ses som en status, der tildeles og forhandles mellem mennesker i daglige sociale interaktioner.

I et antropologisk studie, som jeg udførte i et lille lokalområde i Danmark, viste interaktioner mellem børn og voksne og mellem børn indbyrdes at basere sig på kulturelle opfattelser af barnet som en social person, af barnets krop og af sundhed og sygdom i barndommen. Disse opfattelser havde betydning for de sociale positioner, som børn og voksne konventionelt indtog, når et barn kom til skade eller blev sygt. Et sygt barn blev betragtet som værende særligt sårbart. Det betød, at voksne i sådanne situationer var aktive, handlende og ansvarsfulde, hvilket til dels tildelte børn positionen som det passive, afhængige og modtagende objekt. I artiklen viser jeg, hvordan disse næsten rutinemæssige sociale positioner kan ses som et specifikt udtryk for nogle fundamentale forestillinger om børn og barndom i dansk kultur.

I arbejdet hen imod en antropologi om børn er en afdækning af de kulturelle opfattelser af børns sårbarhed af central betydning. For det første fordi *sårbarhed* traditionelt bliver betragtet som en naturlig og essentiel egenskab ved børn og barndom, hvilket også fører til, at børn bliver repræsenteret stereotyp og tingsliggjorte (Ennew 1986; Archard 1993). For det andet fordi sårbarhed i eksistentiel forstand refererer til en grundlæggende menneskelig erfaring og netop ikke er et kendetegn for en eksklusiv gruppe (som f.eks. børn). At begynde et sådant arbejde i egen kultur kan imidlertid være en særlig udfordring for antropologen, der kan finde sig omgivet af den almindelige overbevisning: „Vi ved da godt, hvordan børn er“. Sådant en overbevisning bliver ofte begrundet i egne barnsoplevelser eller i ens erfaring som forældre frem for i antropologisk indsigt og viden. Selvom ens egne erfaringer som barn eller som mor eller far måske kan være vigtige for udviklingen af ens personlige forståelse, så kan det i den videre udvikling af en antro-

pologi om og med børn ikke træde i stedet for kritiske, systematiske og detaljerede etnografiske studier.

I min fremstilling benytter jeg *barn* på to måder. For det første når jeg, som det fremgår af teksten, refererer til bestemte eksempler fra mit feltarbejdsmateriale. For det andet når jeg refererer til „barnet som type“ (Bühler Niederburger 1997; Jenks 1996), det vil sige til essentialistiske, stereotype eller lignende sociale værdisætninger af, hvad et barn er – for eksempel at et barn må anses som et essentielt sårbart og afhængigt væsen.

Studiet af børns sårbarhed

I såvel dansk som international forskning er det almindeligt at tage udgangspunkt i en forståelse af barnet som afhængigt af andre, især forældrene (og da navnlig moderen) og øvrige signifikante voksne. Det bygger på opfattelsen af, at barnet er essentielt sårbart på grund af dets behov for omsorg, næring og beskyttelse. Sårbarhed ses i overensstemmelse hermed som en naturlig kvalitet ved barndommen og har måske netop derfor kun yderst sjældent været genstand for en egentlig empirisk eller teoretisk udforskning. Enkelte antropologiske studier har dokumenteret, hvordan opfattelser af børn er tæt forbundet med opfattelser af deres sårbarhed i forskellige kulturer (Mead 1955, 1962; Briggs 1971, 1986; Stafford 1995). Briggs klassiske studie af canadiske inuitfamilier viste for eksempel, hvordan særlige kulturelle praksiser og daglige sociale interaktioner mellem voksne og børn havde til hensigt at lære børn, hvordan de kunne sikre deres egen personlige overlevelse og samtidig bidrage til samfundets eksistens under de barske klimatiske vilkår. Børnene skulle opnå de nødvendige færdigheder i at håndtere oplevelser af egen sårbarhed og omsorg og beskyttelse af andre, samtidig med at de oplevede styrke og magt i forbindelse med drab. Børns aktive erfaringer med denne dobbelttydige, men tæt sammenhængende begrebsramme udgjorde en yderst central plads i deres opvækst, idet selv helt små børn blev inddraget i lege, der helt specifikt havde til formål at udforske grænserne mellem svaghed, fare og risiko. Disse lege kunne munde ud i voksnes næsten brutale drilleri i forsøget på at motivere og udvikle børns forståelser, evner og strategiske handlinger.

Inden for sociologisk og psykologisk forskning og i socialpolitisk sammenhæng er sårbarhed imidlertid blevet anvendt som en betegnelse, der karakteriserer børn med en særlig konstitution eller børn, der af forskellige psykologiske, fysiske eller sociale årsager bliver vurderet som særligt udsatte. Fortolkninger af børns sårbarhed har i denne sammenhæng især bidraget til, at forebyggende sundhedsprogrammer og velfærdsinitiativer netop har rettet sig mod disse børns særlige behov (f.eks. Anthony et al. 1978; Palmer et al. 1988). Studierne har ofte et udviklingspsykologisk perspektiv og har, med udgangspunkt i europæiske og nordamerikanske kulturelle ideer om det selvstændige og ansvarlige individ, fokuseret på barnets afhængighed af andre. Det er centralt i disse opfattelser, at personer „bliver skabt, ikke født“ (Riesman 1984), hvilket på afgørende vis har fremmet opfattelsen af barnet som *at blive* snarere end *at være* en social person og dermed et fuldgyldigt samfundsmedlem. Barnets succes og kvaliteten af dets fremtidige voksenliv ses således som et resultat af uddannelse og forældrenes indflydelse. Barndommen skal være en god, tryk og beskyttet verden, hvor børn som essentielt sårbare skabninger kan leve og udvikle sig ved voksnes omsorg, næring og beskyttelse. I denne verden forudsæt-

tes det, at ydre kræfter fra omgivelserne og fra fremmede voksne kun ind imellem inter-
venerer, om end det samtidig betyder, at idet børn betragtes som essentielt sårbare skab-
ninger, udgør de tillige et mål for (voksnes) magt og udnyttelse (Ennew 1986, 1994;
Boyden 1990; Holland 1992).

Ideer om *barnet* og den *voksne* indikerer således, at de er uadskillelige og dog for-
skellige fra hinanden. I denne sammenhæng er det vigtigt at se på, hvordan modsæt-
ningsforhold, der indebærer ikke blot forskellighed, men også hierarki, bliver etableret.
Den amerikanske sociolog Robert Crawford (1995) foreslår, at stigmatiserende billeder
af „en anden“ er grundet i et socialt selv, der *behøver* denne anden. Hockey og James
(1994) har vist, hvordan især forskellige former for „barnliggørelse“ konstituerer handi-
cappede og gamle som marginale samfundsgrupper i forhold til normen voksne. Jeg har
andetsteds foreslået, at etableringen af normen om den voksne som en uafhængig, kom-
petent og ansvarlig person konstituerer barnet som den *kulturelle anden* (Christensen
1994, 1998). Det vil sige, at barnet ses som den voksnes modsætning (og som dennes
komplementære part) i forestillinger om dets sårbarhed, afhængighed og inkompetence.

I en analyse af populærpressens billeder af lidende børn og børn som ofre for krig
eller naturkatastrofer giver Patricia Holland et overbevisende indblik i, hvordan disse
processer foregår. Holland beskriver den paradoksale spænding, som hun ser ligge bag
forholdet mellem børns og voksnes interesser, på denne måde:

Børn ses som arketyperiske ofre: Barndom bliver set som svaghed i sig selv. Mens børnene
på billedet afslører deres sårbarhed, længes vi efter at beskytte dem og dække deres behov.
Det er paradoksalt, at mens vi bevæges af det sorgfulde barn, hilser vi det også velkom-
ment, fordi det kan vække behagelige følelser af omsorg, der i sig selv bekræfter voksnes
magt (Holland 1992:148).

Patricia Holland demonstrerer, hvordan repræsentationer af børns lidelse og sårbarhed er
tæt forbundet med den symbolske værdi, børn har for voksne. En værdi, der yderligere
indgår i etableringen af et magt- og afhængighedsforhold mellem dem. Vigtigheden af
denne indsigt understreges af, at det er blevet set som et kendetegn ved moderne barn-
dom, at børns instrumentelle værdi i høj grad bliver afløst af deres symbolske værdi
(Scheper-Hughes 1989). Billedanalysen viser samtidig nødvendigheden af at se børns af-
hængighed og sårbarhed som kulturelt lokaliserede fortolkninger af forskellige kvaliteter
og relationer frem for at se disse som givne og universelle kendetegn ved barndom.

Lad mig kort vende tilbage til forståelsen af barnet som den kulturelle anden. I popu-
lære opfattelser repræsenterer (det lille) barn uskyld og renhed og et unikt symbol på nyt
liv. Det betyder, at samtidig med en ide om en analogi mellem barn og voksen, det vil sige
synet på barnet som den voksnes forlængelse, repræsenterer barnet den, der symbolsk
kan forsvare og rense voksenlivets mørke sider. I mit feltstudie fortalte voksne fascineret
om især spæd- og småbørns naive, åbne og nysgerrige udforskning af og interaktioner
med verden omkring dem. Børns charme symboliserede i disse situationer en forestil-
ling, der (som romantisk kærlighed) erkender verdens ubegrænsedhed.

På denne måde bliver børn også associeret med en oprindelighed og helhed, der kun
sjældent bliver knyttet til opfattelser af den moderne voksenverden. Den „voksne“ ver-
den udgør en social og kulturel virkelighed, der indeholder en række uløste paradokser,
modsætninger og oplevelser, hvor fragmentering og inkonsistens er centrale elementer
(Giddens 1991). For at overvinde den manglende sammenhæng i den moderne oplevelse

hengiver mennesker sig til forskellige kulturelle praksiser, for eksempel en stræben efter det autentiske (Isern 1993). I denne sammenhæng vil jeg foreslå, at børns symbolske værdi skaber en mulighed for at etablere oplevelsen af autenticitet. De kulturelle forestillinger om børn og barndom, som her er beskrevet, konstituerer et paradoks. På den ene side udgør barndommen en fase i livsforløbet, der tilskrives særlig betydning, og hvor barnet ideelt set er omgivet af voksnes omsorg, kærlighed og beskyttelse. På den anden side indebærer det ikke nødvendigvis, at barndommen tilskrives selvstændig nutidig værdi, idet den for voksne på den ene side repræsenterer en fortid, der er tabt og forsvundet, og på den anden side repræsenterer håbet om en fremtid.

Voksnes og børns opfattelser af kroppen

I det følgende vil jeg placere de betydninger, som børn og voksne tillægger børns sårbarhed, i sammenhæng med forskellige kulturelle opfattelser af kroppen. Denne forståelse bygger på mit studie af børns oplevelser af almindelige sygdomsepisoder og mindre uheld, fysiske skader og legemlig sygdom, i skole og fritidshjem. Disse daglige hændelser foranledigede børn og voksne til at vurdere og give mening til følgende slags spørgsmål: Er barnet kommet til skade? Hvor alvorligt er det? Og hvilke konsekvenser har det? Min centrale pointe er, at børns og voksnes forskellige syn på barnets krop og dermed dets sårbarhed betyder, at de nærmer sig disse hændelser og spørgsmål på ganske forskellige måde. Sidst, men ikke mindst, argumenterer jeg for, at inddragelsen af børns egne perspektiver er nødvendig for en bredere forståelse af deres indbyrdes kommunikation.

Børn udtrykte oplevelser af kroppen som værende intens og aktiv, det vil sige en krop i bevægelse og brug, og de skelnede ikke nødvendigvis klart mellem deres eget selv, deres sociale relationer og den fysisk-materielle verden. Voksne derimod var i deres omgang med børn tilbøjelige til at forstå børns kroppe via et sæt af objektive begreber. For eksempel så de kroppen som en enhed bestående af et ydre og et indre, og i tilfælde af sygdom lagde de – om end de så kroppen som en fysisk helhed – vægt på at kategorisere den i dele. Dette perspektiv muliggjorde en prioritering og klassificering af børns skader, som børnene ikke nødvendigvis delte. Dette kom til udtryk i de daglige forhandlinger om tolkningen af bestemte hændelser og i vurderinger af, hvordan én fysisk skade kan sammenlignes med en anden, og hvordan man kan „måle“ en fysisk skade i forhold til dens sociale betydning. Disse forskellige syn på kroppen blev især tydelige, når et barn kom til skade eller blev sygt i institution eller skole, idet sådanne hændelser positionerede den voksne som den, der i sidste ende skal vurdere en skades omfang og gribe ind med den nødvendige hjælp og omsorg. I sådanne hverdagssituationer kunne det, „børn sagde“ og det, „børn gjorde“, virke forvirrende på voksne, som søgte at etablere et fælles fortolkningsgrundlag ved at belære børn om de gængse opfattelser af kroppen.

Det etnografiske studie

Studiet blev udført i en kommuneskole og to tilknyttede fritidshjem/klubber i et lokalområde i København. Det bestod af ca. 14 måneders etnografisk feltarbejde i dette lokalområde, hvor jeg havde en bred kontakt til forskellige familier, institutioner og græsrods-

grupper engageret i arbejde med sundhedsprojekter eller i socialt arbejde med børn. Det centrale fokus for min forskning, der strakte sig over 2 år, var en gruppe af børn i alderen fra 6 til 12 år og deres familier, lærere og pædagoger. Jeg udførte deltagerobservation i en første og en fjerde klasse på skolen og blandt større grupper af børn i fritidshjem og -klub. Jeg fulgte børnene i deres dagligdag og lavede en række individuelle interview med både børn og voksne i hjemmet og på institutionerne. Børnene diskuterede på mit forslag forskellige temaer i kammeratskabsgrupper, og de skrev stile, tegnede og lavede dramatiske fremstillinger, som vi senere brugte som udgangspunkt for vore samtaler. Forældre, skolesundhedsplejersker og pædagoger førte i bestemte perioder dagbog og optegnede andre informationer for mig vedrørende omsorg, behandling og deres oplevelser og erfaringer i forbindelse med børns sundhed og almindelige sygdomme. Jeg optog mange af vore samtaler og interviews på bånd, som jeg senere renskrev. Dette viste sig især vigtigt for mit arbejde med børnene. Jeg kunne via udskrifterne dokumentere forløbet af den verbale kommunikation mellem os og opnåede derved et nært kendskab til børns egne formuleringer og en forståelse af deres brug af sprog og begreber. Gennem feltarbejdet benyttede jeg en konstant refleksiv dialogisk metode i produktionen af data. Denne artikel bygger især på data produceret med 6-9-årige børn og deres forældre samt pædagoger og lærere på de forskellige institutioner.

Opfattelser af børns sårbarhed i hverdagen

Under mine daglige observationer af børns leg i skolegård og daginstitution iagttog jeg et typisk begivenhedsforløb. Legen kunne pludselig stoppe, fordi et barn var faldet. Barnet lå på jorden, og der løb blod fra et sår på benet. Et par af børnene pilede af sted for at hente hjælp fra en voksen. De andre børn var nu stimlet sammen omkring den faldne. Nogle begyndte ivrigt at kommentere, hvad der skete og hvordan „det så ud“, andre børn diskuterede alvorligt, hvad der var sket for at kunne afgøre, om det var „nogens“ skyld. Der var ofte karakteristisk forskel på og til tider modsætning mellem, hvordan børn og voksne oplevede og handlede i disse situationer. En tilkaldt pædagog reagerede alarmeret og måske tydeligt bestyrtet over at se det blødende barn og søgte hurtigt at få bragt ro og orden omkring den faldne. Dette skete ved, at den voksne først skilte børnegruppen ad. Pædagogen opfordrede eller kommanderede børnene til at forlade stedet, og hvis børnegruppen ikke opløste sig relativt hurtigt, ville hun insistere: „Hold op med at stå og glo“, „I kan godt gå væk herfra“, og „Gå nu i gang med at lege igen“. Det tilskadekomne barn blev derpå taget med indenfor. En kammerat, enten en „frivillig“ eller den „bedste ven“, blev opfordret til at gå med ind. Indenfor på fritidshjemmet blev barnet typisk taget med ud i køkkenet og placeret ved siden af håndvasken. De mindre børn fik lov til at sidde på køkkenbordet. Pædagogen begyndte at vaske og rense såret og satte en forbindelse på, samtidig med at hun tyssede og trøstede og spurgte til, hvad der var sket på legepladsen. Til sidst opfordrede hun det tilskadekomne barn til at gå ud at lege igen. Hvis skaden var mere alvorlig, eller barnet ikke var faldet helt til ro, blev han sat til at hvile sig i „hygge-krogen“. Derefter ville den voksne give sig til at udrede en eventuel konflikt mellem børnene, der var skyld i det skete. I gennem hele dette forløb blev det tilskadekomne barn som oftest ikke inddraget i den praktiske håndtering af skaden, ligesom en kammerat først og fremmest var tilskuer. Selvom voksne altid inddrog en kammerat, for at denne

kunne have en beroligende effekt, blev de kun yderst sjældent forsøgt aktivt involveret af den voksne. Når den voksne havde fuldt behandlingen og forladt barnet på en sofa, var det imidlertid altid kammeraten eventuelt sammen med andre børn, der blev ved den sårede og trøstede og opmuntrede, indtil de fik lokket ham eller hende med i en leg igen.

I sådanne hændelsesforløb var børns udtryk for deres oplevelser af kroppen i skarp kontrast til de voksnes opfattelser, for eksempel omtalte de kroppen på en måde, som jeg vil kalde „kroppen som projekt“. Her refererer jeg imidlertid ikke til, hvad der i forhold til voksne er blevet beskrevet som den modernistiske stræben efter at perfektionere, genskabe og kontrollere kroppen (Turner 1992; Shilling 1993). Tværtimod gælder børnenes optagethed af kroppen et *projekt* i sig selv, der vedrører forsøg på at skabe sig forståelse af kroppen og dens kapacitet (se også James 1993). Det vil sige de forskellige måder, hvormed børn udforsker, afprøver og skaber kontrol over deres krop gennem interaktioner med den omgivne verden.

I deres dagligdag var børnene særligt optaget af at få viden om og forståelse af kroppen som en basis for eller som et medium for aktivitet. Denne optagethed udtrykte de i udforskninger af kroppens udseende, kapacitet, egenskaber og funktioner herunder dens forandringer. I dette engagement fik spørgsmål om sårbarhed – for eksempel betydningen af smerter eller andre traumatiske tegn – måske ingen eller kun en underordnet betydning. Et tilskadekommet barn kunne sammen med de andre børn være dybt engageret i at undersøge og diskutere, „hvor blodet kommer fra“, og „hvor meget det bløder“ uden at vise særlige tegn på smerte, frygt eller væmmelse, eller de var ivrigt optaget af at diskutere hændelsesforløbet, „hvad der skete“, og „hvem der var med“. I andre tilfælde var børnene optaget af et aspekt af en hændelse og relaterede dette til deres oplevelse og forståelse af sårbarhed. De så at sige oplevede deres kapacitet til at blive beskadiget ved at udtrykke deres smerte, frygt, forskrækkelse eller sorg. I sådanne tilfælde hulkede, jamrede eller klagede barnet sig bekymret eller gav sig måske til at råbe. Disse forskellige former blev hver på deres måde mødt af voksnes undren og misbilligelse og deres forsøg på at berolige, affærdige eller humoristisk at bagatellisere det skete.

Lene faldt og slog sig under leg på fritidshjemmets legeplads, og hun blev bragt ind for at sidde på en bænk i køkkenet, mens såret blev ordnet. Ved synet af sit blødende knæ, udbrød hun: „Åh!! Hvor ser det altså ulækkert ud. Jeg kan ikke tåle at se på det“. Hun vendte sig halvt væk fra sit ben og fortsatte en tid med at småjamre, „Uhh, nej – jeg kan altså ikke tåle at se blod“. De voksne, som var kommet til for at hjælpe eller blot havde fulgt med i, hvad der var sket på afstand, gav udtryk for deres irritation og misbilligelse. De mente, at Lene „overreagerede“ og fandt det uforståeligt; som en af dem sagde: „Hun er så pivet“. De voksne søgte på forskellige måder at aflede Lenes opmærksomhed, mens såret blev ordnet, ved skiftevis at berolige og irettesætte hende. Lenes dramatiske udtryk, da hun så sit knæ, blev således mødt af de voksnes ønske om at korrigere hendes adfærd. De forsøgte først at berolige og trøste hende ved at forklare: „Det er ikke så slemt, som det ser ud, Lene“. De endte med mere direkte og bombastiske afvisninger blandet med humor for at få hende til at dele deres vurdering af situationen.

Hverdagssituationer som disse viser, at tolkninger af et barns sårbarhed både relaterer sig til personens egen selvopfattelse og til andres opfattelse. Det er en status, der opnås gennem social forhandling mellem børnene indbyrdes og mellem børn og voksne. Et vigtigt element i disse daglige begivenheder er den sociale positionering af barn og voksen.

Det var en udbredt forventning blandt voksne, at børn under sygdom eller uheld indtog en passiv og modtagende rolle. For voksne og til dels også for børnene udtrykte disse episoder et barns sårbarhed, der indebar den aktive, beskyttende og ansvarsfulde voksne i forhold til det ubeskyttede barn. Dette dannede en markant kontrast til, hvordan voksne i andre sammenhænge opfattede børn i skole og fritidsordninger. Pædagoger forventede generelt, at børn involverede sig aktivt i deres hverdag. I forbindelse med manuelle arbejdsprojekter, i konkurrencer eller ved sportsskampe ville voksne yderligere opmuntre børnene og fremhæve vigtigheden af, at de viste sig som værende udfarende og aktive. De ville opfordre dem til at „turde tage chancer“, at konkurrere og at hjælpe og samarbejde med hinanden. De voksne udtrykte også deres misbilligelse, hvis børn syntes uengagerede eller ikke udviste den forventede energi eller kampånd.

For nærmere at forstå opfattelser af børn som henholdsvis aktive og passive i dagligdagen vil jeg fokusere på en central opfattelse af kroppen i voksnes tolkninger af børns sygdomsperioder og mindre uheld. De voksnes synsvinkel domineredes af skelnen mellem barnets indre og ydre krop. Dette kropsperspektiv var væsentligt i deres begrebsliggørelse af børns sårbarhed og blev kombineret med et helhedsbillede på barnet. Dette var imidlertid uløseligt forbundet med en grundlæggende adskillelse mellem fysiske, psykiske og sociale aspekter af barnets sundhed og ideen om et komplekst samspil herimellem. Disse perspektiver fandt, som jeg vil vende tilbage til, modstykke i børns egne forestillinger. Men først til de voksnes skelnen mellem kroppens indre og ydre.

Kroppens indre og ydre

Det er en udbredt dansk kulturel forestilling, at barnekroppen har en transparent og påvirkelig karakter. I løbet af barnets opvækst forventes en transformation at finde sted, hvorved kroppens overflade, huden, vil danne et skjold eller en beskyttende grænse. Det ses ligeledes som et vigtigt element i børns kulturelle udvikling og opdragelse, at de lærer kroppens funktioner og afgrænsethed at kende for at blive en person konstitueret som en samlet enhed. I populære opfattelser og i dagligt sprogbrug forstås en moden person som et menneske, der har udviklet et sundt selv, der udtrykker psykologisk styrke og uafhængighed blandt andet gennem en fysisk og social afgrænsethed til omverdenen. Dette bliver for eksempel udtrykt, når en person skal have evnen til at „gøre sig hård“, men på samme tid må bevare en „åbenhed“ over for omverdenen for ikke at være „ufølsom“. Man skal kun til en vis grad lære at kunne „holde facaden“. En persons „overflade“ må nemlig ikke blive så hård og uigennemtrængelig, at han/hun bliver uimodtagelig for andres påvirkning, for eksempel „en hård nød“, for dette kan resultere i, at personlighed og livsenergi indestænges eller kvæles, hvilket i populær tale kan opdages ved, at „overfladen krakelerer“. Ideen om en konsistent personlighed er reflekteret i opfattelser af, at en person har opnået en balance mellem sin ydre og indre natur ved at have en opmærksom, imødekommende og samtidig veldefineret og „samlet“ ydre fremtoning. Susan Whyte har beskrevet vor personopfattelse som specielt rettet mod indre tilstande og processer muliggjort af kroppens fysiske barriere:

Vi er tilbøjelige til at tænke på en person som en afgrænset, integreret enhed, 'et dynamisk center for bevidsthed, følelser, vurderinger og aktivitet, som er organiseret som en distink-

tiv helhed' (Geertz 1983:59). Vores syn på kroppen understreger også dens afgrænsethed (Whyte 1986:70).

Det kulturelle tema jeg her identificerer, er ofte blevet benyttet i litterære fremstillinger af barndoms- og ungdomsoplevelser. For eksempel Dorris Lessing, som kalder det første bind af sine erindringer for *Under my Skin* (1994). I dansk litteratur kan nævnes Troels Kløvedals bog *Den tynde hud* (1994), der beskriver hans svære barndom og opvækst. Et andet eksempel findes i romanen *De måske egnede*, hvor Peter Høeg (1994) portrætterer forholdet mellem barnet, de voksne og tiden. I bogen opsøger den nu voksne hovedperson sin barndoms skole, hvor han finder skolens ur, hvilket vækker en række minder om spændingerne i forholdet til voksne:

Viceinspektøren, ingeniøren, sekretærene på kontoret, læreren, der havde arbejdet på Frederikssundsvejens skole, alle har de glemt mig kort efter, de mødte mig. Men mens vi stod sammen, har de troet, de havde at gøre med et voksent menneske. Det var forkert. De talte med et barn. Mens jeg stod over for dem, havde jeg ingen hud, der var intet til at dække mig. Jeg mærkede ethvert af deres toneskift og blikretninger, jeg følte deres travlhed og høflighed og distraktion og uforståenhed. De glemte mig fem minutter efter, jeg var væk, jeg husker dem for altid... De var beskyttede. Tiden havde lagt en hinde omkring dem. De var humoristiske og forjagede og fuldkommen uberørte af vores møde... Omkring de voksne har tiden lagt sig, med sin hast, sin lede, sine ambitioner, sin bitterhed og sine langsigtede mål. De ser os ikke rigtig mere, og hvad de ser, har de glemt fem minutter senere. Men vi har ingen hud. Og vi husker dem til evig tid... Det voksne, det præcise og nøjagtige, det er der jo meget af. Det udgør jo faktisk alt andet omkring os (Høeg 1994:160-1).

I denne symbolmættede beskrivelse repræsenterer *huden*, kroppens ydre, barnets egentlige, virtuelle beskyttelse. Den kulturelle forståelse af kroppens ydre som et sikkert værn af det sårbare indre mod ydre angreb som infektioner, fysiske og mentale traumer etc. er set som en grundlæggende vestlig opfattelse af en række forskere (Wilkinson 1988; Scheper-Hughes & Lock 1995; Kakar 1982). De har vist, hvordan blandt andet brugen af metaforer som borg og fæstning understreger et dualistisk kropssyn, der ikke desto mindre prioriterer en kulturel optagethed af (kroppens) indre processer. Turner beskriver kroppens overflade som den *socialle hud*, hvor socialiseringen i næsten bogstaveligste forstand bliver indskrevet (Turner 1980:112). Det er derfor ifølge Turner vigtigt at se nærmere på, hvordan personer som sociale og kulturelle subjekter skaber og udtrykker sig ved brug af for eksempel kropslige udsmykninger som kropsmaling og beklædning. Jeg vil føre denne begrebsmæssige pointe et stykke videre ved at se kroppens overflade som et medium, hvor forståelser af barnet og af deres strukturelle position i forbindelse med sygdom aflæses. Det er forandringer af den ydre krop, der udstiller de modsatte, men også komplementære værdier: sårbarhed og beskyttelse.

Voksne opfatter de overfladiske forandringer af kroppen, der ses, når et barn er kommet til skade, som tegn på barnets sårbarhed og på deres egen forpligtelse til at beskytte og give omsorg. En opfattelse, som jeg vil vise er begrundet i en kulturel forståelse af barnet, der skelner mellem barnets ydre og indre krop og opdeler barnets natur i to. Voksnes tilgang til børn følger basalt denne skelnen ved at rette sig mod barnets ydre krop gennem opmærksomhed, renlighed, påklædning og berøring og mod barnets indre ved at tilføre det næring og viden. Barnets ydre repræsenterer en synlig og specifik natur i modsætning til opfattelser af barnets indre natur, der ses som skjult, vild og sårbar. Ifølge

denne opfattelse udgør kroppens indre en formation af viden, følelser, intellekt og kropslige processer. Disse elementer er centrale for barnets udvikling til en kompleks person, der følger sociale og kulturelle normer. Eller sagt på en anden måde, at barnet udvikler sig fra eksistens til social person. At voksnes fokus i denne proces har en tendens til at rette sig mod barnets ydre, skyldes måske, at det repræsenterer voksnes mulighed for at begrebsliggøre barnet, og i deres omgang med barnet er dét objektet for deres kærlighed og omsorg. Der er talrige eksempler på, hvordan voksne hæfter sig ved barnets ydre og udviser et stadigt engagement i at opdage, udvikle og forstå barnet herigennem. For eksempel i opdragelse og tilrettevisninger, der især hæfter sig ved børns optræden, fremførelse og præsentation, og i voksnes fokus på børns udseende, hvor især babyers hud fremhæves for dens blødhed og fine struktur, der beskrives som den „perfekte“ hud, hvorved den også symboliserer oprindelig renhed og uskyld. Gennem barndommen danner voksne et skjold af omfavnelser, ved at dække og beskytte barnets lille krop med deres egen, når barnet bliver udsat for farer eller bliver bange og genert. Gennem opvæksten forventes barnet at udvikle en egen styrke og robusthed for at beskytte sit sårbare indre. En generel indikation for barnets sundhed er således et intakt ydre, skønt børns overfladiske skrammer i visse tilfælde bliver tolket som tegn på barnets styrke og sunde udfoldelse af energi.²

Når et barn falder eller kommer til skade på anden måde, udstiller det sin sårbarhed, hvilket for voksne understreger vigtigheden af, at børn udvikler et robust ydre.³ Voksne observerer dagligt børns blod, gråd og skrigen samt forandringer af hudens farve og temperatur, om et barn er blegt og koldt eller varmt og rødblussende. Kroppens diffuse indre processer bliver så at sige reflekteret og etableret på huden, ved at de i bogstaveligste forstand „lækker“ igennem overfladen. Disse forskellige tegn, der viser sig på kroppens overflade, får især mening fra ideer om barnets indre natur. For eksempel når barnets indre ved at sprede sig til kroppens ydre signalerer alvor og fare, og disse manifestationer i både instrumentel og symbolsk forstand kan „tørres af“. Den voksne vasker blodet af såret og tørrer tårer samtidig med, at de prøver at tyse på barnet: „Så, hold nu op med at lave sådan en farlig ballade. Såh, såh, såh!“ Denne omsorgsfulde proces har til hensigt at afdække alvoren af, hvad der er sket, og ved igen at undersøge den perforerede overflade kan den voksne i flere tilfælde klassificere skrammen som „ubetydelig“ og „uskyldig“. Sådanne hændelsesforløb illustrerer for voksne, at barnets natur er forvirrende og diffus, samtidig med at den indeholder harmløse og åbenbare aspekter.

I hverdagens gentagne episoder kan man opleve voksne, der vasker sår og dækker det med plaster eller forbindinger for at understøtte hudens heling. At plaster ikke nødvendigvis har den betydning for børn, kan ses illustreret i den for voksne velkendte observation, at yngre børn vil insistere på, at plaster placeres, så det er synligt, eventuelt på hud, der er helt uskadt frem for gemt under tøjet.

Begrebsliggørelse af barnets krop under sygdom

Disse eksempler har illustreret, hvordan voksne for at forstå børns selvoplevelser iagttagelse og vurderer ydre fænomener og forandringer ved kroppen. Zeno Vendler har beskrevet, hvordan tolkning af andres subjektive oplevelser nødvendigvis hviler på, at:

Subjektive tilstande, sanseindtryk, fysiske og emotionelle følelser, ikke kan findes, erkendes eller opdages i kroppe, men bliver tilknyttet en krop på basis af specifikke observerbare manifestationer, der garanterer eksistensen af en sådan tilknytning (Vendler 1984: 201).

Denne tilgang indebærer et paradoks. Barnets subjektive erfaring kan ikke reduceres til en observerbar tilstand, men alligevel må andre søge en forståelse af barnets selv- og kropsopfattelse ved at aflæse tegn fra kroppens ydre.

Dette beskrev forældre, lærere og andre professionelle som en dyb usikkerhed, når de skulle tolke børns oplevelser og udtryk. Nogle gange kunne børnenes opførsel være overraskende og uforklarlig, for eksempel ved pludselige bevægelser og skrigen, hvilket illustrerede børns anderledeshed for voksne. Andre gange oplevede de voksne en tæt forbundethed med børnene for eksempel genspejlet i oplevelser af deres egen sårbarhed, når et barn kom til skade. De voksne havde derfor en følelse af en konstant spænding mellem på den ene side at skulle handle ansvarligt, omsorgsfuldt og beskyttende over for et barn og på den anden side, at det kunne være vanskeligt at vurdere alvoren af et barns klager eller tilstand. Et barns gråd eller andre udtryk for smerte kunne således efterlade voksne indkapslet i det uigennemskuelige og gådefulde ved et barns „natur“.

De voksne søgte at finde en genvej i sådanne fortolkningsprocesser ved at etablere en fælles forståelse af kroppen eller et fælles begrebssystem med barnet. Et eksempel på en sådan tilgang var at se barnet som en helhed, men ved at anskue kroppen i separate dele. Dette var illustreret i en leg, der bliver benyttet i daginstitutioner for børn og i sundhedsundervisning af forældre med småbørn. Denne leg havde – ud over et element af underholdning – til formål, som pædagoger forklarede mig, „at børn lærer deres krop at kende“. Legen foregik som en variation over dette tema. Den voksne pegede på forskellige dele af barnets krop og spurgte: „Hvad er det?“ Barnet svarede ved at benævne kropsdelen. Eller den voksne spurgte: „Hvor er dine knæ? Hvor sidder tommeltotten, og hvor er din næse? Og hvor er min?“ Og barnet svarede ved at udpege en bestemt del af sin krop. En underholdende leg, hvor både de rigtige svar og korrigeringen af de forkerte indgik i morskaben for begge parter. Der var også forskellige sanglege over samme tema, hvor dele af kroppen benævnes. Men legen havde fra voksnes synspunkt også et pædagogisk sigte. I sygdomssituationer for eksempel var det en essentiel del af en vellykket kommunikation mellem børn og voksne at kunne udpege de forskellige dele af kroppen. Et barn blev altid specifikt spurgt om at lokalisere, hvor det gjorde ondt ved (helst) at udpege eller benævne et bestemt sted på kroppen. Navngivning af kroppens dele tilhørte således en væsentlig del af børns kulturelle erfaring af kroppen som objekt og i deres erfaringer knyttet til kroppen som angrebet af sygdom (jf. Frankenberg 1990, 1994). Men selv om denne objektivering af kroppen kunne være en vellykket tilnærmelse til at konkretisere og lokalisere børns kropsoplevelser, var det også en metode, der viste sig at være problematisk, når voksne ønskede at begribe børnenes kropsopfattelse, og specielt hvis de ønskede at skabe sig en forståelse af børnenes oplevelse af sårbarhed. Skolelægen fortalte mig humoristisk, hvordan det skabte forvirring, når hun under konsultationen bad en syvårig om at fortælle, hvor det gjorde ondt. En syvårig ville på en sådan opfordring, viste hendes erfaring, automatisk pege på sin mave. Hvis hun derefter bad hende eller ham om at prøve at lokalisere smerten yderligere, pegede barnet uden tøven på sin navle. Dette forløb fandt sted, uanset om lægens efterfølgende undersøgelse lokaliserede smerterne til et problem et helt andet sted på kroppen. I skolen og på fritidshjemmet fulg-

te de sociale interaktioner et lignende typisk mønster. Når et barn var kommet til skade eller følte sig slået, og det (måske) grædende barn blev undersøgt af en voksen, lød det rutinemæssige spørgsmål: „Hvor har du slået dig?“ og de yngste børns ligeså rutinemæssige svar: „på gyngen“, „på sandkassen“ eller „på stolen“. De voksne fandt børnenes svar overraskende og næsten underfundige, for de ønskede at få en guide fra barnet til at kunne lokalisere skaden på kroppen. Børnenes svar refererede til oplevelsen af at slå sig på stolen, falde i sandkassen eller at blive slået af et andet barn.

Barnets oplevelse kan ikke ses som isoleret til dette at slå sit knæ eller sin albue. Dets oplevelse af smerte knytter sig til hændelsen, for eksempel at slå sig på sandkassen. Der er tale om en integreret oplevelse af at ramme sandkassen, herunder dens rolle og konsistens, den uventede ændring af situationen og af kroppen i smerte. Barnet mærker kroppen som en subjektiv oplevelse og erkendelse og antager i denne situation ikke et syn på kroppen som objekt. Hvor voksne engagerer sig i at vurdere omfanget af skaden, dens effekt og herunder, om den ydre manifestation af barnets skrøbelighed er udbredt også til kroppens indre, så indkorporerer børn sygdom og skader som brikker i den sociale helhed af deres liv.

Kroppen set som sammenhæng og proces

Et centralt aspekt af børnenes oplevelser og handlinger var opfattelsen af sygdom som et socialt fænomen. For børnene indgik sygdom i deres sociale relationer og interaktioner og som part af de materielle rammer for deres hverdag. Selvom børn erkendte sygdom som en fysisk og mental begivenhed, fremhævede de i deres beskrivelser begivenhedsforløbet og de oplevelser, der relaterede sig til den videre kontekst. I børns oplevelser af almindelige sygdomsepisoder og mindre uheld var deres opmærksomhed og bekymringer ikke begrænset til perforation af huden, f.eks til såret på benet, oplevelse af smerter eller andre ubehag, de medtog hele sygdomshændelsen og dens sammenhæng med deres verden.

Kasper på 7 år fortalte mig en dag om en ven, der under et besøg havde slået sig på en stol. Han beskrev detaljeret, hvordan benet var smurt ind i blod, og hvordan det på et tidspunkt nærmest løb som en strøm ned ad benet. Jeg spurgte ham til sidst interesseret: „Men, hvorfor bløder det?“ Kasper blev synligt overrasket over mit spørgsmål, men forklarede tålmodigt: „Det er, fordi man falder og slår sig, eller fordi der er nogen, der slår en“. Frem for at forsøge sig med en biologisk forklaring, der med kroppen som udgangspunkt måske havde hæftet sig ved såret på huden, refererede Kasper til den videre sammenhæng, hvor han havde erfaring for, at det blødte.

Et vigtigt element i børns sygdomsbeskrivelser var, at de ærgrede sig over, „at så kan man ikke lege“, og „når man er syg, kan man ikke være udenfor“. Børns udsagn viste i denne sammenhæng, at oplevelsen af sårbarhed var forbundet med afbrydelsen af den almindelige hverdag og at miste sin sociale position blandt kammerater. David, 10 år, var på grund af en knæskade ude af stand til at spille med i „stjerneholdets“ turnering. Selvom læsionen af knæet var alvorlig, begyndte hans tårer først at vælde frem, da han indså, at han ikke kunne deltage i kampen. Han følte, at han svigtede kammeraterne, og var ked af, at han ikke kunne være med til at spille kampen, som han havde glædet sig til. Han var også noget bekymret for, om træneren ville blive sur og måske ville opfatte ham som

svag. Hvor sygdom generelt var vurderet som en uvelkommen afbrydelse af vante aktiviteter og børns kontakt med hinanden, så fremhævede børnene dens fordele i forhold til samværet med deres forældre. De fortalte om at få slik og gaver, når man var syg. Det var også en velkommen lejlighed til at være sammen med forældrene og at lave ting sammen som at spille kort og se fjernsyn. Kun på et enkelt punkt fremhævede børn en sygdomshændelse som en bekymring i forholdet til deres forældre, nemlig at det kunne være et problem i forhold til deres arbejde, når barnet blev sygt og skulle passes.

Børn oplevede kroppen, sociale relationer, hændelser og de dermed forbundne interaktioner, som de var involveret i, som en integreret proces. Børnenes perspektiv kan forstås som en opfattelse af, at de *er* deres verden. Som sådan ser de ikke nødvendigvis sig selv som separat fra den rolle, de har i en begivenhed og deres oplevelse heraf. Børn argumenterede for deres krop i handling og aktivitet og som involveret i såvel de naturlige og materielle omgivelser som i interaktion med andre. Et perspektiv, som med udbytte kan ses baseret i forståelser af den inkarnerede krop. Den personificerede, subjektive og grænseløse krop, som Frankenberg beskriver som en opfattelse, „hvor kroppen ses som en forening af fortid, nutid og fremtid oplevet indefra og udefra samtidig. Dette perspektiv har ikke tidslige eller rumlige grænser og er gennemtrængeligt for verden“ (Frankenberg 1990:358).

I denne artikel har jeg vist, at perspektivskiftet fra barnets krop som objekt til barnets krop som subjektivt levet giver mulighed for en forståelse af kroppen som uafgrænset: kroppen som proces og oplevelse af kroppen som konstitueret i fortsat aktivitet og handling. I løbet af feltarbejdet erfarede jeg, at børn, især de større børn (10-11-årige), var specielt optaget af på forskellig måde at skabe forbindelser mellem og forene „den inkarnerede krop“ med „den somatiske krop“. Lad mig illustrere dette med et uddrag af en samtale, jeg havde med Thomas 11 år, Benjamin 11 år og Dan 10 år gammel.

Thomas: Jeg kender én, der hedder Mikael fra 7. klasse. Han har sådan en mærkelig sygdom med leveren. Hvis han kommer til at drikke en øl, så mister han et halvt år af sit liv.

Pia: Hvordan mener du mister et halvt år af sit liv?

Thomas: Han kommer ikke til at leve så længe, hvis han drikker øl. Han drikker heller ikke øl eller noget.

Benjamin: Årh ja! Hvis han drikker hundrede øl, så mister han lige 50 år! (latter).

Thomas: Det er også leveren, der samler alt det der alkohols-noget. Leveren, den renser jo blodet, og alkohol i blodet, det kommer først ind i leveren, og så kommer det op i nyrerne.

Benjamin (peger på højre side af sin mave og spørger): Leveren, er det ikke den dér?

Thomas: Jo, den ligner en pølse, den sidder lige her (han peger på et punkt på sin egen mave i højre side under brystkassen). Det er den, man også får sidestik af.

Pia: Hvor sidder den? Ovre i den der side? (Jeg udpeger stedet, som Thomas lige har markeret).

Thomas: Jeg er ikke helt sikker...

Benjamin: Den sidder lige her i midten!

Dan: Nej den sidder i siden, hér!! (Han peger på et eksakt punkt i højre side).

Thomas: Leveren sidder her ovre!

Dan: Ja, leveren sidder i siden, og så er der sådan en lille grøn én, der sidder på den, og hvis man løber for meget, og den lille grønne begynder at ryste, så får man sidestik.

Pia: Den lille grønne – ved du, hvad den hedder?

Benjamin: Hvordan gør man, så den ikke ryster?

Pia: Det er galdeblæren.

Dan: Neej, galdeblæren, det er den, når man tisser med.

Pia: Galdeblæren, det er den lille grønne.

Benjamin: Hvordan gør man, så den ikke ryster? Hvad med dem, der løber marathon?

Dan: De er nok vant til at løbe.

Benjamin: Ja, men der er også noget med, at man skal indånde på en bestemt måde. Man skal trække vejret ind af næsen og så puste ud af munden, tror jeg nok (Benjamin begynder at trække vejret ifølge sine egne instruktioner. Dan slutter sig til ham, og de praktiserer for en tid i takt).

Med dette sidste eksempel vil jeg opsummere nogle af mine vigtigste argumenter. De tre drenge er engageret i en *kollektiv bricolage* af deres oplevelser, informationer og biologiske viden, som de i samtalen diskuterede og søgte at skabe en fælles mening om. De søgte især at skabe en forståelse af deres oplevelse af, at „når man løber for meget, får man si-destik“ (den inkarnerede krop) ved at forbinde denne erfaring med deres viden om kroppens enkelte dele og specielt funktionen af organer som „leveren“ og „galdeblæren“ (den somatiske krop). I deres samtale er kroppen central, dels ved at de inddrager den for at lokalisere, aftegne og forene deres forskellige forståelser, dels i deres endelige praktiske afprøvning af, om en bestemt vejtrækning kan tænkes at virke. Dermed bliver kroppen i sig selv et projekt til udforskning og et medium til erkendelse.

Konklusion

Når jeg her har valgt at skelne mellem børns og voksnes kropsperspektiver, betyder det ikke, at der eksisterer en sådan definitiv skelnen. Vi kan ikke tale om perspektiver, der eksklusivt tilhører barnet henholdsvis den voksne. Tværtimod besidder mennesker flere forskellige opfattelser af deres egen og andres krop.⁴ Det har været væsentligt for min argumentation at vise, hvorledes disse perspektiver relaterer sig til barnet og til kroppen fra forskellige positioner. For eksempel det perspektiv, hvor barnet som subjekt er den, der oplever og fortolker, over for det perspektiv, hvor barnet er objekt, og hvor oplevelsen bliver fortolket af andre. Et andet kernepunkt er, at betydningen af disse syn relaterer sig til bestemte tidspunkter i vort livsforløb. Børnenes syn på kroppen som værende verden eller ideen om, at kroppen indgår i skiftende forbindelser med verden, er således ikke en oplevelse, der kun hører barndommen til. Men det er måske en kropsoplevelse, der i løbet af barnets opvækst og i voksenalderen bliver tilsidesat eller domineret af de tilgange til kroppen, der søger at separere, klassificere og kategorisere den, og tilgodeser, at vor subjektive krop kan behandles og ses som et objekt.

I min gennemgang beskrev jeg kommunikationskløfter mellem børn og voksne som et markant element i nogle typiske hverdagssituationer. Jeg beskrev også, hvordan en løsning på problemet mellem en persons subjektive tilstand og kroppens ydre manifestationer er at finde i fortolkerens egne erfaringer (Vendler 1984:201). Antropologen Kirsten Hastrup har udbygget denne indsigt. Hun skriver: „Samhørighed bliver ikke opnået gennem at spørge sig for, men ved fantasi – evnen til at forestille sig fremmede mennesker som lidelsesfæller“ (Hastrup 1993:738).

At børns oplevelser blev forsøgt forstået gennem voksnes oplevelser og erfaringer skabte et problem i fortolkningen af deres sårbarhed. Jeg mener dog ikke, at dette problem opstår, for at bruge Hastrups terminologi, på grund af voksnes „manglende forestil-

lingsevner". En sådan udlægning ville både være forenklet og problematisk. Den logiske konklusion er snarere at erstatte en voksen forestillings- og begrebsramme med en kontekstualisering af børns oplevelser i deres egne forståelser af den sociale verden.

Mit antropologiske studie af børn og sundhed fik mig til at se nærmere på, hvordan børns liv er domineret af forestillinger om, at de er særligt sårbare skabninger. Børns ret til at deltage i samfundslivet bliver proklameret, og på samme tid fremhæves deres sårbarhed, hvilket af voksne ofte bliver anvendt som en ureflekteret grund til at beskytte, vejlede og begrænse børns aktiviteter. Det er nødvendigt, at forskning om børn rejser spørgsmålet om, hvorvidt denne praksis begrundes i børns egne oplevelser af deres sårbarhed og deres evne til at klare forskellige problemer i dagligdagen, eller hvorvidt den begrundes i en ideologi om moderne barndom, som konstruerer og retfærdiggør, at de ekskluderes fra at deltage aktivt i det sociale liv? En sådan undersøgelse vil bidrage til en bedre forståelse af vigtige aspekter af børns plads i samfundet og til en nærmere forståelse af de kulturelle processer, der skaber sociale modsætninger – modsætninger, eksempelvis *indre/ydre* og *barn/voksen*, der klassificerer og organiserer daglige oplevelser, hændelser og relationer og tillige former vores tænkning.

Noter

Mange tak til Sygekassernes Helsefond og Humanistisk Forskningsråd, der har finansieret forskningsprojektet, som denne artikel bygger på. Artiklen er baseret på papers tidligere præsenteret ved seminarer og konferencer i England og Danmark.

1. Alle engelske citater er oversat af forfatteren til denne artikel.
2. Dette syn på børn blev for nylig benyttet i en kampagne for Hansaplast. Deres reklame viste billedet af en frisk, stærk og glad *dreng* i t-shirt og overalls. Hans ansigt og arme var dekoreret med plastre i forskellige størrelser og med forskellige motiver. Teksten på plakaten lød: „I sommer bliver det lidt sjovere at slå sig“.
3. En parallel til det her beskrevne perspektiv er at finde i et studie af yngre engelske skolebørn (Prout 1988). Studiet viste, at mødre var i et konstant dilemma mellem på den ene side hensynet til og ængstelse for deres børns sårbarhed og på den anden side ønsket om at udvikle og styrke børns robusthed over for sygdom og småskader. Det betød, at mødre i spørgsmål om sygdom og sundhed altid tog udgangspunkt i, at en skade måtte betragtes som alvorlig, indtil en nærmere undersøgelse havde afkræftet dette. Denne tilgang er selvfølgelig videre forbundet med at være en „god“ forældre eller professionel, der ikke forsømmer sit ansvar og forpligtelse til at beskytte et barn.
4. Et nyere antropologisk studie udført i det nordlige England omhandler den magtfulde rolle, som forestillinger om den ydre krop har for børn (James 1993). Studiet viser, hvordan yngre skolebørn etablerer forståelser af social identitet ved at inddrage en persons udseende, kropsbygning, højde og opførsel.

Litteratur

- Anthony, E. J. et al. (red.)
1978   The Child in His Family: Vulnerable Children. New York: John Wiley & Sons.
- Archard, R.
1993   Children: Rights and Childhood. London: Routledge.
- Boyden, J.
1990   Childhood and the Policy Makers: A Comparative Perspective on the Globalization of Childhood. I: A. James & A. Prout (red.): Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: Falmer Press.

- Briggs, J. L.
1971 Never in Anger. Portrait of an Eskimo Family. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- 1982 Living Dangerously: The Contradictory Foundations of Value in Canadian Inuit Society. I: E. Leacock & R. Lee (red.): Politics and History in Band Societies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bühler-Niederberger, D. og B. Hungerland
1997 The Social Value of Children – and the Sociology of the Assessment Process. Paper præsenteret på den internationale konference „Childhood and Children’s Culture“, Esbjerg, Danmark.
- Christensen, P.
1994 The Child as the Cultural Other. KEA: Zeitschrift für Kulturwissenschaften. Tema: Kinderwelten. Germany
- 1997 Difference and Similarity: How Children’s Competence is Constituted in Illness and its Treatment. I: I. Hutchby & J. M. Ellis (red.): Children and Social Competence. London: Falmer Press.
- Crawford, R.
1994 The Boundaries of the Self and the Unhealthy Other: Reflections on Health, Culture and AIDS. Social Science and Medicine 38(10):1347-65.
- Ennew, J.
1986 The Sexual Exploitation of Children. Cambridge: Polity Press.
- 1994 The Environmental Health of Working Children. Upubliceret paper.
- Frankenberg, R.
1990 Disease, Literature and the Body in the Era of AIDS. A Preliminary Exploration. Sociology of Health and Illness 12(3).
- 1994 What is Power? How is Decision? The Heart has its Reasons. I: I. Robinson (red.): Life and Death under High Technology Medicine. Manchester: Manchester University Press.
- Geertz, C.
1983 Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology. New York: Basic Books.
- Giddens, A.
1991 Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Oxford: Polity Press.
- Hastrup, K.
1993 Hunger and the Hardness of Facts. Man. The Journal of the Royal Anthropological Institute 8(4):727-39.
- Hockey, J. & A. James
1993 Growing up and Growing Old. Ageing and Dependency in the Life Course. London: Sage Publications.
- Holland, P.
1992 What is a Child? Popular Images of Childhood. London: Virago Press.
- Isern, P.
1993 Levis og det autentiske. Jagten på en moderne erfaring. Samtiden 5:45-53.
- James, A.
1993 Childhood Identities: Self and Social Relationships in the Experience of the Child. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jenks, C.
1982 The Sociology of Childhood. Essential Reading. London: Batsford.
- 1996 Childhood. London: Routledge
- Kakar, S.
1982 Shamans, Mystics and Doctors. A Psychological Inquiry into India and its Healing Traditions. London: Mandala Books.

- Kløvedal, T.
1994 Den tynde hud. Erindringer om en barndom og opvækst. København: Gyldendal.
- Lessing, D.
1994 Under My Skin. My Autobiography, Vol. 1. London: Harper Collins.
- Mead, M.
1955 Theoretical Setting. I: M. Mead & M. Wolfstein (red.): *Childhood in Contemporary Culture*. USA: University of Chicago Press.
1962 Male and Female. London: Pelican.
- Palmer, J., T. Smeeding & B. Boyle Torrey (red.)
1988 The Vulnerable. Washington: The Urban Institute Press.
- Prout, A.
1988 Off School Sick. Mothers Accounts of School Sickness. *Sociological Review* 36(4):765-89.
- Scheper-Hughes, N.
1989 Child Survival: Anthropological Perspectives on the Treatment and Maltreatment of Children. Dordrecht: Reidel.
- Scheper-Hughes, N. & M. Lock
1987 The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology. *Medical Anthropology Quarterly* 1(1):16-41.
- Shilling, C.
1993 The Body and Social Theory. London: Sage.
- Stafford, C.
1995 Learning and the Process of Childhood in China. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, B.
1984 The Body and Society: Explorations in Social Theory. Oxford: Blackwell.
1992 Regulating Bodies. London: Routledge.
- Turner, T. S.
1980 The Social Skin. I: J. Chertas & R. Lewin (red.): *Not Work Alone. A Cross-Cultural View of Activities Superfluous to Survival*. London: Temple Smith.
- Vendler, Z.
1984 Understanding People. I: R. A. Sweder & R. A. Levin (red.): *Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilkinson, S. R.
1988 The Child's World of Illness. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whyte, S.
1986 Dialog og diagnose. Sandsigelse om sygdom i Østafrika. I: P. Elsass & K. Hastrup (red.): *Sygdomsbilleder*. København: Gyldendal.

HELLE SAMUELSEN

ÅNDEBØRN

I mange hushold i landsbyen Kéru¹ i det sydøstlige Burkina Faso ligger små gummipumper henkastet på jorden eller på de lave lermure. Pumperne ligner til forveksling de pumper der i Danmark benyttes til øreskylning. På min forespørgsel fik jeg oplyst, at de bruges til at give små børn lavementer med. Det at småbørn ofte gives lavementer var ikke nyt for mig. Jeg havde gennem nogen tid gennemført en række interviews med kvinder i landsbyen hvor jeg dels havde spurgt til konkrete sygdomsepisoder, og dels til generel praksis omkring sygdom og behandling, hvor brug af lavement ofte var blevet beskrevet som behandlingsteknik.² Det viste sig, da jeg spurgte mere konkret til pumperne, at lavementer ikke blot bruges i forbindelse med behandling, men i høj grad også som forebyggelse af sygdom. Småbørn op til to-treårs alderen får faktisk lavement dagligt og nyfødte flere gange om dagen. Lavementerne består enten af almindeligt kogt, afkølet vand eller forskellige typer urteafkog. Begrundelserne for at give børn lavement så ofte er at det forebygger sygdomme og styrker barnets appetit. Afføringen kontrolleres på denne måde og dele af kroppens indre renses.

Jeg vil i denne artikel beskrive hvordan små børn op til tre-fireårs alderen ifølge den lokale kosmologi befinder sig i en liminal fase, hvor de gennemlever en transition fra ånderverdenen til menneskenes verden. Jeg argumenterer for at et studie af denne liminalitet kan give indsigt i, hvordan den lokale kosmologi udfoldes i daglig praksis. Ved at koncentrere blikket om børn i en specifik liminal fase, formidles en indsigt i andre og mere generelle aspekter af den lokale kultur.

Spædbørn og småbørn op til tre-fireårs alderen vakler mellem to verdener; skal de blive i de levendes verden, eller skal de vende tilbage til åndernes verden? Denne liminale position indebærer at små børn på samme tid opfattes som sårbare og kraftfulde. Sårbarheden kræver at forældrene yder ekstra omsorg og beskyttelse. Netop fordi børnene i denne periode repræsenterer åndernes verden anses de også for at være kraftfulde, hvilket afkræver en form for respekt fra omgivelserne. Kosmologien indskrives i de små børns kroppe i denne transitive periode af deres liv via daglig praksis omkring forebyggelse, sygdom og behandling. Barnekroppen medierer mellem de levendes verden og ånderverdenen, hvor kropsåbningerne fungerer som tærskler mellem rum, nemlig kroppens indre rum og de ydre omgivelser. Ligeledes er tærsklen mellem det domestiske rum og det vilde rum, hvor ånderne hører hjemme, betydningsfuld i forhold til sygdomsforkla-

ring og behandling. Kroppen er en del af landskabet, hvor tærsklerne mellem kroppens indre og ydre og tærsklen mellem det nære og fjerne rum i landskabet er vigtige at kontrollere for at skabe den nødvendige balance i forholdet mellem de levendes verden og ånde verden. De forskellige typer daglig praksis omkring småbørnenes sundhed og velvære medvirker til at indskrive habitus i kroppene, ikke som mekaniske handlinger i sig selv og ikke som rationelle handlinger med et bestemt mål for øje, men som en del af en individuel og kollektiv historisk erfaring (Bourdieu 1997b:165-6). I dette tilfælde er det forældrene, eller rettere mødrene, der som sociale aktører med deres dispositioner foretager den praktiske videns handling. Kroppen bliver, som Bourdieu udtrykker det, „a living memory pad“ (Bourdieu 1997a [1992]:68) – en levende huskeseddel for forholdet mellem mennesker og ånder.

Hverdagsliv

I sin beskrivelse af socialisering og opdragelse hos *mossierne*,³ skelner Badini mellem forskellige faser i barndommen som også afspejles i de voksnes praksis i forhold til børnene (Badini 1994). Første fase starter allerede ved undfangelsen og slutter ved fødslen. Allerede under kvindens graviditet er der i Kéru, som i mange andre samfund, en vis opmærksomhed på hvad der er godt og skidt for det endnu ufødte barn. Med andre ord, der er forskellige regler eller anbefalinger for hvordan den gravides adfærd bør være. En stor del af disse anbefalinger handler om hvad den gravide bør spise, og måske i endnu højere grad hvad hun bør undgå at spise. Således skulle syrnede mælk ikke være godt, det siges at gøre moderkagen stor, men barnet lille.

Anden fase af barnets liv er perioden fra nul til tre år som er den periode jeg vil koncentrere mig om i denne artikel. Efter fødslen skal moderen blive inde i hytten med den nyfødte de første syv dage, hvorefter barnet kan tages med hvorhen det skal være. I de første leveår er barnet tæt knyttet til moderen; den lille bæres på ryggen når kvinden er i marken, på markedet, laver mad derhjemme etc., og de små børn sover i moderens hytte de første mange leveår.

Efter de tre år hvor også amningen er stoppet, befinder børnene sig i en ny fase der strækker sig indtil puberteten. I denne fase opfattes børnene som ubekymrede og til en vis grad uansvarlige; men det er samtidig i denne periode selve opdragelsen påbegyndes. Pigerne begynder i en alder af fem til seks år at hjælpe til i huset med at hente vand, løbe småærinder, passe mindre søskende m.m. De små drenge leger og bevæger sig frit rundt i landsbyen. Puberteten og ungdommen er perioden hvor seksualiteten udvikles, og hvor børnene gøres gradvist mere ansvarlige. De store piger har en lang arbejdsdag: de henter vand, brænde, laver mad, passer mindre søskende, fejer, vasker tøj m.m. De store drenge kan være med til at hente brænde, arbejde i marken, passe dyr etc.

De godt 100 af Kérus børn der går i landsbyens skole, fordeles på to klasser. Selvom det er gratis at gå i skole skal forældrene selv betale hæfter og kuglepenn og samtidig undvære en til tider vigtig arbejdskraft, så majoriteten af landsbyens børn kommer aldrig i skole.⁴ Skal et barn fortsætte i skole efter landsbyskolen må han eller hun til Tenkodogo, den nærmeste større by ca. 25 km fra Kéru. Vedkommende må da bo hos slægtninge eller gå på kostskole hvilket de færreste familier har råd til. En del af de store drenge bliver subsistenslandbrugere og overtager faderens marker, andre rejser til Ghana eller Elfen-

benskysten som migrantarbejdere. Klimaet i Burkina Faso er hårdt med kun én regntid om året som godt nok strækker sig over månederne juni til oktober, men som er temmelig uberegnelig, og høsten slår alt for ofte fejl. På de internationale statistikker ligger Burkina Faso da også langt nede hvad velstand og sundhed angår, således er børnedødeligheden for børn mellem nul og fem år beregnet til 185 pr. 1000 levendefødte i 1991 for hele Burkina Faso. Opdeles dette på henholdsvis by og land viser det sig at børnedødeligheden i byerne er på omkring 162 pr. 1000, mens den på landet er helt oppe på ca. 207 pr. 1000. Med andre ord dør hvert femte barn inden sin femårs fødselsdag (UNICEF 1994:51).

Hverdagslivet er i høj grad præget af mange sygdomsepisoder hos børn fra de almindelige tilfælde af diarré og hoste til alvorlige tilfælde af feber og forskellige epidemier. Ud over en nærliggende sundhedsklinik, en pensioneret mandlig sygeplejerske med egen klinik, findes der en lang række herbalister i landsbyen der hver især er specialister på forskellige typer symptomer, og som flittigt konsulteres af landsbyens beboere.

Det er et patrilineært og virilokalt samfund hvor det er de ældre mænd fra de dominerende klaner der udgør den traditionelle landsbyledelse. Hverdagslivet er på mange måder præget af religiøsitet. Majoriteten i landsbyen bekender sig til islam, men der er også en stor gruppe katolikker. I øvrigt lever de to religiøse grupper i fred og fordragelighed med hinanden; i de fleste familier er der således både kristne og muslimer. Parallelt med den forholdsvis stærke religiøsitet har megen lokal praksis omkring sundhed og sygdom rod i lokale kosmologiske opfattelser hvilket jeg skal uddybe nedenfor.

Kinkirsi – tvillingeånder

Ifølge den lokale kosmologi tilhører de små børn stadig åndeverdenen og er i konstant risiko for at vende tilbage til denne verden via døden. *Saana* er en betegnelse der bruges på mooré om børn fra fødslen til cirka tre års alderen, omtrent den alder hvor amningen ophører. *Saana* betyder „den fremmede“ og udtrykker ambivalensen og den dobbelte betydning den nyfødte har. Betegnelsen den ukendte eller den fremmede refererer til ideen om at den der kommer til de levendes verden hverken er kendt eller a priori genkendt. Alle nyfødte er som „le surgeon ontologique“ (en ontologisk stikling) af en afdød forfader som under dække af en *kinkirga* (kinkirsi i flertal), tvillingeånd, er vendt tilbage (Badini 1994:47). Men man ved ikke på forhånd om vedkommende er kommet for at blive. Man tænker i stedet på den nyfødte som en inkarneret *kinkirga* hvis fordringer til tilværelsen blandt de levende, og forskellige lunefuldheder kan være så omfattende at man aldrig kan være sikker på at de kan tilfredsstilles. Traditionelt har man opfattet undfangelsen som åndernes værk når en *kinkirga* trænger ind i kvindens underliv under et samleje.

Disse ånder, der altid opfattes som tvillinger, er væsener der bebor de levendes verden. De er usynlige for almindelige mennesker, men sandsigeren har en speciel kontakt med disse ånder. Således fortæller sandsigeren i Kéru at han kommunikerer med ånderne i sine drømme. Når han vågner ved han hvad de har sagt, og hvad der kommer til at ske. Under en konsultation hos sandsigeren kommunikerer han ligeledes med ånderne idet han først påkalder sig deres opmærksomhed ved rytmisk at ryste sin *calebas*. Selve sandsigelsen kan foregå ved at han holder fat om en lille kæp sammen med den der konsulterer ham. Alt efter hvad svaret er på de spørgsmål der stilles sandsigeren, vil kæppen ramme én af to flade sten, som er henholdsvis et ja eller nej. Det er da i princippet ånderne der

dirigerer kæppen gennem sandsigeren. En anden metode består i at han kaster en håndfuld kauriskaller (som regel syv stykker) ned på jorden, og alt efter hvordan ånderne vender skallerne tolkes svaret på spørgsmålet (se også Fainzang 1986). Tvillingeånderne har også en form for fysisk eksistens. Kinkirsi beskrives som små dværgagtige væsener med store hoveder og viltret, undertiden rødt hår. De færdes på steder hvor mennesker også færdes, som fx markedspladser, men de hører i højere grad hjemme på åbne steder i naturen såsom bakketoppe, klipper, sumpede områder eller i klippehuler og vandhuller (se også Faure 1996). Ofte undergår de en metamorfose og optræder som bestemte dyr hvilket jeg skal komme tilbage til nedenfor. Disse ånder er hverken entydigt gode eller onde. At medvirke til befrugtningen af en kvinde er positivt, men de kan også være utilregnelige og fx påføre sygdomme eller skabe en falsk graviditet ved igen at forlade kvindens underliv og dermed stoppe graviditeten. Disse ånder besidder altså en kraft som må respekteres af de levende. Rigtige mennesketvillinger har da også en helt speciel status i kulturen idet de gennem hele livet menes at have en speciel tilknytning til ånderne. Hvert år gennemfører forældre til tvillinger derfor en ofring for tvillingerne som en slags respekt for deres særlige kraft.

Det helt lille barn betegnes også *pôdre* hvilket betyder kartet uld og hentyder til den bløde krop der endnu er „uden knogler“. Tænderne er de første hårde elementer der kommer, og ifølge Badini er det først på dette tidspunkt at tilknytningen til ånderne formindskes. Parallelt med tændernes fremvækst nedtrappes amningen hvilket er endnu et tegn på at barnet overgår til at være et selvstændigt væsen (Badini 1994:51). Et særligt vigtigt tegn på at det lille barn er ved at frigøre sig fra åndeverdenen er når sproget begynder at udvikles (Bonnet 1988:71) hvilket jeg bemærkede hos en familie i Kéru jeg besøgte næsten dagligt. Deres på det tidspunkt mindste barn var en lille aktiv dreng på godt to år. Faderen var bekymret for drengens svage sproglige udvikling og nævnte det flere gange under vores mange uformelle samtaler. Drengen kommunikerede dog fint med lyde og enstavelsesord, og der var for mig at se ingen tvivl om at han var en kvik og helt normal lille fyr. Faderen fortalte mig med lettelse i stemmen da jeg kom tilbage til landsbyen på et opfølgende feltarbejde at nu gik det fint med drengens sprog. Katherine Dettwyler beskriver tilsvarende fra sit feltarbejde i Mali at små børn der ikke vokser, eller som ophører med at vokse, opfattes som onde ånder. Hvis et lille barn ikke griber ud efter ting som det normalt burde, hvis det ikke kan sidde, ikke begynder at tale og gå, så ved man at barnet ikke er et rigtig barn, men en ånd. Hvis barnet lægges ud i bushen vil det forvandle sig til en slange og forsvinde (Dettwyler 1994:85-6).

Småbørnene er altså på grund af denne liminalitet særlig sårbare og må beskyttes ekstra i deres allerførste leveår. De balancerer konstant mellem åndeverdenen og de levendes verden. Et lille barn lades sjældent alene sovende i hytten selvom moderen måtte have mange huslige gøremål, og et grædende barn tages straks op. Frygten for at barnet skal vende tilbage til ånderne er stor og derfor må barnet så vidt muligt befinde sig i det sociale rum og dets behov tilgodeses. Det siges også hvis en kvinde gentagne gange føder børn der dør inden treårs alderen, at det er det samme barn der går igen. Barnet fødes, vender tilbage til åndeverdenen og fødes påny. Undertiden bindes en snor om et lille barns fod eller barnet får en ørenring i forsøget på at holde på barnet i de levendes verden.

Åndeverdenen er samtidig forfædrenes verden, og som nævnt repræsenterer den lille en afdød slægtning hvilket er en af grundene til at barnet må respekteres. Badini beskriver at man blandt mossierne i Yatengaprovinsen traditionelt har et ritual, hvor barnet ved tre-

års alderen bringes hen til sandsigeren af nogle ældre slægtninge for at få identificeret mere præcist hvilken afdød slægtning barnet repræsenterer. Ritualer består i at blodet fra en høne ofres til jorden og forfædre hvorefter sandsigeren nævner navne på forfædre til det lille barn. Barnets reaktioner observeres, og hvis barnet ophører med gråd ved et bestemt navn tolkes det som tegn på at den rette forfader er identificeret, og barnet vil da ikke længere blive betegnet som den fremmede, saana (Badini 1994:48).

Kroppens metonymi

På et analytisk plan kan kroppen ses som en del af landskabets topologi hvor kropsåbningerne markerer tærskler mellem kroppens indre og det omgivende miljø. John og Jean Comaroff har beskrevet betydningen af kropsåbninger, ikke blot som universelle markører af tærsklen mellem indre og ydre, selvet og den „anden“, men også som metonym for kontrollerede sociale processer (Comaroff 1992:73). Kontrollen med kropsåbningerne er også i Kéru ladet med betydning. De hyppige lavementer på småbørnene er et eksempel på hvordan de små børns afføring kontrolleres for at forebygge maveproblemer og give børnene en god appetit. Lavementer benyttes ligeledes ofte i behandlingen af mange forskellige sygdomme hos især børn hvor afkog af forskellige urter og plantedele anvendes.

Andre af barnets kropsåbninger eller semiåbninger er også vigtige at kontrollere og beskytte. Således opfattes de små børns fontanelle, det vil sige det bløde punkt på hovedet, som en kropsåbning. Doris Bonnet og Michel Cartry beskriver fra henholdsvis mosierne og gourmantché⁵ at den nyfødte er et vandets væsen idet fosteret forbindes med en fisk, en malle. Homologien til fisken skyldes at malle lever i oversvømmede enge, og fosteret udvikles i fostervandet. Fosteret siges at ånde via sin fontanelle i fostervandet på samme måde som fisken ånder med sine gæller i vandet (Bonnet 1988:34; Cartry 1979:270). Kulde og vind kan trænge ind i barnet via fontanelen, og åbningen eller semiåbningen må derfor kontrolleres, beskyttes og tildækkes. Stort set alle børn gives da også hue eller kyse på når de tages med udenfor.

Navlen kan også ses som en kropsåbning. Hvis navlesnoren ikke er ordentligt klippet over, kan der opstå sygdomme omkring navlen. Men også på et senere tidspunkt kan navlen være en åbning i forhold til sygdom og behandling. En lille dreng på cirka 3 år havde igennem flere måneder haft diarré, feber og opkastninger. Efter lang tid og et antal forskellige behandlingsforsøg begyndte området omkring navlen at hæve og blive varmt. Moderen besøgte en lokal specialist som var ekspert i at behandle netop denne type symptomer. Først blev drengen lagt hen over moderens skød med maven nedad, og en lille beholder indeholdende et sort pulver opløst i varmt vand blev holdt mod barnets navle i omkring ti minutter. Herefter kunne specialisten trække en sort gummiagtig klump op af beholderen hvilket efter sigende var selve sygdommen. Denne behandling blev gentaget i alt tre gange over tre dage, og sidste gang var gummiklumpen mindre end de første gange hvilket skulle være tegn på at sygdommen var ved at forsvinde. Ifølge specialisten kan sygdommen aldrig vende tilbage til denne dreng, men skulle han mod forventning blive syg igen med de samme symptomer, vil det være tegn på at han faktisk ikke har haft den sygdom hun har behandlet ham for.

Kontrol med kropsåbningerne viser sig generelt at spille en vigtig rolle i såvel forebyggelse som behandling i anstrengelserne for at opnå et godt helbred. Lavementerne,

behandlingen af navlen og tildækningen af fontanelen er eksempler på hvordan kontrol med især de små børns kropsåbninger kontrolleres. Derudover praktiseres forskellige typer af afvaskninger af hele eller dele af kroppen hvor kroppens overflade kan ses som grænsefladen mellem kroppens indre og det ydre.

I sin analyse af overgangsritualer beskriver van Gennep det der på dansk kunne kaldes *territoriale overgange*, det vil sige de fysiske/materielle overgange mellem forskellige zoner. Disse overgange kan almindeligvis være ørkener, marsk- og sumpområder eller skove hvor alle har fuld ret til at færdes. Områderne på hver side af overgangen er hellige i forhold til den der befinder sig i dette neutrale område. Den der passerer fra den ene til den anden zone befinder sig fysisk og magisk-religiøst i en speciel situation i et bestemt tidsrum – han eller hun vakler mellem to verdener. Dette gælder ifølge van Gennep ikke kun i forhold til lande og territorier, men også i forhold til en by, en landsby, et tempel eller et hus. Den neutrale zone bliver gradvist mindre indtil den kun eksisterer som en enkel sten, en bjælke eller en dørtærskel.

Analytisk kan kroppens overflade og kropsåbningerne betragtes som fysiske tærskler i van Genneps forstand, tærskler mellem kroppens indre rum og det ydre, omgivende rum. At bevare kontrollen eller genoprette en kontrol med disse tærskler er vigtige for at kunne skabe den nødvendige balance i den konstante udveksling mellem kroppen og dens omgivelser.

Kropsåbningerne fungerer som tærskler mellem kroppens indre og ydre og medierer i fysisk forstand mellem den enkelte krop og omgivelserne, men kropsåbningerne tillægges også ofte social og symbolsk betydning. Ifølge Mary Douglas symboliserer åbningerne kroppens sårbarhed, de er kroppens margin, og som marginer generelt repræsenterer de potentielle farer (Douglas 1995 [1966]:121). Comaroff beskriver hvordan den regulerede, men irreversible strøm af substanser via kroppens åbninger gennem indtagelse af føde, defækation og seksuel ejakulation bidrager til at etablere og markere social status. Barndommens og alderdommens ukontrollerede kropsåbninger og kvindens menstruationsblod markerer ofte en inferior social status og en alt andet end optimal afgrænsning af personen inden for kroppens grænser. Derimod signalerer kroppens aflukning den fulde kontrol med åbningerne en selvstændig integritet samt en evne til at indgå i stabile udvekslingsrelationer med andre levende væsener og substanser i verden. Mangel på kontrol associeres mange steder med den kvindelige krop; kvinder ses i mange samfund som „naturligt“ åbne specielt i forbindelse med fødsler og menstruation (Comaroff 1992:74). Comaroff påpeger imidlertid også at denne svaghed samtidig er en styrke. En krop der er ustabil og gennemtrængelig er også modtagelig over for kraftfulde transformationer og overmenneskelige kræfter. Det er præcis dette aspekt der er interessant i forhold til diskussionen af de mindre børn, for i forhold til dem er behovet for kontrol med kropsåbningerne ikke i så høj grad affødt af deres eventuelle besmittende tilstand som det er for kvinderne, men snarere det at de netop er gennemtrængelige og stadig under indflydelse af ånderne og forfædrene. Derfor er lavementerne og den i øvrigt store opmærksomhed på børnenes udvikling nok udtryk for en opfattelse af at børnene er sårbare og kræver ekstra beskyttelse, men også udtryk for at de små repræsenterer vigtige kræfter, som må respekteres.

Siiga er betegnelsen for den vitale kraft der findes i alt liv, mennesker såvel som dyr og planter. Denne vitale kraft hos det lille barn der stadig befinder sig i en liminal fase anses for mere sårbar og udsat for fx hekseri end siigaen hos større børn og voksne. Den vi-

tale kraft styrkes med alderen og er en del af socialiseringsprocessen; jo mere siiga barnet får, jo mindre bliver tilknytningen til ånderne. At efterkomme barnets forskellige krav, at styrke barnets vitale kraft og lyst til at leve er derfor af overordentlig stor betydning. En del af de forebyggelsesstrategier forældrene anvender skal netop ses i lyset heraf.

Kroppens indre renses

Jeg har hidtil fokuseret på kontrollen med kropsåbninger som signifikant for udvekslingen mellem kroppens indre og den ydre verden, men som det også er antydnet ovenfor, så består udøvelsen af denne kontrol ofte i at rense kroppens indre via kropsåbningerne eller ved at vaske kroppens overflade. Kontrollen med kropsåbningerne bliver ekstra vigtig i forbindelse med sygdom hvor balancen mellem kroppens indre og den ydre verden er forstyrret. Sygdom rummer i princippet altid en fare for noget fatalt, specielt i samfund med erfaring for en meget høj dødelighed. Sygdom kan derfor betegnes som en transition i van Genneps forstand hvor den syge fysisk og magisk-religiøst befinder sig i en speciel situation, i et bestemt tidsrum. Han eller hun vakler mellem to verdener (van Gennep 1960:17-8). Faren ligger præcis i overgangen fordi transitionen er hverken-eller. Sygdom repræsenterer med Mary Douglas' ord uorden og kaos, og en given behandling søger at genoprette en orden (Douglas 1985 [1966]). Faren kontrolleres netop via ritualer og, i tilfælde af sygdom, behandlingsritualer der formidler overgangen fra syg til rask. Størstedelen af de lokale behandlingstiltag er således en eller anden form for renselse af kroppens overflade eller dele af kroppens indre.

Hovedparten af herbalisterne i landsbyen er specialister i forhold til ganske bestemte typer af symptomer; én er fx specialist i at behandle forskellige former for febersygdomme, en anden er specialist i maveproblemer, en tredje i gulsot, og nogle af dem tager sig kun af at behandle små børn. Disse specialister har dels den rent tekniske viden om hvilke planter der bør anvendes til behandling af de konkrete symptomer, men de besidder også evnen til at behandle, en evne som ikke alle mennesker har.⁶

En ældre kvindelig herbalist fortæller at hun primært behandler små børn for *puga* (maveproblemer), *zugu* (hovedpine) og *sobgo* (en type malaria). Til behandling af maveproblemer i form af diarré benytter hun rødder fra fem forskellige planter som hun finder i bushen.⁷ Hun fjerner barken fra rødderne og lader dem tørre i solen. Når de er godt tørre, stødes de til pulver som bruges til at give det syge barn lavement med dagligt indtil symptomerne er væk. *Puga* optræder ifølge herbalisten oftest lige før eller lige efter månens fremkomst og kan skyldes at moderen har spist frisk kød eller jordnødder⁸ hvilket ikke er godt for modermælken. Når det lille barn derefter ammes vil det pådrage sig den pågældende sygdom. *Sobgo*, som denne herbalist også behandler, oversættes også lokalt til „palu“ på fransk (forkortelse af paludisme = malaria). Behandlingen består her i at blade fra fire forskellige træer blandes med rødderne fra et femte træ. Det hele koges, og dette urteafkog bruges da til at give barnet lavement. Desuden bør barnet drikke af dette urteafkog, og moderen bør vaske barnets mund og hals grundigt med væsken. Lavementet gives kun én gang, men mund og hals vaskes ofte. Denne type malaria overføres ifølge herbalisten af vinden, og derfor er *sobgo* mest almindelig i tørtiden hvor vindene kan være kraftige, men man kan dog pådrage sig denne sygdom hele året. Som ovenstående eksempler viser, består meget behandling i at rense kroppens indre i forsøget på at fjerne

symptomerne, føre den syge gennem en transition til en ny tilstand som rask og dermed genoprette en orden.

Kosmologien i landskabet

I lokal forebyggende praksis samt praksis omkring sygdom og behandling i Kéru viser det sig også at tærskelen mellem det nære og det fjerne, mellem landsbyen og bushen eller mellem det man kunne kalde det domestiske rum og det vilde rum, spiller en vigtig rolle. En hel del sygdomme menes at opstå i kontakten med naturen. Der er mange eksempler på at mødet med dyr i det vilde rum er potentielt farligt (Fainzang 1984). Hvis en gravid kvinde krydser en pytonslanges spor, vil hendes barn sandsynligvis blive alvorligt sygt. Hvis en kvinde tager sin nyfødte for tidligt ud i bushen og de møder en hare, vil barnet ligeledes blive alvorligt sygt. En traditionel jordemoder der også behandler visse sygdomme hos børn beskriver dette tabu som at man ikke må fornærme det lille barn ved at møde en hare – hverken barnet selv eller moderen må se en hare på vejen. Ved at bruge udtrykket fornærme antydes at barnet skal respekteres, og at det repræsenterer noget betydningfuldt.

Som nævnt holder kinkirsi, tvillingeånderne, til i det vilde rum specielt på åbne pladser og bakketoppe, men der er også andre ånder i naturen, blandt andre *zin* eller *djinn*. Der refereres til disse ånder i Koranen, men i Kéru og andre dele af Vestafrika er troen på dem ikke kun begrænset til muslimer. Zin er som kinkirsi hverken entydigt gode eller onde, de spiller en helt anden rolle end kinkirsi, men kan også forårsage sygdomme. Disse ånder er normalt også usynlige for almindelige mennesker, men beskrives ikke desto mindre som høje, meget høje, og hvide i tøj. Hvis en person, fx på et åbent stykke land, på en bakke eller lignende, kommer til at støde ind i en af disse ånder, som jo ikke umiddelbart kan ses, kan de påføre vedkommende en sygdom. Desuden menes de fleste psykiske sygdomme at være forårsaget af ånder, kinkirsi eller zin, eller af hekseri (se også Bonnet 1988-89).

Endelig findes der en helt anden type ånder der hører til i visse træer og buske. Disse ånder er ikke så konkret manifesteret som de andre ånder, og må snarere opfattes som en kraft der bebor træerne. En kraft, der bør respekteres, og som ligeledes kan påføre både børn og voksne sygdomme. Overskridelsen af tærsklen mellem landsbyen og bushen er altså potentielt farlig, og specielt menes små børn at være udsatte. Mødet med ånderne kan være farligt, og mødet med en hare eller krydsningen af et slangespor hænger formentlig sammen med at kinkirsi kan undergå en metamorfose og forvandle sig til dyr. De små børn der selv er tæt knyttet til åndeverdenen qua deres liminalitet må så vidt muligt holdes fast i de levendes verden og få styrket deres tilknytning til det domestiske rum. Bushen er åndernes rum.

Ånderne der leger med de yngste

En hyppigt beskrevet sygdom i dette område er en sygdom der hedder *koom* på mooré og *hihel* på bissa hvilket oversat direkte fra begge sprog betyder vand. Lokalt beskrives det også undertiden som en form for malaria. Symptomerne er primært feber, men arme, ben

og ende kan godt være kolde. Det særlige ved denne sygdom er at den efter sigende kun rammer den yngste i en børneflokk. Det betyder at lige præcis denne sygdom ikke kun rammer de helt små børn, men faktisk også kan ramme en voksen person så længe vedkommende ikke har mindre søskende. Det er således en sygdom der ikke er relateret til en bestemt aldersgruppe, men til slægtsskabsposition. I praksis har jeg dog mest hørt om små børn med denne sygdom. Sygdommen optræder i regntiden hvor de små ofte leger i vandhuller og småfloder. Denne forklaring var helt entydig hos alle de mennesker der nævnte sygdommen for mig. Men hvorfor den kun rammer de yngste, var der ingen der umiddelbart kunne forklare mig før jeg en dag talte med en ældre kvindelig behandler. Hun kunne fortælle at det er afdøde børns ånder der vender tilbage for at lege i vandet under regntiden. Det er disse ånder som forsøger at dukke de levende børn ned under vandet og holder dem i benene, og det der morer ånderne allermest er hvis børnene har langt hår, så håret drypper i lang tid. Ånderne siger at så er deres skåle fyldt godt op og tørrer ikke ud igen foreløbig.

Denne forklaring er interessant dels fordi kosmologien udfoldes så tydeligt, men også fordi den i modsætning til mine andre eksempler ikke omhandler børn i en bestemt aldersgruppe, men børn som en slægtskabskategori. Børn er et vidt begreb; undertiden refereres der til en bestemt aldersgruppe, og undertiden gælder det en social eller kulturel kategori. Fælles for børnene i Kéru, hvadenten vi taler om småbørnene, saana, der hører til en aldersgruppe, eller det er børn som de yngste blandt søskende, er at de har en særlig relation til visse typer af ånder, at de balancerer tættere på grænsen mellem de levendes verden og åndeverdenen.

Konklusion

Små børn op til tre-fireårs alderen befinder sig i en liminal fase hvor de dels skal frigøres fra det meget tætte bånd til moderen, og dels skal frigøres fra det tætte bånd til ånderne og forfædrene der præger deres første leveår. Jeg har i denne artikel fokuseret på hvordan daglig praksis omkring forebyggelse og sygdomsbehandling afspejler forældrenes bestræbelser på at holde på børnene i de levendes verden. Det er af stor betydning at børnene udvikler sig rigtigt og derfor vigtigt at efterkomme deres forskellige krav og at styrke deres vitale kraft. De hyppige lavementer er en del af den praktiske logik hvor den lokale kosmologi så at sige kropsliggøres i børnene. Analytisk har jeg fundet det relevant at se på den daglige praksis omkring børnenes helbred i et topologisk perspektiv hvor den lokale kosmologi udfoldes. Børnenes kroppe bliver så at sige en del af landskabet, og tærsklerne mellem kroppens indre og ydre og mellem landsbyen og bushen er vigtige at kontrollere for at opretholde balancen mellem åndeverdenen og de levendes verden. Det er småbørnenes særlige liminale position der i disse sammenhænge gør det ekstra givtigt at studere børn. Selvom mit studie ikke fra starten var koncentreret omkring børn, viser det sig at en fokusering på børn er særdeles interessant fordi en nærmere analyse af hverdagslivets praksis i forhold til børns opvækst og sundhed formidler en indsigt i den lokale kosmologi samt hvordan denne kosmologi udfoldes i samspelet mellem det sociale og det fysiske rum.

Noter

1. Kéru er et pseudonym for en landsby der ligger i Boulgouprovinsen i det sydøstlige Burkina Faso.
2. Artiklen bygger på feltarbejde udført i 1996-97 i forbindelse med mit ph.d.-projekt med følgende arbejdstitel: „A Study of Local Perceptions of Illness Transmission among Bissa in Burkina Faso“.
3. Mossi er den største etniske gruppe i Burkina Faso og udgør ca. 50% af den samlede befolkning. Historisk har mossierne med sine kongedømmer domineret store dele af landet, og området omkring landsbyen Kéru er stærkt påvirket både sprogligt og kulturelt af mossierne selvom Kéru betegnes som en bissalandsby.
4. På landsplan går kun godt 30% af børn i skolealderen i skole (UNICEF 1994:68).
5. Gourmantché er en etnisk gruppe der lever øst for bissaerne og mossierne i Burkina Faso.
6. Behandlingssystemet i dette område er komplekst. Ud over de mange herbalister findes der en sandsiger, et par „bonesetters“, religiøse specialister (marabouer), og i nabolandsbyen er der en lille offentlig sundhedsklinik bemandet med en sygeplejerske og en fødselshjælper, og der er et tilhørende medicindepot hvor patienterne skal købe deres medicin.
7. Bushen anvendes her som en betegnelse for ubeboede og udyrkede områder; dette område er i geografiske termer karakteriseret som træsavanne.
8. Jordnødder er en vigtig *cash crop* i dette område, men bruges også i stor udstrækning som snack og i lokal madlavning.

Litteratur

- Badini, Amadé
1994 Naître et grandir chez les Moosé traditionnels. Découvertes du Burkina. Paris & Ouagadougou: SÉPIA -A.D.D.B.
- Bonnet, Doris
1988 Corps biologique. Corps social. Procréation et maladies de l'enfant en pays mossi, Burkina Faso. Collection Mémoires No. 110. Paris: Éditions de l'ORSTOM.
1988-89 Desordres psychiques, etiologies moose et changement social. Psychopathologie Africaine 22(3):1-25.
- Bourdieu, Pierre
1997a [1992] The Logic of Practice. Cambridge: Polity Press.
1997b Méditations pascaliennes. Paris: Seuil.
- Cartry, Michel
1979 Du village à la brousse ou le retour de la question. I: M. Izard & P. Smith (red.): La fonction symbolique. Paris: Éditions Gallimard.
- Comaroff, John & Jean
1992 Ethnography and the Historical Imagination. Boulder: Westview Press.
- Dettwyler, Katherine A.
1994 Dancing Skeletons. Life and Death in West Africa. Illinois: Waveland Press.
- Douglas, Mary
1985 [1966] Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo. London: ARK Paperbacks.

- Fainzang, Sylvie
1984 Le regard du serpent. Réflexions sur la théorie de la contamination chez les Bisa de Haute Volta. *L'Homme* 24(3-4):83-9.
- 1986 „L'Intérieur des Choses“. Maladie, divination et reproduction sociale chez les Bisa du Burkina. Paris: L'Harmattan.
- Faure, Armelle
1996 Le pays bissa avant le barrage de Bagré. Découvertes du Burkina. Paris & Ouagadougou: SÉPIA – A.D.D.B.
- van Gennep, Arnold
1960 The Rites of Passage. Chicago: University of Chicago Press.
- UNICEF
1994 Analyse de la situation des femmes et des enfants au Burkina Faso. Ouagadougou: UNICEF.

MICHAEL ANDERSON

TRANSNATIONALE BARNDOMME

Refleksioner over børnemigranter og identitet

En nyere strømning inden for antropologien ser det lokale og det globale som organiserende poler for social viden. Mellem disse poler kan man sige, at tingenes orden, mennesker, steder og processer bevæger sig frem og tilbage i dynamiske konstruktioner af kultur, kontekst og identitet (se Fardon 1995; Moore 1996). Væsentlige dele af denne dynamik er de globale markeders bevægelser og den flydende strøm af penge, ideer, tøj- og spisevaner osv. – for slet ikke at nævne diaspora, menneskevandringer, flygtninge og ekspatrioter, der har blandet og sammensat den postmoderne verdens kulturelle farveskala. Den tværfaglige interesse i menneskevandringer og migrationer har næret, og ladet sig nære af, lokal-globale perspektiver, og den har bibragt en stadigt voksende fornemmelse af, at den sociale og kulturelle bevægelighed tager til i styrke (jf. Hannerz 1996).

Børn og barndom har imidlertid været bemærkelsesværdigt fraværende i denne diskussion. Man kan hævde, at børn (i det mindste implicit) er en væsentlig del af diskussionen. Men i et fag, der har gjort det til sin opgave at drage kulturelle antagelser frem i lyset og fremvise netop det implicite, er man ikke nået langt, hvad angår børn. Børnenes fravær eller nærmere deres usynlighed i diskussionen er ironisk, når man tænker på deres politiske „nærvær“ og opmærksomheden over for børn på et globalt niveau. Der findes organisationer som Unicef og „Børn i Nød“, som har gjort meget for at gøre opmærksom på børn som en overset social kategori såvel generelt som i specifikke geografiske områder (Ennew 1986; Boyden 1990). „Barnet“ som universelt billede er et magtfuldt, symbolsk fokus for medierne og den moralske opmærksomhed.

Først nu er forskelle på barndomme i forskellige kulturer blevet taget til efterretning og sat op imod globale processers homogeniserende tendenser inden for international ret og politik. Men disse forskelle fikseres i forhold til bestemte geografiske steder. Enten abstraheres børn ind i en global homogenitet, som i FN-dokumentet „The State of the World's Children“ 1987, hvor en ritualiseret opremsning af implicite „behov“ danner en universel social natur. Eller også fører kritik af en sådan homogenisering til det uundgåelige tilbagefald, at børn specificeres i forhold til kultur eller nation. Dertil kommer, at barndomme ikke blot anskues som statiske og polariserede; børn synes også frataget enhver form for evne til selv at konstruere perspektiver på lokale og globale „positioner“.

På ét niveau er dette forståeligt. På et andet forekommer det nødvendigt særligt at fremhæve det globalt bevægelige, transnationale barn ikke blot som en kendsgerning i

det lokale og globale liv, men også som en aktør i de sociale processer. Dette barn er et refleksivt væsen, der formår at gøre sig tanker om og udforme fortællinger om sine egne erfaringer med forandringer. Denne artikel beskæftiger sig med nogle irakiske migrantbørn og forsøger at vise, hvorledes de faktisk har perspektiver på sig selv som transnationale, og hvordan de kæmper for at udtrykke disse.

Felt og metode

Undersøgelsen baserer sig på et feltarbejde, der blev udført i et flygtningecenter i Athen. Det drives af det internationale religiøse selskab, Barmhjertighedens Missionærer, der er grundlagt af den nyligt afdøde Moder Theresa i Calcutta. Mit arbejde her bestod hovedsagelig i frivillig undervisning og opsyn med børnene. Centeret husede omkring 15 familier og forsøgte ydermere at tilgodese behovene hos mange flere i det omkringliggende område. Flygtningefamilier fra Irak udgjorde flertallet af brugerne suppleret med enkeltpersoner fra Albanien, det tidligere Jugoslavien og Polen.

Den stadige strøm af familier, som flygter fra Iraks ubarmhjertige diktatur og dårlige økonomiske situation, er fortsat siden tiden før Golfkrigen i 1991. Som Vestens bagdør repræsenterer Grækenland frihed og håb for mange migrantfamilier. De fleste bliver der ikke, men forsøger at komme videre til andre lande såsom Australien, Canada og USA eller til landene i Nordeuropa. Det lykkes til sidst for en del familier, selvom mange har måtte vente temmelig længe på deres endelige „godkendelse“.

Bortset fra hvad familierne har været i stand til at tage med sig på flugten fra Irak, er de afhængige af centeret med hensyn til mad, husly, støtte og rådgivning. Både individuelt og i fællesskab klynger de sig til forventninger om større uafhængighed og frihed i en anden del af verden, der ses som det paradisiske „endemål“ for *fortidens* mareridt og *nutidens* midlertidige ophold. Det er under disse omstændigheder, at de børn, som jeg her vil beskæftige mig med, forsøger at få mening i deres tilværelse.

Børnene er mellem 11 og 14 år gamle. Korte, spontane interview supplerede en traditionel etnografisk og iagttagelsesbaseret metode. Artiklen belyser multikulturelle børneidentiteter og barnet, ikke som en passiv modtager af kulturelle mønstre, men som en refleksiv aktør og formidler af flydende, transkulturelle, transnationale og translinguale processer.

Bevægelse, identitet og „væren-i-mellem“

Iain Chambers har argumenteret for, at alle identiteter dannes „i bevægelse“. Identitet, hævder han, er en „migrants historie“ om „stammende overgange“ (Chambers 1994:24). John Berger konkluderer, at man ikke er hjemme i en ting eller på et sted, men „i et liv, der leves i bevægelse“ (Berger 1984:64). Disse forfattere trækker på det filosofiske begreb om flux og fluiditet for at belyse det erfarende selv. Sagen kan næppe illustreres bedre end med tilværelser, der er „i bevægelse“ transnationalt.

Den danske antropolog Ann-Belinda Steen Preis (1997) har gjort sig overvejelser over migrantens identitets- og selverfaringer og hævder, at det fysiske og forestillingsmæssige rum migranten bevæger sig inden for, ikke så meget danner et rum for en bevæ-

gelse hen over et punkt eller over en linie mellem to steder, men derimod danner, hvad hun kalder, et mellem-rum. Hun foreslår, at forskellen mellem et sted eller én kultur og en anden

ikke [er] som en mur, men som et vidtstrakt område af væren-imellem... selve de menneskelige erindrings rumskabelse; en passage gennem erindringens og oprindelsens 'steder', hvorfra der hentes ukendte energier af opfindsomhed og fortætning (Sibony 1991: 11). Denne væren-i-mellem er en proces, en dynamik, et medium mellem en selv og ens oprindelse, et spil snarere end et slutprodukt (Preis 1997:97).

Det er i forhold til sådant et rum af „væren-i-mellem“, at jeg ønsker at beskrive migrantbørns gøremål, „stemmer“, lege osv., altså netop deres „opfindsomhedsenergi“. Ud fra deres egne fortællinger ønsker jeg at redegøre for, hvad der kan beskrives som transnationale „mellem-rums“ legemliggjorte identiteter.

Jeg håber derved at kunne udbygge forestillingen om migrantbarnet. Et sådant barn er ikke blot et udeltagende, magtesløst subjekt, formet af mangeartede kulturers og sprogs skiftende vinde og strømme, og heller ikke en beholder, der betår af fysiske, sociale og følelsesmæssige behov, som må varetages af andre (voksne). I stedet er migrantbarnet et selvstændigt, kreativt, reflekterende individ, der står centralt i dannelsen af sin egen identitet; en stærk aktør i det, man abstrakt og berøvet enhver menneskelig subjektstatus kalder „transnationale processer“.

Fire vignetter

Begrebet vignet betegner en kort, ufuldstændig historie, der i et glimt af en større helhed alligevel får udtrykt den centrale pointe. Det er en miniaturefortælling, der kondenserer en række (om end langt fra alle) biografiske temaer om de folk, den beskriver. Jeg fokuserer på fire forskellige børn. Ved at præsentere en vignet fra hver af deres liv håber jeg at kunne opbygge et større hele. Ikke som et puslespil, hvor hvert tema eller individ udgør en del, der tilsammen fuldender billedet, men som en slags samling af individualiteter, hvis offentlige handlinger og blotæggelser danner enestående og dog sammenlignelige dele i de transnationale bevægelser og disses lokale og globale bestanddele set fra barnets perspektiv. Ud fra dette udvalg af korte vignetter ønsker jeg at illustrere fortid, nutid og fremtid, som de udspiller sig, legemliggøres og leges ud i børnenes liv.

Vignet 1: Mellem voksne verdener

Under feltarbejdet beskrev jeg i mine noter de tanker, der blev kaldt frem af et fotografi af Moreen, en 12-årig pige, hvis korte liv var begyndt i Irak, mens hun nu var i færd med at skabe sig venner i Grækenland. I 1989 var Moreens familie flygtet fra det politiske regimes hårdhændethed, som var en stadig kilde til nyheder og forargelse i Vesten i de tidlige 1990'ere. Efter en rejse på adskillige dage over land og hav ankom hendes familie (mor, far og to ældre brødre) til Grækenland. De agtede at fortsætte rejsen til Amerika, Canada eller Australien i håb om, at et af disse landes ambassader ville blive bevæget af deres „historie“ og tildele dem asyl.

I 1995 var de stadig i Grækenland, da det ikke var lykkedes dem at bevæge nogle af disse diplomater til at fatte sympati. Moreen var da tolv og talte flydende græsk. Hun havde et lille netværk af indfødte græske venner på sin egen alder, men nød ikke som sine græske jævnaldrende statsborgerskabets privilegier (for eksempel skolegang). I stedet deltog Moreen i græsk- og engelskundervisning, som flygtningecentret stillede til rådighed med ukvalificeret frivillig arbejdskraft. Overvejelser om at lade sig registrere hos de lokale myndigheder nærrede forældrenes frygt for i bedste fald at ødelægge chancerne for at komme til et andet land, i værste fald at blive deporteret. Mange familier er ude af stand til at forbedre deres situation på grund af dette dilemma.

Det tankevækkende billede viser Moreen iført en t-shirt påtrykt ordene „Mixx Kids on the Move“. En overraskende velanbragt beskrivelse af et liv „i mellem“ og i overgang. Hun tilhører ikke, i lovens forstand, den nation, hun har levet i nogen tid, og alligevel taler hun sproget flydende og deltager med kompetence i netværk med sine jævnaldrende. Hun kan ikke gå i skole der, men må deltage i en engelskundervisning, der menes at kunne forberede hende til en fremtid, som hendes forældre forestiller sig, hun vil få et andet sted.

Ikke overraskende er Moreens modersmål, arabisk og kaldæisk, blevet ringere, og hun er i fare for, som forældrene udtrykker det, „at miste sit sprog og sine skikke“. Det vil sige ikke længere at have direkte forbindelse med sin families kulturelle oprindelse. Det har dog også sine fordele for forældrene, som er rede til at udnytte hendes position som en entusiastisk og kompetent mellemmand; en sproglig og kulturel „formidler“ mellem de „græske“ og „irakiske“ voksenverdener hun kun i ringe grad anerkendes formelt i, og „i-mellem“ hvilke hun alligevel er i stand til at akkumulere betragtelig social kapital.

Når hun af og til nægter at oversætte visse ord og vendinger, bevidst misforstår eller stædigt tilbageholder vigtig information (f.eks. de priser, vægt og mål, som markedssælgere og forretningsekspedienter fremsiger), bidrager det alt sammen til hendes egne personlige forhandlingsmuligheder, der ved enkle byttehandler skaffer hende små begunstigelser såsom slik og tjenester fra sin mor. At hun i denne meget bogstavelige forstand befinder sig i „mellem-rummet“, er ikke en konsekvens af at være lukket ude af både græske og irakiske voksenområder, men udgør snarere disse områders gensidige, praktiske afhængighed af hendes evne til at forbinde dem.

Moreen er tydeligvis underkastet visse sociale betingelser, som følger af de beslutninger, hendes forældre har truffet, for eksempel deres beslutning om at forlade Irak og, om så kun midlertidigt, slå sig ned i Grækenland; deres påbud om, at hun skal følge undervisning i det indfødte sprog (græsk) og engelsk, som de ser som „forberedelse“ til

hendes „fremtid“. Deres opfattelse af en nuværende tomhed, som skyldes fraværet af en lovformelig status og visse privilegier, primært skolegang, udfyldes af „forberedelsen“ til en tid og et sted, der forhåbentlig vil føre status og privilegier med sig. Alligevel kan Moreen finde et geografisk, kulturelt og sprogligt „liminalt rum“, hvorfra hun kan manipulere og udnytte det af forældrene opfattede tomrum.

Vignet 2: Mellem fortider og fremtider

Steven var 14 og fortalte af og til historier om det land, hans familie forlod tre år forinden; om bedstemoderen, om slægtninge og om landets præsident „Saddam“. Historierne om fortiden var tydeligt forældrenes erindringer, som var blevet gentaget for ham, så han, ifølge moderen, havde „viden om sin familie og sit land“.

Til trods for mine meget ligefremme forsøg på at fremkalde noget mere fra Steven om hans tidligere liv og forhold, gjorde han mig utålmodigt og på engelsk opmærksom på: „Det ved jeg ikke, jeg er græker nu“. Denne enkle, men faste afvisning var en udfordring af min egen og forældrenes fortælling om, „hvem“ Steven var i fortiden, og hans egen idé om, hvem han var i nutiden.

Et andet talende fotografi afbilder Steven med armen om halsen på sin græske „kæreste“, men de to er adskilt af den lokale skoles gitterværk. Hans arm gennem gitteret billedliggør, at han ikke blot har hånden, men hele armen inde i en kultur. Det er en væsentlig del af ham selv, men han er stadig langt fra at være lukket helt ind. Selvom han er udelukket fra den skole, kæresten går i, er der tilstrækkelig social, kulturel og sproglig gennemslagskraft til, at en sådan forhindring ikke udgør et for stort problem for romantik og venskab. Kulturelle grænser viser sig ofte i mindre grad at være stenmure end gitterhegn med store huller!

Som det er velkendt fra etniske minoritetssamfund mange steder i verden, er det andengenerationsmigranterne, der mest effektivt gennembruder de sociale grænser, som almindeligvis holder førstegenerationsmigranterne indelukket i ghettoer. Ikke overraskende har de irakiske migrantbørn da også udviklet og vedligeholdt forbindelser med de lokale. Dette til trods for de forventninger, de nærer til de lande, hvor de siden skal rejse hen. Steven er begejstret over udsigten til et liv hinsides sin nuværende situation og bekymringer. Skønt historier om soldater, våben og „Saddam“ genkaldes fra moren og fra det land, han tidligere levede i, har de måttet vige for den amerikanske basketballhelt

„Magic“ Johnsons dygtighed, „et stort hus“, „stor bil“ og „dejlige ting“, der var blandt alt det, han ville få, når han kom derhen.

Dette fjerne håb og denne fantasi er blevet til virkelighed: Steven tog sammen med sin familie til Chicago en uge før, jeg færdiggjorde mit feltarbejde.

Vignet 3: Mellem virkelige og imaginære steder

Moreen og Steven er ikke alene i dette „mellem-rum“. Her finder vi også Arshak på 12. Fantasiknive, som hans små tætte knyttnæver holder fast om, legemliggør fortid og minder, så de bliver fysisk tilstedeværende. „Dig slår jeg ihjel nu, bagefter slår vi de andre ihjel“, kan han i leg hviske til mig. Han besidder imaginære „geværer“ og ethvert tænkeligt torturretskab. Han ligger på lur efter mig, sniger sig ind på mig og skærer halsen over på mig på samme måde, som han „vil slå Saddam ihjel på“, som han siger det. „Tha kopso stoma, tha kopso stoma“, plejer han at gentage på græsk („Jeg vil skære halsen over på ham, jeg vil skære halsen over på ham“).

„Det her er min bil“, griner han en dag. „Jeg tage Canada, nu“. Den udtjente traktor – et farligt, rustent vrak af ubevægeligt jern i vejsiden nær flygtningelejren – er Arshaks „hemmelighed“, betror han mig en dag. „Her sidder jeg, brmm, tage du også Canada? Jeg er i Canada nu, haha, dejligt“. Sætninger afbrudt af latterkramper over det komiske ved at nå det liv, hans moder konstant har lovet, i sådan en tingest.

Arshak tilbragte mange lykkelige timer med at knuge om rattet og lege med gearstangen, et befordringsmiddel for fantasi og flugt, ikke mindst fra hans højtråbende jævnaldrende. „Han tage Canada“, lo de spottende, når jeg spurgte, hvor han var. Det betød, at han sad på sin traktor.

Måske udtrykker traktoren en falsk forhåbning. Men hvis den udtrykker håb, gør den det ironisk. Et immobil køretøj rettet mod imaginære andre steder indeholder sin egen selvmodsigelse og latterlighed. For Arshak var traktoren i bogstavelig forstand et grinagtigt vrak, der fysisk ikke kunne komme nogen steder. Men i fantasien: Canada.

Vignet 4: Mellem familie og offentlighedspersoner

Rimon er en 14-årig dreng, hvis barndom er et tydeligt eksempel på „væren-i-mellem“. Ikke så meget mellem tider og steder, men mellem hans families situation som fordrevet og hans fremstilling af deres fordrivelse. Rimon har af ambassaden fået til opgave at beskrive sin families situation og erfaringer – et af standardkravene til en asylansøgning. Rimons engelsk er bedre end forældrenes, hvorfor han også er blevet bedt om at oversætte deres ord. Han fortæller således om opgaven:

Jeg skrev om vort liv i Irak... om Saddam. Han er meget ond... politiet, de tog min onkel til jeg ved ikke hvor. Saddam er et svin... Jeg skrev det [på ansøgningen]. Så vi forlod Irak. Jeg vil aldrig tilbage dertil. Vi vil til Australien. Men her på ambassaden vil de ikke tro på os... hvorfor tror de ikke på os? (trækker på skulderen). Nu skriver vi for [sic til] FN [...] Nu vil jeg ikke rejse... Jeg kan li' Grækenland. Jeg har venner... men går ikke i skole... Jeg ved ikke hvad der kommer til at ske (ler).

Rimons indirekte involvering med ambassadefunktionærerne giver ham på en paradoksal måde en stor handleevne i forhold til at kunne skaffe sig en mulig overgang til et andet liv og et andet sted. Familiens kollektive „vi“ ønsker at forlade Grækenland, men Rimon gør det ikke selv. I kraft af forældrenes insisteren fremstiller beskrivelsen ham som en migrant og flygtning, en status, han er usikker på ud fra sin egen „plads“ i verden. Han vil blive i Grækenland, og dog peger det, at han „ikke ved, hvad der kommer til at ske“, på den magtesløshed, han oplever ved at være underlagt forældrenes og ambassadefunktionærernes beslutninger. Den tankegang, som indfanges af hans mundtlige „snapshot“, får én til at tænke på en palet, hvorpå hans tilværelses forskellige sociale og politiske farvetoner blandes i tider og steder mellem de hjemlige relationers mindste detaljer og den internationale politik scene. Det er en blanding og kompleksitet, der måske bedre kommer frem i tvetydigheden i hans afsluttende kommentar og latter.

Andre mere overordnede iagttagelser af denne gruppe som helhed illustrerer de pragmatiske tilpasninger som særlige kontekster kræver. For eksempel ændres deres navne, når de er sammen med lokale græske venner, fra Rimon, Arshak og Moreen til „Marcos“, „Vassilios“ og „Maria“, typiske græske navne. Fra det ene øjeblik til det andet finder der sprogskift sted, frem og tilbage mellem kaldæisk, arabisk, græsk og engelsk.

At gen-kende og inkorporere „mellem-rum“

Som denne vignetmontage antyder, stimulerer børnenes brug af situationer, tanker, følelser og fantasi deres selvopfattelse i forhold til steder og tider. Steder og tider er markante begreber og nyttige redskaber for børn i deres forsøg på at placere og identificere sig selv. Personlige anstrengelser for at placere sig i en verden i bevægelse stimulerer den kreative evne til for disse børn bogstaveligt at kortlægge sig selv i en global sammenhæng. De forandrer tings og situationers betydninger for at gøre andre ting, andre steder, andre situationer, andre identiteter mulige. Det er, hvad udtrykket „opfindsomhedsenergi“ kan strækkes til at omfatte (jf. Preis 1997). Erfaring og fortælling er således kropsliggjort, og de identiteter, de udtrykker, er lige så meget i den kropslige praksis som i den kognitive

tænkning. Hvert af børnene inkorporerer minder og forventninger, som giver fortid og fremtid, nostalgi og håb til nutidens sociale og kulturelle konturer.

Kulturer og sprog løber sammen og glider fra hinanden, mødes og skilles i de daglige interaktioner mellem familie, venner og andre. Det påvirker de hjemlige spændinger for børn, hvis forhold til familie og venner ikke blot kræver et forskelligt sæt af adfærdsmåder, men forskelligt sprog og måde at være til på. Truslen om modersmålstab til fordel for græsk og engelsk beklages af forældrene, men erhvervelsen af et andet sprog og dets praktiske betydning menes at være et nødvendigt, om end smerteligt, bytte under de nuværende omstændigheder.

Børn og barndomme bliver normalt anskuet i faste lokaliseringer, og børnenes sociale og kulturelle identiteter navngives og teoretiseres i overensstemmelse hermed: børn i nord, børn i syd, britiske børn, danske børn, japanske børn, amerikanske børn osv. (jf. Whiting & Edwards 1988). Det er måske forståeligt og velbegrunder i visse henseender, men man kan ikke tage udgangspunkt i, at alle barndomme er kulturelt „fastspændte“. Kulturer er ikke længere som mosaikker, men som strømme (Hannerz 1993:68), og derfor kan man sige det samme om disse „kulturers“ børn.

De transnationale bevægelser af mennesker, ting og ideer sammenfatter dynamikken i disse processer, samtidig med at de påvirker og påvirkes af menneskelige interaktioner over hele verden. Børns og barndommes placering i disse processer må imidlertid udforskes og begrebsliggøres på en mere subtil måde, end de velmenende internationale organisationer har gjort det med deres implicite konstruktion af det „globale barn“. Omvendt er heller ikke kritikken af denne konstruktion med dens henvisninger til kulturelt specifikke barndomme tilstrækkelig. Migrantbørn eller barndomme, der „bevæger sig“ kulturelt, udfordrer begge disse betragtningsmåder. Sådanne børn er hverken på en afgørende måde *fra* særegne kulturer i den traditionelle forstand, ej heller kan de reduceres til en globaliseret homogenitet. Dertil kommer, at de ikke blot befinder sig „i-mellem“ kulturer, de befinder sig også „i-mellem“ lokale og globale barndomsopfattelser.

Fra et rum „i-mellem“ fremkommer børneidentiteter ved at forme sig efter og udfordre andres „tekster“ om fordrivelse og de kollektive krav til, hvad erindringer og fremtider bør være. For eksempel bliver de områder, børnenes forældre frygter som „det andet“, herunder den kulturelle oprindelse, erindrede fortider og en uønsket fremtid, blot kontekstuelle dele af børnenes selv'er i nutiden, selvom de tilsyneladende er modsætningsfulde og uden sammenhæng i forhold til andre kontekster. Efterhånden som de bliver bevidste om sociale, kulturelle og sproglige forhold, konstruerer børnene deres identiteter i forhold til de forskellige (og modsatrettede) dimensioner ved tid og rum, som deres livsvilkår giver dem mulighed for at tænke med.

Afsluttende tanker

Denne artikel har søgt at betragte børn i en kontekst af faktisk og forestillet social, kulturel og sproglig bevægelse. De jonglerer og forliger modsatte og ofte konkurrerende identiteter og forestillinger tillige med sproglige og kulturelle kompetencer. Kort sagt belyser artiklen, hvorledes børn påvirkes af og selv påvirker den samling af indflydelseskilder, som bidrager til at skabe bevidsthed om deres egen kalejdoskopske bevægelse og de følger, denne bevægelse har for identitetsdannelsen. I samfundsvidenskaberne såvel som i

populære forestillinger er børn traditionelt blevet betragtet som „kulturbeholdere“, der bærer kulturelle traditioner videre. På denne komplekse og vanskelige arena for migration, sproglige og kulturelle sammenfald samt opløsning og opsplitning skal barnet teoretisk set gentænkes som en agent i kulturel produktion. Som agenter i deres egen selvproduktion bevæger og blander børn „kulturer“ i det virkelige liv. Ved at studere børns „agency“ i situationer af „væren-i-mellem“ kan vi hæve vores viden om processer af kulturel blanding og bevægelse til et andet analytisk niveau.

„Hybridbarnet“ er ikke nødvendigvis kun et, der bevæger sig hen over verdenen og ind og ud af kulturer, og som fremmaner flydende identiteter, mens det flytter omkring. Kulturelle fortætninger, som indføres i og findes inden for mere tydeligt definerede lokaliteter, tvinger os til at tage hensyn til de forskelligheder, som griber ind i, øver indflydelse på og farver alle børns bevidsthed. Børn såvel som voksne er i en vis forstand „i mellem“ kulturer, tider og steder på forskellige måder; alle bevæger de sig, forestiller sig og fortæller om sig selv, at de befinder sig i „mellem-rum“, og alle undersøger og trækker på deres oplevelser af disse mellemrum for at kunne placere og identificere sig selv. Vi kan ikke gå ud fra, at enten det „globale“ eller det „kulturspecifikke“ barn er brugbare begreber til at forstå, hvorledes børn tænker på sig selv i forhold til identitet, med mindre vores tænkning giver plads til tilstrækkelige (og kontekstualiserede) „strømme“ mellem begge opfattelser med henblik på såvel individuelle liv som generel teoridannelse.

Litteratur

- Berger, J.
1984   And Our Faces, My Heart, Brief as Photos. London: Writers and Readers.
- Boyden, J.
1990   Childhood and the Policy Makers: A Comparative Perspective on the Globalisation of Childhood. I: A. James & A. Prout (red.): Constructing and Reconstructing Childhood. London: Falmer.
- Chambers, I.
1994   Migrancy, Culture and Identity. London: Routledge.
- Ennew, J.
1986   The Sexual Exploitation of Children. Cambridge: Polity Press.
- Fardon, R. (red.)
1995   Introduction. I: R. Fardon: Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge. London: Routledge.
- Hannerz, U.
1993   The Cultural Role of World Cities. I: A. P. Cohen & K. Fukui (red.): Humanizing the City? Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Moore, H.
1996   What is Social Knowledge for? London: Routledge.
- Preis, A. B. Steen
1997   Capsized Identities and Contracted Belonging among Sri Lankan Tamil Refugees. I: K. Fog Olwig & K. Hastrup (red.): Siting Culture: The Shifting Anthropological Object. London: Routledge.

UNICEF
1987

The State of the World's Children. Oxford: Oxford University Press.

Whiting, B. B. & C. P. Edwards

1988

Children of Different Worlds. Cambridge, MA: Harvard University Press.

KAREN FOG OLWIG

BØRN I VESTINDISKE FAMILIENETVÆRK

Fire livshistorier fra Nevis

Befolkningsbevægelser over store afstande betragtes ikke mere som midlertidigt forekommende begivenheder, der skal studeres inden for den mere specialiserede migrationsforskning, men snarere som et grundlæggende livsvilkår i den moderne verden, der bør betragtes som en vigtig del af det generelle antropologiske forskningsfelt.¹ I denne artikel ønsker jeg at sammenkoble dette fokus på bevægelse og integration af lokale liv i større globale sammenhænge med en analyse af børns opvækstvilkår på en ø i Caribien, en del af verden, som længe har været præget af omfattende befolkningsbevægelser. Hensigten er at nå frem til en bedre forståelse af de sociale relationer og kulturelle værdier, der forbindes med gode opvækstvilkår i en etnografisk sammenhæng, hvor fysisk mobilitet og globale familierelationer er et grundvilkår. Analysen bygger på caribiske livshistorier fortalt af unge mennesker, hvis liv fra en tidlig alder har været præget af, at deres forældre har opholdt sig i udlandet. På baggrund af de unges livshistorier konkluderes det, at selv om børn savner deres bortrejste forældre, oplever de ikke deres opvækst som usædvanlig vanskelig eller ustabil, hvis forældrene under deres fysiske fravær formår at opretholde en stærk social og økonomisk tilstedeværelse i de hjem, hvor børnene opholder sig.

Det etnografiske felt

I antropologien er der i de senere år skabt et nyt verdensbillede. Antropologer tager ikke længere udgangspunkt i adskilte, unikke kulturelle helheder lokaliseret i hvert sit velafgrænsede territorium, men beskæftiger sig nu med en verden, der er karakteriseret ved rumlig bevægelighed, kontakt og gensidig påvirkning (Rosaldo 1989; Appadurai 1991; Hannerz 1992). I den nyere litteratur støder man således på begreber som „rejsende kultur“, der betegner, at tilværelsen udformer sig i et konstant samspil mellem dvælen og rejsen (Clifford 1992), „transnationalisme“, der henviser til folks aktive politiske og sociale engagement i flere nationalstatslige enheder (Schiller et al. 1992; Basch et al. 1994), og „globale familienetværker“, som dækker over, at selv nære familierelationer af grundlæggende social og økonomisk betydning nu kan udspille sig over enorme fysiske afstande (Olwig 1993a).

Interessen for befolkningsbevægelser har været meget stor blandt antropologer, der har beskæftiget sig med det caribiske område, fordi dette område længe har været præget af en meget stor fysisk mobilitet. Caribien er i dag ikke alene befolket af efterkommere af mennesker, der mere eller, i de flestes tilfælde, mindre frivilligt er kommet til Caribien i løbet af de sidste 500 år, men inden for de sidste godt 150 år er en meget stor del af den caribiske befolkning flyttet videre til Nord- og Sydamerika eller til Europa. Mange af disse folk har forladt Caribien permanent og har mistet deres tilknytning til området, men en del har bevaret forbindelsen til Caribien gennem sociale, økonomiske og kulturelle bånd til hjemøen, især gennem den nære familie, der stadig bor på den. Caribien kan derfor betragtes som en historisk konstruktion, der er skabt og genskabt af en lang række befolkningsbevægelser af forskellig art (Olwig 1996).

Der har i flere etnografiske studier været lagt vægt på, at forældre-barn-relationen spiller en helt afgørende rolle både i den fysiske mobilitet, som fører folk væk fra Caribien, og i udviklingen af de translokale fællesskaber, som trækker folk tilbage til Caribien. Det er ofte forældre, der opmuntrer deres børn til at udnytte økonomiske og sociale muligheder uden for deres hjemø, og som sponsorerer de unges rejser til større metropoler i den vestlige verden. Men det er også tilstedeværelsen af både forældre i Caribien og egne børn, som de unge har efterladt i Caribien hos deres bedsteforældre, der får de fraværende til at opretholde en nær kontakt til hjemøen. Forældre-barn-relationen udgør således en vigtig krumtap i det globale felt af relationer, der karakteriserer caribisk liv i dag.

Forældre-barn-relationens centrale strukturelle betydning i caribiske sociale netværker har været genstand for en del forskning (Sanford 1975, 1976; Soto 1987; Olwig 1985, 1993; se også Powdermaker 1968 [1939] og Stack 1974). Der har yderligere været foretaget studier i, hvorledes de voksne lever med og i de globale familier, hvor de fraværende voksne børn er økonomisk ansvarlige for den efterladte familie i Caribien, mens de tilstedeværende forældre er forpligtet til at tage sig af de efterladte børnebørn (Philpott 1973; Olwig 1987, 1993b; Sørensen 1995). Men der har været meget lidt fokus på børnene, der vokser op i disse globale familiefællesskaber til trods for, at de på mange punkter udgør et vigtigt kernepunkt i de sociale og økonomiske relationer, der binder de globale familier sammen. I denne artikel vil jeg stille skarpt på børnene med udgangspunkt i studier af globale familienetværker med rod i Nevis, som jeg har foretaget i løbet af de sidste 20 år. En primær kilde til denne analyse vil være livshistorieinterviews, jeg har udført med unge mennesker, som alle har været berørt af, at nære slægtninge har forladt dem, og som også selv i en del tilfælde er rejst til eller fra Nevis i en ung alder.

Livshistorier indeholder ikke blot oplysninger om de forhold, som de unge er vokset op under. De udgør i sig selv sammenhængende fortællinger, skabt af de unge, som udsiger meget om, hvilke sociale sammenhænge de unge indskriver sig i, og hvorledes de herigennem ønsker at fremstille sig selv som personer.² Der kan stilles spørgsmål ved, om livshistorier fortalt af unge mennesker i 20'erne, overhovedet repræsenterer børns synspunkt. Dette spørgsmål tager for givet, at det er muligt at afgrænse og definere en helt bestemt gruppe mennesker, „børn“, som repræsenterer en bestemt synsvinkel og har et vist interessefællesskab. Jeg deler ikke dette synspunkt. Jeg har argumenteret for (Olwig 1998b), at børn ikke nødvendigvis kan antages at udgøre en særlig social kategori, der hører hjemme i „barndommen“, men at det er mere nyttigt at betragte dem som unge mennesker, der gennem forskellige former for inklusiv social praksis er ved at skabe en livsbane for sig selv i den stadigt større verden, som de er en del af. Der findes derfor efter

min mening ikke børnelivshistorier, søm udelukkende præsenterer børns synsvinkel, men en lang række forskellige livshistorier, som afspejler forskellige stadier i børns lange vej fra at være mindreårige, socialt uforpligtede væsener til at være mere og mere selvstændigt handlende og forhandlende mennesker, der selv kan knytte afhængige personer til sig med de rettigheder og pligter, det indebærer. De livshistorier, som jeg repræsenterer her, er fortalt af unge mennesker, som er godt på vej til at skabe et liv for sig selv, og de rummer da også mange refleksioner over, hvordan de unge tilbragte deres første leveår, og hvad det har betydet for deres senere år.³ Kun den første livshistorie kan dog siges at indeholde en egentlig genkonstruktion af en barndom, hvor fortælleren skuer tilbage til en fjern tid, som han for længst har lagt bag sig. Denne livshistorie er betegnende nok fortalt af en ung mand, som havde tilbragt det meste af sit liv i et vestligt samfund.

Patrick

Jeg blev født på Nevis i 1960. Det var på landet, i en landlig bygning. Der var ingen elektricitet, ingen toiletter. Jeg boede med min mors forældre, og de fleste af min mors brødre og søstre. Jeg kunne godt lide det. Jeg havde min egen hund og mit eget æsel, og livet var ligesom en stor leg. Jeg fiskede, svømmede, red og klatrede i træer. Der var masser af frugt i træerne. Det var et barns paradys.

Jeg stod tidligt op, hentede vand og brænde. Så hjalp jeg med at sætte dyrene på græs. [...] Det var mit valg at hjælpe med arbejdet sammen med de andre fætre og kusiner. Den, der var tættest på mig i alder, var bare et år ældre. Jeg troede, at det var min familie – mine forældre, brødre og søstre, og blev ikke behandlet anderledes. Hvis de fortalte mig, at mine rigtige forældre var i udlandet, kan jeg ikke huske det.

Så fik jeg at vide af mine bedsteforældre, at jeg skulle til England for at blive forenet med mine forældre. Jeg havde aldrig set dem, og det at tage over til et fremmed land og fremmede mennesker var en rigtig traumatisk oplevelse. Jeg blev sendt af sted med min mors yngre søster, som var 15-16 år gammel. Vi blev sat på flyvemaskinen og hentet i den anden ende – jeg kan ikke huske af hvem. Jeg fik mit første chok, da jeg kom ombord på flyvemaskinen. Så fik jeg mit andet chok, da jeg ankom i korte bukser og en kortærmet skjorte og så noget hvidt noget på jorden, som var sne. Det var forfærdeligt koldt, og jeg husker det som en meget traumatisk oplevelse. Og for at gøre det hele værre blev min mors søster og jeg adskilt, hun blev sendt til Oxford, jeg til Leeds for at bo med fremmede [forældrene]. Jeg hadede det, og jeg græd i dagevis. Jeg ønskede bare at tage tilbage til dem, jeg kendte.

Jeg husker de grå bygninger, røgen, der kom ud af skorstenene, kulden, de grå omgivelser. Jeg var 4 1/2, da det skete. [...] Jeg kom til at holde af tv, og det blev en måde at flygte fra det hele på. Jeg kunne forholde mig til tv med børneprogrammerne og dukkeforestillingerne, alt der var solrigt og lyst i det fremmede miljø, hvor jeg var blevet placeret. Jeg ville være taget tilbage til Nevis, hvis jeg havde haft chancen, inden jeg forlod skolen som 16-17-årig.

Jeg blev vant til mine forældre og kom hurtigt til at acceptere dem som mine. Men jeg følte ikke, at jeg hørte hjemme i England med alle de englændere. Efter min mening burde vi aldrig være kommet her. Der, hvor jeg arbejder nu, kommer jeg i kontakt med alle slags folk, og de ser alle på mig, som om de ville sige, 'hvad i al verden gør du her?'

Denne livshistorie blev fortalt af Patrick, en mand på 27, som jeg interviewede i 1987 i Leeds, England, hvortil han var flyttet 23 år tidligere. I hans fortælling fremstår de tidlige år i bedsteforældrenes hjem på Nevis i et rosenrødt skær som den mest lykkelige periode i hans liv, og han kan kun beklage, at dette paradisiske liv fik en så brat afslutning, da han

blev sendt ud til nogle vildt fremmede mennesker i England, der kaldte sig hans forældre. Hans fortælling kan betragtes som et eksempel på de nostalgiske erindringer om barndommen, man ofte støder på i vestlige samfund: Familielivet i de landlige omgivelser, der nok var lidt primitive, men samtidig gav rige muligheder for at gøre alt det, som børn for det meste kun kan drømme om. En sådan barndom, hvor familie, omgivelser og leg umærkeligt indgår i én sammenhængende og meningsfuld helhed, har været idealiseret i vestlige samfund, måske fordi den betragtes som et godt udgangspunkt for skabelse af stærke personlige og kulturelle rødder. Som Marianne Gullestad har bemærket, er barndomsstedet ofte „en metafor for barndommen, og selve barndommen er en anden central kategori for tilhørsforhold“ (Gullestad 1996:293). Dette, mener hun, afspejler en almindelig opfattelse af barndommen som et stedbundet og stabilt livsstadie, der resten af livet kommer til at spille en central rolle som et symbolsk „hjem“ og tilhørssted (se også Starobinski 1966).

Selv om Patricks livshistorie kan fortolkes som en klassisk nostalgisk skildring af barndommen, rummer den også elementer, der bryder med denne fortolkning. De utroligt idylliske år, som han erindrer fra Nevis, bruges til at skabe en kontrast til det traumatiske skift i tilværelsen, han oplevede som 4-årig, og den følelse af fremmedgørelse, som dette skift medførte for ham. Patricks livshistorie bliver m.a.o. en platform for hans modstand mod den omfattende vestindiske udvandring til vestlige lande, som efter hans mening medfører, at folk forlader det sted, hvor de hører hjemme og lever en tilværelse i harmoni med sig selv og deres omgivelser, til fordel for et geografisk og kulturelt fjernt land, hvor de er fremmedgjorte og uønskede. Ikke mindst i betragtning af, at Patrick var 4 år, da han flyttede til England, kan man spekulere på, om hans beskrivelse af de første år på Nevis overhovedet har nogen forbindelse til det liv, han levede der, eller om den blot er en rekonstruktion skabt i hans erindring om et paradys, der blev tabt ved hans rejse til England. At Patrick aldrig er vendt tilbage til Nevis kunne tyde på, at han selv indser, at hans Nevis primært er et personligt erindringsbillede og ikke et egentligt sted, man kan aflægge besøg. Men der er visse elementer i Patricks historie, som afspejler mere konkrete forhold, som han må have oplevet som barn, og som dermed giver et indblik i de globale familier, som mange vestindiske børn vokser op i.

Det, der formentlig gjorde størst indtryk på Patrick, var chokket over lige pludselig at finde ud af, at der fandtes nogle for ham vildt fremmede mennesker i en helt anden del af verden, som kunne påberåbe sig, at de var hans forældre, og kræve at blive forenet med ham. Det er nok usandsynligt, at Patrick ikke var blevet fortalt, at hans forældre boede langt væk i England. Men det er meget sandsynligt, at det ikke er gået op for ham, hvad det betød. Han var endnu meget ung, da han på forældrenes foranledning blev sendt til England, og kun et år yngre end bedsteforældrenes yngste barn. Han gled derfor som den yngste nærmest umærkeligt ind i den store børneflokk, der voksede op i bedsteforældrenes hjem. Da forældrene på grund af den lange afstand mellem Caribien og Europa aldrig kom på besøg, mens han opholdt sig hos bedsteforældrene, er det meget muligt, at han ikke havde dannet sig noget billede af, hvad det vil sige at have forældre, der bor i et fjernt land på den anden side af Atlanterhavet, selv om han havde fået fortalt, at de eksisterede.

Forældrenes fravær i hans bevidsthed hang paradoksalt nok sammen med deres centrale tilstedeværelse i bedsteforældrenes hjem. Gennem regelmæssige pengeforsendelser, som ydede et vigtigt bidrag til husholdets økonomi, sørgede forældrene for, at Patricks ophold i bedsteforældrenes hjem blev så komfortabelt som muligt og derfor kunne

blive oplevet af ham som en stor leg. Da jeg interviewede Patricks mor i Leeds, var hun meget bevidst om, at sådanne pengeforsendelser var nødvendige, ikke bare for at skabe det økonomiske grundlag for barnets forsørgelse, men også for at give forældrene en accepteret social status i bedsteforældrenes hjem som trofaste børn, der klarede sig godt i det fremmede, og hvis børn derfor måtte behandles så godt som muligt hos bedsteforældrene. Patricks unge alder og forældrenes fysiske fravær betød, at han ikke var klar over den centrale rolle, forældrene spillede i husholdet, og at det i virkeligheden var dem, der havde gjort det muligt for ham at blive behandlet som et barn, der tilhørte bedsteforældrenes hjem. De fleste af de unge mennesker, som havde forladt bedsteforældrenes hjem i en senere alder, var udmærket klar over betydningen af at have forældre, der levede op til deres rolle som hengivne børn af bedsteforældrene og ansvarsbevidste forældre til deres børnebørn. Følgende livshistorie, fortalt af 19-årige Susan i 1979 på St. John, er et eksempel herpå.

Susan

Jeg voksede op i min mormors hus med min mor, indtil jeg var 7. Så rejste min mor, og jeg boede i den udvidede familie, der bestod af min mormor, som hed Tita, min morbror, min moster og 2 fætre og 3 kusiner, der var børn af min moster i England. De var alle ældre end mig. Jeg havde også en søster, men hun døde, da hun var 4 år. Hun var yngre end mig.

Jeg var 7, da min mor rejste i 1967. Min mor var kun 17, da hun fik mig, så jeg boede allerede hos min mormor. Det er det generelle mønster på Nevis. Jeg savnede min mor først, men så blev jeg vant til det. Jeg blev allerede passet af min mormor, så der var ikke noget nyt i at blive passet af hende, da min mor tog af sted. Da min mor boede her, var hun nødt til at stå op tidligt om morgenen for at arbejde og tjene til livets ophold, og hun kom tilbage sent om natten. Jeg var derfor altid mest hos min mormor.

Jeg boede med min mormor, indtil jeg var 12 år gammel. Efter at min mor rejste, viste min mormor, at hun foretrak min yngre søster og en kusine. Jeg blev slået af min mormor for ingenting. Jeg var stædig, og jeg ville ikke finde mig i alt. Jeg kom tit op at slå med mine fætre og kusiner, og min mormor greb så ind og slog mig. Alligevel var der meget godt ved at bo hos min mormor. Hun gav mig mere frihed. Da jeg kom her [på St. John i Virgin Islands⁴], boede jeg i Pine Peace med min mor og hendes mand, som jeg kalder onkel Thomas. Min mor ville aldrig lade mig være ude om aftenen, og jeg fik ikke lov til at spille bold på sportsbanen ved baptistkirken. Jeg skulle altid komme lige hjem. I Nevis plejede jeg at spille bold et stykke tid med de andre børn [...].

Jeg foretrækker at bo i en udvidet familie. Jeg er ensom nu, hvor jeg er enebarn, og jeg ville ønske, at jeg havde mere selskab. Jeg synes, at jeg blev behandlet godt af min mormor, selv om hun kunne have behandlet mig bedre. Men jeg tror, at jeg blev behandlet bedre end nogle af de andre børn, fordi min mor sendte penge til mormor hver måned. De andre 5 børn fik sjældent noget fra deres mor i England, men jeg vidste, at der kom penge hver måned fra min mor, så derfor blev jeg behandlet lidt bedre end de 5 uforsørgede børn. Jeg skulle for eksempel ikke arbejde med trækul, som nogle af de andre skulle. Da min søster døde, var der kun mig, og min mormor bekymrede sig meget over, om hun ville få det samme pengebeløb fra min mor. Hun var bange for, at min mor ville halvere beløbet, fordi der nu kun var mig at forsørge. Men min mor sendte det samme beløb, så hun behøvede ikke at bekymre sig sådan.

Jeg kender ikke min far, for han rejste til England, da min mor ventede mig. Mor fortalte mig, at han blev sendt til England af sin mor, fordi hun ikke kunne lide vores familie. [...] Min mors mor syntes ikke, at min mor passede til min far, fordi hun var fattig, arbejdede med kul osv. [...] Jeg vidste, at jeg havde en far. Han skrev til mig, da jeg var 12 år. Men jeg

savnede egentlig ikke en far, for på Nevis betyder det ikke så meget, at man vokser op uden en far, og derfor forstår jeg heller ikke, at det skulle påvirke børn så meget at vokse op i et hjem uden en far, som amerikanerne siger. Jeg følte aldrig, at jeg led, fordi jeg ikke havde en far [...].

Mor kom hjem hvert år. Jeg glædede mig til hendes besøg, fordi alle kom forbi for at se hende, og så fik jeg masser af opmærksomhed. Og når mor kom på besøg, forkælede hun mig, og jeg syntes, at hun var en engel.

Sammenlignet med Patricks fortælling fremstår Susans beretning som en langt mere usentimental og nøgtern beskrivelse af hendes tidlige liv på Nevis. Susans livshistorie er ikke karakteriseret ved brud og dramatiske skift, men snarere ved glidende overgange og en tidlig opmærksomhed på voksnes indbyrdes sociale og økonomiske relationer og hendes egen særlige position i disse. Susan pointerede, at fordi hun var vant til at bo hos mormoderen og tilbringe det meste af tiden sammen med hende, oplevede hun det ikke som et stort brud i sit liv, da moderen rejste bort. Tværtimod forklarede hun senere i interviewet, at hun faktisk havde glædet sig til moderens afrejse, fordi moderen havde slået hende hver aften, hvis hun ikke havde lært sine lektier ordentligt. Hun tilføjede dog, at hun desværre havde opdaget, at når moderen ikke var der, overtog mormoderen denne rolle. Susan slap altså ikke for fysisk afstraffelse, men hun blev hurtigt klar over, at moderens fravær gjorde det muligt for hende at leve en relativt ubekymret tilværelse hos mormoderen, fordi moderens forsørgerevner var forbedret uden for Nevis. Det er da også moderens trofaste pengeforsendelser, Susan giver æren for sine gode opvækstvilkår hos mormoderen, hvor hun slap for det hårdeste arbejde med at brænde trækul modsat hendes fætre og kusiner, der var næsten helt uforsørgede af deres mor i England og som derfor måtte slide i det for at hjælpe mormoderen med at skaffe til dagen og vejen. Susan satte også pris på, at moderen kom på årlige besøg til Nevis fra St. John, en kort, relativt billig flyvetur. Oplevelsen af at blive forkælet af moderen og få opmærksomhed under moderens tilstedeværelse i hjemmet befæstede yderligere hendes opmærksomhed på moderens centrale betydning i hendes liv.

Selv om Susan var klar over, at mormoderen havde vanskeligt ved at klare det økonomisk med de mange uforsørgede børn, viste hun ikke særlig medfølelse over for hende, men beskrev hende snarere som en, der primært betragtede Susan som en sikker indtægtskilde i hjemmet og ikke viste hende nogen særlig kærlig omsorg, men tværtimod udsatte hende for unødvendig fysisk afstraffelse. Alligevel havde Susan blik for, at det havde været dejligt at bo omgivet af en stor familie, hvor hun aldrig behøvede at være alene eller føle sig ensom, og hvor der ikke blev holdt så nøje øje med hende. Denne kombination af at være en del af et større familiefællesskab, som skabte et socialt rum, hvor der var både fælles samvær og en vis personlig frihed, savnede hun stadig meget, da jeg interviewede hende 7 år efter, at moderen havde taget hende med til St. John, kort før mormoderen døde efter en pludselig sygdom.

Susans omtale af mormoderens familie som en „udvidet familie“ afslører, at hun kendte vestlige samfundsvidenskabelige/socialpolitiske betegnelser for forskellige former for familiestruktur. Dette afspejler, at Susan var gået i gang med en uddannelse som sygeplejerske, da jeg interviewede hende, og var bekendt med toneangivende amerikanske opfattelser af familiestruktur og dennes indflydelse på børns opvækst. Hendes pointering af, at hun foretrak den udvidede familie kan således ikke bare opfattes som et udtryk for hendes egne personlige erfaringer med kernefamilien, men også som en kritik af

den almene opfattelse, at kernefamilien udgør den bedste ramme om børns opvækst. Det kom endnu tydeligere frem i omtalen af faderen, hvor hun kritiserede den almene holdning i det amerikanske (og generelt vestlige) samfund, at det er skadeligt for børn at vokse op i et hjem med en enlig mor. Susans livshistorie kan derfor i en vis udstrækning betragtes som et modbillede til de dominerende opfattelser af børn og familie, som hun var stødt på i U.S. Virgin Islands, ikke mindst i forbindelse med sin sygeplejerskeuddannelse, og som hun ønskede at opponere imod i lyset af sin egen baggrund.⁵

Men livshistorien er også en hyldest til Susans mor. Den viser således et skarpt blik for den store betydning, forældres forsørgelse har for de livsvilkår, børn får hos de slægtninge, hvor de efterlades. Det drejer sig ikke kun om, at forældre skaber et økonomisk grundlag for, at børnene kan leve i bedsteforældrenes hjem. Det handler måske i højere grad om, at det er gennem forældrene, at børnene får en plads og hermed en identitet i det mere diffuse udvidede familienetværk, indtil de selv er i stand til at påtage sig en aktiv social og økonomisk rolle i familien. Gennem forældrenes pengeforsendelser, gaver og besøg får børnene således en familiemæssig identitet, der giver dem både en ret til at være i det lokale hjem og en mulighed for at knytte bånd til de fraværende forældrene og sole sig i den højere status, disse kan opnå i det lokale samfund gennem deres formåen i udlandet. Susans livshistorie viser, at børnene hurtigt lærer, at der er forskel på forældres evne (og vilje) til at opfylde deres forsørgerpligter, og at det medfører statusforskelle i familien, som smitter af på børnene. Susan var som sagt klar over, at det var på grund af moderens pengeforsendelser, at hun havde haft et godt liv i mormoderens hjem. Hun var også blevet bevidst om, at når moderen havde været så besat af, at Susan skulle lære noget i skolen og holde sig fra drenge, var det for, at hun ikke skulle få samme løbebane som moderen, der havde måttet opgive skolegangen pga. tidlig graviditet og selv havde måttet forsørge sine børn ved hårdt slid. Susan var derfor meget optaget af, at hun, når hun havde gjort sin uddannelse som sygeplejerske færdig, ville vise sin mor taknemmelighed over for alt, hvad hun havde gjort for hende: „Så snart jeg tjener penge, vil jeg købe en BMW til min mor, så hun kan komme rundt på egen hånd. Jeg så en stor, flot BMW og besluttede, at det ville være en god gave at give til min mor for alt, hvad hun har gjort for mig“.

Debbie

Debbies livshistorie illustrerer nogle af de problemer, efterladte børn oplever, når deres fraværende forældre ikke manifesterer sig tilstrækkeligt i det hjem, hvor børnene lever. Jeg havde kendt Debbie i mange år, da jeg interviewede hende som 26-årig i 1997 på den amerikanske Virgin Island St. Thomas. Jeg vidste, at hun var blevet født på St. Thomas, men havde tilbragt en stor del af sit tidlige liv hos sin mormor på Nevis. Debbie indvilgede straks, da jeg spurgte hende, om jeg kunne interviewe hende i forbindelse med et projekt om vestindiske familier, som jeg arbejdede med. Men hun gik helt i baglås, da jeg startede interviewet med at bede hende om at fortælle mig sin egen livshistorie. Alt, hun kunne sige, var: „Jeg har intet at sige. Jeg føler, at mit liv ikke er noget at fortælle om“. Hun havde dog ikke noget imod at besvare mine spørgsmål:

[Hvem er dine forældre?]

Min mor er Esther Liburd fra Nevis, og de siger, at min far var Marc Gaston. Jeg kender

ham ikke. Jeg har aldrig set ham, og jeg ved ikke noget om ham.

[Tænker du på ham?]

Jeg tænker ikke på ham, jeg har intet forhold til ham.⁶ Jeg har ikke en far. Det sidste, jeg hørte, da var han et eller andet sted i Staterne.

[Hvor voksede du op?]

Jeg kom til Nevis, da jeg var 2 år. Jeg voksede op med mine bedsteforældre der, indtil jeg var 16 år gammel. Så tog jeg tilbage hertil [Virgin Islands] for at bo her.

[...]

[Hvordan var det at bo på Nevis?]

Huset var fyldt op. Nogen gange kom børnene op at slås. Sådan noget sker. Men ellers var vi alle gode ved hinanden og havde et fint og nært forhold.

I det lille træhus boede foruden bedsteforældrene to voksne døtre og otte børnebørn, alle på nær to med begge forældre i udlandet. Blandt de 8 børn var Debbie og hendes bror, som havde samme far. De var 2 af de 7 børn, deres mor havde fået med forskellige mænd. Kun det sidste barn havde boet hos moderen på den britiske Virgin Island Tortola, de andre voksede op hos diverse slægtninge i 5 forskellige hjem på Nevis (3), St. John (2) og i New York (1), fordi moderen ikke så sig i stand til selv at tage sig af dem. Debbie udviklede et nært forhold til Laverne, en moster, som selv var barnløs, men stod for bedsteforældrenes hjem på Nevis, inklusive pasning af de mange børn dér, og hun blev en modererstatning for Debbie. Ikke bare sørgede hun for Debbie mht. tøj, føde og kropspleje, men hun var også meget optaget af, at Debbie skulle gå i kirke, klare sig godt i skole og i det hele taget udvikle sig så heldigt som muligt. Men Debbie var bevidst om moderens fravær og ringe bidrag til familien og de børn, hun havde efterladt der:

[Hvilket forhold havde du til din mor?]

Hun boede hernede [på Virgin Islands]. Engang imellem om sommeren sendte hun ting til skolens start: sko, tasker, bøger og tøj. Hun plejede at gøre det. Men jeg kendte hende ikke, før jeg var 14, da hun kom hjem. Det var første gang, jeg kan huske, at jeg har set hende.

[Hvordan var det at møde hende?]

Det føltes godt at se min mor og at vide, at jeg havde en. Selv om hun ikke var der, føltes det godt at se hende.

[Du var ikke vred på hende, fordi hun havde efterladt dig der?]

Nej, fordi jeg var accepteret der. Jeg boede på Nevis, og Laverne [mosteren] var min mor. Jeg var vred, hvis hun [moderen på Virgin Islands] lovede at sende noget, og hun ikke gjorde det. Hvis man ikke forventer noget, ser man ikke efter det. Men sommetider skrev jeg til hende og fortalte hende, hvad jeg ønskede, og så blev jeg ked af det, hvis jeg ikke fik det.

Som barn led Debbie altså ikke nogen direkte nød på grund af moderens ringe økonomiske bidrag til hendes forsørgelse og konstante fysiske fravær. Hun blev betragtet som en del af børneflokkens i hjemmet og følte, at mosteren var interesseret i hendes ve og vel. Hendes tilfredshed var dog betinget af, at hun ikke forventede for meget, så hun ikke skulle blive skuffet. Og hendes accept i hjemmet afhang af familiens velvillighed. Hun havde ikke på nogen måde ret til at være i hjemmet i betragtning af moderens manglende økonomiske støtte. Meget tyder på, at Debbie – bevidst eller ubevidst – gjorde meget for at fortjene familiens accept. Da jeg interviewede mosteren, som havde passet Debbie, da hun var lille, lagde hun således vægt på, at Debbie altid havde været meget hjælpsom og havde været den, der havde taget sig mest af den syge morfar og udført de mindre behagelige opgaver, der var nødvendige for at passe ham. Da hun blev ældre, fandt Debbie også et mindre arbejde, som hun passede ved siden af sin skolegang, så hun var delvist

økonomisk uafhængig. Da denne møster rejste bort, efter at Debbie var blevet en stor pige, mistede hun imidlertid den person i hjemmet, der havde vist størst interesse for hende. Og da hun samtidig begyndte at markere sig som en noget mere egenrådig og selvstændig personlighed ved at tage makeup på og være lidt for optaget af fyre, mistede hun hurtigt det fodfæste, hun havde haft i hjemmet:

Mormor sagde, at jeg ville blive ligesom min mor. Hun sagde, at min mor fik sine børn, da hun var ung. Hun sagde, at hun havde sendt min mor hertil [Virgin Islands], så hun kunne få et job og arbejde, og så skrev Mor tilbage, at hun skulle giftes [moderen blev hurtigt skilt igen], og hun fik børn osv. De mente, at jeg ville gøre det samme. Men det vil jeg ikke. Selv nu har jeg ikke børn.

[Følte du dig som en andenklasses person i familien?]

Ja, jeg følte mig sådan. Når visse ting skete, sagde de, 'din mor har ikke så meget som et rustent søm i dette hus!' Som om hun intet havde der. Hun hjalp ikke.

Det var særligt Debbies anden møster, der nu stod for hjemmet, som var utilfreds med Debbie, og efter et stykke tid holdt hun op med at lave mad til Debbie. De to skændtes konstant, og til sidst blev det for meget for mormoderen. Hun smed Debbie ud af hjemmet, da denne var 16 år og manglede et år for at afslutte sin skolegang. Mormoderen skrev til moderen, at hun måtte tage datteren til sig, og moderen sendte så en flybillet til Virgin Islands. Debbie boede et stykke tid hos moderen, der fandt et midlertidigt job til hende på et værtshus. Debbie betragtede nærmest sin mor som en slags søster, som hun kunne gå ud med og more sig sammen med. Hun kom aldrig til at opfatte hende som sin mor, måske fordi moderen aldrig „levede op“ til moderrollen. Efter et år inviterede en ældre bror på St. John hende til at bo hos ham, så hun kunne genoptage sin skolegang. Der var imidlertid vanskeligheder med at konvertere den britisk vestindiske skolegang til det amerikanske skolesystem, og da broderens lejlighed blev ødelagt af en orkan kort efter, flyttede Debbie ud: „Så var jeg på egen hånd. Jeg begyndte at arbejde. Jeg har været på egen hånd lige siden. Det er mit livs historie“.

Debbies problem var, at hun i virkeligheden havde været på egen hånd hele livet, fordi hun havde en mor, som man forventede ville tage sig af hende, men som aldrig levede op til disse forventninger. Hendes manglende ansvarlighed over for børnene var helt imod alle opfattelser af, hvordan en mor skulle opføre sig. Som mormoderen sagde til Debbie, så havde hun betalt for moderens rejse til Virgin Islands og forventet, at moderen ville finde arbejde og tjene penge der. På det tidspunkt havde moderen allerede fået sit første barn, som boede hos mormoderen. I stedet for at koncentrere sig om arbejde og forsørgelse af det efterladte barn (og familien, det boede hos) indledte moderen nye forhold til mænd og fik en række børn, som hun ikke magtede at forsørge. Mormoderen sendte det efterladte barn over til dets farmor, som ikke havde nogle børnebørn i huset, men hun måtte få år senere tage imod to yderligere uforsørgede børn, Debbie og hendes bror. Moderen havde svigtet både som datter og mor. For mormoderen betød det flere børn at tage vare på i en fremskreden alder. For Debbie betød det, at hendes status i familiehjemmet var svag, og at hendes forsøg på selvstændiggørelse hurtigt blev mistænkeliggjort på baggrund af moderens skuffende opførsel. Debbie blev ekskluderet fra den familie, hun var vokset op med på Nevis, og hun kunne følgelig ikke skabe en sammenhængende og meningsfuld livshistorie om sig selv, der tog udgangspunkt i hendes familieliv på Nevis, som mit interview først lagde op til.

Det betød ikke, at hun ikke havde skabt nogen meningsgivende sammenhæng i sit liv, som kunne danne ramme om en livshistorie, men den fandt hun snarere i det liv, hun havde levet, siden hun forlod Nevis. Mens flere af Debbies kusiner havde fået børn uden for ægteskabet, havde hun ikke indladt sig i sådanne forhold, og hun havde således vist, at familiens beskyldninger om, at hun ville blive som sin mor, havde været helt grundløse. Hun havde haft arbejde og forsørget sig selv, siden hun var ganske ung, og hun havde lige taget den amerikanske „high school equivalency examination“, da jeg snakkede med hende, så hun kunne begynde at tage kurser ved det lokale college. Hun havde også, forklarede hun, lært ikke at bære nag eller fordømme nogen, og hun følte ikke længere noget had mod familien på Nevis, som hun havde gjort, da hun måtte forlade bedsteforældrenes hjem. Hun var da heller ikke på nogen måde marginaliseret i det bredere familienetværk af fætre og kusiner, der var blevet etableret på Virgin Islands, efterhånden som de unge flyttede for at søge arbejde uden for Nevis, og hun boede med to kusiner fra Nevis, da jeg interviewede hende på St. Thomas. Hun havde således på egen hånd vundet en plads i familien, efter at hun var kommet ud af den skygge, som moderen kastede over hende, da hun boede i mormoderens hjem.

John

Mit liv er enkelt. Fra jeg var lille, var jeg sammen med mange dyr. Jeg opdrættede og passede dem. Jeg gør det stadig, det er en konstant ting. Jeg ønsker ikke at opgave det. Lige nu laver jeg murerarbejde og sådan noget. Jeg arbejder for folk, og det kan de godt lide. Jeg kan godt lide at være sammen med folk. Jeg har ikke andet at sige, mit liv er meget enkelt.

Så kort – og enkelt – beskrev John sit liv, da jeg bad ham fortælle mig sin livshistorie i 1997, da han var midt i 20'erne. Så enkelt var hans liv også blevet, men der lå en mere kompliceret historie bag. John voksede op med sin mors forældre på Nevis, idet hans mor arbejdede på St. Martin i De hollandske Antiller, hans far på St. Jan i American Virgin Islands. Forældrene sendte regelmæssigt pakker til Nevis, og John pointerede ligesom Susan, at det betød meget for ham, også selv om det måske ikke var de store sager, de modtog:

De sendte ting til os: tøj, fødevarer, lidt penge, hvis de havde. Det var rart, det fik mig til at tænke på mine forældre, som var væk. Jeg var glad for, at de var uden for øen og stadig sørgede for os. Hvis de ikke havde gjort det, ville jeg have været ked af det. Jeg vidste, at de gjorde deres bedste.

Selv om hjemmet modtog disse forsendelser, får man ikke indtryk af, at bedsteforældrene sørgede specielt godt for John og hans kusine, som også boede der. Da jeg bad ham om at sammenligne moderens forældres hjem (hvor han boede det meste af tiden) med faderens forældres hjem (hvor blandt andre Debbie voksede op), forklarede han:

Mine bedsteforældre på min fars side – når jeg gik derover, gav de mig noget at spise. På min mors side var der kun sommetider mad. I min farfars hus opdyrkede de jorden, og der var derfor masser af mad. Min morfar dyrkede ikke jorden, han opdrættede dyr. Jeg kunne spise gedekød, nok til at tilfredsstille mig selv. Men der var mere mad i det andet hus.

Ligesom John ikke klagede over den sparsomme kost, udbredte han sig heller ikke om det forhold, at han reelt blev betragtet og (mis)brugt som en arbejdskraft af morfaderen. Det kom frem i hans svar på mit (uskyldige) spørgsmål om hans skolegang.

[Hvor gik du i skole?]

Jeg gik i Brown Hill og så i byen, på high school.

[Hvad syntes du om det?]

Da jeg gik i grundskolen, var det okay. Men morfar tog mig med ned til græsgangen [om morgenen], og jeg nåede ikke tilbage i tide til at gå i skole. Så tit gik jeg ikke i skole. Da jeg var i high school, gik jeg i skole, men jeg kom stadig sent tilbage fra græsgangen. Jeg gik ikke særligt meget i skole indtil de to sidste år i high school. Da gik jeg hver dag og prøvede på at indhente det forsømte.

[Gjorde du det?]

Lidt, men ikke alt. Jeg var for langt bag ud.

[...]

[Mente din morfar ikke, at skolen var vigtig?]

Han havde brug for hjælp med dyrene. Han tog altid mig med. De andre var bange for kvæget.

[Kunne du lide at gå i skole?]

Sommetider, ikke hele tiden. I skolen så jeg, at de andre klarede sig godt. Det gjorde jeg ikke, og det gjorde mig ked af det.

[...]

[Lærte du at læse og skrive?]

Lidt. Jeg kender ordene, men det tager lidt tid at nå frem til dem. Nogle folk prøver på at snyde andre og stjæle deres penge, men det kan de ikke gøre ved mig.

For John var det ikke et problem at være sammen med dyrene nede i bushen, men det blev pinagtigt for ham, at han ikke lærte nok til at følge med i skolen, ja åbenbart knap nok lærte at læse og skrive. Johns farmor havde længe klaget over, at han ikke gik i skole, og til trods for at hun havde et stort antal børnebørn i sit eget hjem, havde hun forsøgt at få ham flyttet over i sit hus, så hun kunne sørge for, at han kom i skole. Da Johns mormor døde, besluttede han trods morfaderens protester at flytte over til farmoderen, og de to år, hvor han gik regelmæssigt i skole, boede han hos hende. Han fandt dog hurtigt ud af, at det var en umulig opgave at indhente mange års forsømmelse og opgav skolen 2 år før den afsluttende eksamen for i stedet at lære murerarbejde.

Selv om Johns liv hos bedsteforældrene kan synes at have været noget fattigt, fremstillede John det ikke således, men lagde i stedet vægt på, at han havde formået at skabe sig en egen tilværelse med de ressourcer, han havde fået hjemmefra. I dette liv spillede dyrene, som han havde lært at passe og holde af fra barns ben, en stor rolle. Hans største utilfredshed over morfaderen var således heller ikke, at denne havde forhindret ham i at gå i skole, fordi han havde taget ham med ned til dyrene hver dag, men snarere at morfaderen havde taget dyr fra ham, som han egentlig havde givet til ham:⁷

Han plejede at give og sige til mig, at visse dyr var mine, og så tog han dem igen. Da jeg blev større, ca. 13-14, lavede jeg min egen fold. Jeg startede med 2 geder eller får, og jeg har haft masser af held med dem. Jeg har måske 11 stykker kvæg, ca. 16 får og over 100 geder og 3 heste.

Som så mange andre unge fra Nevis havde John en overgang arbejdet i udlandet, idet han havde boet hos sin mor på St. Martin i knapt et år, men han havde ikke fundet sig til rette

på øen, fordi han ikke kunne have dyr dér. Han tog derfor tilbage til Nevis og ernærede sig ved murerarbejdet, men brugte ellers en stor del af tiden nede i bushen med sine dyr. John solgte kun dyr, når han løb tør for penge, og hans mål var at have så mange som overhovedet muligt. Efter bedsteforældrenes død havde han gennem sin mor arvet jord nede i bushen og planlagde nu at bygge sit eget hus dernede, hvor han kunne bo med sin kone, som han havde været gift med i 3 år, og deres børn.

John havde, som han forklarede det, skabt et „enkelt“ liv på Nevis med dyrene. Ved at beskrive sit liv på denne måde placerede han sig selv inden for „traditionel“ afrocaribisk småbondekultur, som var i kontrast til den moderne verden, som alle stræbte efter gennem uddannelse eller rejser til udlandet. Johns oplevelser i denne verden havde ikke været behagelige, og hvis det stod til ham, ville han tilbringe det meste af sin tid med dyrene.

Børn i globale familienetværker

De fire livshistorier, jeg har præsenteret her, beskriver ikke ekstreme opvækstvilkår, men forhold, der på mange måder har været temmelig almindelige på Nevis, i hvert fald i perioden siden 1950'erne, der har været præget af storstillede befolkningsbevægelser mod Europa, Nordamerika og særligt økonomisk udviklede områder i Caribien. En spørgeskemaundersøgelse, som jeg foretog blandt skolebørn på Nevis i 1981, da de fleste af disse unge var børn, viser således, at det var ganske almindeligt, at børn voksede op uden deres forældre. Blandt 157 børn,⁸ som udfyldte spørgeskemaet, havde 15% således begge forældre i udlandet og 18% enten moderen eller faderen i udlandet. Blandt de yngre var andelen af børn med fraværende forældre endnu højere, ikke mindst i den landsby, hvor jeg gjorde mit feltarbejde. Her havde 25% af børnene begge forældre i udlandet og 25% én af forældrene i udlandet (Olwig 1987:157).⁹ At vokse op med fraværende forældre var derfor ikke spor usædvanligt. De fire unge, der delte deres livshistorier med mig, så da heller ikke noget bemærkelsesværdigt i, at de var vokset op i hjem, hvor deres forældre ikke havde været til stede. Tværtimod havde Susan, Patrick og Debbie haft positive oplevelser med at vokse op i store, udvidede familier med mange børn, og Susan og Patrick lagde vægt på, at genforeningen med forældrene ikke havde været uproblematisk. Der var endvidere ingen af dem, der beskrev forældrenes fravær som traumatisk eller problematisk i sig selv, men dette fravær var kun acceptabelt, så længe forældrene bevarede en stærk økonomisk og social tilstedeværelse i hjemmet gennem hyppige pengeforsendelser og jævnlige besøg. For Susan medførte pengeforsendelserne særlige privilegier i mormoderens hjem. Mere generelt betød forsendelserne og besøgene, at Susan og John fik en bevidsthed om, at forældrene huskede dem og arbejdede for dem i det fremmede. Det betød, at Susan for eksempel var af den opfattelse, at hun havde et følelsesmæssigt nært forhold til sin mor, selv om hun sjældent så hende. Forældrenes sociale og økonomiske tilstedeværelse gav også børnene en vis prestige i det lokale samfund, hvor de fleste unge drømte om at komme til udlandet og tjene penge. Manglende forsendelser og forældrebesøg betød modsat, at børn ikke oplevede at have forældre, der tænkte på dem eller arbejdede for dem i det fjerne udland. Debbie gav således udtryk for, at hun aldrig havde mærket en mors kærlighed, og det var klart, at hun selv havde måttet tilkæmpe sig en plads i familien og ikke kunne regne med familiens forståelse, hvis hun på nogen måde udfordrede dens autoritetsstruktur eller i det hele taget gjorde sig besværlig.

Forældrenes fravær medførte til tider, at børn primært blev betragtet som en økonomisk ressource enten i form af en god kilde til økonomisk støtte eller som let tilgængelig arbejdskraft. Dette var imidlertid ikke socialt acceptabelt, fordi en sådan beregnende adfærd var tegn på sammenbrud i de normale relationer inden for familien, hvor den arbejdsdygtige generation forsørger de gamle forældre og børnene, bedsteforældregenerationen passer og opdrager børnebørnene, og børnene går til hånd for bedsteforældrene og hjælper dem. Børnene skal primært være „modtagere“, så de senere vil yde gengæld mod ældre slægtninge gennem pengeforsendelser og andre former for støtte i taknemmelighed over alt, hvad den ældre generation har gjort for dem. De børn, der var vokset op i Debbies bedsteforældres hjem, havde en stærk følelse af at have modtaget omsorg og kærlighed fra Debbies møster Laverne, som var blevet i hjemmet og havde taget sig af de mange børn, der boede der, og de betonedede kraftigt, at Laverne aldrig måtte lide nød, når hun blev gammel, selv om hun ikke havde børn til at forsørge sig. Hun havde mere end fortjent hjælp og støtte fra alle familiens børn, hvis hun nogensinde trængte til det.

En stor del af børneforskningen i den vestlige verden har beskæftiget sig med den vestlige sociale konstruktion af barndommen og de institutionaliserede steder, hvor barndommen lokaliseres (Ehn 1983; Ennew 1994; Anderson 1996; James, under udgivelse).¹⁰ I den tredje verden, hvor sådanne sociale institutioner ofte er svagt udbygget eller fungerer efter helt andre principper end dem, der er kendt fra vestlige velfærdssamfund, har børneforskningen derimod haft tendens til at koncentrere sig om fænomenet „risikobørn“ – børn, der må vokse op uden de stabile sociale strukturer, der „normalt“ forbindes med barndommen (Nieuwenhuys 1996; se Valentin i dette nummer af Tidsskriftet Antropologi). Dette har ledt til det paradoks, at mens børneforskning i den vestlige verden er begyndt at lægge vægt på, at børn ikke bare skal ses som produkter af barndommens fasttømrede institutioner, men også som „sociale aktører“, hvis frihed begrænses af disse institutioner, er børneforskning i den tredje verden nu begyndt at problematisere, hvorvidt børn, der vokser op i samfund, hvor de i udpræget grad skal være aktører, skal betragtes som „risikobørn“, fordi de vokser op uden vestens betryggende institutioner (se f.eks. Ennew 1994; Valentin i dette nummer af Tidsskriftet Antropologi). På baggrund af disse livshistorier tegner der sig ikke noget klart billede af ustabile risikobørn, der har manglet de faste rammer, som normalt ses som en nødvendig forudsætning for, at børn har en sund opvækst. Børnene var vokset op under forhold, hvor der havde været en klar forståelse for, hvilke sociale og økonomiske relationer der var rimelige og nødvendige for en god opvækst. Når disse fungerede, havde børnene tilsyneladende gode forhold, men når de svigtede, levede børnene ofte under vilkår, der langt fra var ideelle. Men problemer af denne art er ikke enestående for globale familienetværker. Mange børn i den vestlige verden har for eksempel kummerlige opvækstvilkår i kernefamilier, fordi disse af forskellige grunde ikke er funktionsdygtige. Det må ikke glemmes, at børn også har et liv mellem institutioner og nogle steder uden institutioner. Dette liv kommer i fokus, når man ser på det sociale liv, som er bygget op over rumlig bevægelse. Fra dette perspektiv er det muligt at undersøge, om de børn, der i den vestlige verden ofte betegnes som „risikobørn“, indgår i sociale og økonomiske sammenhænge, der fungerer efter principper, som ikke nødvendigvis i sig selv er problematiske, men snarere kvalitativt forskellige fra, hvad man kender i den vestlige konstruktion af „barndommen“.

Det, at der er klare principper om korrekte sociale og økonomiske relationer inden for familienetværket, betyder imidlertid ikke, at børn nødvendigvis er tilfredse med, at deres

forældre er fraværende, eller ikke ønsker at blive forenet med dem. Selv om forældres fravær kan være et presserende problem for mange børn, tror jeg, at Susan afspejlede mange børns indstilling, da hun gav udtryk for den pragmatiske holdning, at alternativet – et liv i dyb fattigdom, hvor hun kun så sin mor træt og udaset efter en lang arbejdsdag – var langt værre. De unge betragtede derfor i vid udstrækning deres tidlige liv ud fra en vurdering af, hvorvidt det havde givet dem en plads i familien og en mulighed for at udvikle sig som handlekraftige personer. Ingen af de unge (måske på nær Patrick) fremstillede sig selv som ofre eller ulykkelige skæbner, men derimod som selvstændige sociale aktører, der havde været i stand til at skabe sig en tilværelse og identitet, også selv om deres opvækst måske ikke altid var den letteste.

Noter

1. Jeg vil gerne takke redaktionen for dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* for gode og nyttige kommentarer til artiklen.
2. For en nærmere diskussion af livshistorier og narrativer i antropologien, se f.eks. Langness & Frank (1981), Peacock & Holland (1993), Gullestad (1994), Ochs & Capps (1996).
3. Der blev benyttet lidt forskellige interviewmetoder, da jeg interviewede de 4 unge mennesker. I interviewene med Patrick og Susan fokuserede jeg mest på migration og nedskrev ikke selve samtalen mellem informanten og mig. I interviewene med Debbie og John lagde jeg mere vægt på selve livshistorien og var mere opmærksom på, hvordan samtalen udviklede sig mellem informanten og mig. Patricks og Susans interview fremstår derfor mere som „enetales“, Debbies og Johns mere som „dialog.“ Det svarer i øvrigt også til en vis grad til den form, interviewene tog, idet Patrick og Susan talte mere end Debbie og især John. Jeg har ændret navnene på alle personer.
4. Virgin Islands (på dansk Jomfruøerne) består af dels British Virgin Islands, hvor hovedøen hedder Tortola, og American Virgin Islands, som udgøres af St. Thomas, St. Croix og St. John.
5. Der findes en omfattende samfundsvidenskabelig litteratur, der diskuterer den problematiske afrocaribiske (eller afroamerikanske) familie, hvor faderen er fraværende, se f.eks. Clarke (1957), Henriques (1973 [1949]), M. G. Smith (1966), R. T. Smith (1956, 1996).
6. På vestindisk engelsk: „He is nothing to me“.
7. Det er almindeligt på Nevis at give børn, især drenge, et par dyr, så de kan blive opmuntret til at holde dyr.
8. Børnene fordelte sig i 2 grupper: En gruppe på 10-11 år, som gik i 6. klasse, og en gruppe på 16-17 år, der gik i 5th og 6th form i high school.
9. Der er flere grunde til, at flere af de yngre børn har begge forældre i udlandet. En er, at mange lidt ældre børn bliver forenet med forældre, der bor uden for Nevis. En anden er, at mange af eleverne i de ældste klasser (især 6th form college, hvor andelen af børn med forældre i udlandet var lavest) er børn af relativt veluddannede middelklasseforældre, som begge har kunnet finde relativt godt lønnet arbejde på Nevis. Der har således ikke været samme behov for at forlade øen blandt disse familier.
10. I den vestlige verden har en stor del af børneforskningen derfor fokuseret på lokale (eller nationalstatslige) sociale institutioner som hjemmet, dagsinstitutioner eller skoler, hvor børn formodes at tilbringe en stor del af deres tilværelse, og der har været stor interesse for at udforske de livsvilkår, som det moderne vestlige velfærdssamfund skaber for børn.

Litteratur

- Anderson, Sally
1996   Chronic Proximity and the Management of Difference: A Study of the Danish School Practice of „Klasse“. Specialerække nr. 69, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Appadurai, Arjun
1991   Global Ethnoscapes. Notes and Queries for a Transnational Anthropology. I: R. G. Fox (red.): Recapturing Anthropology. Working in the Present. Santa Fe: School of American Research Press.
- Bash, Linda et al.
1994   Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States. Langhorne: Gordon and Breach.
- Clarke, Edith
1957   My Mother Who Fathered Me. London: George Allen & Unwin.
- Clifford, James
1992   Travelling Cultures. I: L. Grossberg et al. (red.): Cultural Studies. New York: Routledge.
- Ehn, Billy
1983   Ska vi leka tiger? Daghemsliv ur kulturell synsvinkel. Malmö: Liber.
- Ennew, Judith
1994   Time for Children or Time for Adults? I: J. Qvortrup (red.): Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics. Aldershot: Avebury.
- Gullestad, Marianne
1994   Constructions of Self and Society in Autobiographical Accounts: A Scandinavian Life Story. I: E. P. Archetti (red.): Exploring the Written. Anthropology and the Multiplicity of Writing. Oslo: Scandinavian University Press.
1996   Everyday Life Philosophers. Modernity, Morality, and Autobiography in Norway. Oslo: Scandinavian University Press.
- Gulløv, Eva
1998   Børn i fokus. Et antropologisk studie af betydningsdannelse blandt børnehavebørn. Ph.d.-rækken nr. 9, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Hannerz, Ulf
1992   Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning. New York: Columbia University Press.
- Henriques, Fernando
1973 [1949]   Family and Colour in Jamaica. London: MacGibbon & Kee.
- James, Allison
n.d.   Imaging Children at Home and in the Family: Spatial and Temporal Markers of Childhood Identities. I: N. Rapport & A. Dawson (red.): Migrants of Identity. Perceptions of Home in a World in Movement. Oxford: Berg Publishers. (Under udgivelse).
- Langness, Lewis L. & Gelya Frank
1981   Lives: An Anthropological Approach to Biography. Novato, California: Chandler & Sharp Publishers.
- Nieuwenhuys, Olga
1996   The Paradox of Child Labor and Anthropology. Annual Review of Anthropology 25:237-51.
- Ochs, Elinor & Lisa Capps
1996   Narrating the Self. Annual Review of Anthropology 25:19-43.
- Olwig, Karen Fog
1985   Cultural Adaptation and Resistance on St. John: Three Centuries of Afro-Caribbean Life. Gainesville: University of Florida Press.

- 1987 Children's Attitudes to the Island Community: The Aftermath of Out-Migration on Nevis. I: J. Besson & J. Momsen (red.): Land and Development in the Caribbean. London: Macmillan.
- 1993a Global Culture, Island Identity. Continuity and Change in the Afro-Caribbean Community of Nevis. Reading: Harwood Academic Publishers.
- 1993b The Migration Experience: Nevisian Women at Home and Abroad. I: J. Momsen (red.): Women and Change in the Caribbean. London: James Currey.
- 1998 Børn – sociale aktører eller sociale konstruktioner? Perspektiver fra caribiske livshistorier. Upubliceret manuskript.
- Peacock, James L. & Dorothy C. Holland
1993 The Narrated Self: Life Stories in Process. *Ethnos* 21(4):367-83.
- Philpott, Stuart B.
1973 West Indian Migration. London: The University of London Press.
- Powdermaker, Hortense
1968 [1939] After Freedom. A Cultural Study in the Deep South. New York: Russell & Russell.
- Rosaldo, Renato
1989 Ideology, Place and People without Culture. *Cultural Anthropology* 3:77-87.
- Sanford, Margaret
1975 To Be Treated as a Child of the Home: Black Carib Child Lending in a British West Indian Society. I: T. R. Williams (red.): Socialization and Communication in Primary Groups. The Hague: Mouton Publishers.
1976 Child Lending in Belize. *Belizean Studies* 4(2):26-36.
- Schiller, Nina Glick et al. (red.)
1992 Toward a Transnational Perspective on Migration. New York: The New York Academy of Sciences.
- Smith, M. G.
1966 Introduction. I: E. Clarke: My Mother Who Fathered Me. London: George Allen and Unwin.
- Smith, R. T.
1956 The Negro Family in British Guiana. London: Routledge & Kegan Paul.
1996 The Matrifocal Family. New York: Routledge.
- Soto, Isa Maria
1987 West Indian Child Fostering: Its Role in Migrant Exchanges. I: C. R. Sutton & E. M. Chaney (red.): Caribbean Life in New York City. Sociocultural Dimensions. New York: Center for Migration Studies.
- Stack, Carol B.
1974 All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community. New York: Harper and Row.
- Starobinski, Jean
1966 The Idea of Nostalgia. *Diogenes* 54:81-103.
- Sørensen, Ninna Nyberg
1995 Telling Migrants Apart. The Experience of Migrancy among Dominican Locals and Transnationals. Ph.d.-afhandling, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

REVIEW

HEIDI JENSEN

ANTROPOLOGI I BØRNELAND?

OM „BØRNEANTROPOLOGI“ OG „BØRNEKULTUR“

VERED AMIT-TALAI AND HELENA WULFF (red.): *Youth Cultures: A Cross-Cultural Perspective*. London and New York: Routledge 1995. 239 sider. ISBN 0-415-10984-1. Pris £ 14,99 (pb).

ALLISON JAMES, CHRIS JENKS AND ALAN PROUT: *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press 1998. 247 sider. ISBN 0-7456-1564-3. Pris £ 45 (hb). ISBN 0-7456-1565-1. Pris: £ 13,95 (pb).

SHARON STEPHENS (red.): *Children and the Politics of Culture*. Princeton Studies in Culture/Power/History. Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1995. 366 sider. ISBN 0-691-04329-9. Pris: \$ 55 (hb). ISBN 0-691-04328-0 . Pris: \$ 17,95 (pb).

Folkemindesamleren og antropologen kan, uden at bevæge sig en mil fra sin hoveddør, undersøge en blomstrende og meget lidt selvbevidst kultur (ordet kultur bruges her med velberåd hu), som den sofistikerede verden bemærker lige så lidt, og som påvirkes lige så lidt af denne, som hvis der var tale om en reduceret indfødt stamme i sin hjælpeløse eksistens i udkanten af et indianerreservat (Opie & Opie 1955:1-2).¹

Da Charlotte Hardman i starten af 1970'erne spurgte: „Kan man forestille sig en antropologisk retning, som beskæftiger sig med børn?“, lod hun sig inspirere af Iona og Peter Opie (Hardman 1973). På baggrund af deres mangeårige studier af engelske børns brug af sange, rim og remser og deres måde at tale sammen med jævnaldrende, konkluderede de, at der eksisterer en særskilt og varig børnekultur (Opie & Opie 1955). Hardman stod dengang ret alene med sin vision om en børneantropologi, der skulle betragte børn som mennesker, der fortjener at blive studeret „i egen ret“. Hendes ambition var at undersøge, om man gennem studiet af barndom kunne opdage „en selvregulerende, autonom verden“, som ikke nødvendigvis var et udtryk for en endnu ufærdig udvikling af den voksne kultur (Hardman 1973:87).

Hardmans visioner er i de seneste årtier blevet fremhævet af forskere (f.eks. Prout & James 1990), som har bidraget til at etablere et felt af antropologisk og sociologisk barndoms- og børneforskning, der er spredt og heterogent, men også voksende både i om-

fang og gennemslagskraft.² I dag, hvor antropologer hælder til en mere „distributiv“ tilgang til kultur,³ virker Hardmans argument om, at et samfunds eller en kulturs børn til sammen udgør en kollektiv børnekultur, som derfor kan og bør studeres i sig selv, ikke overbevisende. Det kan diskuteres, hvorvidt børnekulturbegrebet er relevant for nutidige antropologiske analyser af børn og barndom, og det kan være en anledning til at reflektere over, hvad det er, der kendetegner „børneantropologi“ eller „antropologiske studier af børn og barndom“, og hvorvidt antropologisk børneforskning kan bruges til andet end at kortlægge eksotiske børnekulturer. Det er disse spørgsmål, jeg vil søge svar på i tre udgivelser, der, hver på sin måde, forsøger at finde pejlemærker for antropologiske og sociologiske studier af og teorier om børn og barndom.

Bøgerne

Da denne artikel fokuserer på de ovenfor skitserede spørgsmål, vil den ikke kunne give de mange interessante etnografiske bidrag i de to artikelsamlinger, redigeret af henholdsvis Sharon Stephens og Vered Amit-Talai og Helena Wulff (alle antropologer), den opmærksomhed, som de fortjener. Begge udgivelser er i høj grad læseværdige, om end bidragene i Stephens' *Children and the Politics of Culture* er af en lidt ujævn kvalitet. Dette problem opvejes dog i nogen grad af Stephens' indledning, hvor hun argumenterer særdeles overbevisende for de perspektiver, der ligger i en samlet læsning af artiklerne, hvis fælles tema er de kulturelle, politiske og globale dimensioner af studiet af børn i usikre situationer verden over.

Antropologen Allison James og sociologerne Chris Jenks og Alan Prouts bog er en kompetent gennemgang af især sociologiske og antropologiske barndomsstudier. På baggrund af dette overblik over forskningsfeltet opstiller de en samlet analytisk ramme for en mere teoretisk tilgang til barndom og børn. Denne artikels fokus på den antropologiske relevans af børnekulturbegrebet og af studier af børn og barndom betyder, at der her ikke kan gives en mere uddybende diskussion af forfatternes udforskning af en række forskellige rum, hvor nutidig barndom udspiller sig og studeres. Men det er en bog, som giver læseren et godt overblik over den sociologiske og antropologiske børneforskning og demonstrerer, hvordan denne forskning kan ses som særdeles relevant både i forhold til videnskabelige og praktiske problemstillinger, og den fortjener at nå en bred læserkare. Det er derfor glædeligt, at der er planer om at udgive den i en dansk oversættelse.

De tre bøger har det til fælles, at de forholder sig til børn som genstandsfelt og diskuterer teoretiske perspektiver af barndomsforskning. Den af Stephens redigerede bog indeholder artikler om børn og unge i en række forskellige etnografiske sammenhænge, der spænder fra kampen mod apartheid i Sydafrika til samekultur i Norge efter Chernobylulykken, men det er kun Stephens' glimrende indledning, som direkte beskæftiger sig med teoretiske perspektiver af det analytiske fokus på barndom og kultur. I den anden artikelsamling, redigeret af Amit-Talai og Wulff, finder man artikler, der bygger på etnografiske studier af børn og unge i Nepal, Canada, England, Salomonøerne, Algeriet og blandt surinamske migranter i Amsterdam. I denne bog behandles emnerne barndom og ungdom teoretisk i Wulffs introduktion, i Amit-Talais konklusion og i to artikler af Virginia Caputo og Allison James. De nævnte bidrag er alle relevante for en diskussion af „børnekultur“ og „børneantropologi“.

Hensigten med James et al.'s bog er, som titlen lægger op til, at teoretisere barndom og derigennem at konsolidere forskningsfeltet, at anvise retninger for forskningen fremover, og at diskutere forholdet mellem barndomsstudier og antropologisk og sociologisk teori. Hvor James et al. især baserer deres teoretiske argumenter på forskningsresultater fra studier af engelske eller euroamerikanske børn, anlægger de to artikelsamlinger i højere grad et tværkulturelt perspektiv. James et al.'s bog er endvidere mere sociologisk inspireret end artikelsamlingerne. Marilyn Strathern har på glimrende vis redegjort for de forskellige konsekvenser, der er forbundet med at vælge at tage enten et „sociologisk fikspunkt“ eller et „kulturelt fikspunkt“ for givet (Strathern 1984). Hvor man med et sociologisk fikspunkt har udgangspunktet, at der eksisterer eksempelvis „sociale klasser“, „lokalsamfund“ og „familier“, og analysens formål er at anskueliggøre relationerne mellem disse kategorier, betyder valget af et kulturelt fikspunkt, at udgangspunktet bliver menneskers egne repræsentationer og en afvisning af en iboende korrespondance mellem sociale kategorier og sociale grupperinger. Selvom forskellen på antropologisk og sociologisk forskningsstrategi med denne forståelse tydeligvis ikke er et spørgsmål om, hvor datainsamlingen lokaliseres geografisk, kan man dog sige, at det tværkulturelle perspektiv har været en vigtig forudsætning for udviklingen af antropologisk forskningsstrategi.

De to artikelsamlingers titler, *Youth Cultures* og *Children and the Politics of Culture*, antyder, at den første handler om en ældre del af Jordens befolkning end den anden. Det er dog ikke tilfældet, da børnene og de unge, som læseren møder i artiklernes etnografiske cases, i begge udgivelser spænder fra mindre børn i skolealderen til unge mennesker i begyndelsen af tyverne. Dette kan ses som en illustration af én af den antropologiske og sociologiske børneforsknings pointer: at kategorierne barn og ung ikke har en iboende og absolut betydning ud over den, som de tillægges situationelt.

Børnekultur?

Selv om Stephens' indledning ikke direkte diskuterer børnekulturbegrebets relevans, påpeger hun, at ideen om eksistensen af børnekulturer har spillet en vigtig rolle i bestræbelserne på at sætte fokus på børns handlerum (Stephens 1995:23). Stephens' problematiseringen af begrebet begrænser sig til en kritik af den mere universalistiske tilgang til „børnekultur“, der opfatter børn som naturligt legende, kreative og spontane og ignorerer de dimensioner af børns liv, som ikke er „for sjov“.

James, Jenks og Prouts bog indeholder et kapitel, der er en diskussion af børnekulturbegrebets epistemologiske status i nutidige barndomsstudier, som jeg vil behandle mere indgående i slutningen af dette afsnit. I dette kapitel redegør James et al. for, hvordan begrebet er blevet anvendt og udviklet i forskellige forskningsmæssige sammenhænge. I den forbindelse påpeger de, at den mere snævre definition af genstandsfeltet for studiet af børnekultur, som Stephens kritiserer, ofte har udmøntet sig i en forskningsmæssig praksis, der dokumenterer og analyserer børns lege og børns ting, sådan som Opie & Opie gjorde det. Denne tilgang til børnekultur adskiller sig fra den måde, hvorpå begrebet er blevet anvendt af antropologer og sociologer, der har anvendt begrebet til at betegne de dagligdags sammenhænge, som børn indgår i med jævnaldrende (James et al. 1998:82).

I en artikel med titlen „Anthropology's Silent 'Others'“ (i Amit-Talai og Wulffs bog) argumenterer Virginia Caputo for, at antropologer skal interessere sig for børn som hand-

lende væsener frem for at betragte dem som ufærdige voksne, der kun er blevet delvist kulturelle. I sin iver for at overbevise læseren bruger Caputo flere gange udtryk som „børns kulturer“ og „børns verdener“ på en måde, der antyder at disse er naturlige og uproblematisk begreber. Eksempelvis læner hun sig op ad børneantropologiske foregangskvinder som Hardman og Suransky,⁴ når hun hævder, at den etnografiske metode er særlig velegnet til at „give forskere mulighed for at opleve aspekter af børns verdener på tæt hold“ (Caputo 1995:34). Heldigvis finder man en mere konsekvent analytisk forholden sig til begreberne „børnekultur“ og „ungdomskultur“ i Amit-Talais konklusion og James' artikel i samme bog.

Flere af bidragene i denne artikelsamling rejser kritik af den måde, hvorpå studier af „ungdomskultur“ som subkultur har benyttet modstandsdiskurs som sin teoretiske ramme og som konsekvens heraf har fremstillet selv „rebelske“ unges handlinger som reaktioner på en udefrakommende strukturel underordning⁵ frem for at anerkende, at unge kunne være i besiddelse af eget initiativ og handlekraft (Amit-Talai 1995a; Caputo 1995; James 1995; Wulff 1995a, 1995b). Amit-Talai påpeger i sin konklusion, at denne fokusering på subkultur og modstand har betydet, at majoriteten af unge, i modsætning til børn, ikke ses som tilhørende en egen særskilt kultur. De opfattes i stedet enten som på vej til at overtage deres forældres kultur eller som underlagt en multinational og kommerciel ungdomskultur (Amit-Talai 1995a).

James artikel i samme bog sammenholder kritikken af den måde, ungdomskulturbegrebet er blevet brugt, med indsigter fra de nye barndomsstudier. Det giver hende anledning til at foreslå, at „eksisterende forskelle mellem børn og unge menneskers sociale erfaringer og voksnes sådanne“ ikke skal forstås som subkulturer, men som temporale kulturer eller generationelle kulturer (James 1995:46). I artiklen konkluderer James på baggrund af sine etnografiske studier af engelske børn, at „kendskabet til lingvistiske ressourcer og tilegnelsen af performative færdigheder udtrykker børn og unge menneskers relative positioner inden for de generationelle barndoms- og ungdomskulturer“ (op.cit.:57), og viser, at udvikling af disse lingvistiske evner er en forudsætning for at mestre bevægelsen fra barndom til ungdom i den engelske sammenhæng.

Frem for at insistere på at tiden og teoriudviklingen i antropologien er løbet fra ideen om „børnekulturer“, og at dette begreb derfor bør opgives, vælger Amit-Talai i lighed med James at underkaste begrebet en kritisk revision, hvor der fokuseres på den procesuelle dimension af kultur. I sin konklusion taler Amit-Talai derfor ikke om studier af børnekulturer, men om børn og unges kulturelle produktion. Hun opfordrer antropologer til at undersøge børn og unges virken og medvirken over en bred vifte af steder, hvor denne foregår, og på en måde, som ikke udelukker en medtænken af, hvordan den kulturelle produktion „trækker på elementer fra både det hjemlige og fra transnationale påvirkninger og er sammenflettet med klasse, køn, etnicitet og lokalitet med al den kulturelle diversitet, som en sådan mangfoldighed af omstændigheder fremtvinger“ (Amit-Talai 1995a:231).

James, Jenks og Prouts diskussion af børnekulturbegrebets epistemologiske status går videre med de ideer, som James fremlægger i den ovenfor omtalte artikel. I *Theorizing Childhood* foreslår de, at begrebets indhold omformuleres, så børnekultur ikke sættes lig med en særskilt livsform, men i stedet ses som en „form for social handlen“ eller „en særlig kulturel stil“ (James et al. 1998:90). James et al. peger altså på en tilgang, der interesserer sig for kultur som kontekstualiseret handling, og på, at man med dette

udgangspunkt kan se børnekultur som tidsmæssigt definerede (midlertidige) rum for kulturel produktion.

Forfatternes analyse af de forskellige måder, hvorpå børnekulturbegrebet er blevet brugt, og deres anvisninger på, hvordan begrebet kan omformuleres, så det er i overensstemmelse med nutidig sociologisk og antropologisk teori, fremstår som både elegant og velargumenteret. Man kan derfor undre sig over, at de i forbifarten noterer sig, at de få studier, der fokuserer på børn i en ikke-europæisk eller nordamerikansk sammenhæng (det specificeres ikke nærmere med referencer eller lignende), „peger mod, at der i disse sammenhænge ikke findes nogen veludviklet ‘børnekultur’, da børn og voksnes verdener i disse kontekster er mindre socialt opdelte og kulturelt adskilte“ (ibid.). Det forekommer problematisk at fremkomme med så generelle og kategoriske udtalelser om forskellen på børn og barndom i Nord og Syd på et åbenbart smalt grundlag. Hvis studier af børn i Syd viser, at hverken det tidlige eller det reviderede børnekulturbegreb giver mening i den sammenhæng, er det vel en udfordring for den fortsatte udvikling af de samfundsvidenskabelige børne- og barndomsstudiers teorier og begreber, der er værd at tage op.

Har studier af børn antropologisk relevans?

James et al.'s model (fig. 1) af det teoretiske felt, som de samfundsvidenskabelige studier af barndom udgør, aftegner dette som udspændt mellem fire sociologiske modsætningsspar. Det drejer sig om struktur-agens, identitet-forskel, kontinuitet-forandring og lokal-global, der i modellen anskues i et samspil og ses som udtryk for fire filosofiske retninger, der vægter henholdsvis voluntarisme, determinisme, universalisme og partikularisme. Modellen er samtidig en matrix over fire typer af tilgange, som er fremherskende i nutidig samfundsvidenskabelig barndomsforskning.

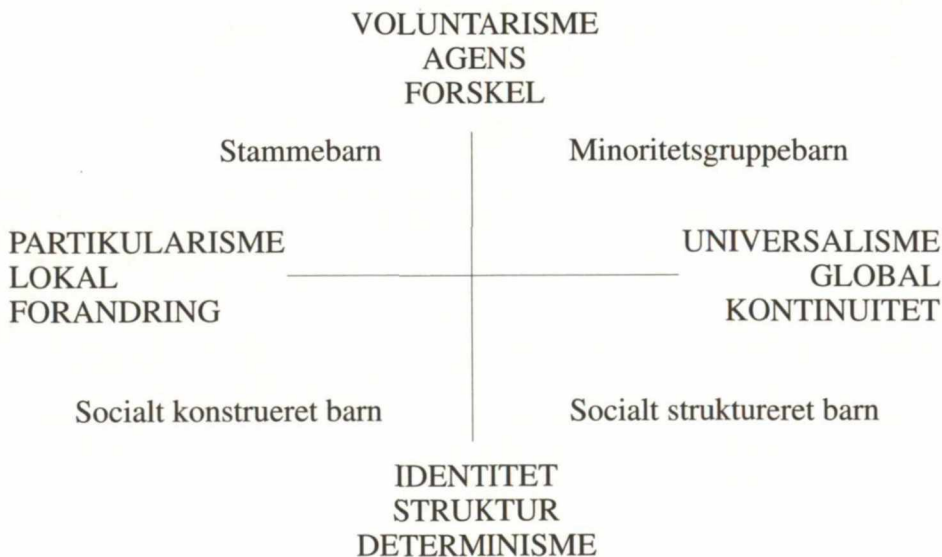

Fig. 1: Teoretisk felt for det sociale studie af barndom (James et al. 1998:206).

Selvom det felt, modellen beskriver, er en mangesidig størrelse, mener James et al., at man kan tale om det som ét felt, hvis aktører er fælles om at stå i opposition til de „transitionelle teorier“, der beskæftiger sig med børns sociale udvikling, og dermed fokuserer på, hvad barnet er på vej til at blive og ikke på barnet som person og social aktør i nutidig væren (op.cit.:206-7). Da James et al.'s erklærede formål er at konsolidere og give ny næring til det felt, som deres model skal beskrive, er de mere optagede af, hvordan antropologisk teori og metode kan bruges i dette projekt end i det tema, denne artikel behandler – spørgsmålet om, hvordan studier af børn og barndom er relevante for antropologien. Men det er oplagt, at de spørgsmål og den diskussion af teoretiske kernebegreber, som James et al.'s ramme for samfundsvidenskabelige barndomsstudier lægger op til, i vid udstrækning er sammenfaldende med antropologiske problemstillinger.

De omtalte artikler i de to artikelsamlinger er i forskellig grad optaget af, hvordan analyser af børn kan virke som en udfordring og en inspirationskilde i forhold til centrale, antropologiske, teoretiske og metodiske problemstillinger og i forhold til mere specifikke temaer, som optager antropologer. Hvor Amit-Talai, i en artikel hvor hun præsenterer resultater fra sit feltarbejde blandt canadiske unge i high-school (Amit-Talai 1995b), rejser vigtige spørgsmål for antropologisk analyse af venskab på baggrund af sit etnografiske studie, så viser hendes konklusion i samme bog (Amit-Talai 1995a), at studier af børn og unge er yderst relevante for de bestræbelser, antropologer i de sidste 30 år har gjort sig for at revidere det antropologiske kulturbegreb. Hun bruger bogens artikler som platform for en diskussion, som anviser en vej til at frigøre det antropologiske kulturbegreb fra en identifikation med samfund og kultur, der går videre end bare at lægge et ekstra lag af hybridkultur eller blandede grænseområder oven på de stabile, afgrænsede og homogene kulturelle „øer“. Amit-Talai foreslår, med afsæt i Anthony P. Cohens og Ward H. Goodenoughs teoretiske arbejder, at man anskuer kulturel produktion som lokaliseret i aktiviteter frem for i samfund (jf. Goodenough 1994), medtænker menneskers bevidsthed om deres engagement i mange forskellige, sammensatte situationer eller aktiviteter (jf. Cohen 1994) og kombinerer dette med en opmærksomhed på de rammer, såsom ulige fordeling af viden og magt, der virker bremsende for menneskers handlekraft. Amit-Talai konkluderer: „Unge mennesker er alt andet end 'delvist kulturelle' og har måske en særlig stærk forståelse for den vilkårlige karakter af enhver kulturel erfaring“ (Amit-Talai 1995a:232).

Stephens argumenterer for, at et fokus på barndom er vigtig i forhold til udviklingen af teorier om modernitet og globale processer (Stephens 1995). Hun sammenkæder den spirende antropologiske interesse i børn og barndom med den seneste tids opblomstring af antropologiske studier, der beskæftiger sig med selvet, kroppen, familie- og hverdagsliv. Denne forskning har udfordret opsplitningen mellem politisk økonomi og kultur og det offentlige og det private, som megen videnskabelig tænkning, også verdenssystemteori, opererer med. At rette fokus mod barndom og på børns erfaringer er således en måde, hvorpå man kan udfordre de dominerende modeller for verdenssystemprocesser.

Stephens' diskussion af barndom udmærker sig ved, at de teoretiske overvejelser sættes i relation til aktuelle empiriske problemstillinger, særligt med spørgsmålet om børns rettigheder. Ud over at interessere sig for hvilke teoretiske perspektiver, et antropologisk perspektiv på børn rejser, er Stephens således meget optaget af, hvordan teorierne kan have relevans eller konsekvenser for mere problemorienterede tilgange til børn og barndom. Selvom Stephens overvejende ser positive muligheder i den forbindelse, peger hun

dog på, at den akademiske tendens til at betragte barndomme som diskursive fænomener, der kun eksisterer inden for deres sociale og historiske sandhedsregimer, kan få utilsigtede konsekvenser og bruges til at afvise eller underminere legitimiteten af synsvinkler og værdier, som forsøger at modarbejde undertrykkelse af børn, og at børns liv verden over i stigende grad domineres af det internationale markedes værdier (op.cit.:11, fodnote 5).

Børneantropologi?

De tre udgivelser, der i sig selv er et bevis på, at der er en stigende interesse for genstandsfeltet børn og barndom, er altså fælles om at vise, at studier af børn har relevans for en række antropologiske problemstillinger. Hvor James og hendes kolleger har et stærkt ønske om at konsolidere de samfundsvidenskabelige barndomsstudier som et tværfagligt felt, der samler sig om en interesse i børn, så fornemmer man, at for Amit-Talai er børn og unge interessante som genstandsfelt på grund af de muligheder, der viser sig i disse studier i forhold til centrale problemer i antropologisk teori og metodologi, og jeg tvivler på, at hun ville acceptere at blive betegnet som „børneantropolog“. Stephens siger direkte, at de udfordringer for samfundsteori, som artiklerne i den bog, hun har redigeret, rejser, er alt for vigtige til at blive isoleret inden for et smalt defineret felt af „børneforskning“ (Stephens 1998:21).

Antropologer, som beskæftiger sig med børn og barndom i deres forskning, står over for et dilemma: For at få gennemslagskraft og opbygge forskningsmæssige netværker kan det synes nødvendigt at etablere sig som en selvstændig disciplin eller retning inden for antropologien, men man løber så samtidig en reel risiko for at blive sat i bås som „børneantropolog“. Som de andre temaer, der, om end overfladisk, berøres i denne artikel, er det ikke en problemstilling, der alene knytter sig til genstandsfeltet børn og barndom. Det afspejler derimod de problemer, som er forbundet med en organisering af det antropologiske forskningsfelt, som fremmer en opsplitning i regionale og tematiske specialiseringer, og som ikke tilskynder den enkelte forsker til at interessere sig for, hvad der sker uden for hendes eget område.⁶ Hvis antropologer, som forsker i og med børn, vil tages alvorligt af den „voksne“ antropologi, er vejen frem ikke at isolere sig med ligesindede. Men det er klart, at dialogen med andre forskere i barndom kan være vigtig for at udvikle gode argumenter for, hvorfor antropologer i højere grad bør inddrage børn i deres analyser, og for de perspektiver, der ligger i studiet af børn og barndomme i forhold til en lang række af både centrale og mere marginaliserede antropologiske temaer.

Noter

1. Alle oversættelser til dansk er forfatterens.
2. „De nye samfundsvidenskabelige studier af barndom“ (the new social studies of childhood), som er den betegnelse, James et al. anvender, bedrives ikke kun af antropologer og sociologer, men af forskere fra mange forskellige discipliner såsom psykologi, geografi, jura, historie, filosofi og pædagogik.
3. Barth (1987, 1989) og Hannerz (1992) er eksempler på antropologisk forskning, der fokuserer på kultur som distribueret, og på, hvordan viden er ulige fordelt i socialt differentierede befolkninger.

4. Antropologen Valerie Polakow Suransky udgav i 1982 bogen *The Erosion of Childhood*. Suransky argumenterer for, at børn er handlende og bevidste personer, som fortjener en større synlighed i den antropologiske forskning.
5. Kritikken retter sig blandt andet mod den såkaldte „Birminghamskole“, forskningsmiljøet omkring Centre for Contemporary Cultural Studies i Birmingham, England, som i 1970'erne og i starten af 1980'erne frembragte en række marxistisk inspirerede analyser af unges subkulturer (f.eks. Hall & Jefferson 1976; Willis 1977).
6. Judith Okely har med sin videnskabelige produktion leveret et overbevisende argument for værdien af at søge efter indbyrdes forbindelser mellem antropologiske temaer og regioner frem for at indespærre forskning og forskere i snævre regionale eller tematiske områder, der som Okely påpeger, er af en konstrueret karakter, der bygger på tilfældige eller politiske afgrænsninger og udelukkelse (Okely 1996).

Litteratur

Amit-Talai, Vered

1995a Conclusion: The 'Multi' Cultural of Youth. I: Amit-Talai & Wulff (red.): Youth Culture. A Cross-Cultural Perspective. London: Routledge.

1995b The Waltz of Sociability: Intimacy, Dislocation and Friendship in a Quebec High School. I: Amit-Talai & Wulff (red.): Youth Culture. A Cross-Cultural Perspective. London: Routledge.

Barth, Fredrik

1987 Cosmologies in the Making. A Generative Approach to Cultural Variation in Inner New Guinea. Cambridge Studies in Social Anthropology No. 64. Cambridge: Cambridge University Press.

1989 The Analysis of Culture in Complex Societies. *Ethnos* 3-4:120-42.

Caputo, Virginia

1995 Anthropology's Silent 'Others': A Consideration of some Conceptual and Methodological Issues for the Study of Youth and Children's Cultures. I: Amit-Talai & Wulff (red.): Youth Culture. A Cross-Cultural Perspective. London: Routledge.

Cohen, Anthony P.

1994 Self Consciousness. An Alternative Anthropology of Identity. London: Routledge.

Goodenough, Ward H.

1994 Towards a Working Theory of Culture. I: R. Borofsky (red.): Assessing Cultural Anthropology. New York: McGraw-Hill, Inc.

Hall, Stuart & Tony Jefferson

1976 Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-War Britain. London: Hutchinson & Co.

Hannerz, Ulf

1992 Cultural Complexity: Studies in the Organization of Meaning. New York: Colombia University Press.

Hardman, Charlotte

1973 Can there be an Anthropology of Children? *Journal of the Anthropological Society of Oxford* 4(1):85-99.

James, Allison

1995 Talking of Children and Youth: Language, Socialization and Culture. I: Amit-Talai & Wulff (red.): Youth Culture. A Cross-Cultural Perspective. London: Routledge.

James, Allison, Chris Jenks & Alan Prout

1998 Theorizing Childhood. Cambridge: Polity Press.

Okely, Judith

1996 Own or Other Culture. London: Routledge.

- Opie, Iona & Peter Opie
1959   The Lore and Language of Schoolchildren. Oxford: Oxford University Press.
- Prout, Alan & Allison James
1990   A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems.
I: A. Prout & A. James (red.): Constructing and Reconstructing Childhood:
Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: The Falmer Press.
- Stephens, Sharon
1995   Introduction. Children and the Politics of Culture in 'Late Capitalism'. I: S. Stephens (red.):
Children and the Politics of Culture. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Strathern, Marilyn
1984   Localism Displaced: A 'Vanishing Village' in Rural England. *Ethnos* 1-2:43-61.
- Suransky, Valerie Polakow
1982   The Erosion of Childhood. Chicago: The University of Chicago Press.
- Willis, Paul
1977   Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs.
Hampshire: Gower Publishing Company Limited.
- Wulff, Helena
1995a   Inter-Racial Friendship: Consuming Youth Styles, Ethnicity and Teenage Femininity in
South London. I: Amit-Talai & Wulff (red.): Youth Culture. A Cross-Cultural Perspective.
London: Routledge.
- 1995b   Introduction: Introducing Youth Culture in Its Own Right: The State of the Art and New
Possibilities. I: Amit-Talai & Wulff (red.): Youth Culture. A Cross-Cultural Perspective.
London: Routledge.

ANMELDELSER

ISA BAUD & INES SMYTH (red.): Searching for Security. Women's Responses to Economic Transformations. London & New York: Routledge 1997. 161 sider. ISBN 0-415-14227-X (hb).

Ovennævnte bog består af otte artikler der, foruden det indledende første kapitel, omhandler effekten af krig på kvinder og udviklingspolitikens instrumentale brug af kvinder som problemer eller løsninger (kap. 2); indskrænkningen af staten i de caribiske lande, effekterne heraf på især kvinder og deres respons herpå (kap. 3); former og fremtidige muligheder for uformelle og formelle sikkerhedsnet i Afrika i forbindelse med strukturtilpasning (kap. 4); globale udviklingspolitiske ændringer og deres forhold til sundhedspolitik samt kvinders placering inden for denne sektor gennem tiden (kap. 5); ændringer i Ungarns sociale system og effekten heraf på kvinder (kap. 6); effekten af Malaysias økonomiske restrukturering på kvinders arbejde i den formelle sektor (kap. 7) og sammenligning af Indiens og Chiles strategier og programmer for kvinder, der er hovedansvarlige for hushold (kap. 8).

Ved læsning af bogen fra ende til anden må man nødvendigvis spørge sig selv, hvorfor disse artikler er blevet samlet i én bog og ikke udgivet i diverse relevante tidsskrifter eller som arbejdspapirer. Alle artiklerne udspringer af oplæg på workshoppen „Insecurity in the 1990s: Gender and Social Policies in an International Perspective“, og heri skal svaret nok findes, nemlig i den udbredte overbevisning, at en succesfuld international workshop bør resultere i en bog.

I det indledende kapitel giver redaktørerne en kort introducerende oversigt over de tre hovedfaktorer, der medfører usikkerhed i verden, nemlig den globale økonomiske krise, politiske konflikter og de økologiske problemer, som vi står over for (sidstnævntes årsag er til debat, bemærker de), og de fortæller, at bogen hovedsageligt vil tage udgangspunkt i økonomiske transformationer. Ifølge forfatterne rejser artiklerne to hovedspørgsmål: 1) Hvilken effekt har de globale ændringer haft

på kvinder? og 2) Hvordan har kvinder reageret på disse ændringer? Disse to spørgsmål er ikke nye, men har været rejst i den eksisterende litteratur om strukturtilpasning og økonomisk krise (hvilket forfatterne også bemærker). Dette betyder dog ikke, at disse spørgsmål ikke bør stilles igen, men at denne bog nok ville have haft større betydning – på grund af sin empiriske tilgang – hvis den havde fokuseret på de mere udokumenterede effekter af (og responser på) politiske konflikter og økologiske ændringer. Det er dog et problem, at mange af artiklerne ikke besvarer det, der skulle være bogens to hovedspørgsmål, eller kun berører dem overfladisk. Der mangler således en fællesnævner for de mangeartede emner (og geografiske steder), som behandles i artiklerne, til trods for redaktørernes påstand om det modsatte. Hvorom alting er, så har redaktørerne ikke gjort deres arbejde ordentligt på det helt basale niveau, hvor man sørger for, at artiklerne hverken bliver for lange og omfattende eller for korte og overfladiske. I denne bog finder man nemlig eksempler på begge dele. Artiklen om det ungarske system er 7,5 sider lang og forvirrende i sin udredning af det nuværende socialpolitiske system og efterlader én med et ønske om en mere udførlig beskrivelse og analyse af situationen. Artiklen om bistands- og sundhedspolitik fra kolonitiden til i dag, skrevet af den ene af redaktørerne, er på 26 sider og alt for lang og detaljeret for læsere, som ikke har en specifik interesse i sundhed, hvilket man næppe kan forvente, at størstedelen af denne bogs læsere har. For alle artiklerne, undtagen ovennævnte om sundhedspolitik, gælder det, at fokus stort set kun ligger på kvinder. Bogens titel lover ikke andet, men man kunne have ønsket sig, at man var „fulgt med tiden“ og taget kønsaspektet alvorligt.

Det positive element ved bogen er, at mange af artiklerne er interessante, og det skal selvfølgelig absolut ikke undervurderes. De fleste af artiklerne lægger hovedvægten på det empiriske og kontekstualiserende, mens nogle få er mere generelle og teoretiske, og specielt to fra den sidste kategori skiller sig ud ved at fremføre særligt interessante argumenter.

Den ene er Ruth Pearsons artikel om effekten af krig på kvinders reproduktive aktiviteter og seksualitet og udviklingspolitikken instrumentale brug af kvinder som problemer eller løsninger i stedet for agenter (kap. 2). Det interessante ved artiklen er for det første, at hun beskæftiger sig med, hvordan kvinders reproduktive rolle påvirkes af krig (det er den eneste artikel i bogen, som beskæftiger sig med politiske konflikter), hvilken, noterer hun, hidtil har været negligeret inden for feministisk forskning. Det andet interessante aspekt er hendes diskussion af den instrumentale brug af kvinder inden for politikker til bekæmpelse af miljødegradering og befolkningsvækst. Det er et problem ifølge Pearson, at disse strategier kalkulerer med årsags- og virkningsforhold, som er oversimplificerede og ikke svarer til realiteterne, og det er til dels en konsekvens af at ignorere kvinder som subjekter. Det betyder, at „Vi er stillet over for kvinders *tilstedeværelse* i diskursen. Men deres tilstedeværelse er ikke forudsat af en analyse eller forståelse af arten af deres *reproduktive arbejde* – kun formodninger om deres reproduktive rolle“ (s.19). Svagheden i artiklen er, at den både er overfladisk og tilfældig. For det første giver den kun en meget snæver analyse af krigens betydning for kvinder. For det andet forklarer artiklen ikke sammenhængen mellem global usikkerhed og instrumental brug af kvinder i udviklingspolitik, til trods for at det sidste ifølge Pearson er et træk ved global usikkerhed. Det virker, som om Pearson har haft to hovedargumenter, som hun ville ud med, og som så er blevet proppet ind under den samme paraply. Denne paraply er „international usikkerhed“, en paraply, som ifølge Pearson er at foretrække frem for „udvikling“, fordi udviklingsagendaen er blevet for restriktiv. Dette er hendes svageste argument for udviklingsdebatten, om end ikke politikken, har netop været karakteriseret ved at „give plads“ til nye emner og nye tilgange og har i alle tilfælde fokuseret meget på de globale ændringer og institutioner, som Pearson af en uforståelig – og ikke forklaret – grund ikke mener hører under „udvikling“.

Den anden artikel, der specielt skiller sig ud, er Gudrun Lachenmanns artikel om uformelle sociale sikkerhedsformer. Til forskel fra de fleste kritikere af strukturtilpasning argumenterer Lachenmann ikke for, at statens hovedansvar bør være at udbyde sociale ydelser, som under strukturtilpasningen ofte er blevet

beskåret samtidig med, at social ulighed og fattigdom er forøget. I stedet mener hun, at staten skal skabe et miljø, hvor ikkestatslige sociale organisationer har mulighed for at trives. Socialpolitik bør balancere mellem socialt ansvar og autonomi for sociale aktører. Det er svært at dele Lachenmanns optimisme med hensyn til, at kvinder vil drage fordel af sådan en styrkelse og formalisering af selvhjælp, mon ikke det bliver dem, der kommer til at bære den største byrde eller bliver marginaliseret i beslutningsprocesserne, og Lachenmann giver da heller ikke noget bud på, hvordan det kan undgås. Men det er forfriskende at møde en forfatter, som ikke „ukritisk kritiserer“ strukturtilpasning uden forståelse for den ofte økonomiske nødvendighed af restrukturering, men som samtidig ikke med al magt forsvarer det, men derimod kritisk kigger på, hvorfor og hvordan strukturtilpasning har en ødelæggende virkning på traditionel solidaritet og social sikkerhed.

Det er også værd at nævne Chee Heng Leng og Cecilia Ng Choon Sims artikel om restrukturering i Malaysia og dens betydning for kvinder i den formelle sektor, som er en velskrevet og veldokumenteret artikel, uden at den dog fremfører nye argumenter til debatten, samt Mayra Buvinic og Geeta Rao Gupta's interessante sammenlignende artikel om Indien og Chiles statspolitikker for kvindelige familieoverhoveder. Gemma Tang Nains artikel om statens ændrede rolle i Vestindien er bestemt også værd at læse for den historiske gennemgang; dog er dens argumenter omkring effekterne af strukturtilpasning på kvinder til tider mere spekulative end dokumenterede.

Alt i alt er det en bog, der ikke kan anbefales som *bog*, men afhængig af ens interesser er artiklerne da bestemt værd at læse.

Julie Koch Laier
m.phil., ph.d.-stud.
Center for Udviklingsforskning

ALFRED W. CROSBY: Ecological Imperialism. The Biological Expansion of Europe, 900-1900. Cambridge: Cambridge University Press 1986. Canto edition 1993. 368 sider, illustreret. ISBN 0-521-45690-8. Pris £ 7,95.

Skulle man ikke allerede have opdaget det, er bestsellerforfatteren Alfred W. Crosby, Jr., for nogle år siden genudgivet i en paperbackudgave i kiosksformat. Bogen med den besnærende titel *Økologisk imperialism* udkom i 1986. Den er en prisbelønnet opfølger på forfatterens store hit fra 1972, *The Columbian Exchange*. Emnet var dengang de naturgeografiske og biologiske ændringer, som fulgte af udvekslingerne mellem den Gamle og den Ny Verden. I efterfølgeren, som er kommet i ni oplag, sættes fokus på, hvad europæernes tilstedeværelse gjorde ved de verdener, de indtog i hine tider. Bogen gennemgår i 12 kapitler forhold af teknologisk, biologisk og organisatorisk karakter, som ifølge forfatteren har været forudsætninger for de europæiske ekspansioner, og han beskriver nogle konsekvenser med hensyn til planter og dyr samt sygdommes udbredelse. Crosbys felt er den antropomedicinske historiografi, og han sammenvæver nye og skæve vinkler på historisk og naturgeografisk stof i en populærvidenskabelig og let tilgængelig fremstilling. Både foreliggende og tidligere arbejde fra forfatterens hånd præges af en lidt vel fremtrædende hang til letkøbte slutninger og en tilsvarende beundring for det effektive. Forfatterens sympati er helt på vindernes side. Han giver betegnelsen „Neo-Europes“ til lande, som befinder sig tusinder af kilometer fra Europa, men hvis befolkninger i dag er overvejende af europæisk herkomst. Disse lande, som førhen var hjemsted for spredte befolkninger, ofte jægere og samlere, siger han, producerer i dag store mængder af fødevarer og tegner sig for 30 % af verdens samlede fødevarerexport. Det argument, bogen fremlægger, er nu, at denne europæiske „sejr“ ikke skyldes en overvældende våbenmagt, men en biologisk og økologisk overlevelsedygtighed. Hermed må man vel sige, at europæisk imperialism sandelig har fået sin naturlige forklaring.

Hvis man holder til det, kan bogen læses som en indføring i sider af opdagelsernes historie, som menige antropologer i København og omegn ikke hidtil har haft for vane at gøre sig bekendt med. Forfatterens konklusioner

behøver man jo ikke at købe. Hans kildeangivelser er mange og har sidehenvisninger med. Så kan man selv gå i gang med stoffet og tænke videre, hvis interessen skulle være blevet vakt.

Hanne Veber
mag.scient.

Institut for Arkæologi og Etnologi
Københavns Universitet

PER HAGE & FRANK HARARY: Island Networks. Communication, Kinship, and Classification Structures in Oceania. New York: Cambridge University Press 1996. 296 sider. ISBN 0-521-55232-X (hb). Pris: £ 40.

Grafteori er en gren af matematikken, der udvikler formelle modeller til at analysere forbundethed eller relationer. Grafmodeller er topologiske systemer, hvis abstrakte egenskaber definerer de signifikante strukturformer i alle netværk (s.2). Grafmodeller kan formuleres som algoritmer, der kan bruges deduktivt til at opstille mulige formvariationer, de kan fremstilles som simple grafiske figurer, og de kan benyttes til computerberegninger. Af de to forfattere er Hage antropolog og Harary professor i matematik og computervidenskab. De har tidligere udgivet *Structural Models in Anthropology* (1983), hvor de første gang viste grafteoriens potentiale i antropologiske analyser, og *Exchange in Oceania* (1991), hvor de anvendte teorien på udvekslingssystemer i Oceanien. Det foreliggende værk fortsætter deres forehavende med dels at demonstrere grafteoriens frugtbarhed, dels at gennemføre en række analyser af slægtskabs- og udvekslingsforhold og deres strukturelle transformationer i en række øsystemer i Stillehavet.

Selv om man, som anmelderen, ikke har tilstrækkelige matematiske forudsætninger og hurtigt må give op, når forfatterne udvikler deres teoremer og algoritmer, kan man godt lade sig inspirere af analyserne. Det ser faktisk ud til, at den matematiske logik, som grafteorien bygger på, leder til en systematisk aføgning af muligheder og logisk oversigt over variationer. Først og fremmest er bogen dog interessant, fordi dens antropologiske inspiration, som i de tidligere bøger, er Lévi-Strauss' strukturalisme, men her koblet med en interesse for historiske processer. Den vidner også om et stort kendskab til den antropologiske

litteratur om Oceanien. Det mest spændende gemmer sig i kapitlerne „Search Trees: I“ og „II“. Her får vi en gennemgang af teorier om den koniske klan og af prestigegode-systemer, hvor Jonathan Friedmans artikel i *Folk* (1981) har en central plads (og en tidlig artikel af Jan Hjarnø fra samme tidsskrift (1979) benyttes som en vigtig kilde). Den teoretiske afklaring bruges i næste kapitel til en påvisning af den koniske klans forekomst i Mikronesien og de strukturelle resultater af devolutionsprocesser i denne region. I andre kapitler bruges grafteorien til analyser af handelssystemer, centralitet og dominans i øsystemer og udviklingen af slægtskabs- og ægteskabssystemer.

Hvor god en teori end er, så afhænger dens resultater af karakteren af det materiale, den anvendes på. Her mærker man, at forfatterne er så begejstrede for deres formelle teorier, at de undlader at gå ind på det store spørgsmål, der må stilles, når man bruger etnografiske data løst fra deres historiske tilblivelsesbetingelser. Hvordan kan materiale indsamlet i forskellige samfund under meget forskellige stadier og lokalhistoriske forløb af den koloniale forandring forsvarligt sammenstilles til „rene“ strukturelle transformationsanalyser? Det er et spørgsmål, som netop mange strukturalistisk orienterede antropologer negligerer, og også her savner man en diskussion af det. Alligevel er bogen på grund af sine inspirerede og kreative ideer anbefalelsesværdig for dem, der interesserer sig for slægtskab, udveksling og historiske processer i Oceanien. De må håbe at finde bogen på et bibliotek. Den findes kun i hardback til en pris af £ 40!

John Liep
Institut for Antropologi
Københavns Universitet

ANGELIQUE HAUGERUD: *The Culture of Politics in Modern Kenya*. Cambridge: Cambridge University Press 1995. ISBN 0-521-47059-5 (hb). Pris: £ 35.

En *baraza* er et offentligt politisk møde. I disse udendørs forestillinger møder Kenyas politikere deres vælgere. Politikernes evne til at håndtere *baraza*'ens krævende samspil med vælgere og kolleger er afgørende for deres anseelse og status.

Præsident Moi er en mester i at skabe dialog med almindelige mennesker. Han taler tit

på swahili til udlændinges irritation. En *baraza* er en opvisning af statens magt, men magten bliver stedse udfordret af borgere, som ved disse lejligheder ikke ganske lader sig styre af den frygt, der ellers har været karakteristisk for Kenyas politiske liv. *Baraza* er underholdning og uden for byerne også forum for udvikling og instruktion. Der er regler for disse offentlige forestillinger, men reglerne kan brydes både af magthavere, som kan vælge at fyre en illoyal politiker for åbent tæppe, og af vælgere, som ved tilråb kan minde en tvetunget politiker om fordums fejltrin og sætte hans politiske liv på spil.

Baraza er en stadigt tilbagevendende begivenhed, hvis udtryk Haugerud prøver at aflæse for at kunne karakterisere det moderne Kenyas politiske kultur og struktur. Resultatet af anstrengelserne, *The Culture of Politics in Modern Kenya*, er en iderig, men ikke ganske sammenhængende fremstilling af så forskellige forhold som Kenyas internationale ry, den moderne populærkulturs modstandspotentiale, social ulighed på landet og det centrale Kenyas historie de sidste hundrede år.

Bogens to første dele skildrer baggrunden for og indførelsen af flerpartipolitik i Kenya i 1990'erne. Fremstillingen argumenterer for sammenhængen mellem den interne modstand mod et autokratisk og korrump etpartisystem, donorenes økonomiske pres og regimets opmuntring af politisk etnicitet, som til sammen førte til politisk ustabilitet, stigende vold og økonomisk nedtur. Men som også resulterede i politisk differentiering og en opposition, som ikke lod sig styre, og stigende artikulation fra forskellige dele af civilsamfundet.

I kapitel tre indsnævres perspektivet til Embudistriktet i det centrale Kenya. Her analyseres konkrete *baraza* som arenaer for magtkampe mellem lokale og nationale politikere og mellem politikere og vælgere. Haugerud anskuer de politiske møder som „performance“. Hun viser, hvordan politikere udnytter deres sproglige ekspertise og deres viden om centrale sociale og moralske begreber i lokalsamfundet til at etablere loyalitet og samhørighed. Visse emner såsom ideologi og klasse kan ikke diskuteres offentligt. Andre såsom nødvendigheden af udvikling, af at følge i præsidentens fodspor og faren ved at lytte til fremmede vendes og drejes. På møderne afprøves grænserne for en acceptabel politisk diskurs, og de, der udfordrer grænserne for frækt, løber en betydelig risiko.

I bogens fjerde del udvides perspektivet rumligt til at omfatte hele regionen omkring Mount Kenya, i hvilken Embu er en del, og i tid til at bevæge sig fra regionens førkoloniale historie op gennem kolonitiden til nutiden. Social differentiering og forestillinger om rigdom og fattigdom strukturerer fremstillingen. Ligesom den fremragende Kenyahistoriker, John Lonsdale, søger Haugerud at løse en del af problemet med manglende skriftlige kilder ved at tage ordsprog og faste talemåder som udtryk for den folkelige forståelse af centrale samfundsmæssige anliggender. Ordsproget „den fattige mand taler altid med tynd tunge“ er således udtryk for, at fattigdom i modsætning til rigdom ikke forbindes med værdi og respekt fra omverdenen. Haugerud har desuden udnyttet et rigt arkivmateriale, der belyser regionens udvikling set fra kolonialadministrationens synsvinkel. Fremstillingen af sociale og etniske dynamikker bærer præg af James Scotts forestillinger om „moral economy“, Londales centrale analytiske kategorier, og af Charles Amblers *Kenyan Communities in the Age of Imperialism* fra 1988. Disse inspirationer forenes overbevisende i Haugeruds egen fortolkning af samfundsudviklingen i en region, hun kender særdeles godt.

Værkets sidste del er en tæt analyse af rige og fattige i Embus landbrugsbaserede økonomi. Hun fremstiller detaljeret, hvordan de gensidige forhold mellem patroner og klienter er udtryk for modernitet på linje med magtudøvelsen fra mindre personliggjorte interesse-sammenslutninger. Og hvordan Kenyas politikere baserer den magt, der udfolder sig i storbyens politiske institutioner, på ressourcer og relationer, som hører de rurale områder til. Staten har ikke styr på opdeling og tildeling af den mest centrale ressource af alle: jord. Det politiske råderum, som barazainstitutionen er udtryk for, udnyttes af individer og grupper til at fremme egne formål, og der er grænser for statens evne til at underordne og manipulere.

Haugerud er antropolog og karakteriserer sit værk som politisk antropologi. Hun er original og udfordrende i sin sammenkædning af det detaljerede lokalstudie med analyse af nationale magtstrukturer og i sit blik for den gensidige afhængighed mellem politik og kultur, som den kommer til udtryk i barazainstitutionen. Bogen viderefører på det smukkeste den linje, som en anden inspirerende antropolog, David Parkin, har lagt i sin tyve år gamle fremstilling af sammenhænge mellem kultur

og politik i *The Cultural Definition of Political Response: Lineal Destiny Among the Luo*.

Bodil Folke Frederiksen
Internationale Udviklingsstudier
RUC

L.R. HIATT: Arguments about Aborigines. Australia and the Evolution of Social Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press 1996. ISBN 0 521 46008 5 (hb).

I slutningen af forrige århundrede kom de førende antropologers interesse til at samle sig om de australske indfødte. (Jeg vægrer mig stadig ved at bruge den nu politisk korrekte, men på dansk monstrøse betegnelse aboriginer eller endnu værre, som det undertiden ses i pressen, aboriginaler.) Det var under evolutionismen, hvor spørgsmål om oprindelsen af centrale menneskelige institutioner som ægteskab, familie og religion var brændende. I Australien mente man at stå over for de mindst udviklede samfundformer, som måtte være nær på det primitive ursamfund, man var i gang med at rekonstruere.

Der opstod et samarbejde mellem fremstående antropologer i metropolerne og hvide australske forskere i marken. Missionæren Fison og hans medarbejder Howitt, der var fredsdommer, blev således protegeret af Morgan, mens naturforskeren Spencer og postmester Gillen arbejdede under vejledning af Frazer. Gennem disse teamworks blev opsigtsvækkende materiale indsamlet, der kunne belyse teorier om f.eks. gruppeægteskab og totemisme. Denne etnografi kom til at indgå i vigtige værker af Frazer og Durkheim (og Freud). På en række områder gjordes opdagelser, der skulle blive genstand for debat langt frem i tiden, og i nogle tilfælde, hvor det drejer sig om jordrettigheder og sammenhængen mellem religion og landskab, er det spørgsmål, der har konsekvenser for retssager om erstatninger og jordrettigheder i dagens Australien.

Hiatt er en af efterkrigstidens store australske antropologer, der nu befinder sig i emeritus-stadiet. I denne bog skildrer han udviklingen inden for en række stridsspørgsmål i forskningen om de australske indfødte. Det drejer sig blandt andet om beskaffenheden af lokalgrupper, gruppeægteskab, kvinders stilling, politisk lederskab, tilstedeværelsen af

højguder, forplantningsteorier og slægtskabsadfærd. Bogen er eksempel på de lokale faghistorier, som er ved at fremkomme i disse år. Dens kapitler begynder i hvert tilfælde med spørgsmål, der stod centralt i den internationale antropologiske debat og optog kendte forskere. Efterhånden indsnævres feltet til interne diskussioner mellem australske antropologer og drejer sig om kvaliteten og fortolkningen af specifikke empiriske data og regionale variationer. Hiatt er af den gamle empiricistiske skole og forsigtig med at drage skarpe konklusioner. Læsere, hvis interesse går i retning af almen teorihistorie, vil nok finde, at bogen fortaber sig for meget i tørre etnografiske spørgsmål. Den har først og fremmest interesse for dem, der specialiserer sig i de australske indfødtes kultur, hvor den opridser udviklingen af debatterne og giver værdifulde litteraturhenvisninger. Her har den et tilbagekuende blik. Dens fokus er hovedsagelig rekonstruktionen af australiernes „traditionelle“ sociale og kulturelle forhold og ikke nutidens kulturelle og politiske processer.

John Liep
Institut for Antropologi
Københavns Universitet

EDVARD HVIDING: Guardians of Marovo Lagoon. Practice, Place and Politics in Maritime Melanesia. Center for Pacific Islands Studies. Pacific Islands Monograph Series 14. Honolulu: University of Hawai'i Press 1996. 473 sider. ISBN 0-8248-1664-1 (hb).

Dette er en meget vigtig bog. For det første udfylder den, om man kan tillade sig ordspillet, en lakune i den etnografiske litteratur om Melanesien. Den er den første monografi om „customary marine tenure“, altså sædvane-mæssig besiddelse af søområder, hos et melanesisk folk. Det lyder vældig kedeligt, men bliver i Hvidings fremstilling meget fængslende. For det andet demonstrerer bogen overbevisende, hvilken evne til antropologisk forklaring en praksisorienteret tilgang har. Den bygger her på solid norsk tradition inspireret af Fredrik Barths procesanalytiske metode, men er beriget med et historisk perspektiv og nye ideer fra kognitiv forskning.

I årtusinder har Stillehavet været et øhav, hvis beboere ikke anså havet som en hindring,

men som en vej til møder med andre søfarere. Der er da også skrevet en del om øboernes søfartsteknik og navigationskundskab. I de senere år er fremkommet enkelte studier af deres systemer til besiddelse af de nære laguneområder, hvor de skaffer en vigtig del af deres ernæring. I Melanesiens antropologi har der dog i mange år været en landværts slagside. Tyngdepunktet har været i det indre Ny Guinea, men selv forskere, som har arbejdet ved kysten eller på øerne, har i reglen savnet opmærksomhed for det, der lå uden for strandkanten. Eller værre endnu: De har været landkrabber, der savnede mod til at følge deres informanter ud på dybt vand, som Hviding mere end antyder. Det var ikke rar læsning for denne anmelder, som først lærte at svømme tilforladeligt i floden på „min egen“ stillehavsø, og som kun med hjertet i halsen har befaret oprørt hav i små fartøjer. Her kommer en nordmand fra søfartsbyen Bergen og slår sig for brystet og udpeger sine kolleger som vandskrækkere! Desværre må man lade ham, at det ikke er en ren sømandsskrøne. Nu kan vi se, hvilken fascinerende kulturel verden, der gemte sig derude for den, der turde deltage i hverdagslivet over og under vandlinjen i en melanesisk lagune.

Guardians of Marovo Lagoon handler nemlig om meget mere end ejendomsret. I bedste holistiske ånd er bogen en „total“ skildring af en livsform til søs, af sejlads og fiskeri, ikke som „ressourceudnyttelse“, men erfaringsbåret handlen i omgang med livet i havet. Den skildrer den revfyldte lagune som et „søskab“ af tegn, der formidler mellem menneskelige forhold, der er flydende og fleksible. Den fremdrager grundlæggende kulturelle modeller, som Marovos folk har brugt til at ordne sociale relationer mellem sig selv og i forhold til fremmede gæster, der kom over havet, og den viser, hvordan disse begreber er blevet genfortolket under store historiske forandringer.

Marovo er en af de største laguner i verden. Den ligger i New Georgia-øgruppen i Salomonøerne. I forrige århundrede var området berygtet for sine blodige hovedjagtstogter i store krigskanoer. Hviding har udført omhyggelig arkivforskning og viser, hvordan krigsførelsen løb grassat under kontakt med hvide handelsmænd, der forsynede øboerne med jernøkser. Han følger kolonimagtens pacifisering og den store folkeflytning, da øernes „bushfolk“ flyttede til kysten i årtierne omkring århundredskiftet, og befolkningen antog

kristendommen. Under denne historiske transformation dannedes den „tradition“, der i dag er grundlaget for samfundet. Hviding skildrer Marovos folk som fuldt moderne deltagere i verdensmarkedet og drevne modspillere over for nationalregeringen og internationale tømmerkompagnier, mineselskaber og trawlfiskere. Han drager her nytte af norske erfaringer med at håndtere analysen af samspillet mellem mikro- og makroskala.

I nogle fortræffelige kapitler viser han, hvordan fundamentale marovobegreber gennem kognitive operationer med prototype, metafor og metonymi håndterer sociale relationer fleksibelt i skiftende situationer. „Side“ er således et begreb, der ordner enheder i gensidig opposition, reciprocitet og ansvarlighed, mens „sti“ forbinder personer eller steder til lands og til vands i en erfaringsbaseret kortlægning af forbindelser. Disse begreber vejleder foretagsomhed fra daglige fisketure over forvaltningen af søterritorier til forhandlinger med udenlandske kompagnier. Gang på gang imponeres man over Hvidings evne til at vælge de rigtige teoretiske redskaber, der kan gøre rede for social kompleksitet i en dynamisk proces af forandring og kontinuitet – på et materiale af stor rigdom og dybde.

Denne bog burde blive brugt som kursusmonografi, ikke bare i regional sammenhæng, men som et forbillede for, hvad moderne antropologi kan præstere. For en rådvild antropologi i postmoderne krise viser den på ny, hvilke indsigter, der kan vindes med den etnografiske feltmetode. Desuden er Hvidings tilgang af stor praktisk relevans for anvendt antropologi. Desværre har bogen en kvalitet, der i undervisning er en hæmsko: Det er en monografi af malinowskiske dimensioner, sådan som de sjældent udgives i dag. Med 375 tekstsider overstiger den, hvad de fleste studenter kan nå at læse på et tætpakket kursus. Her må man vælge nogle kapitler ud. Det må også indrømmes, at Hviding her og der forfalder til gentagelser og ind imellem udtrykker sig i en støvet sociologisk jargon. Man kunne ønske, at han kunne finde tid til at udgive en forkortet paperbackudgave til undervisningsbrug. Indtil da vil jeg anbefale, at man lægger en let kurs gennem dette ocean af viden og kaster nettet ud over de rigeste fiskebanker. God fangst!

John Liep
Institut for Antropologi
Københavns Universitet

KNUT-INGE KLEPP, PAUL M. BISWALO & AUD TALLE (red.): Young People at Risk. Fighting AIDS in Northern Tanzania. Scandinavia University Press 1995. 243 sider.

Denne bog er specielt interessant, fordi den præsenterer erfaringer fra et godt femårigt kombineret forsknings- og interventionsprogram. Denne type litteratur er særdeles velkommen og nyttig for såvel forskere, planlæggere og projektfolk, der arbejder med sundhed i Afrika. MUTAN er et tanzaniansk-norsk aidsprojekt, der startede i 1989 i områderne omkring Arusha og Kilimanjaro. I bogens første del (kapitel 1-7) præsenteres specifikke studier af sociale, kulturelle og økonomiske faktorer, der har indflydelse på især de unges risici for hivsmitte. Anden del af bogen (kapitel 8-15) er baseret på konkrete erfaringer fra en række forskellige interventioner, der er gennemført som en del af Tanzanias Nationale Aidskontrol Program (NACP) og MUTAN-samarbejdet.

Bogen indledes med en epidemiologisk oversigt over hiv/aids-udbredelsen i regionen på baggrund af tilgængelig data fra forskellige hivscreeningsprogrammer. Oversigten viser på linie med andre studier fra Østafrika, at udbredelsen af hiv er langt højere i byerne end på landet, og at unge kvinder er hårdest ramt, specielt prostituerede kvinder.

Kapitel 2 og 3 beskriver unge kvinders øgede smitterisiko. I kapitel 2 fokuseres på de kvindelige tjenere i lokale barer i Namenga, der som regel også er prostituerede, og i kapitel 3 beskrives, hvordan unge merukvindes seksualitet i det moderne samfund indgår i en udveksling på lige fod med andre goder for at skabe sociale relationer. Kapitel 4 og 5 beskriver unge mænds reproduktive liv hos henholdsvis chagga omkring byen Moshi og hos maasaierne. Philip Setels kapitel om de unge chaggamænds reproduktive liv og egne opfattelser af deres seksualitet er specielt godt, fordi han går lidt dybere end flere af de andre forfattere i sin analyse af de ændringsprocesser i samfundet, der udsætter den unge befolkning for en øget hivrisiko. Kapitlerne 6 og 7 om Barabaig og unge i Kahe fremhæver, som flere af de forrige kapitler, at opløsningen af traditionel praksis omkring seksuel socialisering er en meget vigtig faktor til forståelsen af den øgede seksuelle aktivitet med mange partnere og deraf følgende hivrisiko. I anden del af bo-

gen præsenteres et væld af spændende erfaringer fra forskellige interventioner vedrørende oplysning og rådgivning omkring hiv/aids. Målgrupperne for disse sundhedsprogrammer spænder vidt: skoleprogrammer med 6. og 7. klasses børn i 18 forskellige skoler i området (kapitel 8), en lokal ngo-kvindegruppes oplysningsaktiviteter i lokalsamfundet, „community counselling“ i en landsby, specielle oplysningsaktiviteter i forhold til lastbilchauffører og barpiger på store rasteplasser langs Dar es Salaam-Tunduma-hovedvejen, „peer education“ i Mereranimineområdet og rådgivning på hospitaler før, under og efter hivtest. Flere af aktiviteterne er pilotprojekter, og der er bestemt gode erfaringer at bygge videre på, og heldigvis diskuterer de enkelte kapitler også de problemer, de forskellige projekter er stødt på undervejs. Således beskriver kapitel 9, at undervisningen i skolerne gav eleverne en øget viden om hiv og aids, at aids blev et diskussionsemne såvel i skolen som uden for, og at især drengene efterfølgende var indstillet på at begrænse deres seksuelle aktivitet. Et af problemerne viste sig til gengæld at være en massiv modstand fra Undervisnings- og Kulturministeriet mod at undervise i brug af kondomer, så dette element måtte simpelthen tages ud af skoleprogrammet. Lies og Biswalos kapitel om „community counselling“ beskriver, hvordan MUTAN er gået systematisk til værks i forbindelse med et hiv/aids-rådgivningsprojekt i en landsby i Arushaområdet. Inden man for alvor gik i gang med rådgivning, udarbejdede man lokalsamfundsanalyser, der både indeholdt demografiske oplysninger og analyser af lokale opfattelser af aids. Det er et godt kapitel, fordi det så tydeligt fremgår, at de lokale opfattelser og praksis tages alvorligt og analyseres kontinuert i forsøget på at finde de bedst mulige metoder til rådgivning. Kapitlerne 12 og 13 viderebringer erfaringer fra oplysningsprojekter i såkaldte „High Transmission Areas“, hvor man primært har benyttet sig af „peer education“. Disse projekter viser foreløbig positive resultater, men hvorvidt indsatsen også på længere sigt har en effekt, vil fremtiden vise. Kapitel 14 præsenterer erfaringer fra et kontrolprogram for STDs („Sexually Transmitted Diseases“). Her støder projektet på modstand i lokalsamfundet mod genitale undersøgelser. Folk var bange for disse undersøgelser; mænd frygtede at blive impotente, gravide kvinder, at de skulle abortere, og mange andre, at pro-

jektmedarbejderne i virkeligheden var familieplanlægningsfolk. Sidste kapitel handler om rådgivning i forbindelse med hivtest. Kapitlet fremstår stærkt, især fordi problematikken illustreres så klart gennem fem små cases.

Bogen er særdeles relevant for alle, der arbejder med hiv/aids-interventioner i Afrika. Men bestemt også for forskere og andre, der har interesse i anvendt sundhedsforskning, fordi den netop både beskriver de sociale, kulturelle og økonomiske forhold, der har indflydelse på hivsmittetrisikoen, og meget omhyggeligt beskriver metoder og refleksioner i forbindelse med interventionsprojekterne.

Kombinationen af forskning og intervention er efter min mening både bogens styrke og svaghed. Styrke, fordi det er godt og nødvendigt at koble forskning og implementering tættere sammen. Den slags samarbejde burde være langt mere almindelig inden for projekt- og bistandsverdenen. Svaghed, fordi det alligevel ikke lykkes helt at bygge bro mellem forskningsdelen og implementeringsdelen. Første del af bogen hedder netop „Planning for Action: Implications for Intervention“, men det virker som om, at nogle af interventionerne ikke konkret har taget udgangspunkt i de sociale og kulturelle studier. I kapitel 14, hvor den lokale modstand mod underlivsundersøgelser fremlægges, skriver forfatterne: „vi lærte, at vi blev nødt til at kende deres kulturelle begreber for at forstå deres opførsel“ (s.209), men det var jo lige præcis det, bogens første del kunne bidrage til. Dette citat er for mig at se netop et udtryk for, at studierne i første halvdel af bogen ikke har været tæt nok knyttet til interventionsprojekterne, eller at den viden, disse studier har genereret, ikke i tilstrækkelig grad har været anvendt.

På trods af høje tal for aidstilfælde i Tanzania er det egentlig interessant, at det i flere kapitler nævnes, at meget få mennesker faktisk kender eller har mødt mennesker med aids. Det kunne være relevant at fokusere på stigmatiseringen af aids i de pågældende lokalsamfund og få belyst, hvordan der kommunikeres og handles i forhold til konkrete aidstilfælde. Bogen vil forhåbentlig og sandsynligvis blive læst af mange, fordi den behandler et så aktuelt emne og formidler megen viden og erfaring fra konkrete studier og interventioner.

*Helle Samuelsen
Institut for Antropologi
Københavns Universitet*

Redaktionen har modtaget:

ADAMS, VINCANNE: Doctors for Democracy. Health Professionals in the Nepal Revolution. Cambridge: Cambridge University Press 1998. 251 sider. ISBN 0521 58548 1. Pris £ 17,95.

ARENAS, JULIO G. (red.): Interkulturel Psykologi. København: Hans Reitzels Forlag 1997. 317 sider. ISBN 87-412-3010-8. Pris: 298 kr.

ASTUTI, RITA: People of the Sea: Identity and Descent among the Vevo of Madagascar. Cambridge: Cambridge U.P. 1995. 188 sider, illustreret. ISBN 0-521-43350-9. Pris: £ 30.

AUGÉ, MARC: A Sense of the Other: The Timelessness and Relevance of Anthropology. Cambridge: Cambridge U.P. 1998. 135 sider. ISBN 08047 3035 0 (pb), pris £ 9,95. ISBN 0847 3034 2 (hb), pris £ 27,95.

BLAAKILDE, ANNA LEONORA & CHRISTINE E. SWANE: Aldring og ældrebil leder: Mennesket i gerontologien. København: Munksgaard 1998. 216 sider. ISBN 87 16 12156 2. Pris: 230 kr.

BROADBENT, JEFFREY: Environmental Politics in Japan: Networks of Power and Protest. Cambridge: Cambridge U.P. 1998. 418 sider, illustreret. ISBN 0 521 56424 7 (hb). Pris: £ 40.

BULAG, URADYN E.: Nationalism and Hybridity in Mongolia. Oxford: Clarendon Press 1998. 302 sider, illustreret. ISBN 0-19-823357-4. Pris: £ 40.

CARR, ST., E. MCAULIFFE, & M. MAC-LACHLAN (red.): Psychology of Aid. London: Routledge 1998. 253 sider. ISBN 0-415-14207-5 (hb). Pris: £ 45.

COLLINS, JAMES: Understanding Tolowa Histories. Western Hegemonies and Native American Responses. New York: Routledge 1998. 232 sider. ISBN 0-415-91208-3. Pris: £ 13,99 (pb)/£ 45 (hb).

DET ETISKE RÅD: Giv mig dit Hjerte - organdonationens etiske dilemma. Essay-samling. København: Det Etske Råd 1998. 128 sider. ISBN 87-90343-57-3. Pris: 55 kr.

FINNEGAN, RUTH: Tales of the City. A Study of Narrative and Urban Life. Cambridge: Cambridge University Press 1998. 212 sider, illustreret. ISBN 0-521 62334 0 (hb), pris £ 40/US\$ 59,95. ISBN 0521 62623 4 (pb), pris £ 14,95/US\$ 22,95.

GELL, ALFRED: Art and Agency: An Anthropological Theory. Oxford: Oxford U.P. 1998. 271 sider, illustreret. ISBN 0 19 828013 0 (hb)/0 19 828014 9 (pb). Pris uoplyst.

GLADNEY, DRU C. (red.): Making Majorities. Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey, and the United States. Stanford: Stanford University Press 1998. 350 sider. ISBN 08047 3048 2 (pb), pris £ 11,95/US\$ 19,95. ISBN 08047 3047 4 (hb), pris £ 32,50/US\$ 55.

GRAY, ANDREW: The Last Shaman. Change in an Amazonian Community. The Arakmbut of Amazonian Peru. Vol. 2. Oxford: Berghahn Books 1997. 294 sider. ISBN 1-57181-874-X. Pris: £ 40.

HANN, C. M. (red.): Property Relations. Renewing the Anthropological Tradition. Cambridge: Cambridge University Press 1998. 277 sider. ISBN 0-521-59636-X. Pris: £ 15,95 (pb)/£ 45 (hb).

HASTRUP, KIRSTEN: A Place Apart: An Anthropological Study of the Icelandic World. Oxford: Clarendon Press 1998. 227 sider. ISBN 0 19 823380 9. Pris uoplyst.

HECHT, TOBIAS: At Home in the Street: Street Children of Northeast Brazil. Cambridge: Cambridge University Press 1998. ISBN 0521 59869 9 (pb), pris £ 14,95/US\$ 19,95. ISBN 0 521 59132 5 (hb), pris £ 40/US\$ 59,95.

HERLE, ANITA & SANDRA ROUSE: Cambridge and the Torres Strait: Centenary Essays on the 1898 Anthropological Expedition. Cambridge University Press 1998. 252 sider, illustreret. ISBN 0 521 58461 2. Pris: £ 35.

HERTZ, ELLEN: The Trading Crowd: An Ethnography of the Shanghai Stock Market. Cambridge: Cambridge University Press 1998. ISBN 0-521 56497 2 (pb), pris £ 15,95. ISBN 0-521 56355 0 (hb), pris £ 45.

HOSKINS, JANET: Headhunting and the Social Imagination in Southeast Asia. Cambridge: Cambridge University Press 1996. 297 sider, illustreret. ISBN 08047 2574 8 (hb), pris £ 35. ISBN 08047 2575 6 (pb), pris £ 12,95.

HOSKINS, JANET: Biographical Objects. How Things Tell the Stories of People's Lives. New York: Routledge 1998. 213 sider, illustreret. ISBN 0415-92012-4 (pb). Pris: £ 12,99.

HUGHES-FREELAND, FELICIA (red.): Ritual, Performance, Media. London: Routledge 1998. 233 sider, illustreret. ISBN 0-415-16338-2. Pris: £ 14,99 (pb)/£ 50 (hb).

JENSEN, IBEN: Interkulturel kommunikation i komplekse samfund. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag 1998. 260 sider. ISBN 87-7867-058-6. Pris: 225 kr.

JÄRVINEN, MARGARETHA & MARGARETA BERTILSSON (red.): Socialkonstruktivism. Bidrag til en kritisk diskussion. København: Hans Reitzels Forlag 1998. 176 sider. ISBN 87-412-2772-7. Pris: 198 kr.

KEHOE, ALICE BECK: Humans. An Introduction to Four-Field Anthropology. New York: Routledge 1998. 244 sider, illustreret. ISBN 0415-91985-1. Pris: £ 12,99.

KIM, SEUNG-KYUNG: Class Struggle or Family Struggle? The Lives of Women Factory Workers in South Korea. Cambridge: Cambridge University Press 1997. ISBN 0-521 57062 X (hb) Pris: £ 35/US\$ 49,95.

KIRK, HENNING & MARIANNE SCHROLL (red.): Viden om Aldring - Veje til Handling. København: Munksgaard 1998. 256 sider, illustreret. ISBN 87-16-12158-9. Pris: 198 kr.

KLEIN, RENATE C. A. (red.): Multidisciplinary Perspectives on Family Violence. London: Routledge 1998. 241 sider. ISBN 0-415-15845-1 (pb). Pris: £ 16,99.

KVALE, STEINAR: Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview. København: Hans Reitzels Forlag 1997. 318 sider. ISBN 87-412-2816-2.

LAW, ROBIN (red.): From Slave Trade to 'Legitimate' Commerce. The Commercial Transition in Nineteenth-Century West Africa. Cambridge: Cambridge University Press 1995. 279 sider. ISBN 0521-48127-9 (hb). Pris: £ 35.

LIPSET, DAVID: Mangrove Man. Dialogics of Culture in the Sepik Estuary. Cambridge University Press 1997. 335 sider, illustreret. ISBN 0-521-564352. Pris: £ 17,95 (pb)/£ 50 (hb).

LOCK, MARGARET & PATRICIA A. KAUFERT (red.): Pragmatic Women and Body Politics. Cambridge: Cambridge University Press 1998. 364 sider. ISBN 521 62929. Pris: £ 17,95

LUNDIN, SUSANNE: Guldägget. Föräldraskap i Biomedicinens Tid. Lund: Historiska Media 1997. 160 sider, illustreret. ISBN 91-88930-12-2.

MATTINGLY, CHERYL: Healing Dramas and Clinical Plots. The Narrative Structure of Experience. Cambridge: Cambridge University Press 1998. 192 sider. ISBN 0-521 63994 8 (pb), pris £ 14,95/US\$ 22,95. ISBN 0-521 63004 5 (hb), pris £ 40/US\$ 59,95.

NATORZKY, SUSANA: New Directions in Economic Anthropology. London: Pluto Press 1997. 253 sider. ISBN 0-7453-0718-3. Pris: £ 14,99 (pb)/£ 45(hb).

- NUGENT, STEPHEN & CRIS SHORE (red.): *Anthropology and Cultural Studies*. London: Pluto Press 1997. 200 sider. ISBN 0-7453-1135-0 (pb), pris £ 12,99. ISBN 0-7453-1136-9 (hb), pris £ 40.
- OTTO, LENE: *Rask eller Lykkelig. Sundhed som diskurs i Danmark i det 20. århundrede*. København: Komiteen for Sundhedsoplysning 1998. 156 sider. ISBN 87-90073-39-8.
- PAERREGAARD, KARSTEN: *Linking Separate Worlds. Urban Migrants and Rural Lives in Peru*. Oxford: Berg Publ. 1997. 292 sider. ISBN 1-85973-108-2 (pb). Pris: £ 14,95.
- RAM, KALPANA & MARGARET JOLLY: *Maternities and Modernities. Colonial and Postcolonial Experiences in Asia and the Pacific*. Cambridge: Cambridge University Press 1998. 305 sider. ISBN 0521-58614-3. Pris: £ 45 (hb)/£ 15,95 (pb).
- RESTALL, MATTHEW: *The Maya World: Yucatec Culture and Society, 1550-1850*. Stanford: Stanford University Press 1997. 442 sider. ISBN 08047 2745 7 (hb). Pris: £ 45/US\$ 55.
- SABEAN, DAVID WARREN: *Kinship in Neckarhausen, 1700-1870*. Cambridge: Cambridge University Press 1998. 628 sider. ISBN 0-52158657-7. Pris: £ 19,95 (pb)/£ 55 (hb).
- SCHWEIZER, THOMAS & DOUGLAS R. WHITE: *Kinship, Networks, and Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press 1998. ISBN 0-521 59021 3 (hb). Pris: £ 35/US\$ 54,95.
- SOUTHALL, AIDAN: *The City in Time and Space: From Birth to Apocalypse*. Cambridge: Cambridge University Press 1998. ISBN 0521 46211 8 (hb). Pris: £ 45/US\$ 69,95.
- SPYER, PATRICIA (red.): *Border Fetishisms: Material Objects in Unstable Spaces*. New York: Routledge 1998. 262 sider, illustreret. ISBN 0415-91856-1 (hb). Pris: £ 40.
- SØRLANDER, KAI: *Under evighedens synsvinkel*. København: Munksgaard Rosinante 1997. 200 sider. ISBN 87-16-16101-7. Pris: 198 kr.
- TAUSSIG, MICHAEL. *The Magic of the State*. New York: Routledge 1997. 206 sider. ISBN 0-415-91791-3 (pb), pris £ 12,99. ISBN 0-415-91790-5 (hb), pris £ 40.
- VINDING, DIANA (red.): *Indigenous Women: The Right to a Voice*. IWGIA Document 88. Copenhagen: IWGIA 1998. 328 sider, illustreret. ISBN 87-984110-5-5. ISSN 0105-4503. Pris: 140 kr.

FORFATTERLISTE

Michael Anderson er ph.d. i socialantropologi fra University of Hull, England. Han har udført feltarbejde i Athen om barndom, kultur og identitet. Han er ansat som forsker på Newcastle Centre for Family Studies, University of Newcastle upon Tyne, England.

Pia Haudrup Christensen er forsker ved School of Comparative and Applied Social Sciences og co-director for the Centre for the Social Study of Childhood, University of Hull. Herudover er hun ansat som adjunkt ved Syddanmarks Universitet i Esbjerg.

Eva Gulløv er mag.scient. og ph.d. i antropologi. Hendes afhandling om børns betydningsdannelse er baseret på feltarbejde i en dansk børnehave. Hun er nu ansat som seminarielærer på Gladsaxe Pædagogseminarium.

Heidi Jensen er cand.scient.anth. og ph.d.-stipendiat ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Feltarbejde i Danmark.

Anna Lærke er ph.d.-stipendiat ved Department of Anthropology, School of Oriental and African Studies, University of London, England.

Lotte Meinert er ph.d.-stipendiat ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet, og Dansk Bilharziose Laboratorium. Forskningen er baseret på midler fra Rådet for Ulandsforskning.

Malene Molding er cand.scient.anth. fra Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun har udført feltarbejde blandt patienter med aids på Rigshospitalet, København, samt i Kenya blandt gadefolk i Nairobi.

Pia Løvschal Nielsen er mag.art. i etnografi og socialantropologi fra Aarhus Universitet. Hun har udført feltarbejde om børns opdragelse og socialisering hos den kristne minoritet The Hutterian Brethren i Canada og skrevet magisterkonferens om børns sociale og kulturelle læreprocesser.

Karen Fog Olwig er lektor ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun har udført feltarbejde i Caribien og blandt caribiske folk i Nordamerika og Storbritannien.

Helle Samuelsen er mag.scient. og ph.d.-stipendiat ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun har udført feltarbejde inden for medicinsk antropologi i Danmark, Pakistan og Burkina Faso. Er p.t. ansat som forsker på Dansk Bilharziose Laboratorium.

Karen Valentin er ph.d.-stipendiat ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun beskæftiger sig p.t. med børn og uddannelse blandt urbane squatters i Nepal.

ENGLISH SUMMARIES

Pia Løvschal Nielsen: Cultural Aspects of Child Development and Socialisation

Using ethnographic material from a Hutterite colony in Western Canada, the article shows how adult interpretations of child development and socialisation influence the organisation of children's daily routines and thus their access to social and cultural knowledge. In this colony, adults are thought to occupy a central position in children's social and cultural learning processes. At the same time, adults and children are seen as two exclusive categories with separate spheres of action. Daily routines, grounded in this cultural construction, actively exclude children from adult practices, minimising their daily participation in adult spheres of action and allowing few opportunities for direct observation of adult models. The author discusses how children's cultural and social learning takes place through exclusion from, rather than participation in, adult practices. Hutterite children's intense involvement in an annual community event indicates that children actively create and participate in their own social field gaining social and cultural knowledge through this process rather than through engagement with adults. The author argues that children's cultural learning processes are far more active and situational than proposed by theories of development and internalisation which identify adults as focal to children's development and internalization of cultural codes for agency.

Anna Lærke: Waiting Patiently: Time and Discipline in an English Primary School

In 1994-96, the author conducted fieldwork among young children in an English village. The article focuses on local notions and practices of discipline in the village primary school, specifically on the use of time as a disciplinary technique. The term "discipline" is used, in a broad sense, to denote practices,

and ideas involved in children's and adults' demarcations of one another's identities. Thus, it is argued, adult and child notions of age as a naturalized measure of children's (but not adults') identity, and adult time-controlling practices such as time-scheduling and pausing, play into, and in turn construct, notions of "the Child" as more "biologically determined" and less socially skilled than "the Adult". With reference to examples from the field, the author asks to what extent one can theorize child practices such as "disruptive behaviour" and "slowness" as expressions of pupil resistance to teacher domination in the school. It is tentatively suggested that adult-child relations be viewed not as simple domination-subordination relations, but rather as complex and continuous negotiations of relative values.

Malene Molding: Back to the Street: Young People Living in the Streets of Nairobi

The article deals with people who live and work on the streets of Nairobi, Kenya. It is based on fieldwork conducted in 1995-1996 by the author, who at that time was working at a rehabilitation centre for street girls. The article aims to identify pull-factors, i.e. factors which, to young people, make street life appear as an attractive alternative to other apparently desirable lifestyles. Thus, it differs in focus from other studies aiming to identify and explain so-called push factors, i.e. factors such as political, economic or social conditions that initially cause young people to choose to leave home and take to the streets. Inspired by sociologist Pierre Bourdieu, the author regards street life as a lifestyle that unfolds in a social field characterised by specific codes of conduct and competitive social positions of symbolic capital. By introducing the concept of "street life expertise" and discussing its linkage to motivation and identification, the author argues that street life appears attractive to people who have established social com-

petence related to this field. The author illustrates how young people, by virtue of their street competence, occupy positions of power, prestige and success in that particular field. In addition, it is pointed out how these positions motivate young people to continue their life on the streets, a lifestyle which they have gradually come to identify as positive.

Karen Valentin: Urban Children: A Risk?

This article focuses on Nepalese "children-at-risk", a term broadly used by NGO's to designate various groups of children – street children, squatter children, working children, child prostitutes, etc. Children's rights organisations define the vulnerability of those children in terms of the degree of contact between the children and their families, as well as the nature of their daily activities. The author questions this concept of "children-at-risk", arguing that it implies a normative view of the family and its presumed role with regard to children. It also implies a perception of these children as an homogenous group which is permanently marginalised. The author argues, firstly, that we are not dealing with one single rigid homogenous category of children, but rather with open and fluid categories, which children themselves use strategically depending upon situations and contexts. Secondly, it is argued that a child's leaving home at an early age is not necessarily an irrevocable separation from home and family, but may also be seen as a temporary strategy.

Lotte Meinert: Unhealthy Knowledge? Health Education and Medical Practices among Iteso Children in Uganda

The health education program in Ugandan primary schools focuses on teaching disease prevention. The article discusses this form of health education in relation to children's health communication and home treatment practices. Inspired by Bourdieu's concept of social fields, the author describes the social field of health ideas and practices in which children manoeuvre, representing it along a double axis of preventive-curative sites and international-local traditions of knowledge. The author shows how children manoeuvre in one domain through competence gained in

other domains; children draw on their schooling experience, and the cultural capital this imparts, when dealing with medicine in general, even when they do not specifically learn about medicine in school. There is a local tendency to connect schooling in general to competence in treating disease, i.e. to regard both as integral parts of an international tradition of knowledge. This phenomenon of transferring competence from one domain to another is, as the author suggests, not exclusive to children's manoeuvring in the field of health but rather a social phenomenon of a more general kind. Children in Uganda do, however, occupy a special position as social actors in the field of health. Their general low status in hierarchical age structures is, in part, counterbalanced by status gained through enrollment in a formal schooling.

Pia Haudrup Christensen: Vulnerable Bodies: Cultural Meanings of the Child, Body and Illness

This article, based on an ethnographic study among younger Danish school children, proposes a theoretical reconsideration of the cultural meaning of vulnerability in childhood. Firstly, the article questions taken-for-granted notions of childhood vulnerability, according to which vulnerability is seen as an essential quality of childhood. The author suggests that children's vulnerability might best be understood as constituted through the ways in which children perceive themselves and are perceived by others. Vulnerability is therefore understood as a negotiated status embedded in cultural understandings of the child as a social person, of the child's body and of broader conceptions of childhood health and illness. It is further suggested that an investigation of the cultural meanings of vulnerability in childhood form an important basis for understanding conventional positions, actions and practices of children and adults during children's minor illness and accidents. The author argues that children relate vulnerability in these everyday experiences to their general subjective involvement in the social and material world. Dominant adult perspectives, which tend to objectify

children's bodily experiences, are shown to be in conflict with the children's perspectives.

Helle Samuelson: Spirit Children

According to local cosmology among the Bissa of Burkina Faso, small children up to 3-4 years of age are seen as balancing between the living and the spiritual worlds. At this early stage in their lives, they are in a transitional state with a certain attachment to the world of spirits and ancestors. On the one hand, children are considered vulnerable and thus eligible for parental protection, while on the other hand, they are perceived as powerful in that they represent the spiritual world. This local cosmology of early childhood liminality is inscribed in children's bodies through daily practices of preventing and treating illness. Practices for controlling bodily orifices, viewed as thresholds between inner body and the external world, and controlling spatial boundaries between village and bush, are important in regulating the relationship between the living and the spiritual worlds. Analytically, the body can be seen as part of the topology where local cosmology is unfolded. The article shows how studies of daily health care practices aimed at controlling the liminality of small children contribute to understanding how local cosmology is practiced in everyday life. It is argued that although children are not studied as individual agents in this article, a focus on children gives insight into other and more general aspects of the local culture.

Michael Anderson: Transnational Childhood: Reflections on Child Migrants and Identity

The article seeks to elucidate some themes pertinent to childhood migrancy from the perspective of children's reported experiences, in an attempt to challenge "static" conceptualizations of the child in a moving world. Through interpretive analysis of four vignettes about Iraqi refugee children, the author hints at the limitations of contemporary theorising which either homogenises children as the same all over the world, or particularises them as culturally specific in definitively bounded locations.

The migrant child, whose identity is transnational and transcultural, challenges both of these conceptualizations. Furthermore, given the opportunity, children prove articulate "expositors" of the dynamic processes inherent in this complexity in their narrative (verbal and behavioural) mappings of themselves. By availing ourselves of their words, actions and imaginations, we can participate in their making sense of a world in movement and their own childhoods as they unfold.

Karen Fog Olwig: Children in West Indian Family Networks: Four Life Stories from Nevis

Caribbean people often leave their children behind with relatives when they migrate. It is well known that these children play an important structural role as central linchpins in networks of social and economic exchange which take place between the migrants and their family in the community of origin. There is, however, little knowledge of the ways in which children themselves experience growing up in these global family networks. This article investigates the point of view of the children by examining four life stories related by young people, from the Leeward Island of Nevis, whose migrant parents left them, as small children, in the care of their grandparents. At a more general level, these life stories also shed light on the cultural values associated with ideals of a good family life among people for whom population mobility and socio-economic connectivity, on a global scale, have long constituted a basic framework of existence.

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE

15. KANNIBALER tematiserer forskellige måder, man kan give kødet mening på, både de steder, hvor man spiser hinanden, og der, hvor man lader sig nøje med saftige metaforer.

16. NOMADER ser på forbilleder og skræmmebilleder, tryghed som indespærring og hjemløshed som frihed, tvangsbosætning og jagten efter et hjem.

17. NATURLIGHED behandler naturlighedsforestillinger i forholdet mellem dyr og mennesker, naturfolk og civilisation, naturlige landskaber og unaturlige mennesker og andre kulturelle kategorier.

18. SMITTE – udsolgt

19. KULTURKOLLAGE handler om møder mellem forskellige kulturer – både når bemestringen af en ny slags tværkultur og kompetence lykkes, og når den ikke gør. Vores vante forestillinger om kultur udfordres.

20. DET VIRKELIGE LIV – udsolgt

21-22. ORDENTLIGE TING – udsolgt

23. MISSION søger at indkredse forestillinger om, hvad mission betyder for menneskers måde at tænke på – både gennem de enkelte missionærers motiver og praksis, og de missioneredes modtagelighed for, fortolkning og iværksættelse af religionen.

24. KØN præsenterer antropologisk forskning i kønsforhold, og der fokuseres på såvel danske mænd som kvinder som på mødet med de andres normer og identiteter.

25. RITUALER – udsolgt

26. DIGTNING Videnskab kan noget andet end digtning, og omvendt. Digtning indeholder bidrag, der på meget forskellige måder belyser spændingsfeltet mellem poetisk og antropologisk praksis.

27. SYNSVINKLER Som kilde til uhæmmet metafor dannelse er synet sandsynligvis den sans, der bærer de største billedlige byrder. Med synet afbilder vi indsigtens vished og overblikkets omfang. Men af samme kilde nærer vi vores skepsis til det oplagte, åbenbare og gennemskuelige.

28. MIGRATION fokuserer på migranternes betydning for deres oprindelsessted, migration som faktor i skabelse af samfund og kultur, såvel som på returnmigration, længsler i det fremmede og flerkulturelle kontekster.

29. KROPPE præsenterer en række perspektiver på menneskekroppen i feltet mellem antropologi og lægevidenskab. Der gives bl.a. bud på forholdet mellem krop og identitet, mellem lægers og lægfolks tolkninger af kroppen og mellem vestlige og ikke-vestlige kropsopfattelser.

30. RUM Rummet sættes ofte i dimensionel relation til tiden. Dette nummer forsøger derimod at se nærmere på selve rummets dimensioner, vores rumopfattelser, arkitektoniske rum, leksikale rum, musikalske rum, kort sagt rummets rolle som betydningssskabende kategori for kultur og tanke såvel som den måde hvorpå vi indretter det sociale rum.

31. METODE – midlertidigt udsolgt

32. INDFØDTE behandler emnet indfødte, oprindelige folk eller 4. verdensfolk inden for rammerne af de aktuelle antropologiske interessefelter kulturel identitet og kompleksitet. Indfødte folks vilkår i den moderne verden frembyder spørgsmål af både teoretisk, praktisk og politisk art.

33. DYR tager udgangspunkt i den ganske forbløffende mængde materiale, som den zoologiske verden bidrager med til vores kategorisering af omverdenen. I dette nummer bringes der eksempler på, hvordan vi tænker, bruger, fremstiller og forestiller os dyr.

34. AIDS-forskningen i antropologien har udviklet sig fra en hjælpedisciplin for epidemiologien til kritiske analyser af videnskabelige og politiske „sandheder“ om hiv/aids og konstruktive undersøgelser af lokale forudsætninger for forebyggelse og omsorg.

35-36. FELTER er et festskrift med artikler om sjæleanliggende, etnografer, pornografi, repræsentation, rationalitet, identitet, kunst og verden, rum, metaforik, ceremonielle dialoger, ånder, kroppe og performance, halve mennesker, myter og kosmologi, objekter, totemisme, fysikkens erkendelseslære og menneskekulturerne mv.

37. MELLEMØSTEN præsenterer en bred vifte af regionale og teoretiske problemstillinger, der fra Marokko i vest til Afghanistan i øst netop nu er i fokus i den antropologiske forskning. Nummeret giver således et bud på, hvor Mellemøstforskningen bevæger sig hen.

39. MAD OG DRIKKE viser nye vinkler på de symbolske betydninger og sociale normer, som regulerer, hvad der indtages, hvornår, hvordan, sammen med hvem og i hvilke mængder.

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI udgives som temanumre. Ideer til temaer og forslag til bidrag modtages gerne, ligesom uopfordrede artikler er velkomne. Enkelte temanumre har plads til en eller to artikler uden for temaet. Under rubrikken *Positioner* trykker vi kortere artikler af debatkarakter.

Artikelmanuskriptet bør højst fylde 15 A4-sider og være affattet retskrivningskonformt på et af de skandinaviske sprog. Datamanuskripter foretrækkes, men må altid ledsages af udskrift (dobbelt linjeafstand, 3 cm margen). Brug så få skrifttyper og -størrelser som muligt og undgå specialkoder af enhver art. Brug kursiv til fremhævelser, i manus angivet understreget.

Artiklerne må i øvrigt være udformet efter denne standard:

- forfatternavn(e)
- titel samt evt. uddybende undertitel
- tekst med mellemrubrikker, citater og note- og litteraturhenvisninger
- noter
- litteraturliste
- engelsk resumé af ca. 15 liniers omfang
- evt. illustrationer med forklarende tekst og kildeangivelse
- forfatterbeskrivelse på ca. 3 linjer

Litteraturhenvisninger anbringes i teksten i parentes ifølge forfatterdateringsprincippet, fx (Efternavn 1993:123).

Noter anbringes efter teksten, og referencenummeret anbringes i teksten i firkantede paranteser [1]. Indskriv notereferencerne manuelt (undgå tekstbehandlingsprogrammets fod- eller slutnotefunktioner).

Citater anbringes, hvis de er korte, i teksten i „gåseøjne“. Er de længere, anbringes de som selvstændige afsnit, indrykket fra både venstre og højrekant.

Litteraturlisten placeres til sidst. Referencerne ordnes alfabetisk efter efternavn og kronologisk for en forfatter, som har flere anførte arbejder på listen.

Opstillingsrecepten er:

Forfatterefternavn, Fornavn
1993 Bogtitel. Udgivelsesby: Forlag
Forfatterefternavn, Fornavn
1993 Artikeltilitel. Tidsskrifttitel årgang (nr.):sidetal

Tidsskriftet Antropologi påtager sig den endelige redigering (i samarbejde med forfatterne), korrekturlæsning og sætning/datamanuskripttilretning.

En mere omfattende *vejledning* vedrørende disse standardpunkter kan rekvireres hos redaktionen. Samme vejledning indeholder også en række gode råd på retskrivningsområder, som erfaringsmæssigt viser sig at volde selv meget kompetente danskskrivende vanskeligheder.

Bog anmeldelser og forslag til anmeldelser modtages gerne. Anmeldelsessektionen redigeres uafhængigt af de enkelte numres tema.

Tidsskriftet Antropologi forpligter sig ikke på forhånd til at trykke artikler, hverken opfordrede eller uopfordrede.

BØRN

Eva Gulløv
IDEEN MED „BØRN“

Pia Løvschal Nielsen
KULTURELLE HORISONTER PÅ BØRNS UDVIKLING OG SOCIALISERING

Anna Lærke
OM AT VENDE OG IKKE VIDE
Tid og disciplin i en engelsk *primary school*

Malene Molding
TILBAGE TIL GADEN
Børn og unges liv på gaden i Nairobi

Karen Valentin
STORBYENS BØRN
En risiko?

Lotte Meinert
USUND VIDEN?
Sundhedsundervisning og medicinsk praksis blandt itesobørn i Uganda

Pia Haudrup Christensen
SÅRBARE KROPPE
Om den sociale og kulturelle konstituering af børns sårbarhed

Helle Samuelsen
ÅNDEBØRN

Michael Anderson
TRANSNATIONALE BARNDOMME
Refleksioner over børnemigranter og identitet

Karen Fog Olwig
BØRN I VESTINDISKE FAMILIENETVÆRK
Fire livshistorier fra Nevis

REVIEW

Heidi Jensen
ANTROPOLOGI I BØRNELAND?
Om „børneantropologi“ og „børnekultur“

ANMELDELSER